T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2920
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1877

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Yazarlar

Prof.Dr. Çınar ÖZEN (Ünite 1)
Doç.Dr. Funda KESKİN (Ünite 2)
Prof.Dr. Çağrı ERHAN (Ünite 3)
Prof.Dr. Erel TELLAL (Ünite 3, 7)
Yrd.Doç.Dr. Gökhan ERDEM (Ünite 3, 6)
Dr. Ersin EMBEL (Ünite 3)
Prof.Dr. S. Rıdvan KARLUK (Ünite 4)
Doç.Dr. Özgür TONUS (Ünite 4)
Yrd.Doç.Dr. Elçin AKTOPRAK (Ünite 5)
Yrd.Doç.Dr. Özlem KAYGUSUZ (Ünite 6)
Yrd.Doç.Dr. Nazım ÇATALBAŞ (Ünite 7)
Yrd.Doç.Dr. Erdem DENK (Ünite 7, 8)

Editörler

Prof.Dr. Çınar ÖZEN
Doç.Dr. Özgür TONUS

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

TÜBA

BU KİTABIN BİRİNCİ BASKISI, TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ'NİN 2012 YILI
ÜNİVERSİTE DERS KİTAPLARI TELİF VE ÇEVİRİ ESER ÖDÜLLERİ PROGRAMINDA TELİF ESER ÖDÜLÜNE LAYIK GÖRÜLMÜŞTÜR

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
"Uzaktan Öğretim" tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2013 by Anadolu University
All rights reserved
No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör
Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Genel Koordinatör Yardımcısı
Yrd.Doç.Dr. İrem Erdem Aydın

Öğretim Tasarımcıları
Doç.Dr. Murat Ataizi
Yrd.Doç.Dr. Mestan Küçük

Grafik Tasarım Yönetmenleri
Prof. Tevfik Fikret Uçar
Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız
Öğr.Gör. Nilgün Salur

Dil Yazım Danışmanları
Hatice Çalışkan
Gözde Metin

Grafiker
Ayşegül Dibek

Kitap Koordinasyon Birimi
Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni
Prof. Tevfik Fikret Uçar
Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Dizgi
Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Uluslararası Örgütler

ISBN
978-975-06-1584-9

2. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 54.900 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Nisan 2013

TÜBA
BU KİTABIN BİRİNCİ BASKISI, TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ'NİN 2012 YILI
ÜNİVERSİTE DERS KİTAPLARI TELİF VE ÇEVİRİ ESER ÖDÜLLERİ PROGRAMINDA TELİF ESER ÖDÜLÜNE LAYIK GÖRÜLMÜŞTÜR

İçindekiler

Önsöz ..... **viii**

Uluslararası Örgütlere Giriş ..... **2** — **1. ÜNİTE**

GİRİŞ 3
ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ 4
ULUSLARARASI POLİTİKADA ULUSLARARASI ÖRGÜTLER 6
ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK 8
İŞLEVSELCİLİK VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER 10
GÜVENLİK TOPLUMU VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER 12
ULUSLARÜSTÜLÜK VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER 13
ULUSLARÜSTÜLÜK VE AVRUPA BİRLİĞİ 15
Özet 20
Kendimizi Sınayalım 22
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 23
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 23
Yararlanılan Kaynaklar 24

Birleşmiş Milletler ..... **26** — **2. ÜNİTE**

GİRİŞ 27
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN KURULUŞU VE ÜYELERİ 30
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN TEMEL AMAÇLARI VE İLKELERİ 32
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN YAPISI VE YÖNETİMİ 35
Genel Kurul 35
Güvenlik Konseyi 37
Ekonomik ve Sosyal Konsey 38
Vesayet Konseyi 40
Uluslararası Adalet Divanı 41
Sekreterlik ve Genel Sekreter 42
ULUSLARARASI BARIŞ VE GÜVENLİĞİN KORUNMASI 44
Ortak Güvenlik Sistemi 44
Barış Güçleri 47
İnsan Haklarının Korunması 49
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ 50
Özet 53
Kendimizi Sınayalım 54
Yaşamın İçinden 55
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 56
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 56
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 58

Kolektif Güvenlik Örgütleri: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ..... **60** — **3. ÜNİTE**

GİRİŞ 61
KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ 62
Kuruluş Süreci 62
NATO'NUN YAPISI VE YÖNETİMİ 67
Sivil Yapı 68

Askerî Yapı 68
NATO'da Karar Alma Mekanizması 69
TÜRKİYE'NİN NATO ÜYELİĞİ 69
NATO'nun Genişlemesi 73
NATO'nun Görev Alanı 74
Barış İçin Ortaklık 74
NATO-Akdeniz Diyaloğu Girişimi 75
NATO-Rusya İşbirliği 75
NATO-AB İlişkileri 76
NATO'nun Lizbon Zirvesi ve Yeni Stratejik Konsept 77
KOLEKTİF GÜVENLİK ANLAŞMASI ÖRGÜTÜ 78
Kuruluş Süreci 78
Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün Yapısı ve Yönetimi 80
KOLEKTİF GÜVENLİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜNÜN İŞLEVİ 82
Özet 84
Kendimizi Sınayalım 86
Yaşamın İçinden 87
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 88
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 88
Yararlanılan Kaynaklar 90

4. ÜNİTE

Küresel Ekonomik Örgütler 92

GİRİŞ 93
ULUSLARARASI PARA FONU 94
Yapısı ve Yönetimi 96
Yönetim Kurulu (Guvernörler Konseyi) 97
Bakanlar Komitesi 97
İcra Direktörleri Kurulu 97
Amaçları ve Fonksiyonları 98
IMF Kaynaklarından Yararlanma 98
Ana Kredi İmkânları 99
DÜNYA BANKASI GRUBU 100
Yapısı ve Yönetimi 100
Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası 101
IBRD Finansmanları 102
Uluslararası Kalkınma Birliği 102
Uluslararası Finans Kurumu 102
Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı 103
Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez 104
DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ 105
Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 105
GATT Döneminde Yapılan Tarife İndirim Görüşmeleri 106
Hizmet Ticareti Genel Anlaşması 108
Ticaretle Bağlantılı Fikrî Mülkiyet Hakları Anlaşması 109
Doha Kalkınma Gündemi 109
EKONOMİK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA ÖRGÜTÜ 110
Marshall Yardımı ve OEEC'nin Kuruluşu 110
Özet 114
Kendimizi Sınayalım 116
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 117

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 117
Yararlanılan Kaynaklar 119

Bölgesel Uluslararası Örgütler: Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ..... 120 — 5. ÜNİTE
GİRİŞ 121
AVRUPA KONSEYİ 121
Avrupa Konseyi'nin Tarihçesi 121
Avrupa Konseyi Kurumları 122
Bakanlar Komitesi 122
Parlamenter Asamble 123
Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi 123
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ 124
Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri 126
Avrupa Konseyi Uluslararası Sivil Toplum Örgütleri Konferansı 126
Avrupa Konseyi'nin Faaliyetleri 126
Venedik Komisyonu 126
Avrupa Komisyonu İzleme Mekanizması 127
Avrupa Konseyi ve Türkiye 127
AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI 128
AGİT'in Tarihçesi 128
1975-Helsinki Nihai Senedi 129
Sepet: Siyasi ve Askerî Boyut 129
Ekonomi, Bilim, Teknoloji ve Çevre Alanlarında İşbirliği Boyutu 130
İnsani Boyut 130
"Konferans"tan "Teşkilat"a 130
AGİT'in Yapısı ve Faaliyetleri 132
Müzakere ve Karar-Alma Organları 133
Operasyonel Yapı ve Kurumlar 133
AGİT Misyonları 135
AGİT ve Türkiye 136
Özet 137
Kendimizi Sınayalım 140
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 141
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 141
Yararlanılan Kaynaklar 142

Bölgesel Ekonomik Bütünleşmeler ..... 144 — 6. ÜNİTE
GİRİŞ 145
LATİN AMERİKAN ENTEGRASYON BİRLİĞİ 146
GÜNEY ORTAK PAZARI 148
KUZEY AMERİKA SERBEST TİCARET ANLAŞMASI 150
AVRUPA SERBEST TİCARET BİRLİĞİ 151
ASYA-PASİFİK EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ 154
AVRASYA EKONOMİK TOPLULUĞU 156
KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ 160
AFRİKA BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ 161
Özet 163
Kendimizi Sınayalım 166
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 167

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 167
Yararlanılan Kaynaklar 169
Yararlanılan İnternet Adresleri 169

7. ÜNİTE
Sui Generis Örgütler 170
GİRİŞ 171
BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU 172
Kuruluş Süreci 172
Bağımsız Devletler Topluluğunun Yapısı ve Yönetimi 173
Bağımsız Devletler Topluluğu'nun İşlevi 176
ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ 176
Kuruluş Süreci 176
Şangay İşbirliği Örgütünün Amaç ve İlkeleri 178
Şangay İşbirliği Örgütü'nün Yapısı ve Yönetimi 178
Şangay İşbirliği Örgütü'nün İşlevi 179
İSLAM İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ 181
Kuruluşu, Gelişim Süreci ve Üyeleri 181
İslam İşbirliği Örgütü'nün Amaçları 182
İslam İşbirliği Örgütünün Yapısı ve Yönetimi 183
İşbirliğine Yönelik Anlaşmalar 184
Bölgesel ve Küresel Gelişmeler Karşısında İslam İşbirliği Örgütü 185
Türkiye-İslam İşbirliği Örgütü İlişkileri 185
İslam Kalkınma Bankası 186
Üyeleri ve Amaçları 186
Banka Sermayesi ve Oy Dağılımı 187
Bankanın Yapısı ve Yönetimi 187
Bankanın Finansman Faaliyetleri 187
ARAP LİGİ 188
Arap Birliği'ne Yönelik Girişimler 188
Kuruluşu, Üyeleri ve Amaçları 189
Yapısı ve Yönetimi 189
Bölgesel Sorunlar Karşısında Arap Birliği 190
Türkiye-Arap Ligi İlişkileri 191
Özet 192
Kendimizi Sınayalım 195
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 196
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 196
Yararlanılan Kaynaklar 199

8. ÜNİTE
Hükümet Dışı Uluslararası Örgütler 200
GİRİŞ 201
HÜKÜMET DIŞI ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TANIMI 201
HÜKÜMET DIŞI ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN ULUSLARARASI POLİTİKADAKİ YERİ 205
ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ 206
Örgütlenme 207
Ülke Kuralı 208
Uluslararası Af Örgütü'ne Yönelik Eleştiriler 208
İNSAN HAKLARI İZLEME ÖRGÜTÜ 210
İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne Yönelik Eleştiriler 211

YEŞİL BARIŞ 212
Yeşil Barış'a Yönelik Eleştiriler 213
ULUSLARARASI KIZILHAÇ VE KIZILAY FEDERASYONU 214
Kuruluş Süreci ve Örgütlenme 214
Eleştiriler 215
Amblem Sorunu 216
Türkiye Kızılayı 217
Özet 218
Kendimizi Sınayalım 220
Yaşamın İçinden 221
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 220
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 222
Yararlanılan Kaynaklar 223

Önsöz

Uluslararası politika ile ilgilenirken uluslararası politikayı etkileyen aktörlerden birisi olan uluslararası örgütleri de mutlaka tanımak gerekmektedir. Bu nedenle Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü programında yer alan "Uluslararası Örgütler" dersi için bu kitap hazırlanmıştır.

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi yayınları arasında yer alan kitabımız oldukça geniş yazar kadrosuyla dikkat çekecektir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin değerli öğretim üyeleri ile birlikte yaptığımız çalışmada uzmanlık alanlarına göre, ünitelerde birden fazla yazar görev almıştır. Bu sayede iki kurum arasında, okuyucuya da katkı sağlayabilecek faydalı bir akademik işbirliğinin yaratıldığını düşünmekteyiz.

2011 yılında kitabımızın ilk baskısında toplam 13 ünite yer almıştır. Kredili sisteme uyum kapsamında dönemlik ders haline gelen Uluslararası Örgütler, kitabının da yenilenmesi söz konusu olmuştur. Bu kapsamda kitabımız 8 ünite olarak tüm konuları kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılmış, güncellenmiştir.

Kitabımızın giriş bölümünde uluslararası örgütler tarihsel ve teorik olarak ele alınmış, uluslarüstü bir yapılanma olan Avrupa Birliği bütünleşmesi de bu ünite kapsamında incelenmiştir. Birleşmiş Milletler Sistemi taşıdığı önem nedeniyle tek bir ünitede ele alınmıştır. Kitapta ele aldığımız bir başka kategori kolektif güvenlik örgütleridir. Bu kapsamda Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü ile alternatifi sayılabilecek Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü incelenmiştir.

Dünya ekonomisine yön veren Dünya Bankası Grubu, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Küresel Ekonomik Örgütler başlığı altında toplanmıştır. Bölgesel hükümetlerarası işbirliği örgütleri kategorisinde Türkiye'yi de yakından ilgilendiren Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı yer almaktadır. Günümüzde bölgesel ticari blokların önemi giderek artmaktadır. Bu çerçevede Avrupa, Asya, Amerika, Afrika kıtalarında ya da Avrasya, Asya Pasifik gibi daha kapsayıcı ölçeklerde var olan bölgesel ekonomik bütünleşme hareketleri tanıtılmıştır. Kitabımızın 7. Ünitesinde ise Sui Generis Örgütler kategorisinde bölgesel uluslararası örgüt tanımına sığmayan Bağımsız Devletler Topluluğu, Şangay İşbirliği Örgütü, İslam İşbirliği Örgütü ve Arap Birliği yer almıştır.

Uluslararası örgütler kapsamına devletlerin/hükümetlerin kurduğu, yürüttüğü örgütlerin dışında ortaya çıkan uluslararası sivil yapıları da katmak gerekmektedir. Siyasal, ekonomik, dinî, kültürel, toplumsal birçok alanda kâr amacı gütmeden, uluslararası alanda gönüllü faaliyet göstermek üzere kurulan örgütler ise "hükümet-dışı uluslararası örgüt" kategorisinde ele alınmıştır. Bu tip örgütlerin gelişimi, küresel toplum tartışmalarıyla birlikte gelişmektedir. Gerçekten de ulusötesi toplumsal gruplar üzerinden ulusal sınırları ve hükümetlerin otoritelerini aşan yeni bir toplum tipi ortaya çıkmakta mıdır? Bu yönüyle hükümet-dışı uluslararası örgüt-

ler uluslararası örgütler konusunun geleceğine ilişkin önemli ipuçları sağlamakta ve konuyu çok boyutlu hale getirmektedir.

Kitap kapsamında yer alan uluslararası örgütlerin seçiminde temel amaç, uluslararası politikayı etkileyebilme güçleri ve Türkiye açısından taşıdığı önemi de göz önünde bulundurarak farklı kategorilerde yer alan seçilmiş uluslararası örgütleri uluslararası ilişkiler bölümü öğrencilerine tanıtabilmek olmuştur.

Uluslararası Örgütler kitabının ünite yazarlarına ve kitabın yayımlanmasında emeği geçen herkese teşekkür eder, okuyuculara katkı sağlamasını dileriz.

Editörler
Prof.Dr. Çınar ÖZEN
Doç.Dr. Özgür TONUS

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Uluslararası örgütlerin tarihsel gelişim sürecini betimleyebilecek,
- Ulusal egemenliğin yeniden tanımlanması sürecini açıklayabilecek,
- Uluslararası örgütlerin ortaya çıkışının devletler üzerinde yarattığı siyasal etkiyi tartışabilecek,
- Uluslararası örgütlerin gelişiminin uluslararası sistemi ne yönde değiştirdiğini ve değiştireceğini yorumlayabilecek,
- Uluslararası örgütlerin varoluşunu açıklayan teorik analizleri tanımlayabilecek bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Westphalia Düzeni
- Uluslararası İşbirliği
- Karşılıklı Bağımlılık
- İşlevselcilik
- Yeni İşlevselcilik
- Güvenlik Toplumu
- Uluslararası Kurum ve Kurallar Ağı
- Ekonomik Bütünleşme
- Uluslararası Örgüt

İçindekiler

Uluslararası Örgütler → Uluslararası Örgütlere Giriş

- GİRİŞ
- ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ
- ULUSLARARASI POLİTİKADA ULUSLARARASI ÖRGÜTLER
- ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK
- İŞLEVSELCİLİK VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER
- GÜVENLİK TOPLUMU VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER
- ULUSLARÜSTÜLÜK VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER
- ULUSLARÜSTÜLÜK VE AVRUPA BİRLİĞİ

Uluslararası Örgütlere Giriş

GİRİŞ

Uluslararası örgütler dersi tüm dünyada uluslararası ilişkiler eğitiminin ana derslerinden birini oluşturur. Bu ders kapsamında öğrencilerin uluslararası sistemde ortaya çıkan bütünleşme ve işbirliği olgusunu anlamaları, uluslararası hukukun ve siyasetin önemli aktörleri olan uluslararası örgütleri tanımaları beklenir. Uluslararası örgütler konusunu anlamak çok boyutlu bir akademik çalışmayı zorunlu kılmaktadır. Bir yönüyle devletlerin siyasal anlamda dönüşümünü, aynı zamanda uluslararası sistemin bütünleşmesini izlemeyi ve açıklamayı gerektirmektedir. Gerçekte bu iki olgu aynı anda ve paralel şekilde gelişmektedir. Bu süreci ekonomik, güvenlik ve siyasal boyutlarıyla anlama çabası, uluslararası örgütler konusunda bilgi ve birikim sahibi olmanın en önemli unsurudur.

Uluslararası örgütler konusunda karşılaşılan önemli bir eksiklik bu karmaşık süreci anlamaya çalışmak yerine sadece örgütlerin hukuki ve teknik boyutunu öğrenmekle yetinmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz örgütlerin kuruluşu, gelişimi, hukuksal nitelikleri ve kurumsal yapıları çok önemlidir ve bu ders kapsamında bu bilgilere de sahip olmak gerekir. Ancak sadece bu teknik bilgiyle yetinmek, maalesef bu dersin amacının gerçekleşmesi için yeterli değildir.

Bu başlık altında yukarıda kısaca özetlediğimiz süreçle ilgili ipuçları verilecek ve öğrencinin bu konuda biraz daha düşünmesi için bir fırsat sağlanacaktır. Buna karşılık bu konuyu ilgi alanı olarak gören öğrencilerin daha fazla okumalar yapması gerekecektir. Bu nedenle söz konusu kitap, bir ders kitabı olarak konuya giriş niteliği taşımaktadır. Yine bu dersin kapsamındaki başlıklar özellikle siyaset bilimi, uluslararası politika, siyasi tarih ve uluslararası hukuk derslerinde öğrenilen konularla birlikte ve etkileşim içinde düşünülerek öğrenilmelidir. Bu şekilde hedeflenen amaçlara yaklaşmak mümkün olabilecektir.

Uluslararası örgütler, ulus-devletin ortaya çıkışı ve uluslararası siteme hakim olmasıyla görünmeye başlamıştır. Bu yönüyle modern bir siyasal sitemin önemli bir unsuru olan uluslararası örgütlere daha çok 19. yüzyılda rastlıyoruz. Uluslararası örgütlerin "neden ulus-devletin uluslararası sitesmin esas yapı taşı olmasıyla önem kazandığı?" sorusu bu bölümün altını çizeceği konulardan biri olacaktır. Öte yandan günümüzde uluslararası örgütler teknik ve işlevsel işbirliği araçları olmanın ötesine geçmiştir. Özellikle güvenlik alanında ve evrensel barışın korunmasıyla ilgili küresel örgütlerin -Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi- ortaya çıkmasıyla uluslararası örgütler alanında devrimci bir gelişme yaşanmıştır. Söz konusu gelişim bu bölümün ana hatlarıyla açıklamaya çalışacağı konulardandır. Ayrıca uluslarüstülük ve ulusal egemenliğin yaşadığı erozyon, uluslararası sitesmin yapısı

ve geleceği üzerine önemli bir tartışma yaşanmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla bu tartışma aynı zamanda devletin geleceğine ilişkin de bir tartışmadır. Bu bölümde, bunun da anlaşılması için bazı kavram ve teorilere değinilecektir.

Sonuç olarak bu bölüm uluslararası örgütler alanında tarihsel ve teorik bir giriş niteliği taşımaktadır. Bu bölümde özellikle Avrupa Birliği başta olmak üzere bazı örgütlere de yer verilecektir. Avrupa Birliği'ne bu bölümde diğer örgütlere oranla daha fazla yer verilmesinin nedeni, Avrupa Birliği'nin örgütler başlığı altında tekrar ele alınmayacak olmasıdır. Avrupa Birliği bu bölümde Uluslarüstülük konusu içinde incelenecektir.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1648 yılında Avrupa'da 30 Yıl Savaşlarını sona erdiren Westphalia Antlaşması bir yönüyle dünyanın en kanlı savaşlarından birini bitirirken, diğer yandan uluslararası sistemi kökünden değiştiren bir egemenlik anlayışını da dünya sisteminde hakim kılmıştır. Evrensel imparatorluklara karşı ülkesel "ulus-devletin" zaferini simgeleyen bu barış antlaşması, uluslararası alanda devletlerin egemenliğini ve eşitliğini ilkesel bir temel kural hâline getirmiştir. Bu anlayışın bir doğal yansıması olarak dünya sisteminde egemen ve eşit devletlerden kurulmuş bir dünya sistemine doğru bir siyasi yolculuk başlamıştır. Bu yolculukta çok uluslu imparatorluklar birer birer çökerken yerine çok sayıda ulus-devlet ortaya çıkmıştır. Egemen eşitlik ilkesi etrafında yeniden oluşan yeni düzene Fransız İhtilali'nin yükselttiği milliyetçilik hareketi de yeni bir ruh vermiş ve dünya sistemine "uluslar sistemi" ya da "uluslararası sistem" denmeye başlanmıştır. Egemen ve eşit olduğu varsayılan devletlerden/birimlerden oluştuğu varsayılan yeni bir uluslararası sistem ortaya çıkmıştır. Bu sistem merkezî bir otoritenin olmadığı, devletlerin genel olarak güvenlik kaygılarıyla hareket ettikleri anarşik bir özellik göstermeye başlamış ve uluslararası ilişkilerin ana konusunu güvenlik sorunları oluşturmaya başlamıştır. Güvenliğin esas mesele olduğu bir uluslararası sitemde ise işbirliği ve bütünleşme alanında gelişmeler oldukça sınırlı kalmıştır.

1618-1648 yılları arasında Protestan-Katolik karşıtlığı esasında yaşanan 30 Yıl Savaşları sonrasında Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'na bağlı prenslikler bağımsız siyasi birimler hâline gelmiştir.

Resim 1.1

Westphalia antlaşması ile ulus devletlerin egemenlikleri kabul edilmiştir.

Egemen ve eşit olduğu varsayılan devletlere dayanan bu yeni uluslararası sistemde devletler sadece uluslararası örgütler kurarak işbirliği yapma imkânı bulabilmişlerdir. Bir başka deyişle uluslararası örgütlerin ortaya çıkışında Westphalia Antlaşması ve onun getirdiği egemenlik ve eşitlik anlayışı belirleyici olmuştur. Bu nedenle ülkesel, egemen ve eşit ulus devletlerden oluşan yeni uluslararası sisteme Westphalian sistem denmiştir. Uluslararası ilişkiler yazınında Westphalia düzeninin hâlâ devam etmekte olduğu genel kabul gören bir düşüncedir. Bu bir bakıma uluslararası sistemin, egemen ve eşit olduğu kabul edilen ulus-devletlerden oluşan bir sistem olmaya devam ettiği anlayışına dayanmaktadır.

Westphalia sisteminin barış içinde işleyişi için uluslararası örgütler vazgeçilmez bir nitelik kazanmıştır. Egemenlik ve eşitlik, uluslararası sistem içinde devletlerin rekabetini yoğunlaştırmış ve uluslararası örgütler, bu rekabet içinde işbirliğini mümkün kılan örgütsel çerçeveler olarak yaşamsal bir işleve sahip olmuştur. Bugün ise uluslararası örgütlerin kazandığı önem ve hatta uluslararası örgütlerin kendisini var eden devletler sisteminden özerklik kazanmaya başlaması bizzat Westphalia düzeninin devam edip etmediği hakkında tartışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum uluslararası örgütler konusunu çok önemli bir konu hâline getirmiştir.

Ülkesel devlet ya da bir başka şekilde söylenişiyle teritoryal devlet; evrensel imparatorluklara karşı sınırlı bir toprak (ülke ya da vatan) üzerinde kurulmuş ve kendi siyasi varlığını bu ülkeden alan bir devlettir. Çok uluslu imparatorluklar için ülkesel bir sınırlılık söz konusu değilken, ülkesel devlet için ülkesi siyasi kimliğinin bir parçasıdır. Ülkesel devlet toprak açısından genişlese bile bu genişleme ülkesel devletin çekirdeğinde yer alan vatan ya da ülkeyi değiştirmez. Genelde ülkesel devlet sömürgeler elde ederek genişler. Ülkesel devletin çok uluslu evrensel bir egemenlik iddiasındaki imparatorluklara karşı zaferi dünya siyasi ve ekonomik sistemini esaslı biçimde değiştirmiştir.

Fransız İhtilali ile birlikte ve özellikle devamında Napolyon Savaşlarıyla milliyetçilik akımı Doğu Avrupa'ya doğru yayılmaya başlayınca ülkesel devlet millî bir nitelik de kazanmış ve ülkesel ulus-devlet modeli Avrupa'da egemen bir siyasi model ve siyasal toplum olarak karşımıza çıkmıştır. Ülkesel ulus-devlet, millet ve vatan olguları esasında toprak ve insan açısından sınırlılık taşımaktadır. Belirli bir toprak ve belirli bir grup insan sadece bu yeni siyasi modelin kurucu unsurudur. Çok uluslu imparatorluklardaki gibi imparatorun mülkü olan toprak ve tebaası olan halk artık söz konusu değildir.

Buna karşılık uluslararası örgütlerin yaygınlaşması için 19. yüzyılın başını beklemek gerekmiştir. Bunun temel nedeni ülkesel, ulus-devletlerin yaygınlık kazanması ve bu devletler arası ilişkilerin barışçıl bir dönemde artış göstermesidir. 19. yüzyıl bu açıdan Avrupa'da uluslararası örgütlerin yaygınlık kazandığı bir büyük başlangıç dönemi olmuştur.

19. yüzyılda Napolyon Savaşları sonrasında 1815 Viyana Kongresi ile ortaya çıkan "Avrupa Uyumu" düzeni içinde artan işbirliği ortamı uluslararası örgütlerin kurulması için uygun bir iklim yaratmıştır. 1815 yılında Ren Nehri'nde Seyrüsefer için kurulan "Merkezi Komisyon" bu anlamda hem ilk kurulan uluslararası örgüttür hem de çağdaş uluslararası örgütlerin öncülü niteliği taşımıştır. Bu örgüt bugüne kadar da varlığını korumuştur. 1821 yılında Elbe Nehri, 1856 yılında da Tuna Nehri için de benzer örgütler kurulmuştur. 1818 yılında Alman Devletleri aralarında Zollverein adı verilen bir gümrük birliği oluşturmuştur. Söz konusu gümrük birliği

1818 yılında kurulan Zollverein, diğer adıyla Alman Gümrük Birliği ile Alman eyaletleri bir araya gelerek daha geniş bir pazara üretim yapma olanağına kavuşmuşlardır.

Wilson İlkeleri; ABD Başkanı Woodrow Wilson 1918 yılında ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada vurguladığı on dört maddelik ilkeler ile Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmasını istediği dünya düzenine ilişkin görüşlerini ortaya koymuştur.

teknik bir işbirliği anlaşması olarak ortaya çıkmış ve 1835 yılında ortaya çıkacak olan Alman Siyasi Birliği'nin de temelini atmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısı iletişim, ulaşım ve ticaretle ilgili konularda pek çok teknik örgütün kurulduğu bir dönemdir. Bu örgütler esas olarak ticaretin gelişimiyle ortaya çıkan ihtiyaçları gidermek üzere devletlerin aralarında yaptıkları düzenlemeler şeklinde ortaya çıkmıştır.

Buna karşılık Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması önlenememiştir. Ulusdevletlerin rekabeti, güç peşinde koşma stratejisi ve askerî bir tırmanma içinde ortaya çıkan siyasi gerginlikler Avrupa'yı 1914 yılında bir büyük savaşa sürüklemiştir. Dolayısıyla uluslararası örgütlerin barışın korunması konusunda yetersizliği ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Birinci Dünya Savaşı sonrasında savaşı bitiren 1919 Paris Barış Konferansı sonrasında 1920 yılında kurulan Milletler Cemiyeti çok önemli bir girişimdir. Bu girişimin arkasında dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın liberal görüşleri ve daha sonra idealizm olarak adlandırılacak bir uluslararası politika yaklaşımı vardır.

Resim 1.2

Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) (League of Nations: LON) Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İsviçre'de 10 Ocak 1920 tarihinde kurulmuştur. Ülkeler arasında yaşanabilecek sorunları barışçıl yollarla çözmeyi amaçlayan bu örgüt günümüzdeki Birleşmiş Milletler'n de temelini oluşturmaktadır. Yaklaşık 20 yıl faaliyet gösteren örgüt İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyememesi üzerine 18 Nisan 1946 tarihinde dağılmıştır.

Wilson, uluslararası hukukun ve uluslararası kurumların hâkimiyeti altında, evrensel ilkelerin uluslararası sisteme yön vermeye başlaması durumunda barışın kalıcı olabileceğini savunmuştur. Wilson'un fikirleri etrafında ve çabasıyla kurulan bu örgüte ABD iç siyasetinden kaynaklanan nedenlerle ABD üye olmamış ve başlangıcından itibaren bu durum örgütü sorunlu bir durum içine sokmuştur. Her ne kadar bu evrensel uluslararası örgüt başarılı olamamış ve iki savaş arası dönemin temel sorunlarına hukuk ve diplomasi yoluyla çözümler üretememişse de bir büyük siyasi uluslararası örgüt modelini yaratmıştır. Sınırlı ve teknik nitelikli uluslararası örgütleri aşan hatta çatısı altında toplayan bu model, İkinci Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler olarak yaşama geçirilecek ve bu şekilde uluslararası örgütler alanında yeni bir dönem başlayacaktır.

ULUSLARARASI POLİTİKADA ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Uluslararası ilişkilerde gözlemlenen en temel olgu, değişen koşulların ve bunun yarattığı yeni ihtiyaçların devletler arası ilişkileri derinden etkilemesidir. Ortaya çıkan yeni koşullar ve bu yeni koşullara bağlı gelişen yeni ihtiyaçlar, devletleri artan şekilde işbirliğine zorlamakta ve devletler arasındaki fiziki ve görünmeyen sınırları giderek belirsiz hâle getirmektedir. Bu olgu uluslararası örgütlerin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde temel belirleyici olmuştur.

Caporaso ve Pelowski, öncekine göre daha kapsayıcı (coğrafi veya işlevsel olarak) yeni yapıların ve işlevlerin uluslararası ilişkilerde ortaya çıkmakta olduğunu

ve bunun uluslararası politikanın doğasını değiştirdiğini belirtmektedir. Gilpin ise bu değişimi büyük devletlere bağlamakta, başat aktörler olarak büyük devletlerin çıkarları ve bu aktörler arasındaki güç dengesinin ekonomik, teknolojik ve diğer gelişmeler sonucunda değişmekte olduğunu, uluslararası sistemin ve politikanın değişimini de bunun belirlediğini ileri sürmektedir. İster başat aktörlerden gelmeye başlasın ya da sistemin doğası gereği ortaya çıksın, bu değişim isteği sonuç olarak uluslararası politikayı değiştirmekte ve uluslararası sistemin uluslararası kurum ve kurallar ağı içinde işleyen bütünleşik bir sisteme dönüşmesine neden olmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni örgütsel ağ ve onun birlikte gelişen uluslararası meşruiyete sahip küresel ve evrensel kurallar, doğal olarak uluslararası politikanın işleyiş mekanizmaları üzerinde etkili olmaya başlamaktadır. Bugün uluslararası örgütleri anlamak ve açıklamak için bu değişim olgusunu ve ortaya çıkmakta olan küresel bütünleşik kurum ve kurallar ağını anlamak gereklidir. Bu örgütsel ağı ve arkasındaki değişim dinamiklerini dikkate almadan ya da yok sayarak yapılacak bir uluslararası politika analizi eksik kalacak ve yanıltıcı olacaktır.

Uluslararası örgütler, gündemi belirleyebildikleri ve koalisyon oluşturma sürecinde katalizör rolü gördükleri gibi zayıf ve küçük devletlerin siyasal inisiyatif kullanma ve bağlantı stratejisi uygulama zemini olarak da rol oynamaktadırlar.

Genel olarak uluslararası bütünleşme başlığı altında ele aldığımız bu yeni durum işbirliğini ve barışcıl dönüşümü ön plana çıkarmaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplini açısından bu da yeni bir durumu ifade etmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplini yıllarca çatışma, şiddet, güç ve çıkar odaklı bir şekilde gelişmiştir. Uluslararası örgütler dersinin de ana konusunu oluşturan uluslararası bütünleşme olgusu ise işbirliği ve barışcıl değişimi esas almaktadır. Öte yandan dünyamızda savaşlar da sona ermiş değildir. Bu çerçevede uluslararası işbirliğini esas kılan uluslararası politikadaki söz konusu değişim ve dönüşüm kimi zaman yeni güç sahipleri ile eskileri arasında şiddete dayalı bir çatışmaya neden olabilmektedir. Bu çerçevede uluslararası politika çatışma ve işbirliği arasında gelişimini sürmektedir. Uluslararası örgütlerin ve uluslararası hukukun gelişimi bu denklem içinde uluslararası politikada işbirliğini öne çıkarmakta ve savaşları kaçınılmaz bir yazgı olmaktan çıkartmaktadır. Bu nedenle şiddet kullanımı veya tehdidinin uluslararası örgütlerin ve uluslararası hukukun gelişim sürecinde etkisini ve önemini yitirmekte olduğu ileri sürülmektedir.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız barışcıl dönüşümü ve devletler arası artan işbirliğini esas alan anlayış, uluslararası ilişkilerde liberalizm yaklaşımının içinde gelişmiştir. Liberalizm bir yandan bireyin hak ve özgürlüklerini savunurken öte yandan devlet dışı, ulusötesi aktörlerin güç kazandığı ve bireyin hak ve çıkarlarını esas alan bir siyasal yapının uluslararası ölçekte yaygınlaştığı bir düzeni tasarlar. Uluslararası normlar, kurumlar ve doğal olarak örgütler bu yeni düzenin en önemli unsurları olacaktır.

Uluslararası ilişkiler disiplini içinde Liberalizm ve Realizm iki temel ve karşıt yaklaşımdır. Bu iki temel uluslararası ilişkiler yaklaşımı aynı zamanda uluslararası politika alanında gelişen farklı teorileri de belirlemiştir.

Buna karşılık liberalizmin uluslararası ilişkiler alanı içinde karşıt yaklaşımı olan realizm ise devlet merkezli ve çıkar, savaş ve güç esaslı bir anlayışı benimsemiştir. Liberalizmin uluslararası bütünleşme ve dolayısıyla örgütler alanında artan etkisi öte yandan realizmi uluslararası örgütler alanının tamamen dışına itememiştir. Realizm özellikle güvenlik alanında önemini ve etkisini korumuştur. Bir başka deyişle uluslararası örgütlerin tümünün liberalizmin etkisi altında ortaya çıktığını iddia etmek doğru olmayacaktır. Özellikle kolektif güvenlik örgütlerinin realizmin temel varsayımlarını doğrulayan ve liberalizmin öngördüğü anlayıştan farklı bir doğaya sahip olduğunu ifade etmek gerekir. Kolektif güvenlik örgütlerinin doğası liberalizmle gelişen ve bütünleşme olgusu içinde açıklanan örgütlerden oldukça farklıdır. Söz konusu örgütler egemen birimler olarak devletlerin algıladığı güvenlik krizi çerçevesinde ortaya çıkmıştır. İş birliğinden daha çok var olmak, güvenlik için-

de gelişmek hedeflerini sağlamaya yönelmiş olan egemen devletler, uluslararası sistemde algıladıkları tehditleri dengelemek ve kendilerini güvenlik altına almak için güvenlik örgütleri oluşturmaya yönelmişlerdir. Bunlardan özellikle kolektif güvenlik örgütleri, bir tehdide karşı ve devletlerin varlığını ya da çıkarlarını korumak üzere oluşturdukları örgütlerdir.

Realizm uluslararası sistemin anarşik ve kaotik bir yapıda olduğunu ileri sürmektedir. Realistler, sadece çıkar dürtüsü ile hareket ettiği varsayılan devletlerin askerî güç kullanma eğiliminde olduğunu tespit etmişlerdir. Bu açıdan askerî güç kullanımını engelleyecek olan ise bir başka devletin ya da devlet grubunun dengeleyici/caydırıcı bir askerî gücü ortaya koymasıdır. Realizm güç dengesi olgusunu, uluslararası sistemde askerî güç kullanılmasını ortadan kaldırabilecek tek mekanizma olarak açıklamaktadır. Güvenlik krizi içinde kendini bir saldırıya maruz kalmak tehlikesi altında hisseden egemen devletler, düşman olarak algıladığı devletlerin gücünü dengelemek, saldırı riskini azaltmak ve kendi güvenliğini tesis etmek için kolektif güvenlik örgütleri tesis ederler.

NATO, Soğuk Savaş döneminde kurulmuş ve yukarıda açıklamaya çalıştığımız realist anlayışa uygun bir kolektif güvenlik örgütü işlevi kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği dağıldığı ve karşıt blok ile ideoloji ortadan kalktığı bir durumda NATO'nun varlığı tartışılmaya başlanmıştır. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası varlığı ile işlevindeki değişim bu bağlamda uluslararası örgüt teorisi açısından da önem kazanmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi güvenlik tanımında da değişikliklere yol açmıştır. Güvenlik giderek daha fazla devlet dışı, ulusötesi aktörlerden kaynaklanan tehditlere odaklanmaya başlamıştır. Göç, sınıraşan suçlar ve suç örgütleri, terörizmi bir siyasal araç olarak kullanan ulusötesi gruplar vs. Bu bağlamda güvenlik örgütleri liberalizmin öngördüğü işlevleri yerine getirmek üzere yapı değişmeye başlamıştır. NATO'nun dönüşümünü bu açıdan da değerlendirmek gerekir.

SIRA SİZDE 1

Uluslararası örgütlerin uluslararası politika ve uluslararası hukuktaki dönüşüm üzerindeki rolleri nelerdir?

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK

Günümüzde uluslararası aktör olarak devlet hâlâ önemini korumaktadır. Devletin belirleyici olduğu bir dünya düzeni de esas olarak varlığını korumaktadır. Öte yandan devlet dışı aktörlerin uluslararası sistemde önem kazandığını da gözlemliyoruz. Bu durum devletin uluslararası politikadaki konumunu ve dış politika belirleme ve uygulama şeklini kökten değiştirmektedir. Bugün devletin yanı sıra çokuluslu şirketler, hükûmet-dışı örgütler ve çeşitli ulusötesi baskı grupları, küresel elitler de uluslararası aktörler olarak uluslararası sistem kapsamı içinde etkinlik kazanmaktadır. Gelişen teknoloji ve buna bağlı olarak çağımızın ulaşım, haberleşme imkânları bu değişimi daha da hızlandırmakta ve dünyayı ve dünya siyasetini oldukça değiştirmektedir.

Küreselleşme sürecinde uluslararası örgütlerin rolünün artmasıyla ve uluslararası ilişkilerde giderek artan oranda ilkelerin kabul edilmesiyle ulusal egemenlik mutlak olmaktan çıkmaktadır.

Keohane ve Nye artık dünyanın "küresel bir kasabaya" dönüştüğünü, yukarıda saydığımız uluslararası aktörler arasındaki sosyal ekonomik alışverişin ulusal sınırları çoktan aştığını ve ulusal sınırların gittikçe ortadan kalktığını belirtmektedir. Keohane ve Nye'a göre uluslararası aktörler çeşitlenmekte ve bunlar arasında artan etkileşim, karşılıklı bağımlılık yaratmakta ve dünya söz konusu karşılıklı bağımlılık ağı içinde bütünleşmektedir. Bu bağlamda iç politika, dış politika ayrımı da önemini yitirmektedir. Bir diğer önemli nokta da askerî gücün önemini yitirmesidir.

Küresel bir bütün olma özelliği kazanan yeni dünya sisteminin, devletlerin işbirliğine dayanmakta olduğunu ve bu sistemin teknik ve belirli dar alanlarda ortaya çıkan uluslararası kurum ve kuralların düzenleyiciliği esasında geliştiğini gözlemlemek mümkündür. Uluslararası örgütler konusunu da bu yeni dünya sistemi içinde anlamak ve açıklamak gerekir. Uluslararası örgütler, uluslararası alanlarda eşgüdümlü bir işleyişi mümkün kılarak hükûmetleri bir araya getirirken yarattıkları yeni örgütsel çerçevelerle de devletin karar alma ve bu kararları uygulama esaslarını temelden etkilemektedir. Ortaya çıkan yeni durum bir yandan iç ve dış politika arasındaki çizgiyi, öte yandan ekonomik konularla güvenlik konuları arasındaki ayrımı ortadan kaldırmakta ve sonuçta devletin işleyişini bir bakıma yeniden tanımlamaktadır.

Gelişen teknoloji, iletişim, artan kitlesel üretim ve ortaya çıkan yeni güç merkezleri, insanın eski çağlarda sahip olduğu kendi kendine yeterlilik özelliğini kırmıştır. Böylece tüm bu değişiklikler halkların artan bir şekilde birbirine bağlanması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Günümüzde dünyanın ulaştığı bu bütünleşme boyutuna "karşılıklı bağımlılık" (interdependance) adı verilmektedir.

Devletler özerkliklerini ve egemenlik yetkilerini bir bakıma korumakla birlikte, söz konusu egemenlik anlayışı nitelik değiştirmeye başlamıştır. Gelişen uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler sistemi içinde, ulusal egemenlik mutlak olmaktan çıkmaktadır. Ulusal hukuk, evrensel normlara uymak durumunda kalmaktadır. Bu çerçevede uluslararası örgütler de önemli bir işlev görmektedir. Bu gelişim uluslararası örgütlerin teknik işbirliği ve eşgüdüm organı olmaktan çıkıp giderek siyasal anlamda evrensel normların koruyucusu niteliği kazanmasına da yol açmaktadır.

Uluslararası sistemde etkili olan faktörler nelerdir?

SIRA SİZDE 2

Siyasal toplum, hukuki bir kavram olan "devlet" çatısı altında birleşmiş insanlar topluluğudur. Siyasal toplum geçmişte olduğu gibi, günümüzde de uluslararası ilişkilerin temel siyasal aktörüdür. Söz konusu toplumsal grup kategorisini belirleyici olan en önemli ölçüt, bu toplumsal grubun ortaya çıkardığı iktidarın en üst iktidar olmasıdır. Bodin'in tanımıyla diğer iktidar odakları tarafından sınırlandırılmamış bir iktidar ki Bodin buna "egemenlik" demektedir. Toplumdaki tüm diğer iktidar odakları "egemen"den kaynaklanmaktadır. Bodin'in tanımladığı anlamda saf bir egemenlikten günümüzde söz etmek mümkün değildir.

Dougherty ve Pfaltzgraff bu durumu, bilardo topları ve örümcek ağı örneği ile açıklamışlardır. Söz konusu yazarlara göre uluslararası sistemde devletler arası ilişkiler, önceleri zaman zaman birbirine çarpan bilardo toplarına benzemekteydi. Dolayısıyla bilardo topu ile sembolize edilen devletler temel aktörlerdi ve bunlar arasındaki etkileşim, bilardo toplarının çarpışması gibi geçici nitelikteydi. Bir başka deyişle kalıcı uluslararası kurumsal çerçeveler olarak uluslararası örgütler ortaya çıkmamıştı. Oysa gelişen teknoloji ve buna bağlı olarak ekonomik işleyiş, uluslararası aktörler arasındaki ilişkiyi daha çok bir örümcek ağına yaklaştırmıştır. Örümceğin iki yer arasında ördüğü ağ sürekli, kesintisiz ve kalıcıdır. Ayrıca örümcek, ağını örerken yüzlerce bağlantı ve böylece sıkı bir ağ kurar. Bugün uluslararası örgütlerin ortaya çıkardığı kurumsal ve kuralsal ağ küresel bir nitelik taşımaktadır. Hükûmetler bu ağın içinde iç ve dış politikalarını oluşturmakta ve takip etmektedirler. Bu ağın varlığı, devletlerin varlığını ortadan kaldırmamakla birlikte kuşkusuz devletlerin karar alma ve uygulama şekillerini yeniden tanımlamalarını zorlamakta ve bu bağlamda egemenlik kavramı üzerinde de aşamalı ve yavaş yavaş ilerleyen bir yıpranma yaratmaktadır.

Karşılıklı bağımlılığın uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında etkisinin olmadığı, buna karşılık büyük devletlerin diğer ülkeler üzerinde baskı kurmasına yol açtığı da yöneltilen eleştiriler arasındadır.

Küresel ölçekte ortaya çıkan bu örgütsel ağ başta ekonomik ve teknik alanlar olmak üzere siyasal sistemin de bütünleşmesine yol açmaktadır. Ancak devletlerin ortadan kalktığını ve küresel bir dünya devletine doğru gidildiğini iddia etmek mümkün değildir. Burada söz konusu olan devletler arasında ve daha doğrusu

toplumlar arasında sıkılaşan bağların yarattığı karşılıklı bağımlılıktır. Karşılıklı bağımlılığın esas olduğu bir yeni dünya düzeni ortaya çıkmaktadır. Bu yeni, dünya düzeninde devletin yetkileri bir oranda sınırlanmıştır. Karşılıklı bağımlılık olgusu devletin hareket alanını daraltmış, yine de devlet temel uluslararası siyasal birim, bir başka deyişle aktör olarak kalabilmiştir.

İŞLEVSELCİLİK VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Bir uluslararası bütünleşme teorisi olarak işlevselciliğin en önemli yazarı David Mitrany'dir. Mitrany eserlerinin çoğunu iki savaş arası dönem ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında yazmıştır. Mitrany, "ulusötesi (transnational) bağların", uluslararası bütünleşme üzerindeki etkisini incelemiş ve uluslararası örgütleri bu çerçevede incelemiştir.

Mitrany, uluslararası örgütleri yukarıda açıklamaya çalıştığımız, ilerleyen teknolojinin yarattığı "karşılıklı bağımlılık" olgusunun bir sonucu olarak görmektedir. Mitrany'e göre uluslararası örgütler, uluslararası düzeyde işbirliği yapılmaksızın gerçekleştirilmesi imkânsız olan işlevler üzerine kurulmuştur. Yine Mitrany, uluslararası örgütlerin bir işlev görmek üzere inşa edildiklerini belirtmektedir. Mitrany açısından devletin hukuki yapısı, insanların doğal ekonomik ve sosyal faaliyetlerini kısıtlamaktadır ve söz konusu faaliyetlerin belli fonksiyonlar üzerine kurulacak uluslararası örgütler yoluyla yeniden doğal akışları yönünde serbest kalmaları sağlanabilir.

Ulusötesicilik (transnasyonalizm), uluslararası ilişkilerde tabiiyet, vatandaşlık, millî kimlik esasından bağımsız olarak hareket eden çıkar gruplarının, ulusal sınırları aşarak kurduğu toplumsal ve ekonomik bağların uluslararası sistemi ve devletin yapısını değiştirmekte olduğuna ilişkin bir görüşü ifade eder.

Mitrany'e göre uluslararası örgütlerin yerine getireceği işlevleri yaratan ise ihtiyaçlardır. İhtiyaçlar, gelişen teknoloji çerçevesinde toplumlararası ilişkilerde şekillenmektedir. Örneğin uçağın icadı ve havacılığın gelişmesi, havacılıkla yapılan taşımacılıkta eşgüdüm ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Söz konusu eşgüdüm bir uluslararası örgütün yerine getireceği işlev olacaktır. Devletler gelişen teknolojinin yarattığı yeni ihtiyaçların ortaya çıkardığı işlevleri yerine getirmek için örgütler kurarlar ve söz konusu işlevle ilgili egemenlik yetkilerini bu örgütler içinde birleştirirler.

Rothhwell de uluslararası örgütler konusunda Mitrany'nin bu tespitine benzer bir değerlendirme yapmaktadır. Rothwell'e göre, birden fazla devletin karşılıklı, çok yönlü işbirliği ile karşılanabilecek ihtiyaçların giderilmesi için uluslararası örgütler ortaya çıkmıştır. Yine Rothwell, söz konusu ihtiyaçların ister hava taşımacılığını kolaylaştırıcı önlemler, ister uluslararası sağlık önlemleri, isterse barışın korunması olsun, teknolojik gelişmelerle dünyada oluşan değişim ve insanlar arası etkileşimin artması sonucu oluşan yeni istekler, olanaklar ve tehlikeler sonucunda doğduğunu belirtmektedir.

Uluslararası işlevsel bütünleşmeye bu çerçevede Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'ni (UTB) örnek gösterebiliriz. 1844 yılında Samuel Morse'un ilk telgraf mesajını göndermesiyle iletişim alanında yeni bir elektronik çağ başlamıştır. Bu Yeni Çağ devletlerin telgraf sistemlerini uyumlu hâle getirmelerini zorunlu kılmıştır. Telgraf iletişiminde devletler arası eşgüdümü ve iletişim sisteminin sağlıklı çalışmasını gözetmek üzere 20 devletin bir araya gelmesiyle 1865'de UTB kurulmuştur. Bir yandan UTB elektronik iletişimin gelişmesini yaygınlaştırırken öte yandan bu alanda büyük bir endüstrinin doğmasını da kolaylaştırmıştır. Telekomünikasyon alanındaki hızlı gelişmeler sonucu telgraftan radyo frekanslarına geçilmiş ve bu seferde radyo frekanslarının karışması yani interferans sorununu gidermek üzere UTB yeni bir işlev daha kazanmıştır.

Bugün uydu haberleşmesi ve bilgisayar teknolojileri, bu işlevi daha da önemli hâle getirmiş ve iletişim alanında ulusal egemenliği oldukça sınırlandırmıştır. Ha-

berleşme alanında ortaya çıkan böyle bir teknik sorun, uluslararası işbirliğini zorunlu kılmıştır. Söz konusu örnek bize Mitrany ve Rothwell'in sözünü ettiği teknolojik gelişme, değişen ihtiyaçlar, örgütlerin değişen ve artan işlevleri ve uluslararası işbirliği zincirini açıkça göstermektedir. Bu tip örnekleri çoğaltmak mümkündür. Hastalıklar ile mücadele için Dünya Sağlık Örgütü, sosyal haklar alanında Uluslararası Çalışma Örgütü, denizlerde seyrüseferi düzenlemek için Uluslararası Denizcilik Örgütü, uçakların uçuşları ve rotalarını düzenleme konusunda Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü vb.

Mitrany'nin fonksiyonel işbirliği ve örgütlenme konusundaki tespitleri daha sonra **uluslararası rejim** teorisyenleri tarafından da kullanılmıştır. Söz konusu teorisyenlere göre, uluslararası rejim bir kurallar bütünüdür. Devletler, sorun çıkabilecek herhangi bir alanda ortak kurallar belirlemekte ve bu alanı söz konusu kuralların doğurduğu "rejim" veya kurallara göre yönetmektedirler. Örneğin Antarktika'nın keşfinden sonra, Antarktika'dan yararlanma konusu 12 ülke tarafından 1959 yılında imzalanan bir antlaşmayla düzenlenmiştir. Bugün söz konusu antlaşmanın tarafı olan devlet sayısı 46'yı bulmuştur. Söz konusu antlaşma ile ortaya çıkan ve Antarktika'dan devletlerin yararlanma esaslarını belirleyen rejim, bu konuda çeşitli kurallar koymuştur. Antarktika Antlaşması örneğinin de gösterdiği gibi, rejimlerin mutlaka bir örgüt çatısı altında düzenlenmesi de zorunlu değildir. Dolayısıyla uluslararası örgütler bir bakıma rejimlerin gelişerek yapılandırılmış bir özel formu olarak ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası rejimler, devletlerin tek başlarına çözemeyecekleri sorunlu alanları düzenlemek için egemenlik devri yoluyla oluşturdukları hukuki kurallar ve mekanizmalardır. Bugün birçok alan uluslararası rejimler yoluyla düzenlenmiş durumdadır. Bu bağlamda Young, "bir uluslararası rejimler dünyasında yaşıyoruz" saptamasını yapmaktadır.

Uluslararası Rejim Teorisi, uluslararası ilişkiler disiplini içinde liberalizm geleneği içinde ortaya çıkan bir teoridir. Buna göre belirli alanlarda genel kabul gören "kurallar, ilkeler, karar alma süreçleri" olarak rejimler devletlerin ve hükûmetlerin algıları, davranışları, tutumları ve eylemleri üzerinde belirleyici olmaktadır. İlk başta devletler arası ilişkiler içinde ortaya çıkan bu rejimler zaman içinde özerklik kazanmakta ve devletlerin bireysel karar alma ve eyleme geçme süreçlerinden bağımsız bir özne olarak belirleyicilik kazanmaktadır.

Mitrany birbirinden bağımsız olarak, farklı ihtiyaçları karşılamak, farklı işlevleri görmek üzere ortaya çıkan uluslararası örgütlerin zamanla birbiriyle ilişkilendirilebileceğini ve bu şekilde küresel ve evrensel nitelikte bir kurumlar ve kurallar ağının ortaya çıkacağını ileri sürmektedir. Mitrany'e göre örgütler arası bu ilişkilenme süreci sonucunda kapsayıcı bir şemsiye örgütü ortaya çıkaracaktır.

Mitrany bu şekilde, ilerde ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz Birleşmiş Milletler (BM) örgütü ve bu örgüt çatısı altında ortaya çıkmakta olan yeni örgütsel ağı işaret etmiştir. BM sistemi içinde faaliyet gösteren tüm örgütleri, sağlıktan haberleşmeye, taşımacılıktan çalışma hayatına kadar işlevsel bir örgütlenme ve dünyada barışı sağlayacak bir işbirliği ağı olarak görmüştür. Mitrany'nin koordinasyon sağlayacak şemsiye örgüt kavramıyla işaret ettiği örgüt, bu nedenle Birleşmiş Milletler Örgütüdür. Mitrany, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan bu uluslararası işbirliği sisteminin gelişip dünya toplumu oluşumu yönünde ilerleyeceği görüşünü ileri sürmüştür.

İşlevselci yaklaşım çerçevesinde ele alınan uluslararası örgütler alanı, teknik konularda işbirliği koşullarını ve çerçevesini belirleyen rejimlerden yola çıkmakta sonuçta siyasi alanları da kapsayan bir uluslararası ağı işaret etmektedir. Bu ağ sonunda küresel bir şemsiye örgüt altında birleşecektir. Bu ağ giderek kendisini yaratan devlet iradesinden bağımsızlaşmakta ve küresel ve evrensel normların koruyucusu ve uygulayıcısı olarak devlet egemenliğini sınırlandırmaktadır. Söz konusu uluslararası örgütler ağı ve onun paralelinde gelişen ve hakim olan uluslararası normlar uluslararası politikayı yeniden tanımlamaktadır.

SIRA SİZDE 3

İşlevselci yaklaşıma göre uluslararası örgütler nasıl doğmakta ve gelişmektedir?

GÜVENLİK TOPLUMU VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

İşlevselcilik uluslararası örgütlerin ortaya çıkış ve gelişiminde daha çok teknik ihtiyaçların belirleyiciliğini ön plana çıkarırken uluslararası sistemde güvenlik ile barışın korunması yönündeki kaygıların da uluslararası örgütlerin ortaya çıkışında etkili olduğunu gözlemlenmektedir. "Güvenlik toplumu" modeli bu kaygıların ışığında ortaya konan önemli bir model olmuştur. Karl Deutsch savaşın imkânsız hâle geldiği bir uluslararası toplum modeli olarak "güvenlik toplumu" modelini ileri sürmüştür. Deutch'un güvenlik toplumu yaklaşımı geleneksel güvenlik yaklaşımının oldukça dışında yer alır. Deutch, bir bakıma liberal varsayımlar üzerinden bir güvenlik örgütü önerir.

"Güvenlik toplumu" yaklaşımı, ortak değerlerin oluşturulmasına hizmet edecek biçimde toplumsal kesimler arasında iletişim ve ulaşım olanaklarının artırılmasını öngörmektedir.

"Güvenlik" kavramı ile daha çok ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğünün korunması kastedilmektedir.

Deutsch'un hareket noktasını **siyasal toplum** kavramı oluşturmaktadır. Deutsch'a göre siyasi toplum, siyasi iletişim kanallarına, belli bir zorlama mekanizmasına ve ortak değer yargılarına sahip bir sosyal gruptur. Bu özelliklere sahip sosyal grubun zorunlu olarak bir devlet çatısı altında birleşmiş olması gerekmez. Bir siyasi toplumun başarılı olabilmesi, bulunduğu siyasal ve sosyal coğrafyada barışı hakim kılabilmesine bağlıdır. Deutsch barışın hakim olduğu ve sosyal değişimi barışçıl süreçlerle gerçekleştiren siyasal toplumlara "güvenlik toplumu" demektedir. Güvenlik toplumunda, üyeler aralarındaki sorunları şiddete başvurmadan çözerler. Deutsch'un tanımladığı şekliyle güvenlik toplumu farklı devletlerin hukuki bağımsızlıklarını devam ettirirken bir siyasal toplum ruhuyla bütünleştikleri bir bütündür.

Duverger, siyasal toplumu içinde toplumsal dönüşümleri barındıran bir toplumsal kategori olarak görmekte ve sosyolojik bir varlık olarak siyasal toplumun dışsal bir sürekliliği korumakla birlikte, sürekli bir yapısal değişim içinde olduğunu vurgulamaktadır. Duverger, siyasal toplum tiplerine, kabile, İlk Çağ kenti, feodal beylikler ve ulus devleti örnek olarak göstermiştir.

*Güvenlik toplumu*nda devletler arasında ortak değer yargıları hakimdir ve devletler kendilerini bu ortak değerler üzerinde yükselen siyasi açıdan meşru bir varlık olarak kabul edilen bir geniş siyasal ailenin parçası hissederler. Güvenlik toplumu, sorunların çözümünde siyasi ve hukuki kurumların ve kuralların yaratıldığı bir örgütsel çerçeveyi de beraberinde getirir. Bu açıdan bazı uluslararası örgütler bir güvenlik toplumunun üst yapı kurumları olarak ortaya çıkarlar. Bir başka deyişle güvenlik toplumu önce gelişir, sonra bu toplumun örgütsel çerçeveleri ve normları ortaya çıkar.

Deutsch bu bağlamda güvenlik toplumunun varlığı için üç önemli koşul saymıştır. Bunlar:

1. Güvenlik toplumunun parçası olan toplumların ortak değer yargılarına sahip olması ve özellikle de hükûmetlerinin olaylar karşısında tutum alışlarını belirleyen değerlerin birbiriyle uyumlu olması,
2. Güvenlik toplumu üyelerinin birbirlerinin bir konu karşısındaki olası tavırlarını öngörme kapasitesine sahip olması,
3. Güvenlik toplumunun parçası olan hükûmetlerin birbirlerinin ihtiyaçlarına cevap verebilme kapasitesine sahip olmalarıdır.

Bu koşullar altında güvenlik toplumunun kurumsallaşma sürecinde atacağı ilk adım ortak karar-alma ve sorun çözme mekanizmalarını yaratmak olmaktadır. Ortak karar-alma ve sorun-çözme mekanizmaları, hem kurumsal ve siyasal diyaloğu sağlayacak, böylece ortak değerlerin daha da yakınlaşmasına veya yeni ortak de-

ğerlerin yaratılmasına imkân verecek hem de üçüncü koşul olarak saydığımız "siyasi birimlerin birbirlerinin ihtiyaçlarına cevap verebilmeleri" için gerekli olan ortamı gerçekleştirecektir.

Deutsch'un ilham aldığı uluslararası toplum Atlantik Topluluğudur ve örgüt de ilerde ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütüdür (NATO). Deutsch açısından Atlantik Topluluğunun varlığı bir örgüt olarak NATO'nun ortaya çıkmasından daha öncedir. Sovyetler Birliği'nin temsil ettiği siyasi ve ekonomik anlayış karşısında Atlantik Topluluğu, Atlantik'in iki yakasında birbirine daha da yakınlaşmış ve örgütsel bir yapıyı ortaya çıkarmak durumunda kalmıştır. NATO, Atlantik Topluluğunu var eden ortak değerlere sahip devletlerin ve toplumların Sovyetler ve Doğu Bloku karşısında kapsamlı bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle kolektif bir güvenlik örgütü olmakla birlikte NATO, Deutsch'a göre bir güvenlik toplumunun üst organıdır. NATO kendisini var eden ortak değerleri Kuzey Atlantik bölgesinde hakim kılarak yine bu bölgede barışı kalıcı şekilde tesis etmiştir.

Ulus devletlerin barış ve güvenliği sağlamada yetersiz kalması, uluslararası örgütlerin bu amacın gerçekleştirilmesindeki rolünü artırmıştır.

Ulus devlet siyasal toplum tipi olarak ulaşılan son nokta değildir. Günümüzde ulus devleti aşma çabaları oldukça güçlü akımlar olarak ortaya çıkmıştır.

Güvenlik toplumunun varlığı için gerekli koşullar nelerdir?

SIRA SİZDE 4

ULUSLARÜSTÜLÜK VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Uluslarüstülük, devletlerin kesin ve geri dönülmez şekilde ulusal egemenliklerinin önemli bir kısmını devrederek kurdukları bir örgütle, Avrupa Birliği deneyimiyle ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği örneği dışında genelde uluslararası örgütler devletlerin işbirliği aracı olarak görülmüştür. Hükûmetlerarası örgütler olarak adlandırılan bu tip uluslararası örgütler, uluslarüstülüğün öngördüğünden farklı olarak üye devletlerin egemenlik alanlarında büyük bir daralma yaratmaz. Her ne kadar hükûmetlerararası uluslararası örgütlerin gelişimiyle devletler egemenlik yetkilerinde bir aşınmayla karşılaşsalar da bu durum uluslarüstülükten farklı olarak devletin varlığı ve egemenliğini ikame eden devlet benzeri yeni bir örgütün ortaya çıkmasına neden olmaz. Buna karşılık Avrupa Birliği ve onu var eden uluslarüstülük anlayışı uluslararası bütünleşme sürecinde ulus-devleti aşan yeni bir tip siyasal varlığın doğuşunu işaret etmektedir. Bu yönüyle de uluslarüstülük ve Avrupa Birliği hem uluslararası örgütler alanının içindedir hem de dışında kabul edilebilir.

Yeni işlevselcilere (neofonksiyonalistler) göre "bir alanda oluşturulan uluslarüstü kurumların avantajlarından yararlananlar diğer alanlarda da benzer oluşumları destekleyeceklerdir."

Uluslarüstülük anlayışı Ernest B. Haas tarafından neofonksiyonalizm (Yeniişlevselcilik) olarak adlandırılan bir teori içinde ve özelde Avrupa Birliği'nin gelişimini açıklayacak şekilde ortaya konmuştur. Haas söz konusu teoriyi, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan kömür-çelik sektörlerindeki bütünleşme hareketinden (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu: AKÇT) tüm ekonomiyi kapsayan global ekonomik bir bütünleşme modeline geçiş örneğini gözlemleyerek oluşturmuştur.

Haas'ın araştırmalarını başlatan ve bu araştırmalara rehberlik eden soru "daha geniş bir siyasal topluma" barışçı yollardan nasıl ulaşılabileceğidir. Dolayısıyla daha en başından Haas, klasik hükûmetlerarası bir uluslararası örgüt teorisi ortaya koymaktan çok, ulus-devleti aşan bir ulusüstü yeni siyasal varlığın ortaya çıkış koşullarını anlamaya ve açıklamaya çalışarak yola çıkmıştır. Bu durum Haas'ın çalışmalarını klasik uluslararası örgütler teorilerinden çok farklılaştırmıştır. Yine bu açıdan uluslarüstülük, uluslararası örgütler alanında devrimci bir kavram olarak belirmiştir.

Haas söz konusu sorunun cevabını, ulusal toplumlardaki farklı çıkar gruplarının varlığı ve bu grupların, diğer ulusal toplumlarda aynı çıkarları paylaşan benzer gruplar ile ilişki arayışında görmüştür. Ulusötesi çıkar grupları zaman içinde ulusal sınırları aşan bağların ve ilişkilerin kendi çıkarları açısından sağladığı yararları görmekte ve bu ulusal sınırların kısıtlayıcılığına karşı çıkmaktadırlar. Haas'ın teorisinde ulusötesi çıkar grupları ve ulusötesi bağlar özel bir önem taşımaktadır.

Haas, siyaset alanlarını birincil siyaset alanları ve ikincil siyaset alanları olarak ikiye ayırmıştır. Birincil siyaset alanları; güvenlik, savunma, dış politika gibi konulardan oluşurken ikincil siyaset alanları daha ziyade ekonomik ve teknik alanlardır. Haas'a göre çıkar grupları ikincil siyaset alanlarında etkili ve başarılı olabilmektedir. Dolayısıyla uluslarüstülük ekonomik ve teknik sektörlerde başlayabilecek bir olgudur.

Haas'a göre zamanla ekonomik ve teknik sektörlerde ulusötesi grupların ulusal sınırların kısıtlayıcılığından kurtulmalarını sağlayacak bir örgüte ihtiyaç duyulacaktır. Devletler bunun için yeni bir örgüt yaratacak ve bu örgüte egemenlik alanlarının bir kısmını devredeceklerdir. Devletlerin egemen yetkilerinin bir kısmını devrederek kurdukları bu örgüte Haas "uluslarüstü örgüt" demektedir. Haas bu şekilde "uluslarüstülük" (supranasyonalizm) kavramını bu yazına katmıştır. Haas'ın söz konusu kavramı getirmesinin nedeni, egemen yetkilere sahip ancak devlet niteliği taşımayan bu örgüte, hükûmetlerarası örgütlerden ayırt edilecek şekilde yeni bir isim koyma çabası içinde olmasıdır. Haas'ın tanımladığı uluslarüstü örgüt, klasik hükûmetlerarası uluslararası örgütle devlet arasında bir yapıdır ve aynı zamanda klasik hükümetlerarası uluslararası örgütten uluslararası devlete geçişte bir ara modeldir.

Ekonominin bir alanında faaliyet gösteren çıkar grupları, kendi sektörlerindeki uluslarüstü bütünleşmenin sağladığı yararları daha da artırmak için, ekonominin sektörel bağımlılığı olgusundan hareketle diğer sektörlerde de uluslarüstü bütünleşmeye gidilmesini teşvik edecektir. Haas, bu olguyu "uluslarüstülüğün sirayet etkisi" (spill-over) olarak tanımlamıştır. Avrupa Topluluğu'nda gümrük birliğinin 1968'de oluşturulmasını bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Üye devletler, aralarında gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarını kaldırmakla malların serbest dolaşımını tam olarak sağlayamamışlardır. Teknik engeller dediğimiz üretim normları ve mevzuat farklılıkları malların serbest dolaşımını engellemiştir. Dolayısıyla gümrük birliğinden fayda sağlayan çıkar grupları, söz konusu çıkarlarını daha da artırmak için teknik engellerin kaldırılmasına ve üretim normlarının uyumlaştırılmasına gidilmesini karar vericilere telkin etmişlerdir. Nitekim 1992 yılı sonunda Avrupa Topluluğu'nda yürürlüğe konulan "tek pazar" bu tür bir gelişimin ürünüdür.

Haas'ın geliştirdiği bu teoriye göre, ekonominin bir sektöründe başlayan bütünleşme, sirayet (yayılma) etkisiyle ekonominin diğer sektörlerine yayılacak ve tüm ekonomiyi kaplayacaktır. İşte bu noktada, ulusal toplumu oluşturan çıkar grupları uluslarüstü bütünleşmenin faydalarını gördükçe ortaya çıkan yeni bölgesel uluslarüstü örgüte daha çok bağlanacaklar ve aidiyet duyguları ulusal plandan uluslarüstü plana kayacaktır.

Ekonomik sektörlerdeki uluslarüstü bütünleşme başarı ile ilerledikçe, ulusal çıkarlar yerini bölgesel uluslarüstü çıkarlara, ulusal aidiyet duygusu da bölgesel uluslarüstü aidiyet duygusuna bırakacaktır. Bu noktadan sonra uluslarüstü bütünleşme daha önce açıkladığımız yüksek siyaset alanlarına kayacaktır. Bir başka deyişle bütünleşme ekonomik sektörlerden siyasi sektörlere geçecektir.

Haas tüm bu açıklamalardan sonra siyasal bütünleşmeyi, "farklı ulusal çevrelerde bulunan aktörlerin aidiyet duygularını, beklentilerini ve siyasi faaliyetlerini, önceki ulus devletten yetki talebinde bulunan ve bu yetkilere sahip olan yeni bir merkeze yöneltmeleri konusunda ikna edildikleri bir süreçtir" diye tanımlamaktadır. Haas'ın söz konusu tanımını biraz açarsak, onun siyasi bütünleşmeyi ulusal aktörlerin aidiyet duygularını ulusal bir merkezden daha geniş yeni bir merkeze kaydırdıkları süreç olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Yine söz konusu tanım yeni merkezin, ulus-devletin üzerinde olduğunu açıklamaktadır.

ULUSLARÜSTÜLÜK VE AVRUPA BİRLİĞİ

Avrupa'da kökeni çok eskilere giden ve günümüze yaklaştıkça olgunlaşan bir "Avrupa Birliği ve Avrupa Federasyonu" düşüncesi vardır. Tarih boyunca Avrupa'da beslenerek gelişen bu düşünce, belki de Avrupa bütünleşmesini diğer bütünleşme hareketlerinden ayıran en önemli özelliktir. Söz konusu düşünce, tarih boyunca Avrupa'da bütünleşme hareketlerinin ruhu olmuştur. Ancak Avrupa'da var olan bu federalist ruhun aksine, *Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu* (AKÇT) kuruluncaya kadar, uygulamalar genelde çoğulcu bir nitelik sergilemiştir. Bununla birlikte, söz konusu dönemde birtakım federalist girişimler de vardır; fakat bu girişimlerin bazıları kalıcı olmamış bazıları ise çok dar kapsamlı kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası, dünya üstündeki gücünü ve hakim durumunu kaybeden Avrupa, Rusya ile ideolojik kopukluğunun da başlaması ile birlikte, Avrupa bütünleşmesi yönünde yeni planlar hazırlamaya başlamıştır. AKÇT'nin kurulmasına kadar Avrupa'da "Avrupa Hareketi", "Briand Planı", "OEEC", "Brüksel Paktı", "Avrupa Konseyi" gibi hükûmetlerdışı veya hükûmetlerararası örgütler ortaya çıkmıştır. Bu örgütlerin tümü Avrupa'da birlik fikrine katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda bu örgütler kuruluş ve işleyişlerinde Avrupa'da birlik fikrinden de beslenmişlerdir. Ancak bunlardan hiçbiri, Avrupa Birliği'ne ulaşan bütünleşme hareketi ile eş değer kabul edilemez. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ile başlayan bütünleşme hareketi, ilk defa uluslarüstülük prensibini kuruluş esası olarak bütünleşme girişiminin temeline yerleştirmiştir. Ayrıca AKÇT ile başlayan süreç Avrupa'da ulusu aşan siyasi bir birliğe ulaşmayı hedef olarak kabul etmiştir. Bu yönüyle Avrupa Birliği kuruluşundan itibaren bir ilk olmuştur. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun uluslarüstü bir örgüt olarak kurulması ve bu örgütün ilerde bir Avrupa Federasyonuna öncülük etmesi düşüncesine ABD'nin çok büyük katkıları söz konusu olmuştur. Askerî, siyasi ve ekonomik hâkimiyetini kullanan ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'da federal bir bütünleşme sürecini planlamış ve teşvik etmiştir. AKÇT'nin ortaya çıkışında ve uluslarüstülüğün federalizme giden bir ara çözüm olarak gelişmesinde ABD'nin oynadığı bu yaşamsal rolü dikkate almak gerekir.

AKÇT'nin ortaya çıkışında Batı Avrupa'da Fransa ve Almanya, yukarıda belirttiğimiz gibi ABD'nin örtülü teşviki ile bir araya gelmiş ve uluslarüstülük konusunda uzlaşmıştır. Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman 9 Mayıs 1950 tarihinde yaptığı basın toplantısında, bu uzlaşmayı açıklamıştır. *Schuman Deklarasyonu,* Fransa ve Federal Almanya Cumhuriyeti başta olmak üzere isteyen diğer Avrupa devletlerine, kömür ve çelik üretimlerini ortak bir yönetim altına koymayı teklif ediyordu. Schuman Deklarasyonu, İkinci Dünya Savaşı sonrası siyasi ve ekonomik koşulların hazırladığı bir ortamda ortaya atılmıştır. Söz konusu teklif, Alman Şansölyesi Konrad Adenauer'in 7 Mart 1950'de Fransa ve Almanya arasında "ekonomik birlik" oluşturulması teklifine karşılık olarak Fransız hükûmeti tarafından ortaya atılmıştır.

Schuman Deklarasyonu'nun amacı, Avrupa'da bir daha savaş çıkmasını engellemek ve böylece dünya barışına katkıda bulunmak olarak ortaya konmuştur. Deklarasyonun ilk paragrafında, "dünya barışının, tehditler karşısında yaratıcı çabalar olmadan korunamayacağı" belirtilmekte ve "örgütlü bir Avrupa'nın yaratılmasının Avrupa'da barışçıl ilişkilerin korunması için zorunlu olduğu" ifade edilmektedir. Deklarasyonun ilk paragrafında da ifade edildiği gibi, Avrupa bütünleşmesinin ilk somut adımı olan Schuman Deklarasyonu'nun amacı Avrupa'da (en azından o zaman için Batı Avrupa'da) kalıcı barışın temellerinin atılmasıdır. Schuman Deklarasyonu yukarıda belirtilen amaca ulaşmak için "Avrupa Federasyonu"nun kurulmasının zorunlu olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca Deklarasyon, Av-

rupa Federasyonu'nun inşa edilmesi için aşamalı bir yöntemi benimsemiştir. Avrupa ülkelerinin kömür ve çelik üretiminin ortak yönetim altına alınması, Avrupa Federasyonunun inşası yolunda ilk aşama olarak görülmüştür. Neofonksiyonalist düşünürlerin daha sonra ileri sürdüğü söz konusu aşamalı yöntem, Schuman Deklarasyonu'nun daha üçüncü paragrafında göze çarpmaktadır. Deklarasyonda, "Avrupa bir kerede oluşturulamaz, Avrupa'nın inşası Avrupa'da öncelikle gerçek bir dayanışmanın yaratılması ile başlayan somut aşamaların sonucunda gerçekleştirilecektir" denmektedir.

Yukarıda açıklanan neofonksiyonalist bütünleşme anlayışı Deklarasyonun tümünde görülmektedir. Fransa, Avrupa Federasyonu yolunda ilk aşama olarak kömür-çelik birliğini görmektedir. Bu nedenle Deklarasyon, "Fransa ve Almanya'nın kömür-çelik üretimi idaresini, diğer Avrupa ülkelerine de açık bir örgüt bünyesinde oluşturulacak ortak bir *Yüksek Otorite*'ye bırakmayı" önermektedir. Söz konusu teklifin devamı da neofonksiyonalist yaklaşıma uygundur. Teklifte, *"... kömür ve çelik üretiminin ortak yönetim altına konulması kaçınılmaz olarak, Avrupa Federasyonu'nun ilk aşaması olacak ekonomik gelişmelerin de temellerini oluşturacaktır"* denilmektedir. Bir başka deyişle, Deklarasyonla asıl hedeflenen "ekonomik birliktir" çünkü ekonomik birlik Avrupa Federasyonunun temelidir. Kömür ve çelik üretiminin birleştirilmesi, katılımcı devletleri bu ekonomik birliğe götürecektir. Neofonksiyonalist analizde "fonksiyonel spill-over" (sirayet etkisi) olarak açıklanan bu olgu, Schuman Deklarasyonu'nda yukarıdaki şekliyle ifade edilmektedir. Kömür ve çelik sektöründe başlayan bütünleşme olgusu yaratılacak ortak çıkarlar etrafında, önce tüm ekonomiye sonra siyasi alanlara yayılacaktır. Deklarasyonda, *"...söz konusu üretimdeki bu dayanışma... ekonomik bütünleşmenin gerçek temellerini atacaktır...Böylece çıkarların bütünleşmesi gerçekleştirilecektir... bu bütünleşme, kanlı savaşlarla uzun zaman çatışmış ülkeleri, daha geniş ve daha derin bir topluluğa götürecektir"* denilerek, kömür-çelik sektöründeki bütünleşmenin yaratacağı ortak çıkarlar etrafında siyasi bütünleşmenin oluşturulacağı düşüncesi savunulmaktadır.

Resim 1.3

Robert Schuman (Fransa Dışişleri Bakanı), Eski Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Jean Monnet'in (solda) tasarısına dayanarak, 9 Mayıs 1950 tarihinde, Avrupa devletlerini, kömür ve çelik üretiminde alınan kararları bağımsız ve uluslarüstü bir kuruma devretmeye davet etmiştir.

Kaynak: *European Commission Audiovisual Services*

İngiltere, Deklarasyonda açıkça belirtilen pek çok konuyu benimsemediğini ve bunların dışına çıkılması gerektiğini belirtmiş ancak bu talebi kabul edilmemiştir. Bu nedenle İngiltere Schuman Deklarasyonu sonrası başlayan görüşmelere katıl-

mamıştır. İngiltere'nin ulularüstü bir bütünleşme yöntemini kabul etmediği ve bu nedenle Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğuna karşı çıktığı anlaşılmıştır. Altı devlet temsilcisi (Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg) Schuman Deklarasyonu ile çizilen çerçevede görüşmeler yapmak üzere, 20 Haziran 1950'de Paris'de toplanan bir konferansta bir araya gelmiştir. 19 Mayıs 1951'de Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) nun temelini oluşturacak metin parafe edilmiştir. Antlaşma gerekli onay süreçleri sonrasında 23 Temmuz 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu antlaşma ile kurulan bir organ olan Yüksek Otorite ilk toplantısını 10 Ağustos 1952'de Lüksemburg'da yapmıştır.

AKÇT ile başlayan uluslarüstü bütünleşme süreci Roma Antlaşmalarıyla devam etmiştir. Bütünleşme bir yandan bir uluslarüstü bir pazar entegrasyonu olarak gelişirken diğer yandan nükleer çalışmaları da kapsamına almıştır. Roma Antlaşmaları iki yeni Topluluk daha kurulmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu Kuran Antlaşma 25 Mart 1957'de Roma'da, Fransa, İtalya, Federal Almanya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg tarafından imzalanmıştır. Söz konusu Antlaşmalar gerekli onay prosedürü tamamlandıktan sonra 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir. Avrupa uluslarüstülük deneyimine AKÇT'yi kurarak kömür ve çelik gibi çok sınırlı iki sektörde başlamıştır. Söz konusu uluslarüstü örgüt modeli kısa sürede kömür ve çelik sektörünün sınırlarını zorlamış ve Roma Antlaşmaları ile tüm Batı Avrupa ekonomisine yayılmıştır. Neofonsiyonalizm, daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak ele aldığımız gibi, uluslarüstü siyasi bir topluluğa aşama aşama ulaşmayı hedefleyen bir bütünleşme teorisidir. Neofonksiyonalizmin temel varsayımı, teknik sektörlerde başlayacak bir uluslarüstü entegrasyonun "sirayet etkisi" sonucunda öncelikle tüm ekonomiye sonrasında siyasi alanlara yayılacağıdır. Roma Antlaşmaları ve özellikle de "Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma" aşağıda görüleceği gibi, oluşturulmasını öngördüğü gümrük birliği ve bunun üzerine inşa edilen ortak pazar ile neofonksiyonalist teorinin "sirayet" etkisini doğrulamaktadır. Üye devletler AKÇT'den sağlanan yararları, ekonominin tüm sektörlerinde de elde etmeyi amaçlamışlardır. Avrupa Ekonomik Topluluğunun kuruluşunun temel nedeni de budur. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ise bir başka sektörel entegrasyon hareketidir.

Resim 1.4

Roma Antlaşması 25 Mart 1957 tarihinde altı ülke tarafından imzalanmıştır. Paul-Henri Spaak (Belçika Dışişleri Bakanı,) Jean-Charles Snoy et d'Oppuers (Belçika Delagasyonu Başkanı), Christian Pineau (Fransa Dışişleri Bakanı), Maurice Faure (Fransa Dışişleri Genel Sekreteri,) Konrad Adenauer (Federal Almanya Şansölyesi), Walter Hallstein (Federal Almanya Dışişleri Genel Sekreteri), Antonio Segni (İtalya Başbakanı), Gaetano Martino (İtalya Dışişleri Bakanı), Joseph Bech (Lüksemburg Başbakanı), Joseph Luns (Hollanda Dışişleri Bakanı), Johannes Linthorst Homan (Hollanda Delegasyonu Başkanı) (soldan sağa)

Kaynak: *European Commission Audiovisual Services*

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaya çıkan Avrupa ortak pazarı, bütünleşmenin derinleşmesiyle daha ileri bir ekonomik entegrasyona doğru ilerlemiştir. Bu yolda önemli bir antlaşma *Avrupa Tek Senedi Antlaşması'* dır. Tek Sened bir yönüyle Avrupa ortak pazarını tamamlarken diğer yandan siyasi konuları da bu uluslarüstü bütünleşme alanına dahil etmiştir. Avrupa Tek Senedi Roma Antlaşmaları'nda önemli değişiklikler yapan bir antlaşmadır. Tek Sened, 28-29 Haziran 1985 tarihlerinde Milano'da toplanan Avrupa Konseyinin (Devlet ve Hükûmet Başkanları Zirvesi) çağrısı üzerine görüşülmeye başlanmıştır. Avrupa Tek Senedi 2-3 Aralık 1985 tarihli Lüksemburg Zirvesi'nde kabul edilmiş, 17 Şubat 1986'da Lüksemburg'da, 28 Şubat 1986'da Lahey'de üye devletlerce imzalanmış ve onay işlemleri tamamlandıktan sonra 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe girmiştir.

Tek Avrupa Senedi'nin Avrupa Birliği yönünde ortaya çıkardığı kazanımlar, Maastricht Antlaşması ile çok daha ileriye taşınmıştır. Maastricht Antlaşması *Avrupa Toplulukları'* ndan Avrupa Birliği'ne geçişi sağlamıştır. Bu geçiş aynı zamanda uluslarüstü bütünleşmenin siyasi alanlara sirayet etmesi anlamını da taşımaktadır. Avrupa Ekonomik Parasal Birliği ve Euro, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası bu geçişin somut düzenlemeleri olarak Maastricht Antlaşması'yla ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'da yepyeni bir siyasi yapı ortaya çıkarken Avrupa Toplulukları, bütünleşmeyi siyasi yönde derinleştirerek bu büyük sistemsel değişime uyum sağlamaya çalışmıştır. *"Avrupa Birliği Antlaşması"* Maastricht'te 7 Şubat 1992'de on iki üye devlet tarafından imzalanmıştır.

Onay aşamasında ise bazı zorluklar ortaya çıkmıştır. Lüksemburg, Belçika, İspanya, Yunanistan, İtalya, İngiltere, Hollanda, Portekiz, Almanya Antlaşma'yı referanduma sunmaksızın parlamentolarında onaylarken İrlanda, Fransa ve Danimarka referanduma gitmiştir. İrlanda'da yapılan referandum söz konusu üç referandum içinde en sorunsuzu olmuştur. İrlanda'da referanduma katılan halkın %69,05'i olumlu, %30,95'i olumsuz oy kullanmıştır. Fransa ise Anayasası'ndan kaynaklanan "egemen yetkilerin devri" ile ilgili sorunları, yaptığı anayasa değişikliği ile aştıktan sonra referanduma gitmiş; ancak sonuçlar beklenenin aksine son derece şaşırtıcı olmuştur. Avrupa bütünleşmesinin ilk gününden itibaren, söz konusu sürecin Almanya ile birlikte liderliğini yürüten Fransa'da, oyların sadece %51,05'i Maastricht Antlaşması'nın lehine çıkmıştır. Oylamaya katılan Fransızların %48,95'i Avrupa'da siyasi bütünleşme yönünde atılan bu adıma karşı çıkmıştır. Maastricht Antlaşması'nı parlamentosunda ilk onaylayan Danimarka'nın 2 Haziran 1992'de yaptığı referandum Topluluk içinde büyük sarsıntı yaratmıştır. Danimarka halkı %49,3'e karşı %50'7 ile Antlaşma'yı reddetmiştir. Edinburgh Zirvesi'nde, ekonomik ve parasal birlik ile ortak dış politika ve güvenlik politikaları konularında Danimarka'ya ödün verilmiş, ve sonrasında Danimarka'da yapılan ikinci referandum, bu kere %56,8'e karşı %43,2 ile Maastricht Antlaşması'nın onaylanmasıyla sonuçlanmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda Maastricht Antlaşması 29 Ekim 1993'te Brüksel'de toplanan Avrupa Konseyinin bildirisi ile 1 Kasım 1993 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.

Avrupa bütünleşmesi Maastricht Antlaşması'ndan sonra da hazırlanan yeni revizyon antlaşmalarıyla değişime ve bütünleşmeyi daha ileri bir aşamaya taşıma çabasına sahne olmuştur. Maastricht Antlaşması'ndan sonra 1999 yılında yürürlüğe Amsterdam Antlaşması, 2003 yılında yürürlüğe giren Nice Anlaşması ile üye devletler Avrupa Birliği'ni her yönüyle değiştirmeye ve bütünleşmeyi daha ileri götürmeye devam etmişlerdir.

Bütünleşmenin derinleşmesi sürecinde en köklü değişim Lizbon Antlaşması'yla yapılmıştır. Avrupa Birliği için bir anayasa yapmak için 2001 yılından itibaren yola

çıkan üye devletler, Fransa ve Hollanda da 2005 yılında yapılan referandumların başarısızlığı sonucunda büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Anayasal Antlaşma'nın Fransa gibi çok önemli bir üye devlette halk tarafından reddedilmesi Avrupa bütünleşme tarihinin kritik bir aşaması olmuştur. Bu olumsuzluğu aşmak için üye devletler Reform Antlaşması adıyla yeni bir antlaşma hazırlamışlar ve bu antlaşma 2007 yılında Lizbon'da imzalanmıştır. Lizbon Antlaşması adını alan bu antlaşmanın 2009'da yürürlüğe girmesiyle Avrupa Birliği köklü bir yapısal değişime uğramıştır. Söz konusu antlaşma Maastricht Antlaşması'nın kurduğu sütunlu yapıyı sona erdirmiş ve uluslarüstü örgütsel yapıyı, Avrupa Birliği ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu olmak üzere iki ayrı örgüt olarak düzenlemiştir.

Avrupa Ekonomik Topluluğunun kuruluşundan sonra Avrupa bütünleşme sürecinde yaşanan bir diğer önemli gelişme Topluluğun genişlemesidir. "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu Kuran Antlaşma"nın 98. maddesinde, "Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma"nın 237. maddesinde ve "Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu Kuran Antlaşma"nın da 205. maddesinde, tüm Avrupa devletlerinin örgüte üye olmak için başvurma hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Bir başka deyişle, söz konusu maddeler ile Topluluğun kapısı diğer Avrupa devletlerine de açık bırakılmıştır. Topluluk bugüne kadar altı genişleme yaşamış ve söz konusu dört genişlemeyle örgüte dokuz devlet katılmıştır. Birinci genişleme sürecinde Topluluk İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımıyla altıdan dokuz üye devlete ulaşmış, ikinci genişlemeyle Yunanistan, üçüncü genişlemeyle İspanya ve Portekiz, dördüncü genişlemeyle de Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın katılımıyla on beş üye devletli bir Topluluk meydana gelmiştir. Bu arada Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi sonucunda, Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin de dolaylı katılımını unutmamak gerekir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Doğu Bloku'nun dağılmasının etkisiyle, Topluluk yeni ve daha büyük bir genişleme dalgası ile karşı karşıya kalmıştır. Soğuk Savaş sonrası iki genişleme dalgasıyla önce Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Kıbrıs, Malta katılmış ve daha sonra Bulgaristan ile Romanya'nın katılımıyla üye sayısı 27'e ulaşmıştır. Bugün Türkiye başta olmak üzere katılım sürecinde olan Avrupalı devletler mevcuttur. Ancak genişlemeyle ilgili olarak Avrupa kamuoyunda tereddütlerin arttığını da işaret etmek gerekir.

Uluslarüstülük yaklaşımına göre bir ekonomik entegrasyon hareketi uluslarüstü bir örgüte nasıl dönüşmektedir?

SIRA SİZDE 5

Özet

Uluslararası örgütlerin tarihsel gelişim sürecini tanıyabilmek

Uluslararası örgütler, ulus-devletin ortaya çıkışı ve uluslararası siteme hakim olmasıyla görünmeye başlamıştır. Bu yönüyle modern bir siyasal sitemin önemli bir unsuru olan uluslararası örgütlere daha çok 19. yüzyılda rastlıyoruz.

1648 yılında Avrupa'da 30 Yıl Savaşlarını sona erdiren Westphalia Antlaşması bir yönüyle dünyanın en kanlı savaşlarından birini sona erdirirken, diğer yandan uluslararası sistemi kökünden değiştiren bir egemenlik anlayışını da dünya sisteminde hakim kılmıştır. Egemen eşitlik ilkesi etrafında yeniden oluşan yeni düzene Fransız İhtilali'nin yükselttiği milliyetçilik hareketi de yeni bir ruh vermiş ve dünya sistemine "uluslar sistemi" ya da "uluslararası sistem" denmeye başlanmıştır. Bu sistemde devletler uluslararası örgütler kurarak işbirliği yapma imkânı bulabilmişlerdir. Bir başka deyişle uluslararası örgütlerin ortaya çıkışında Westphalia Antlaşması ve onun getirdiği egemenlik ve eşitlik anlayışı belirleyici olmuştur. Buna karşılık uluslararası örgütlerin yaygınlaşması için 19. yüzyılın başını beklemek gerekmiştir. Bunun temel nedeni ülkesel, ulus-devletlerin yaygınlık kazanması ve bu devletler arası ilişkilerin barışçıl bir dönemde artış göstermesidir. 19. yüzyıl bu açıdan Avrupa'da uluslararası örgütlerin yaygınlık kazandığı bir büyük başlangıç dönemi olmuştur.

Ulusal egemenliğin yeniden tanımlanması sürecini açıklayabilmek

Küresel bir bütün olma özelliği kazanan yeni dünya sisteminin, devletlerin işbirliğine dayanmakta olduğunu ve bu sistemin teknik ve belirli dar alanlarda ortaya çıkan uluslararası kurum ve kuralların düzenleyiciliği esasında geliştiğini gözlemlemek mümkündür. Uluslararası örgütler, uluslararası alanlarda eşgüdümlü bir işleyişi mümkün kılarak hükûmetleri bir araya getirirken, yarattıkları yeni örgütsel çerçevelerle de devletin karar alma ve bu kararları uygulama esaslarını temelden etkilemektedir. Ortaya çıkan yeni durum bir yandan iç ve dış politika arasındaki çizgiyi, öte yandan ekonomik konularla güvenlik konuları arasındaki ayrımı ortadan kaldırmakta ve sonuçta devletin işleyişini bir bakıma yeniden tanımlamaktadır.

Devletler özerkliklerini ve egemenlik yetkilerini bir bakıma korumakla birlikte, söz konusu egemenlik anlayışı nitelik değiştirmeye başlamıştır. Gelişen uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler sistemi içinde, ulusal egemenlik mutlak olmaktan çıkmaktadır. Ulusal hukuk, evrensel normlara uymak durumunda kalmaktadır. Bu çerçevede uluslararası örgütler de önemli bir işlev görmektedir. Bu gelişim uluslararası örgütlerin teknik işbirliği ve eşgüdüm organı olmaktan çıkıp giderek siyasal anlamda evrensel normların koruyucusu niteliği kazanmasına da yol açmaktadır.

Uluslararası örgütlerin ortaya çıkışının devletler üzerinde yarattığı siyasal etkiyi tartışmak

Günümüzde uluslararası aktör olarak devlet hâlâ önemini korumaktadır. Devletin belirleyici olduğu bir dünya düzeni de esas olarak varlığını korumaktadır. Öte yandan devlet dışı aktörlerin uluslararası sistemde önem kazandığını da gözlemliyoruz. Bu durum devletin uluslararası politikadaki konumunu ve dış politika belirleme ve uygulama şeklini kökten değiştirmektedir. Bugün devletin yanı sıra, çok uluslu şirketler, hükûmet-dışı örgütler ve çeşitli ulusötesi baskı grupları, küresel elitler de uluslararası aktörler olarak uluslararası sistem kapsamı içinde etkinlik kazanmaktadır.

Uluslararası örgütlerin gelişiminin uluslararası sistemi ne yönde değiştirdiğini ve değiştireceğini yorumlayabilmek

Küresel ölçekte ortaya çıkan bu örgütsel ağ başta ekonomik ve teknik alanlar olmak üzere siyasal sistemin de bütünleşmesine yol açmaktadır. Ancak devletlerin ortadan kalktığını ve küresel bir dünya devletine doğru gidildiğini iddia etmek mümkün değildir. Burada söz konusu olan devletler arasında ve daha doğrusu toplumlar arasında sıkılaşan bağların yarattığı karşılıklı bağımlılıktır. Karşılıklı bağımlılığın esas olduğu bir yeni dünya düzeni ortaya çıkmaktadır. Bu yeni, dünya düzeninde devletin yetkileri bir oranda sınırlanmıştır. Karşılıklı bağımlılık olgusu devletin hareket alanını daraltmış, yine de devlet temel uluslararası siyasal birim, bir başka deyişle aktör olarak kalabilmiştir.

Uluslararası örgütlerin varoluşunu açıklayan teorileri tanımlayabilmek

Bir uluslararası bütünleşme teorisi olarak işlevselciliğin en önemli yazarı David Mitrany'dir. Mitrany, uluslararası örgütleri yukarıda açıklamaya çalıştığımız, ilerleyen teknolojinin yarattığı "karşılıklı bağımlılık" olgusunun bir sonucu olarak görmektedir. Mitrany'e göre uluslararası örgütler, uluslararası düzeyde işbirliği yapılmaksızın gerçekleştirilmesi imkânsız olan işlevler üzerine kurulmuştur. Yine Mitrany, uluslararası örgütlerin bir işlev görmek üzere inşa edildiklerini belirtmektedir.

Uluslararası sistemde güvenlik ile barışın korunması yönündeki kaygıların da uluslararası örgütlerin ortaya çıkışında etkili olduğunu gözlemlenmektedir. "Güvenlik toplumu" modeli bu kaygıların ışığında ortaya konan önemli bir model olmuştur. Karl Deutsch savaşın imkânsız hâle geldiği bir uluslararası toplum modeli olarak "güvenlik toplumu" modelini ileri sürmüştür. Güvenlik toplumunun kurumsallaşma sürecinde atacağı ilk adım ortak karar-alma ve sorun çözme mekanizmalarını yaratmak olmaktadır.

Uluslarüstülük anlayışı Ernest B. Haas tarafından Yeniişlevselcilik olarak adlandırılan bir teori içinde ve özelde Avrupa Birliği'nin gelişimini açıklayacak şekilde ortaya konmuştur. Haas'a göre ekonomik ve teknik sektörlerde ulusötesi grupların ulusal sınırların kısıtlayıcılığından kurtulmalarını sağlayacak bir örgüte ihtiyaç duyulacaktır. Devletler bunun için yeni bir örgüt yaratacak ve bu örgüte egemenlik alanlarının bir kısmını devredeceklerdir. Devletlerin egemen yetkilerinin bir kısmını devrederek kurdukları bu örgüte Haas "ulusüstü örgüt" demektedir. Ulusal toplumu oluşturan çıkar grupları uluslarüstü bütünleşmenin faydalarını gördükçe ortaya çıkan yeni bölgesel uluslarüstü örgüte daha çok bağlanacaklar ve aidiyet duyguları ulusal plandan uluslarüstü plana kayacaktır.

Kendimizi Sınayalım

1. Mitrany'in işaret ettiği ilk işlevsel örgüt aşağıdakilerden hangisidir?
a. Avrupa Birliği
b. Milletler Cemiyeti
c. Ren Nehri Merkezi Komisyonu
d. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
e. Birleşmiş Milletler

2. Birleşmiş Milletler Örgütünün öncülü aşağıdakilerden hangisidir?
a. Birleşmiş Milletler
b. Milletler Cemiyeti
c. Ren Nehri Merkezi Merkezi Komisyonu
d. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
e. Avrupa Birliği

3. Avrupa Birliği'nin uluslararası örgütler alanına getirdiği yenilik aşağıdakilerden hangisidir?
a. Uluslarüstülük olgusu esasında kurulmuş olması
b. Ekonomik bir entegrasyon olması
c. Avrupa bölgesinde kurulmuş bir siyasi örgüt olması
d. Üye sayısının fazla olması
e. Avrupa Birliği'nin diğer örgütlerden bir farkı olmaması

4. "Karşılıklı bağımlılık" kavramını aşağıdakilerden hangisi açıklar?
a. Bir devletin bir başka devletin hâkimiyeti altına girmesidir.
b. Uluslararası örgütlerin başarısızlığı sonucunda ortaya çıkan bir çatışma durumudur.
c. Savaşları sona erdiren bir hukuki düzenleme olmasıdır.
d. Sömürgecilerin kullandıkları bir araç olmasıdır.
e. Uluslararası işbirliğinin geliştiği durumlarda devletlerin bu işbirliği sürecinde birbirlerine bağımlı hale gelmeye başlamaları durumudur.

5. Aşağıdakilerden hangisi işlevselciliğin önemli bir yazarlarından biridir?
a. David Mitrany
b. Ernest Haas
c. Karl Deutsch
d. Kenneth Waltz
e. Hans Morgenthau

6. Aşağıdakilerden hangisi yeni işlevselciliğin ortaya çıkardığı bir kavramdır?
a. Çıkar çatışması
b. Uluslarüstülük
c. Güç dengesi
d. Güvenlik toplumu
e. Kolektif güvenlik

7. Aşağıdakilerden hangisi Güvenlik Toplumu Teorisi'nin önemle üzerinde durduğu yaklaşım aşağıdakilerden hangisinde belirtilmiştir?
a. Siyasal toplum sadece devlet çatısı altında var olabilir
b. Güvenlik sadece askerî bir güçle sağlanabilir
c. Güvenliği sağlamak imkânsızdır
d. Güvenlik toplumunda ortak değerlere ve sorunları barışçıl yöntemlerle çözme mekanizmalarına sahip olmak esastır
e. Egemenliğin devri esasıyla bir üst siyasal yapı güvenliği sağlayabilir

8. Karşılıklı bağımlılık yaklaşımı ile ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **doğrudur?**
a. Askerî güç önemini yitirmektedir.
b. Dünyada ticaret hacmi giderek artmaktadır.
c. Her ülke en az bir uluslararası örgüte üyedir.
d. Ulusal egemenliğin önemi artmaktadır.
e. Ülkelerin diğer ülkeler üzerinde kurduğu baskı önem kazanmaktadır.

9. Aşağıdakilerden hangisi Westphalia Antlaşması ile kurulan uluslararası sistemin özellikleri arasında **yer almaz?**
a. Egemen ve eşit devletlerden kurulan bir sistem olması
b. Devletler uluslar arası örgütler aracılığıyla işbirliği yapabilmesi
c. Uluslar arası sistem içinde devletlerin rekabeti yoğunlaşması
d. Uluslararası örgütlerin önem kazanmaya başlaması
e. Sömürgeciliğin hız kazanması

10. Aşağıdakilerden hangisi uluslararası sistem içinde etkili olan aktörlerden biri **değildir?**
a. Devletler
b. Hanehalkları
c. Uluslararası örgütler
d. Çok uluslu şirketler
e. Küresel elitler

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız yanlış ise "İşlevselcilik ve Uluslararası Örgütler" konusunu gözden geçiriniz.
2. b	Yanıtınız yanlış ise "Giriş" konusunu gözden geçiriniz.
3. a	Yanıtınız yanlış ise "Uluslarüstülük ve Uluslararası Örgütler" konusunu gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Örgütler ve Karşılıklı Bağımlılık" konusunu gözden geçiriniz.
5. a	Yanıtınız yanlış ise "İşlevselcilik ve Uluslararası Örgütler" konusunu gözden geçiriniz.
6. b	Yanıtınız yanlış ise "İşlevselcilik ve Uluslararası Örgütler" konusunu gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlış ise "Güvenlik Toplumu ve Uluslararası Örgütler" konusunu gözden geçiriniz.
8. a	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Örgütler ve Karşılıklı Bağımlılık" konusunu gözden geçiriniz.
9. e	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Örgütlerin Tarihsel Gelişimi" konusunu gözden geçiriniz.
10. b	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Politikada Uluslararası Örgütler" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Uluslararası ilişkiler disiplini yıllarca çatışma, şiddet, güç ve çıkar odaklı bir şekilde gelişmiştir. Uluslararası bütünleşme olgusu ise işbirliği ve barışçıl değişimi esas almaktadır. Öte yandan dünyamızda savaşlar da sona ermiş değildir. Bu çerçevede uluslararası işbirliğini esas kılan uluslararası politikadaki söz konusu değişim ve dönüşüm kimi zaman, yeni güç sahipleri ile eskileri arasında şiddete dayalı bir çatışmaya neden olabilmektedir. Bu çerçevede uluslararası politika çatışma ve işbirliği arasında gelişimini sürmektedir.

Uluslararası örgütlerin ve uluslararası hukukun gelişimi bu denklem içinde uluslararası politikada işbirliğini öne çıkarmakta ve savaşları kaçınılmaz bir yazgı olmaktan çıkartmaktadır. Bu nedenle şiddet kullanımı veya tehdidinin, uluslararası örgütlerin ve uluslararası hukukun gelişim sürecinde etkisini ve önemini yitirmekte olduğu ileri sürülmektedir.

Sıra Sizde 2

Günümüzde uluslararası aktör olarak devlet hâlâ önemini korumaktadır. Devletin belirleyici olduğu bir dünya düzeni de esas olarak varlığını korumaktadır. Öte yandan devlet dışı aktörlerin uluslararası sistemde önem kazandığını da gözlemliyoruz. Bu durum devletin uluslararası politikadaki konumunu ve dış politika belirleme ve uygulama şeklini kökten değiştirmektedir. Bugün devletin yanı sıra çok uluslu şirketler, hükûmet-dışı örgütler ve çeşitli ulusötesi baskı grupları, küresel elitler de uluslararası aktörler olarak uluslararası sistem kapsamı içinde etkinlik kazanmaktadır. Gelişen teknoloji ve buna bağlı olarak çağımızın ulaşım, haberleşme imkânları bu değişimi daha da hızlandırmakta ve dünyayı ve dünya siyasetini oldukça değiştirmektedir.

Sıra Sizde 3

Mitrany, uluslararası örgütleri ilerleyen teknolojinin yarattığı "karşılıklı bağımlılık" olgusunun bir sonucu olarak görmektedir. Mitrany'e göre uluslararası örgütler, uluslararası düzeyde işbirliği yapılmaksızın gerçekleştirilmesi imkânsız olan işlevler üzerine kurulmuştur. Yine Mitrany, uluslararası örgütlerin bir işlev görmek üzere inşa edildiklerini belirtmektedir. Mitrany açısından devletin hukuki yapısı, insanların doğal ekonomik ve sosyal faaliyetlerini kısıtlamaktadır ve söz konusu faaliyetlerin belli fonksiyonlar üzerine kurulacak uluslararası örgütler yoluyla yeniden doğal akışları yönünde serbest kalmaları sağlanabilir.

Mitrany birbirinden bağımsız olarak, farklı ihtiyaçları karşılamak, farklı işlevleri görmek üzere ortaya çıkan uluslararası örgütlerin zamanla birbiriyle ilişkilendirilebileceğini ve bu şekilde küresel ve evrensel nitelikte bir kurumlar ve kurallar ağının ortaya çıkacağını ileri sürmektedir. Mitrany'e göre örgütler arası bu ilişkilenme süreci sonuçta kapsayıcı bir şemsiye örgütü ortaya çıkaracaktır.

Sıra Sizde 4

Deutsch, güvenlik toplumunun varlığı için üç önemli koşul saymıştır. Bunlar:

1. Güvenlik toplumunun parçası olan toplumların ortak değer yargılarına sahip olması ve özellikle de hükûmetlerinin olaylar karşısında tutum alışlarını belirleyen değerlerin birbiriyle uyumlu olması,
2. Güvenlik toplumu üyelerinin birbirlerinin bir konu karşısındaki olası tavırlarını öngörme kapasitesine sahip olması,
3. Güvenlik toplumunun parçası olan hükûmetlerin birbirlerinin ihtiyaçlarına cevap verebilme kapasitesine sahip olmalarıdır.

Bu koşullar altında güvenlik toplumunun kurumsallaşma sürecinde atacağı ilk adım ortak karar-alma ve sorun çözme mekanizmalarını yaratmak olmaktadır.

Sıra Sizde 5

Ekonominin bir sektöründe başlayan bütünleşme, yayılma etkisiyle ekonominin diğer sektörlerine yayılacak ve tüm ekonomiyi kaplayacaktır. İşte bu noktada, ulusal toplumu oluşturan çıkar grupları uluslarüstü bütünleşmenin faydalarını gördükçe ortaya çıkan yeni bölgesel uluslarüstü örgüte daha çok bağlanacaklar ve aidiyet duyguları ulusal plandan uluslarüstü plana kayacaktır. Ekonomik sektörlerdeki uluslarüstü bütünleşme başarı ile ilerledikçe, ulusal çıkarlar yerini bölgesel uluslarüstü çıkarlara, ulusal aidiyet duygusu da bölgesel uluslarüstü aidiyet duygusuna bırakacaktır. Bu noktadan sonra uluslarüstü bütünleşme yüksek siyaset alanlarına kayacaktır. Bir başka deyişle bütünleşme ekonomik sektörlerden siyasi sektörlere geçecektir.

Yararlanılan Kaynaklar

Archer, C. (1992). *International Organizations.* London.

Armstrong, D., Lloyd, L., Redmond, J. (2004). *International Organization in World Politics.* New York.

Bennett, A. L. (1991). *International Organizations: Principles and Isuues.* New Jersey.

Caporaso, J. A., Pelowski, A.L. (1971). "Economic and Political Integration in Europe: A Time-Series Quasi-Experimental Analysis", *American Political Science Review,* Vol: 65, June.

Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006). *Uluslararası Örgütler ve Türkiye.* Konya.

Deutsch, K. W., Burrell, S.A., Kann, R. A., ve diğerleri (1957). *Political Community and the North Atlantic Area.* New Jersey.

Diehl, P. F. (2005). *The Politics of Global Governance: International Organizations in an Interdependent World.* London.

Dougherty, J. E., Paltzgraff, R. L. Jr. (1981). *Contending Theories of International Relations.* New York.

Duverger, M. (1984). *Siyaset Sosyolojisi.* Çev. Tekeli, Ş., İstanbul.

Frederick, H. H. (1992). *Global Communication and International Relations.* Belmont.

Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*, New York.

Haas, E. B.(1968), The Uniting of Europe, Standford.

Haas, E. B. (1980). "Why Collaborate? Issue-Linkage and International Regimes", World Politics. Vol.32, No.3, April.

Hasgüler, M., Uludağ, M., B. (2010). *Devletlerarası ve Hükümetlerdışı Uluslararası Örgütler.* İstanbul.

Karluk, S. R. (2007). *Uluslararası Kuruluşlar.* Beta Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul.

Keohane, R. Nye, J.S.,O. (1977)."Realism and Complex Interdependence", in Power and Interdependence: World Politics in Transition, Keohane, R.O., Nye, J.S., Boston.

Lindberg, L.N. (1963). *The Political Dynamics of European Economic Integration.* Standford.

Özen, Ç. (1995). "Uluslararası Bütünleşmede İnceleme Düzeyi ve İletişimin Niteliği", *Avrasya Dosyası,* Cilt: 2, Sayı: 3, Sonbahar.

Rothwell, C.E. (1949), "International Organization and World Politics", *International Organization,* Vol.3, No.4.

Young, O.R. (1980) "International Regimes: Problems of Concept Formation", *World Politics.* Vol. 32, No.3, April.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Birleşmiş Milletler ile ilgili temel bilgileri tanımlayabilecek,
- Birleşmiş Milletlerin yapısını ve yönetimini açıklayabilecek,
- Birleşmiş Milletlerin uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerçekleştirdiği faaliyetleri yorumlayabilecek,
- Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere üyeliği ve katkıları konusundaki temel bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Milletler Cemiyeti
- Self Determinasyon
- Lahey Uluslararası Adelet Divanı
- Küresel Güvenlik
- İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
- Barış Gücü
- Meşru Savunma
- Güvenlik Konseyi

İçindekiler

Uluslararası Örgütler → Birleşmiş Milletler

- GİRİŞ
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN KURULUŞU VE ÜYELERİ
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN TEMEL AMAÇLARI VE İLKELERİ
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN YAPISI VE YÖNETİMİ
- ULUSLARARASI BARIŞ VE GÜVENLİĞİN KORUNMASI
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Birleşmiş Milletler

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması, 26 Haziran 1945'te San Francisco Konferansı'nın genel oturumunda oy birliği ile kabul edilmiş ve 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiştir. Konferansa katılan 50 devletin yanı sıra Polonya da kurucu üye olarak kabul edilmiştir. Genel Kurul ilk toplantısını 10 Ocak 1946'da Londra'da yapmıştır. Örgütün sürekli organlarının üyeleri seçildikten sonra, 14 Aralık 1946'da genel merkez olarak New York belirlenmiştir.

Milletler Cemiyeti (MC) ile BM karşılaştırıldığında, hem benzerlikler hem de farklılıklar görülür. Her ikisi de savaşı kazanan devletler tarafından kurulmuştur. Barışı korumak ikisinde de temel amaçtır. Yapı ve ana organlar açısından da benzemektedirler. Ama BM kurulurken MC'nin başarısız olduğu noktalarda daha iyiye ulaşmak için çaba da harcanmış, BM'nin sadece işbirliğini sağlamakla yetinmeyip otoriteyle hareket edebilmesi istenmiştir. BM'nin ekonomik ve toplumsal sorunlarda daha fazla işbirliğine yer vermesi, orta ve küçük devletler tarafından talep edilmiştir. Organların görev ve yetkileri MC'ye göre daha açık bir şekilde tanımlanmıştır. Ayrıca, MC tüm üyelere belirli yükümlülükler getiren hukuksal bir yaklaşım sergilerken, BM Antlaşması'nın Güvenlik Konseyi için getirdiği düzenleme, büyük güçlerden birinin karşı çıkması durumunda karar alınamaması sonucunu doğuran siyasi bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

BM hem üyelik hem de çalışma alanı açısından sürekli genişleyen bir özellik göstermektedir. 51 üyeyle kurulan örgütün 2012 yılında 193 üyesi vardır. 1945'te 6

tane uzmanlık kuruluşu varken 1992'de bu sayı 33'tür ve bunların 15'i Genel Kurul tarafından kurulmuştur. MC'nin eski merkezi olan Cenevre ikinci bir genel merkez olarak çalışır. Ayrıca, Bağdat, Bangkok, Addis Ababa ve Santiago'da bulunan 4 bölgesel ekonomik komisyon da dünya örgütü olmak amacına katkıda bulunmaktadır.

Çok az devletin diğer bütün devletlerde büyükelçiliği bulunduğu düşünüldüğünde, evrenselliğin önemi daha da artmaktadır. Çoğu devletin sadece büyük devletlerde, kendi bölgesindeki devletlerde ve diğer bölgelerde bulunan önemli devletlerde sürekli temsilciliği vardır. Bir tek temsilciliğin birden fazla devletle ilişkileri yürütmesi olağan uygulama hâlindedir. Dolayısıyla, BM'nin sağladığı evrensellik, çok taraflı olduğu kadar ikili ilişkilere de katkıda bulunmaktadır.

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından başlayarak birkaç yıl içinde Doğu Bloğu'nun çökmesi, BM'den beklentilerin genel olarak her alanda artmasına yol açmıştır. Gelişmekte olan devletler, bundan sonra kalkınma ve ekonomik sorunlara daha fazla ağırlık verilmesini bekliyordu. Ama bloklar arası çatışmanın sona ermesi, o zamana kadar bu nedenle ortaya çıkma olanağı bulamamış olan çatışma potansiyeli yüksek sorunların ortam bulmasına, dolayısıyla Güvenlik Konseyi'nin faal duruma gelmesine neden olmuştur. İlk zamanlar vetonun eskiye göre çok az kullanılması ve birkaç yıl hiç kullanılmaması, örgüte ilişkin son derece iyimser görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Barış güçlerine hem talep artmış hem de yerine getirdikleri işlevler çeşitlenerek çoğalmıştır.

Diğer taraftan ise, 1990'larda finansal sorun örgütün tüm çalışmalarını tehdit eder duruma gelmiştir. Üye devletlerin ve özellikle ABD'nin finansal katkısını ödemekten kaçınması, BM'yi maddi olarak çok zor duruma sokmuştur. 1945 sonrası koşullara göre oluşturulmuş olan yapının, 1990'larda reforma tabi tutularak yeni gereksinimlere yanıt verebilecek duruma getirilmesi istenmiştir. BM'den beklentiler artmıştır ama örgüt ona uygun yeni araçlara ve olanaklara kavuşturulmamıştır. 1991'de başlayan bu girişim ve harcanan çabalar, bugüne kadar ana organların reformu konusunda bir sonuç vermemiştir.

Milletler Cemiyeti

BM birçok yönden MC'nin devamı gibi görünür. MC, I. Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletlerin kurduğu ilk küresel siyasal örgüttür.

Kurulmasını asıl isteyen ABD Başkanı Woodrow Wilson idi. Onun ilan ettiği 14 Nokta'da ifadesini bulan ilkelerin, yeni kurulacak olan uluslararası düzenin temeli olacağı ve açık diplomasi yoluyla dış politikada yeni bir dönem açacağı düşünülüyordu. Savaşı bitirecek barış antlaşmalarını yapmak için Paris'te toplanan konferansta, böyle bir küresel Örgütün kurulması ve kuruluş antlaşmasının da barış antlaşmasının bir parçası olması kabul edildi. Ama ABD seçimlerini kaybeden Wilson'dan sonra, yeni ABD yönetimi tekrar yalnızcılık politikasına dönerek MC'ye üye olmaktan kaçındı. Sovyet Birliği ise zaten en baştan dışarıda bırakılmıştı. Örgüt içinde başta olan İngiltere ve Fransa ise örgütün amacının ne olması gerektiği noktasında anlaşamıyorlardı.

Özellikle Almanya'nın Ren bölgesini işgal etmesiyle birlikte, savaştan sonra kurulan MC güvenlik sistemi bir gölge hâlini aldı. Öldürücü darbe ise İtalya'nın Habeşistan'ı (bugünkü Etiyopya) işgal etmesi olmuştur. 52 üye saldırıya karşı tavır aldıysa da etkin bir müdahalede bulunmadılar. Japonya, Almanya ve İtalya üyelikten çekildi. 1937 yılı MC için olaylara gözünü kapatarak geçti. II. Dünya Savaşı öncesinde, son bir adım olarak Finlandiya'yı işgal eden Sovyetler Birliği'ni yeni katıldığı örgütten çıkardı. Savaştan sonra da son toplantısını yaparak tüm varlığını BM'ye bıraktı.

Birleşmiş Milletler ve bağlı kuruluşlara ilişkin belgelere http://www.un.org/ adresinden ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

Resim 2.1

Birleşmiş Milletler Antlaşması 26 Haziran 1945 tarihinde 51 ülke tarafından imzalanmıştır.

Kaynak: *BM, http://www.unmultimedia.org*

BM Reformu

Genel Sekreter Kofi Annan, 2000'deki Binyıl Zirvesi öncesi sunduğu raporda tartışılması kararlaştırılan ve BM'yi bekleyen sorunlar şöyle sıralanmıştır: Küreselleşme, artan gelir dengesizliği ve fakirlik, artan dünya nüfusu, sağlık sorunları, teknolojik bölünme, ülke içi çatışmalar ve etnik savaşlar, kontrolsüz nükleer güç, çevre sorunları, sürdürülebilir kalkınma, ulusal egemenlik kavramının insan hakları ihlalleri için kalkan olarak kullanılması, çevre sorunları, artan silahlanma, eğitim eşitsizliği ve BM kurumlarının azalan prestij ve meşruiyeti.

Sistemin çalışmasında yaşanan zorlukların bir kısmı, BM 1945'te kurulurken varılan siyasal uzlaşmadan kaynaklanıyordu. Güvenlik Konseyi'nde artık ideolojik rekabet yoktu ama devletler yine ancak en düşük ortak paydada buluşabilmekteydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra en büyük tehlike dış tehditler olarak algılandığı için, ortak güvenlik de devlet merkezli bir yapıdaydı. Ama Doğu blokunun yıkılmasından sonra, bu eski düzeninin, bazı devletler içindeki etnik ve milliyetçi çatışmaları maskelediği ortaya çıktı. Üstelik BM son zamanlarda seçim yapma, mayın temizleme, iç çatışmalar sonrası rehabilitasyon gibi yeni görevler de üstlenmişti.

1990'da başlayan reform çalışmaları, Genel Sekreter'in yetkisindeki idari ve mali reform dışında sonuç vermedi. Özellikle Güvenlik Konseyi'nde veto ve üye sayısı sorunları, devletlerin uzlaşamadığı sorunların başında gelmektedir. Bu noktada uzlaşma sağlamadan, sadece diğer uzlaşılan noktaları içerecek bir değişikliğe gitmeyi ise devletler istememektedirler. Böylece, reform konusu gündemde varlığını korumakla birlikte, yakın gelecekte BM Antlaşması'nda değişiklik gerektiren bir reform yapılması beklenmemektedir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN KURULUŞU VE ÜYELERİ

BM'nin kuruluşu yolundaki ilk adım, 14 Ağustos 1941 Atlantik Bildirisi'dir. Bu bildiride, ABD Başkanı ve İngiltere Başbakanı "daha geniş ve sürekli bir genel güvenlik sistemi kurulması" gereğine duydukları inancı dile getiriyorlardı. 24 Eylül 1941'de Müttefikler arası bir toplantıda 8 devlet daha bu bildiride açıklanan genel ilkelere katıldılar. 1 Ocak 1942'de ise 26 Müttefik devlet Washington'da Birleşmiş Milletler Bildirisi'ni imzaladı.

Henüz II. Dünya Savaşı sona ermemiş olmasına karşın kazanacaklarını gören 4 devlet 21 Ağustos-7 Ekim 1944'te ABD'deki Dumbarton Oaks kasabasında bir araya gelerek kurulacak olan örgütün temel özelliklerini belirleyen bir taslak hazırladılar. İlk başta evrensel üyelik düşünülmüyordu. Kurucu konferansa çağrılacak olan devletler ve 1944 Yalta Konferansı'nda tartışıldı. 1 Mart 1945'e kadar Almanya veya Japonya'ya savaş ilan edip kendilerini BM'nin bir parçası hâline getiren tüm devletlerin konferansa davet edilmesine karar verildi. Türkiye de 23 Şubat 1945'te bu 2 devlete savaş ilan ederek ve 24 Şubat'ta da BM Bildirisi'ne katılarak konferansa çağrıldı ve kurucu 51 devletten biri oldu.

Konferans 25 Nisan-26 Haziran 1945 tarihleri arasında çalıştı. Savaş ilan etme koşulunu yerine getiren şu devletler çağrıldı: Avustralya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Çekoslovakya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Etiyopya, Filipinler, Fransa, Guatemala, Güney Afrika Birliği, Haiti, Hindistan, Hollanda, Honduras, Irak, İran, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Lübnan, Liberya, Lüksemburg, Meksika, Mısır, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Suudi Arabistan, Suriye, Şili, Türkiye, Uruguay, Venezuela, Yeni Zelanda, Yugoslavya ve Yunanistan. Polonya, hangi hükûmet tarafından temsil edileceği sorunu nedeniyle çağrılamadı. Arjantin, Beyaz Rusya, Danimarka ve Ukrayna da konferansın daveti üzerine bu devletlere katıldılar.

Dumbarton Oaks görüşmelerinde üzerinde uzlaşma sağlanamayan konular vardır. Bunlar arasında özellikle Güvenlik Konseyi'nde oylama ve kurulacak olan uluslararası mahkemenin rolü ön plana çıkmaktadır. Konsey'de oylama ve özerk olmayan toprakların durumu konuları üzerinde uzlaşma Yalta'da sağlandı. "Bir örgüt kurmak için Dumbarton Oaks'ta gerçekleştirilen resmî olmayan görüşmeler çizgisinde bir Antlaşma hazırlamak üzere" 25 Nisan 1945'te San Francisco'da bir konferans düzenlenmesine karar verildi. ABD, bütün çağrıda bulunan devletler adına, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş olan devletlere davette bulundu.

Dumbarton Oaks önerileri üzerinden tartışmaya başlayan konferansta birçok değişiklik önerisi küçük devletlerden geldiği için, zaman zaman büyük ile küçük devletler arasında bir mücadele görüntüsü ortaya çıktı. Küçük devletler, Genel Kurul, Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) ve kısmen Güvenlik Konseyi açısından bazı önemli değişiklikler kabul ettirmeyi başardılar.

51 devletle kurulan BM'nin üye sayısı hızla artmıştır. Üye sayısı 1965'te 117'ye, 2002'de 191'e ve 2006'da Karadağ'ın katılmasıyla 192'ye ve 2011'de Güney Sudan ile 193'e yükselmiştir. Bunun nedeni, bağımsız devlet sayısında yaşanan artıştır. İlk önce II. Dünya Savaşı'ndaki "düşman devletler" kategorisinde sayılan ülkeler örgüte katılmıştır. Japonya 1956'da, Batı ve Doğu Almanya ayrı ayrı 1973'te üyeliğe kabul edilmiştir. Daha sonra, 1960 ve 1970'lerde sömürgelerin bağımsız olmaları süreci sonucunda ortaya çıkan yeni devletler hemen BM'ye üye oldular. İlki kadar büyük olmasa da ikinci bir dalga da 1990'dan sonra Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılması sonucunda ortaya çıkmıştır.

BM Antlaşması yeni devletlerin katılmasına olanak tanır. 4. maddeye göre, Antlaşma'nın getirdiği yükümlülükleri kabul eden ve örgüte göre bu yükümlülükleri yerine getirme yeterliğine ve iradesine sahip olan tüm barışsever devletlere açıktır. Bu koşul, İsviçre'nin uzun yıllar boyunca üyelikten kaçınmasına neden olmuştur. Zorlama önlemleri uygulanmasına ilişkin yükümlülüklerin kendi sürekli tarafsız devlet statüsüne aykırı olacağını düşünen İsviçre, ancak 2000'lerde bu görüşünü değiştirmiş ve 2002'de üye olmuştur.

Üye olmak isteyen devletin bu talebinin hem Genel Kurul'da hem de Güvenlik Konseyi'nde onaylanması gerekir. İlk oylama Konsey'de yapılır. Konsey'in olumlu tavsiyesi üzerine, Genel Kurul başvuran devleti üyeliğe kabul eder.

İlk zamanlarda Konsey'de bloklar arası çatışmanın sahnelerinden biri olan yeni üye kabulü, daha sonra talep eden tüm bağımsız devletlerin üyeliğe alınması şekline dönüşmüştür. Ama otomatik hâle gelmiş değildir. Kosova gibi tartışmalı durumlarda, Konsey'de 5 sürekli üyeden birinin üyeliğe izin vermemesi her zaman olasıdır.

2008 yılında bağımsızlığını ilan eden Kosova'yı BM üyesi ülkelerden 69'u tanımış, sürekli üyelerden Rusya ise BM üyeliğine izin vermeyeceğini açıklamıştır.

Bir devletin BM'ye üye olabilmek için hangi koşulları yerine getirmesi gerekir?

SIRA SİZDE 1

BM Antlaşması'nda üyelikten çekilme konusunda bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte, uluslararası hukuk çerçevesinde imzalanan bir antlaşma olarak, tüm antlaşmaların bağlı olduğu kurallara göre bu antlaşmanın da sona ermesi ya da üye devletlerden birinin kendisi açısından son vermesi mümkün olmalıdır. Bunun örneği sadece bir kez, 1965'te Endonezya'da görülmüştür. Ama burada Endonezya çekilmek istediğini bildirmesine karşın, 1.5 yıl kadar sonra geri dönmek istediğinde tekrar üyelik başvurusu yapmamıştır. Dolayısıyla bunu tam bir çekilme örneği saymak doğru değildir.

Üyelikten çıkarma ise 6. maddeye göre mümkündür. Antlaşma'da belirlenen ilkeleri sürekli şekilde ihlal etmekte ısrar eden devletler, Konsey'in tavsiyesi ve Genel Kurul'un kararıyla üyelikten çıkarılabilir. Bu zamana kadar BM'den çıkarılan üye bulunmamaktadır.

5. madde de üyelikten doğan hak ve yükümlülüklerin askıya alınmasına ilişkindir. Konsey'in zorlama önlemi uyguladığı devletler yine onun tavsiyesi ve Genel Kurul kararıyla hak ve ayrıcalıklarını kullanmaktan men edilebilir. Tekrar izin verilmesi ise Konsey kararıyla olur. Bir başka hak kaybı, üye devletlerin bütçeye yapmaları gereken ödemeleri geciktirmeleri durumunda ortaya çıkar. Gecikmiş olan tutar, geçen iki tam yılda yapması gereken ödemeler toplamını geçerse, bu üye Genel Kurul'da oy kullanamaz. Ama Genel Kurul bu üyenin oy kullanmasına izin vermeye karar verebilir.

BM'nin Hukuksal Kişiliği

Hukuksal kişilik, bir hukuk düzeninde hak ve yükümlülüklere sahip olmayı ve bunları o hukuk düzeninde koruyabilmeyi anlatır. Uluslararası hukukta devletler hukuk kişiliğine sahiptir. Uluslararası örgütlerin de bu kişiliğe sahip olduğu zaman içinde kabul edildi. Tıpkı devletler gibi örgütler de hukuk yaratılmasına katılırlar. Örgütün ve çalışanlarının dokunulmazlık ve bağışıklıkları vardır. Haklarının çiğnenmesi durumunda bu hakları korumak için gerekli yollara başvurma yetkisine sahiptirler.

Uluslararası kişiliğe sahip olmayan örgütler, ayrı bir varlığa sahip olmalarına karşın en azından hukuksal anlamda ayrı bir iradeye sahip değildir. Buna örnek olarak dünyanın en büyük 7 ekonomisinin oluşturduğu G7 verilebilir. G7 ortak görüşleri ortaya koyan açıklamalar yapabilir. Ama hukuk yaratma gücüne sahip değildir. Yani, bir uluslararası birimin üye devletlerden ayrı bir varlığa sahip olması için, üye devletlerin "toplam" iradelerinin aksine, örgüt adına "ortak" irade yaratabilecek bir karar organına sahip olması gerekir.

Uluslararası örgütlerin kurucu devletlerden ayrı bir iradesi olup olamayacağı çok tartışılmış bir konudur. BM açısından, 104. madde, BM'nin üye devletin ülkesinde, görevlerini yerine getirmek ve amaçlarına ulaşmak için gerekli olan hukuksal ehliyete sahip olacağını belirtmektedir. Ama buradaki üye devlet ülkeleri teriminin kısıtlayıcı olup olmadığı, diğer devletlerdeki durumunun ne olacağı gibi konular tartışılmaktan geri kalmadı. Hukuksal kişiliğin önemli bir yönü, sahip olduğu hakları korumak için gerekli yetkilere sahip olup olmamasıdır. BM'nin bu yetkilere sahip olduğu, UAD'ın Reparations danışma görüşü ile net bir şekilde ortaya konmuştur.

"Divan'ın görüşüne göre, Örgüt'ün ancak oldukça geniş bir uluslararası kişilik ve uluslararası alanda hareket etme kapasitesine sahip olması temelinde açıklanabilecek işlevler ve haklara sahip olması ve bunları kullanması amaçlanmıştır ve gerçekten de bunlara sahiptir ve kullanmaktadır. Örgüt hâlen en üst uluslararası örgüt türüdür ve eğer uluslararası kişilikten yoksun olsaydı kurucularının niyetlerini yerine getiremezdi."

Bu niyet o kadar önemlidir ki 103. maddeye göre, BM Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerin bir başka antlaşmadan doğan yükümlülüklerle çatışması durumunda BM Antlaşması üstün gelecektir.

105. madde BM'nin ve çalışanlarının, üye devlet ülkelerinde gerekli olan tüm ayrıcalık ve bağışıklıklardan faydalanacağını belirtir. Ayrıca 1946 BM'nin Ayrıcalık ve Bağışıklıkları Sözleşmesi de örgütün ulusal düzeylerdeki hukuksal konumunu belirlemekte ve ulusal mahkemeler tarafından ele alınan davalarda temel oluşturmaktadır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN TEMEL AMAÇLARI VE İLKELERİ

Antlaşma'nın 1. maddesi örgütün amaçlarını belirlemektedir. 2. madde ise bu amaçlara ulaşmak için çalışırken uyması gereken temel ilkeleri ortaya koymaktadır.

Örgütün amaçları oldukça geniş tanımlanmıştır. Örgütün en başta gelen amacının, 1. maddenin 1. paragrafında belirtildiği gibi *uluslararası barış ve güvenliği korumak* olduğuna kuşku yoktur. Örgüt bu amacını gerçekleştirmek amacıyla, barışa yönelik tehditleri önlemek ve uzlaştırmak ve her türlü saldırı fiilini veya barışın başka bir biçimde bozulması hâlini ortadan kaldırmak için etkili ortak önlemler alacaktır. Bu nitelikteki uyuşmazlık veya durumların çözümünü, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak barışçı yollarla sağlayacaktır.

İkinci olarak, ulusların hak eşitliği ilkesine ve self-determinasyon hakkına saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışının sağlamlaştırılması için elverişli her türlü önlemi almak gelmektedir. Burada geçen en önemli kavram ***self-determinasyon hakkı***dır (halkların kendi kaderini/geleceğini tayin etme hakkı).

Üçüncü paragrafta, ekonomik, toplumsal, düşünsel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözerek ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek uluslararası işbirliğini geliştirmek gelmektedir. Böylece insan haklarının korunması BM'nin amaçları içinde sağlam bir yer edinmektedir.

Dördüncü ve son paragrafta ise ulusların ortak amaçlara doğru harcadıkları çabaların uyumlaştığı bir merkez olmak gelmektedir.

BM'nin örgüt olarak amaçları içinde insan haklarının yeri nedir?

SIRA SİZDE 2

Self-Determinasyon

Self-Determinasyon ya da kendi kaderini belirleme hakkı, halkların özgürce kendi siyasal statülerini belirlemeleri ve ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmeleri için çalışmaları hakkını içerir. İlk önce siyasal bir kavram olarak gelişmiştir. İç ve dış olmak üzere iki yönü vardır. İç self-determinasyon, söz konusu halkın ülke içinde siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel sistemini seçebilmesini anlatır. Dış self-determinasyon ise halkın bağımsızlık ya da başka bir devlete katılmak da dahil olmak üzere siyasal statülerini belirlemesi hakkıdır.

Ancak birçok devletin azınlık barındırması ve bunların bağımsızlık taleplerine yol açabilecek olması nedeniyle, BM sisteminde self-determinasyon ilkesi hukuksal düzeyde farklı bir anlama doğru gelişti. BM sisteminde bu hak, sadece sömürgeci, ırkçı ya da yabancı bir yönetim altında bulunan halkların self-determinasyon hakkı olduğu şeklinde uygulandı.

BM'nin ve üye devletlerin uyacağı ilkeleri belirleyen 2. madde ise 7 temel ilke ortaya koymaktadır. Bu ilkeler, sadece örgüt olarak BM'nin değil, tüm devletlerin uyması gereken temel ilkeler niteliğindedir.

1. Üyelerin egemen eşitliği birinci ilkeyi oluşturur. Tüm sistemin temelinde bu ilke yer almaktadır.
2. Üyeler BM Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getireceklerdir. Bir uluslararası antlaşmaya taraf olan her devlet bu yükümlülüğü zaten kabul etmiştir.
3. Üyelerin uluslararası uyuşmazlıklarını barışçı yollarla çözeceklerini belirtmektedir. Ayrıca çözüm, barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye sokmayacak bir şekilde sağlanacaktır.
4. Kuvvet kullanmanın yasaklanması ilkesidir. Buna göre, üye devletler, uluslararası ilişkilerinde, gerek başka bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı gerekse BM amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir şekilde kuvvet kullanmaktan ya da kuvvet kullanma tehdidinden kaçınırlar.
5. İkinci ilkeyi destekler niteliktedir. Buna göre, üyeler örgütün girişimlerine her türlü yardımı yapacak, aleyhine yaptırım ya da zorlama önlemi alınan devlete yardım etmekten kaçınacaklardır. Bunun da aslında ayrıca belirtilmesine gerek yoktur. Çünkü antlaşmadan doğan yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi zaten her taraf devlet için bir yükümlülüktür. Hem 2. hem de 5. ilkenin ayrıca konulmasının nedeni, bu yükümlülüğü güçlendirmek ve vurgulamaktır.
6. Üye olmayan devletlerin de uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının gerektirdiği ölçüde bu ilkelere uygun hareket etmesinin sağlanmasını öngörmektedir. Bu tartışılan bir ilkedir. Çünkü bir uluslararası antlaşma, taraf olanlar dışındaki devletleri bağlamaz. Bu durumda, üye devletlerin üye olmayanların BM Antlaşması'na uymasını nasıl sağlayacakları, buna hakları olup olmadığı gibi sorular gündeme gelmektedir.

7. Antlaşma'nın hiçbir hükmünün, özü bakımından bir devletin ulusal yetkisinde bulunan işlere örgütün karışmasına izin vermediğini belirtir. Ama zorlama önlemlerinin uygulanması bu ilkenin istisnası olarak belirlenmiştir.

Bu ilkeler, hem örgüt uygulamasında karşılığını bulur hem de tüm devletlerin kabul ettiği temel hukuk ilkeleri oluşturur. Bunlardan 4. paragraftaki kuvvet kullanma yasağı, daha sonra uluslararası barış ve güvenliğin korunması ana başlığında anlatılacaktır.

SIRA SİZDE 3

BM'ye üye devletlerin uyması gereken 2. maddede belirtilmiş 7 temel ilke nelerdir?

Devletlerin egemen eşitliği ilkesi ile ulusal yetki alanında bulunan konulara karışılmaması ilkesi çoğu zaman birlikte değerlendirilir ve birbirini destekleyen ilkeler olarak görülür. Üye devletler, BM'nin tüm organlarına seçilmekte, oy vermekte ve çalışmalara katılmakta eşittirler. Bu eşitlik en iyi Genel Kurul'da ortaya çıkar. Tüm üyeler Genel Kurul çalışmalarına katılır ve her birinin tek oyu vardır. Buna karşılık örgüt üye devletlerin ulusal yetkisinde olan konulara karışmaz. Ama zaman içinde bu ulusal yetki alanının kapsamının değiştiği ve ulusal yetki itirazının çoğu zaman kabul görmediği ortaya çıkmaktadır.

Bu gelişmedeki en önemli etken, amaçlarda yer alan self-determinasyon hakkının ve insan haklarının gelişmesidir. İlk zamanlarda self-determinasyon hakkı iddialarına karşı vasi devletler bu toprakların yönetiminin iç işlerini oluşturduğu, dolayısıyla BM'nin 7. ilke kapsamında ulusal yetkiye giren böyle bir konuya müdahale etmemesi gerektiğini savundular. Bu iddialar en baştan itibaren Genel Kurul'da reddedildi ve Genel Kurul sonunda tüm self-determinasyon mücadelelerinin uluslararası nitelikte olduğuna, buna karşı ulusal yetki itirazında bulunulamayacağına karar verdi. 2/7 zaten Güvenlik Konseyi kararıyla zorlama önlemi uygulanan durumlarda bu itirazın ileri sürülemeyeceğini söylüyordu. Bir başka önemli gelişme, insan haklarının giderek güçlenmesiyle yaşandı. Devletler özellikle insan hakları ihlalleri iddialarına karşı ileri sürdükleri ulusal yetki itirazını artık başarılı bir şekilde savunamamaya başladılar. Böylece, BM organlarında ele alınan konular artıp çeşitlendikçe ve insan hakları bunların içinde başat bir konum edindikçe ulusal yetki alanı daha dar yorumlanmaya başlandı.

Antlaşma'nın Değiştirilmesi

Antlaşma'da değişiklik prosedürü 108. maddede belirlenmektedir. Değişikliklerin önce Genel Kurul'da üçte iki çoğunlukla kabul edilmesi gerekir. Sonra da Güvenlik Konseyi'nin 5 sürekli (daimi) üyesi dahil olmak üzere tüm üyelerin üçte ikisi tarafından onaylanması gereklidir. Bu da gerçekleştikten sonra, değişiklik tüm BM üyeleri için yürürlüğe girer.

Bu hüküm hâlen her türlü değişikliğin ve tüm reform çabalarının önündeki engel olarak görülmektedir. 5 sürekli üyenin onayının zorunlu olması, Güvenlik Konseyi'nde ayrı bir oylama olmamasına karşın bu üyelere değişiklikler üzerinde bir tür veto yetkisi tanımaktadır. Yani 5 sürekli üyenin hepsinin kabul etmediği hiçbir değişiklik yapılamaz.

Üstü Kapalı Yetkiler Konusu

BM'nin yetkileri Antlaşma'da belirtilmiştir. Bu yetkiler çerçevesinde hareket eder. Ama kimi zaman antlaşmada açıkça yazılı olmayan durumlarla karşılaşılmaktadır. Bu gibi durumlarda örgütün ve organlarının yetkisi olup olmayacağı tüm örgütler açısından çok tartışılmış bir konudur.

Burada kabul edilen görüş, örgütün amaçlarının gerekli kıldığı yetkilere sahip olabilmeleri gerektiği yönündedir. Yetkiler kurucu antlaşmada yazılı olanlarla sınırlı değildir. Örgütün amaçlarının gerçekleştirilmesi bazı yetkilerin kullanılmasını gerektiriyorsa, ilgili organ bu noktada bir yetki geliştirebilir. Buna üstü kapalı yetkiler adı verilmektedir. Somutlaştırmak gerekirse, barış güçleri uygulaması kurucu antlaşmada yer almayan, önce Genel Kurul sonra da Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacı çerçevesinde geliştirdikleri bir uygulamadır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN YAPISI VE YÖNETİMİ

BM Antlaşması'nın 7. maddesine göre örgütün altı ana organı vardır: Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreterlik. Ayrıca her bir ana organ, gerekli gördüğü yardımcı organları kurabilmektedir.

Genel Kurul

Genel Kurul, BM üyesi olan tüm devletlerin katıldığı, en geniş kapsamlı ana organdır. Her üye devleti temsilen en fazla beş kişi Genel Kurul çalışmalarına katılır ve her devlet bir oya sahiptir. Bu kısıtlamanın amacı, daha fazla olanağa sahip, daha büyük temsilcilik bulundurabilen, daha fazla kişi çalıştırabilen devletlerin avantajlı konuma geçmesini engellemektir. Genel Kurul olağan olarak her yıl Eylül-Aralık ayları arasında toplanır. Her oturum süresi için bir başkan seçilir. Bu dönemin bir kısmı "Genel Görüşme" adıyla yapılan toplantılarla geçer. Dileyen üye devlet söz alarak BM ve uluslararası gündemdeki konular hakkında görüşlerini açıklar. Geri kalan kısmında ise komitelerde hazırlanan karar taslakları görüşülerek karara dönüştürülür.

BM Genel Kurul çalışmalarını izlemek için; http://www.unmultimedia.org/tv/c/general-assembly.html adresini ziyaret ediniz.

İNTERNET

Çalışmaların büyük kısmı, tüm üyelerin temsil hakkına sahip olduğu yedi ana komitede gerçekleştirilir. Bu komiteler şunlardır:

1. Komite veya Siyasi İşler ve Güvenlik Komitesi
2. Komite veya Ekonomik ve Mali İşler Komitesi
3. Komite veya Toplumsal, İnsancıl ve Kültürel İşler Komitesi
4. Komite veya Vesayet İşleri Komitesi (Özerk olmayan ülkeler dahil)
5. Komite veya İdari İşler ve Bütçe Komitesi
6. Komite veya Hukuk İşleri Komitesi
7. Özel Siyasi Komite.

Genel Kurul'un geçici gündemini Genel Sekreter hazırlar ve olağan toplantılardan en az 60 gün önce üye devletlere gönderir. Üye devletler, diğer organlar ve Genel Sekreter, 30 gün öncesine kadar gündeme madde eklenmesi teklifinde bulunabilir. Eylül-Aralık döneminde yapılan olağan toplantı dışında Genel Kurul'un olağanüstü toplantılar yapması da mümkündür.

Genel Kurul'da BM'nin resmî dilleri olan İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Rusça ve Çince kullanılabilir. Bu dillerden birinde yapılan konuşmalar diğer dillere çevrilir.

BM Genel Kurulu'nun 2/3 çoğunlukla karar aldığı önemli konular şunlardır: Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin konular; Güvenlik Konseyi'ne, Ekonomik ve Sosyal Konsey'e ve Vesayet Konseyi'ne üye seçilmesi; yeni üye kabulü; üyelerin hak ve ayrıcalıklarının durdurulması; üyelikten çıkarma; vesayet rejiminin işlemesi ile ilgili konular; bütçe konuları; BM Antlaşması'nın değiştirilmesi. Genel Kurul ayrıca bu konulara kendisi ekleme yapabilmektedir.

Her üyenin bir oy hakkı vardır ve bu durum Antlaşma'nın 2. maddesinin birinci fıkrasındaki devletlerin egemen eşitliği ilkesinin bir uygulaması olarak yorumlanmaktadır. Hazır bulunan ve oy kullananların çoğunluğu ile karar alır. Çekimser kalan üyeler oy vermemiş sayılırlar. Genel Kurul "önemli" konularda üçte iki çoğunlukla, diğer konularda salt çoğunlukla karar alır.

Ana organlara üye seçimi Genel Kurul tarafından, coğrafi gruplar dikkate alınarak yapılır. BM sisteminde, Asya, Afrika, Doğu Avrupa, Latin Amerika ve Karayipler ile Batı Avrupa ve diğerleri olmak üzere 5 coğrafi grup vardır. Bunun tek istisnası Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'dır. UAD üyeleri coğrafi temsile göre değil, belirli hukuk sistemleri temsil edilecek şekilde Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nde ayrı ayrı oylamalarla seçilir. Olağan vesayet anlaşmalarını onaylamak Genel Kurul'un görevidir. Uzmanlık kurumları ile yapılan anlaşmaları, BM'nin sahip olacağı ayrıcalık ve bağışıklıkları belirleyen ve üye devletlerdeki statüsü ile ilgili anlaşmaları onaylar. UAD'dan danışma görüşü talep edebilir.

Genel Kurul'un görev ve yetkilerini Antlaşma'nın 10. maddesi belirlemektedir. Buna göre, Genel Kurul BM Antlaşması çerçevesine giren ya da bu Antlaşma ile oluşturulan organlardan herhangi birinin yetki ve görevlerini ilgilendiren her türlü sorun veya işleri görüşebilir ve 12. madde hükümleri saklı kalmak şartıyla, bu konular hakkında üye devletlere, Güvenlik Konseyi'ne veya her ikisine birden tavsiyelerde bulunabilir.

Bunun anlamı, Genel Kurul'un BM Antlaşması çerçevesine giren her konuyu görüşebilmesidir. 12. maddeye yapılan gönderme, Güvenlik Konseyi'nin incelemesi altında olan bir konuyu Genel Kurul'un almamasını gerektirir. Ama uygulamada bu kısıtlamaya uyulmamış, Konsey'deki gündem maddesinden farklı bir isim vererek o konuları da görüşmüştür.

Genel Kurul'un görüşmeler sonunda aldığı kararlar üye devletler için bağlayıcı değil, tavsiye niteliğindedir. Sadece bütçe ve katkı paylarını ödemeyen üyeler hakkında bağlayıcı karar verebilmektedir. Fakat sahip olduğu geniş görüşme yetkisi bu organı tüm dünya sorunlarının konuşulduğu bir forum hâline getirmiştir ki bu da BM Antlaşması'nın 1. maddesinde sayılan amaçlarla uyumludur.

Bunun dışında, Genel Kurul örgütün diğer organlarının raporlarını alır ve inceler. Bütçe yetkisi sayesinde diğer organların faaliyetlerini yakından izleyebilmektedir. Ekonomik ve Sosyal Konsey ile Vesayet Konseyi üzerinde tam denetimi vardır. Ayrıca Genel Kurul Antlaşma'da açık olmayan birçok özel durumda yetkiyi kendi üzerine almıştır. Örneğin, Antlaşma örgüt adına hukuksal bağıntıya girme yetkisinin kime ait olduğunu belirtmediğinden, bu tür antlaşmalar Genel Kurul tarafından onaylanmaktadır. Ayrıca 13. madde Genel Kurul'a birçok görev vermiştir. Ekonomik, toplumsal, kültür, eğitim ve sağlık alanlarında uluslararası işbirliğini geliştirmek, herkesin insan haklarından ana özgürlüklerden faydalanması için çalışmalar yapmak vb. görevler asıl olarak Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından yerine getirilir. Ama bir antlaşma yapılıp yapılmayacağına Genel Kurul karar verir. Uluslararası hukukun geliştirilmesi için ise Uluslararası Hukuk Komisyonu'nu kurmuştur.

Genel Kurul'un tüm diğer ana organlar üzerinde yetkisi vardır. Onlardan belirli çalışmaları yapmasını isteyebilir. Raporlarını alır ve denetimlerini yapar. Bunun tek istisnası Güvenlik Konseyi'dir. İki organ arasında hiyerarşik bir ilişki yoktur. Yani biri diğerinin üstünde değildir. Konsey de Genel Kurul'a yıllık bir rapor sunar. Ama burada bir denetim ilişkisi bulunmaz.

Güvenlik Konseyi

Güvenlik Konseyi 1965 yılına kadar 11 üyeden oluşuyordu. Ancak özellikle 1955'ten sonra yeni bağımsız olan devletlerin BM'ye üye olmaları sonucunda hem üye sayısı artmış hem de Asya ve Afrika devletlerinin kendilerinin yeteri ölçüde temsil edilmediklerini savunmuşlardır. Böylece Genel Kurul, 1963'te Güvenlik Konseyi üye sayısını 11'den 15'e yükselten değişikliği kabul etmiştir. Konsey hâlen 15 üyeden oluşmaktadır.

Bu 15 üyeden beşi (sürekli üyeler), 23. maddede ismen verilmiş olan ABD, Sovyetler Birliği, Çin, İngiltere ve Fransa'dır. 1991 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nin sandalyesini Rusya Federasyonu devralmıştır. Geri kalan on üye, Genel Kurul tarafından üçte iki oy çokluğu ile ve iki yıl için seçilir. Süresi dolan devlet bir dönem geçmeden tekrar seçilemez.

Konsey'de oylama yöntemi 5 sürekli üyeye (P5) avantaj sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Buna göre, Konsey'in karar verebilmesi için olumlu oylar içinde beş sürekli üyenin oyu da dahil olmak üzere toplam 9 oy gereklidir. Eğer 5 sürekli üyeden biri olumsuz oy kullanırsa, geri kalan 14 devletin tamamı olumlu oy vermiş olsa dahi karar alınamaz. Buna veto sistemi adı verilir ve Yalta Konferansı'nda son şekli verilmiştir. Uygulamada, beş sürekli üyeden birinin oylamaya katılmaması veya çekimser kalması veto olarak değerlendirilmemektedir.

Sürekli olmayan üyelerin, 23. maddeye göre, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunabilecek orta büyüklükte devletler arasından ve adil bir coğrafi temsil sağlayacak şekilde yapılması gerekmektedir. İlk koşula pek fazla uyulduğu söylenemez. Çok küçük devletler de Güvenlik Konseyi'ne seçilmiştir. Ancak ikinci koşula önemli ölçüde uyulmuştur.

BM Antlaşması'nın 24. maddesine göre, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından birincil sorumlu organdır. Bu görevi yerine getirebilmek için her zaman toplanabilecek şekilde çalışır. Üyeleri acil bir durumda toplantıya katılacak yetkilisini her zaman hazır bulundurmak zorundadır. Konsey bu görevi çerçevesinde üye devletleri bağlayıcı karar alabilir. Bu konudaki yetkileri, Antlaşma'nın 7. Bölümünü oluşturan 49-53. maddelerde belirlenmiştir. Bu çerçevede alınan kararlara örgütün tüm üyeleri uymak zorundadır. Konsey zorlama önlemi kararı vermişse, 53. maddeye göre bölgesel örgütleri veya anlaşmaları da bu önlemleri uygulamak için kullanabilir. Ama bölgesel oluşumlar, 54. madde gereği, Konsey'in izni olmaksızın kendi başlarına bu nitelikte önleme başvuramazlar.

Barış gücü kurulması da ilk önce Genel Kurul tarafından başlatılmış olmasına karşın bugün Konsey'in yetkisinde olan bir alandır. Konsey misyonun kurulmasına karar verir, görev tanımını yapar ve bundan sonra hazırlıkları Genel Sekreter yürütür. Misyonun komutanını atayan da Konsey'dir. Aynı şekilde, görev süresinin uzatılması ya da sona erdirilmesi de Konsey'in yetkisindedir ve çatışmanın taraflarının isteklerinden bağımsızdır. Hatta gücün yerleştirildiği ülke devamını istese bile Konsey uzatmayabilir.

Türkiye 1951-52, 1954-55 ve 1961 yıllarında üç kez geçici Güvenlik Konseyi üyeliği yapmıştı. Son olarak 2009-2010 döneminde bir kez daha geçici üye oldu. Seçildikten sonra, başkanlık görevini ilk olarak Haziran 2009'da, ikinci olarak Eylül 2010'da üstlendi. Her iki dönem de çok hareketli değildi. Güvenlik Konseyi üyeliğinin Türkiye'ye hiçbir olumlu etkisinin olmadığı en önemli konu Kıbrıs idi. Türkiye, Güvenlik Konseyi gündemine gelen konuların birçoğuyla yakından ilgiliydi. Seçim sürecinde Afrika ülkelerine yönelttiği ilgi Konsey'de de sürdü. Ocak 2010'da Terörizmle Mücadele Komitesinin başkanlığını yürütmeye başladı.

Çifte Veto: Konsey'de usule ilişkin konularda veto hakkı yoktur. Ancak bir konunun usule mi yoksa öze mi ilişkin olduğu konusunda anlaşmazlık doğarsa, bu sorun yine bir oylamayla çözülür. Bu oylamada da veto hakkı vardır. Sürekli üyelerden birinin önce konuyu usule ilişkin olmaktan çıkararak vetoya tabi bir karar hâline getirmesine, sonrada öze ilişkin kararda veto kullanmasına "çifte veto" denmektedir.

Genel Kurul'un ve Güvenlik Konseyi'nin üye devletlere yönelik hangi kararları bağlayıcıdır?

SIRA SİZDE 4

Konsey terörizmle mücadele konusunda da kendisine yetkiler oluşturmuştur. 11 Eylül 2001'den önce El-Kaide ve onunla bağlantılı eylem ve suçlar için özel komite oluşturan Konsey, bu saldırıdan sonra 1373 sayılı kararı alarak üye devletlere genel bazı yükümlülükler getirdi. Konsey'in görevi uluslararası barış ve

güvenliğin korunması olduğundan, o zamana kadar hep dünyanın herhangi bir yerinde bir çatışma ya da durum ortaya çıktığında harekete geçen bir organ olmuştu. İlk kez 1373 sayılı karar ile üye devletler için terörizmle mücadele konusunda herhangi bir eylemle bağlantılı olmayan bazı yükümlülükler getirdi. Üyeler bu kararla kurulan komiteye terörizmle mücadelenin çeşitli yönleri konusunda kendi uygulamalarını bildirmek ve komitenin önerilerine göre bu uygulamaları değiştirmek zorundadırlar. Sözleşme olmadan sözleşme benzeri yükümlülükler getirdiği için eleştirilse de, Konsey bu kararın uygulanmasını titizlikle izlemektedir ve üye devletler de Konsey'in bu tür bir karar almak için yetkisi olmadığı gibi bir itirazı dile getirmemektedirler.

11 Eylül Saldırıları

11 Eylül 2001 tarihinde, ABD' ye karşı daha sonra Afganistan' da yerleşmiş bir küresel terör örgütü olan el-Kaide' nin düzenlediği anlaşılan bir dizi terörist saldırı gerçekleştirildi. Yolcu uçaklarının silah gibi kullanıldığı bu saldırılarda Dünya Ticaret Merkezi' nin ikiz kuleleri yıkıldı. Pentagon zarar gördü.Kongre binasına gittiği sanılan bir uçak ise yolcuların müdahalesi sonucunda Pittsburgh kırsalında düştü.
Bu saldırıların ABD açısından önemi ve etkileri çok büyük oldu. ABD ilk kez kendi toprağında saldırıya uğramıştı. Seçilen hedefler sembolik olarak çok önemliydi. Nitekim ABD bu saldırılara karşı meşru savunma hakkını kullanacağını açıklayarak bunları silahlı saldırı kategorisinde gördüğünü ortaya koydu. Bu saldırıların ilk önemli etkisi, el-Kaide' nin barındığı Afganistan' a yapılan müdahale olmuştur.

Konsey'e yöneltilen en önemli eleştiriler, veto yetkisi nedeniyle karar almasında doğan sorunlar, çalışma yönteminin diğer üye devletlerin gündemdeki konuları izlemesine izin vermeyen bir şekilde düzenlenmesi ve barış gücüne katkıda bulunan devletlere söz konusu misyona ilişkin olarak kararlara katkıda bulunma hakkı tanınmaması olarak ortaya çıkmaktadır.

ECOSOC, dünya üzerinde barışın tesis edilebilmesi amacı çerçevesinde çatışma çıkmasına neden olabilecek ekonomik ve sosyal sorunların ortadan kaldırılması için faaliyet göstermektedir.

Veto 1945'ten beri sürekli dile getirilen ve Konsey'in 1950-1990 arasında hiçbir zorlama önlemi kararı alamamasına neden olan en başta gelen sorundur. Aynı zamanda, daha kuruluş aşamasında sorun yaratacağı bilinen bir durumdur. 1990'dan itibaren bloklar arası çatışmanın sona ermesiyle birlikte birkaç yıl için veto kullanımında azalma görüldüyse de hâlen 5 sürekli üyenin bu yetkilerini diledikleri gibi kullandıkları ortadadır.

Çalışma yöntemi ve barış gücüne katkıda bulunanların endişeleri konusunda bazı olumlu adımlar atılmıştır. Ama karar alma sürecine diğer üyelerin de katılmalarını sağlayacak daha demokratik bir uygulama ortaya çıkmamıştır.

Ekonomik ve Sosyal Konsey

Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) örgütün ekonomik, toplumsal ve kültürel konulardaki çalışmasını yürütmek üzere düşünülmüş ve küçük devletlerin isteği üzerine kurulmuş bir organdır. Hâlen 3 yıl için seçilen 54 üye devletten oluşmaktadır. Türkiye 2012'ye kadar üye olarak seçilmiştir.

BM'nin kaynaklarının %70 kadarını ECOSOC kullanmaktadır. Çalışma alanında incelemeler yapmak, raporlar hazırlamak, antlaşmalar hazırlamak, Genel Kurul'a tavsiyelerde bulunmak ana görevleri arasındadır. Konsey yıl boyu birçok kısa oturum ve hazırlık toplantısı yapar. Sonunda, genellikle siyasi tercihleri ve tavsiyeleri ortaya koyan bir bakanlar bildirisi kabul edilir.

Bunun dışında ECOSOC'un iki çok önemli görevi daha vardır. Birincisi, uzmanlık kuruluşları denilen örgütlerle işbirliği anlaşmaları yapmak ve ilişkileri sürdürmektir. Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü, Uluslararası Telekomünikasyon Örgütü, IMF vb. örgütlerin kendileri de birer uluslararası örgüttür. Ama amaçları BM'nin amaçları ile örtüştüğünden onunla özel işbirliği ilişkisi kurarlar. Bunların bazıları, örneğin UNICEF ve UNESCO aslında BM'nin kurduğu örgütlerdir ama ondan ayrı bir uluslararası kişilikleri vardır. Bu örgütlerle işbirliğini düzenlemek ECOSOC'un görevidir.

Bu örgütler 2010 itibariyle şunlardır:

- BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO),
- Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO),
- Tarımsal Kalkınma Uluslararası Fonu (IFAD),
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO),
- Uluslararası Para Fonu (IMF),
- Dünya Denizcilik Örgütü (IMO),
- Uluslararası Telekomünikasyon Örgütü (ITO),
- Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO),
- BM Endüstriyel Kalkınma Örgütü (UNIDO),
- Evrensel Posta Birliği (UPU),
- Dünya Sağlık Örgütü (WHO),
- Dünya Entelektüel Mülkiyet Örgütü (WIPO),
- Dünya Bankası Grubu,
- Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO),
- Dünya Turizm Örgütü (WTO).

UNESCO'ya ilişkin temel bilgilere http://www.unesco.org adresinden ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

İkinci olarak ise sivil toplum örgütleriyle iletişim kurmak, işbirliği yapmak, BM'nin amaçları için bu örgütlerden gelecek bilgi ve verileri kullanmak da ECOSOC'un görevidir. ECOSOC bu amaçla bir alt-organ kurmuştur. Tüm sivil toplum örgütlerini 3 kategoride toplar: 1) Genel danışma statüsü. 2) Özel danışma statüsü. 3) Listedeki örgütler.

Antlaşma ile insan hakları konusunda görevlendirilen ECOSOC bu görevi İnsan Hakları Komisyonu'nu kurarak yerine getirmiştir. **1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'**ni hazırlayan bu Komisyon, 1966 Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Haklar Sözleşmesi olmak üzere bu alanda birçok önemli belgeye imza atmıştır. Ama özellikle 1990'ların ikinci yarısında Komisyona yönelik eleştiriler de artmıştır. Komisyona seçilen devletlerin bu konumlarını kötüye kullandıkları, insan hakları yönünden incelenmekten böylece kurtuldukları, rakiplerinin incelenmesi için bu üyeliği kullandıkları gibi birçok eleştiri dile getirilmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, BM İnsan Hakları Komisyonunca Haziran 1948'de hazırlandı. Yapılan kimi değişikliklerin ardından, 10 Aralık 1948'de Genel Kurulun Paris'te yapılan oturumunda kabul edildi. Bildirinin hazırlanmasında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerin, bireylere tanınan hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması konusunda birleşmesi de etkili olmuştur.

ECOSOC'un görevleri nelerdir?

SIRA SİZDE 5

Bunun üzerine, insan haklarına sistemde daha üstün bir yer vermek isteyen Genel Kurul, 2006'da ECOSOC'un bu organını kaldırarak yerine kendisine bağlı *İnsan Hakları Konseyi*'ni kurmuştur. Bu değişiklik, yetki ve görevler yönünden hiçbir değişiklik getirmemiştir. Konsey geçmişten gelen uygulamaları çerçevesinde çalışmasını sürdürmektedir. Ama artık üye devletler belirli aralıklarla kendileri de incelemeden geçmeyi kabul etmektedirler.

İnsan hakları Genel Kurul'a aktarılınca, ECOSOC'un çalışma alanı daha çok kalkınma temelli konulardan oluşmaya başlamıştır. Bu durum, BM'de reform konusunda ortaya konulan görüşlerle de uyumludur. Gelişmiş devletler bu organın kaldırılabileceğini düşünmektedirler. Çünkü ECOSOC hiçbir zaman ekonomik bir düzenleme organı olmamış, bu işi daha çok IMF ve Dünya Bankası yerine getirmiştir. Böylece, gelişmekte olan devletlerin beklentilerine uygun olarak ECOSOC'un kalkınma konularında çalışan bir ana organ olarak kalması sağlanmıştır.

Resim 2.2

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin imzaladığı 10 Aralık tarihi Dünya İnsan Hakları Günü olarak kutlanır.

Kaynak:
http://www.unmultimedia.org

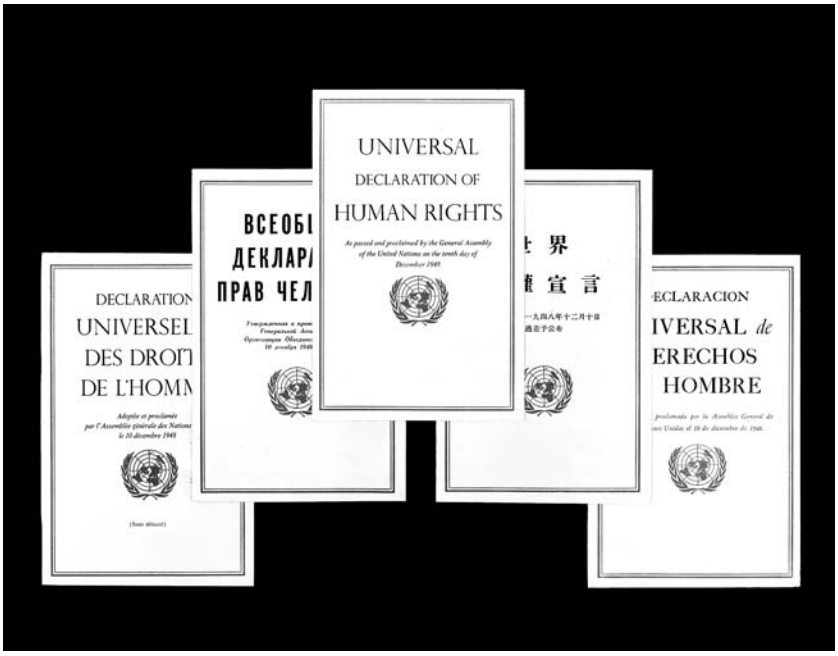

Bu çerçevede 2005 Dünya Zirvesi'nde ECOSOC'tan Yıllık Bakanlar Toplantısı ve iki yılda bir Kalkınma İş Birliği Forumu toplaması istenmiştir. Bu yeni işlevleri Genel Kurul 2006'da onaylamıştır. Yıllık Bakanlar Toplantısı, büyük konferans ve zirvelerde üzerinde uzlaşılmış olan kalkınma amaçlarında sağlanan ilerlemeyi değerlendirmek için yapılır. Her yıl bir tematik inceleme vardır. Ayrıca dileyen devletler bu amaçlarda sağladıkları ilerlemeyi ve karşılaştıkları zorlukları sunabilirler. Kalkınma İş Birliği Forumu ise farklı kalkınma ortaklarının faaliyetlerinin birbiriyle uyumunu ve etkililiğini artırmayı amaçlamaktadır.

Vesayet Konseyi

BM Antlaşması 77. Maddesi'ne göre;
- Eski manda rejimi altındaki ülkeler,
- II. Dünya Savaşı'nı kaybeden devletlerin sömürgeleri
- Rejime bağlanmak isteyen ülkeler

Vesayet Konseyi kapsamına alınmaktadır.

Antlaşma'da tanımlanan Uluslararası Vesayet Sistemi'nde kendisine verilen görevleri yerine getirmek üzere kurulmuştur. Sistemin ana amacı, vesayet altındaki topraklarda yaşayanların geliştirilmesi ve özellikle özerklik ya da bağımsızlık elde etmek üzere ilerlemelerinin sağlanmasıdır. Ama uygulamada self-determinasyona ilişkin sorunları Genel Kurul kendisi ele almayı yeğlemiş ve bu topraklar için asıl hedefin bağımsızlık olduğunu belirtmiştir. Bu sisteme bağlı olmayan sömürge yönetimi altındaki topraklar da BM Antlaşması'nın XI. Bölümünde "Özerk Olmayan Ülkeler Hakkında Bildiri" olarak farklı bir statüde düzenlenmiştir. Ama Genel Kurul bunları da kendi çalışma alanına alarak bunların farklı değerlendirilmesini reddetmiş ve onlar için de hedef olarak bağımsızlığı koymuştur.

Vesayet Konseyi'nin üyeliği belirli bir sayıya bağlı değildir. Güvenlik Konseyi'nin 5 sürekli üyesi, vesayet altındaki toprakları yöneten tüm devletler ve diğer ilgili devletler ile bunlara eşit sayıda Genel Kurul tarafından seçilen üyelerden oluşmuştur. 5 sürekli üyenin 3'ü zaten aynı zamanda yönetici devlet konumundadır. İlgili devlet teriminin tanımı da belirsiz ve zaman zaman tartışmalara neden olmuştur. Ama Vesayet Konseyi yönetmek için kurulmuş olduğu bu alanda inisiyatifi Genel Kurul'a bırakmış olduğundan, yaptığı iş daha çok devletlerden gelen raporları ve yönetilen topraklardan gelen yakınmaları alıp incelemekten ibaret teknik bir iş olarak kalmıştır.

1 Ekim 1994'te geriye kalan son BM vesayeti altındaki toprak olan Palau'nun da bağımsızlığını alması üzerine Vesayet Konseyi 1 Kasım 1994'te çalışmalarını askıya almıştır.

Uluslararası Adalet Divanı

COUR INTERNATIONALE DE JUSTICE

INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE

BM'nin ana yargı organıdır. 92. maddede açıkça söylendiği gibi, büyük ölçüde MC'nin ana yargı organı olan Uluslararası Sürekli Adalet Divanı (USAD) model alınarak düzenlenmiştir. Merkezi de onun merkezi olan Lahey'dedir. BM Antlaşması'nın XIV. Bölümü UAD'ı düzenler. Ama UAD Statüsü asıl BM Antlaşması'ndan ayrı ve onun eki olarak hazırlanmıştır. BM Antlaşması'na taraf olan her devlet UAD Statüsü'nün de tarafıdır.

UAD'nın iki görevi vardır:
- Devletler tarafından kendisine sunulan hukuksal uyuşmazlıkları uluslararası hukuka göre çözüme kavuşturmak.
- Yetkili BM organlarına gerekli durumlarda danışma görüşü vermek.

UAD her biri farklı uyruktan 15 yargıçtan oluşur. Görev süresi 9 yıldır ve süresi dolan yargıç tekrar seçilebilir. Her BM üyesi devlet, Uluslararası Sürekli Hakemlik Mahkemesi'ndeki ulusal gruplarından bir kişiyi aday gösterebilir. Bu kişilerin, kendi ülkelerinde en üst yargı görevlerine gelebilecek özellikleri taşımaları ya da uluslararası hukukta kabul edilmiş bir yetkinliğe sahip hukukçular olmaları gerekir. Divan üyeleri kendi ülkelerini temsil etmezler, bağımsız olmak zorundadırlar. Hiçbir devletten ya da kurumdan emir almazlar. Buna karşılık tam diplomatik bağışıklık ve ayrıcalıklardan yararlanırlar. Seçim Güvenlik Konseyi'nde ve Genel Kurul'da ayrı ayrı oylamayla yapılır. Her iki organda da gerekli çoğunluğu elde eden kişiler seçilmiş olur. Güvenlik Konseyi'ndeki oylamada veto yoktur ve 15'te 8 oy yeterlidir. Genel Kurul'da ise oyların salt çoğunluğu aranır.

Statü'nün 36. maddesine göre Divan, bir antlaşmanın yorumlanması, uluslararası hukuka ilişkin herhangi bir sorun, varlığının saptanması durumunda uluslararası bir yükümlülüğün ihlalini oluşturacak bir olgunun var olup olmadığının belirlenmesi, böyle bir durumda sağlanacak tazminatın niteliği ve miktarına ilişkin tüm hukuksal uyuşmazlıklarda yetkilidir.

UAD'ın yargı yetkisini kabul etmek isteğe bağlıdır. Yetki itirazlarını karara bağlamak da Divan'ın görevidir. Yargı yetkisini kabul edip Divan önüne giden devletler için kararları bağlayıcıdır. Yani davaya taraf devletler bu kararları uygulamak zorundadırlar. Sadece devletler UAD önünde davaya taraf olabilirler. Diğer ulusla-

rarası örgütlerin ya da sivil toplum örgütleri, şirketler, dernekler vb. birimlerin böyle bir yetkisi yoktur.

İNTERNET

Bugünkü UAD üyesi yargıçların hangi devletlerin vatandaşı olduklarını UAD'ın İnternet sitesi olan http://www.icj-cij.org adresinden belirleyerek hangi hukuk anlayışını temsil ettiklerini bulabilirsiniz.

Divan'ın yargı yetkisi 4 ayrı şekilde kabul edilebilir:

1. Devletler bir bildirimde bulunarak Divan'ın zorunlu yargı yetkisini önceden kabul edebilirler. Bu bildirim çoğunlukla süreli ve bazı konuları dışarıda bırakan nitelikte olmaktadır.
2. Başka bir uluslararası antlaşmanın uyuşmazlık durumunda UAD'ı yetkili kılması durumunda, o hükme çekince koymamış devletler doğan uyuşmazlıklar için UAD'ın yetkisini kabul etmiş olurlar.
3. Devletler bir uyuşmazlık çıktıktan sonra aralarında tahkimname adı verilen bir antlaşma yaparak sorunu Divan'a götürebilirler. Bu durumda, tahkimnamede sorun tanımlanır ve Divan'a cevaplaması için belirli sorular sorulur.
4. Divan'ın yargı yetkisini bu yollardan herhangi biriyle tanımamış olan bir devlet, uyuşmazlığın tarafı olan diğer devletin tek taraflı olarak UAD'a başvurması durumunda eğer Divan önüne gidip uyuşmazlığın özününe ilişkin olarak kendi görüşlerini savunursa, sadece o dava için yargı yetkisini kabul etmiş olur.

UAD, önüne gelmiş olan uyuşmazlıkları Statü'nün 38. maddesinde sayılan kaynakları kullanarak çözer. Bunlar; uluslararası antlaşmalar, uluslararası teamül (yapılageliş) ve hukuk genel ilkeleridir. Ayrıca 59. maddeye göre, yardımcı kaynak olarak da diğer mahkeme ve hakemlik kararlarını ve öğretiyi de kullanır. Taraf devletlerin talebi durumunda hakkaniyete göre karar vermesi de mümkündür ama bu zamana kadar böyle bir talep hiç görülmemiştir.

SIRA SİZDE 6

BM'ye üye devletlerin UAD' nın yargı yetkisini kabul etmesi hangi koşullarda gerçekleşir?

UAD önündeki bir davada sadece devletler taraf olabilir ama BM'nin ana organlarına ve bağlı uzmanlık kuruluşlarına kendi çalışma alanlarına ilişkin olarak Divan'dan danışma görüşü isteme yetkisi tanınmıştır. Buradaki çalışma alanları sınırlaması UAD tarafından ciddiye alınmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün nükleer silahlara ilişkin bir sorusunu çalışma alanını ilgilendirmediği gerekçesiyle cevaplamayı reddeden Divan, aynı konuda bir soru Genel Kurul tarafından sorulduğunda onun sorusunu yanıtlamıştır. Çünkü BM'nin tüm üyelerinin katıldığı ana temsil organı olan Genel Kurul'un, yine 1. maddede belirlenmiş amaçlardan olan uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusunda yetkisi bulunmaktadır.

Sekreterlik ve Genel Sekreter

Sekreterlik örgütün yönetsel organıdır. Başında Genel Sekreter bulunur. Genel Sekreter, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul tarafından seçilir. Bu zamana kadar Konsey'in aday gösterdiği kişinin Genel Kurul'da seçilmediği olmamıştır. Ama Antlaşma'da bir aday gösterme prosedürü ve göreve aday olanların sahip olması gereken en az şartlar gibi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle, Genel Sekreter seçimi zamanla oluşan kural ve geleneklere göre yapılır. 5 yıllık en fazla iki dönem kuralı bile uygulamada ortaya çıkmış ve Genel Kurul tarafından kural olarak kabul edilmiştir.

İlk dönemlerde genellikle blok dışı veya tarafsız bir dış politikası olan devletlerden kişiler bu göreve seçildiler. Çünkü tavsiye etmek için yapılan oylamada veto geçerlidir ve Güvenlik Konseyi'nde 5 sürekli üyenin uzlaşması gerekmektedir. İkinci olarak, Fransa'nın ısrarları üzerine Fransızca bilmeyen bir kişi seçilememektedir. Üçüncüsü, diğer seçimlerde gözetilen coğrafi temsil kuralı burada da işlemektedir. Hiç Genel Sekreter seçilmemiş olan Afrika'dan bu nedenle iki Genel Sekreter üst üste seçilmiştir ve sonraki ilk dönem de Asya'ya verilmiştir. Bunun dışında, BM deneyimi istenir olmakla birlikte zorunlu değildir.

Bu zamana kadar görev yapan Genel Sekreterler şunlardır:

Resim 2.3

BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon.

Genel Sekreter	Dönem	Uyruk	Kıta
Trygve Lie	1946-1953	Norveç	Avrupa
Dag Hammarskjöld	1953-1961	İsveç	Avrupa
U Thant	1961-1971	Burma	Asya
Kurt Waldheim	1971-1981	Avusturya	Avrupa
Perez de Cuellar	1981-1991	Peru	Güney Amerika
Butros Butros-Gali	1991-1996	Mısır	Afrika
Kofi Annan	1996-2006	Gana	Afrika
Ban Ki-moon	2006-	Güney Kore	Asya

Tablo 2.1
BM Genel Sekreterliği Görevini Yürütenler

Sekreterlik çalışanlarını Genel Sekreter atar. Hem Genel Sekreter hem de çalışanlar sadece örgüte karşı sorumludurlar. Buna karşılık diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklardan faydalanırlar. Diğer ana organların kendisine verdiği görevleri yerine getirirler, onların toplantılarının hazırlıklarını yaparlar ve raporlar sunarlar.

99. maddeye göre, Genel Sekreter uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokacağına inandığı her konuda Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebilir. Bu yetki MC'de bulunmayan çok önemli bir yetkidir. Genel Sekreter'in sadece yönetsel yetkileri olan bir kişi olarak düşünülmediğinin en önemli kanıtıdır. Ama 1992'de Ruanda'da olduğu gibi Konsey bu konuda herhangi bir girişimde bulunmazsa, yapabileceği başka bir şey yoktur.

Görüldüğü gibi Genel Sekreterlik görevi hem yönetsel hem de siyasal yönler taşımaktadır. İlk genel sekreterden itibaren bu göreve seçilenler Antlaşma'da çok da ayrıntılı olarak belirlenmemiş olan siyasal görev ve yetkileri geliştirmeyi seçtiler. Onların görüşüne göre, uluslararası barış ve güvenliğin korunması örgütün amacı olduğuna göre, ana organlardan biri olan Sekreterlik de bu amacın gerçekleştirilmesi için yetki ve görev sahibi olmalıydı.

Ama ilk Genel Sekreter Lie 1950 Kore savaşındaki rolü nedeniyle Sovyetler Birliği ile ters düşünce süresi dolduğu zaman tekrar seçilemedi ve 1953'e dek görevi geçici olarak yürüttü. Yerine gelen Hammarskjöld, görevi siyasi olarak en çok geliştiren kişidir denebilir. Genel Sekreter olarak belirli sorunlarda özel temsilci ata-

mak, ara buluculuk yapmak, mekik diplomasisi işletmek gibi adımları ilk kez o attı. Kendisi de bu çerçevede Kongo'ya yaptığı bir uçak yolculuğunda, uçağın bir iddiaya göre suikast sonucunda düşmesi üzerine hayatını kaybetti. 1998'de Irak'ta silah denetimi konusundaki sorunu gidermek üzere Bağdat'a bizzat giden ve bir anlaşmaya varan Genel Sekreter Kofi Annan da bu girişimini Genel Sekreterlik görevinin en doğal gerekleri arasında saymıştır.

Annan Planı ve Kıbrıs

Kıbrıs Sorunu 1954'ten beri BM'nin gündemindedir. 1963 olaylarından sonra kurulan barış güçleri bugün de adadaki varlığını sürdürmektedir. Bu süreç içinde BM çerçevesinde çeşitli planlar ileri sürülmüş, genel sekreterler özel temsilciler atamış, defalarca görüşme turları yapılmış ama hepsi sonuçsuz kalmıştır.

Görüşme süreci, AB'nin Kıbrıs'ın 2002'de üye olmasını kesinleştirmesi üzerine, söz konusu tarihe kadar bir çözüm sağlamak amacıyla 1999'un ikinci yarısında hızlandı. Genel Sekreter Kofi Annan bu çerçevede 1999-2000 döneminde yine başarısız olan beş tur aracılı görüşme gerçekleştirdi. 2002'de taraflar doğrudan görüşmelere başladılar. Çözümsüzlüğün sürmesi üzerine Kofi Annan bir kez daha sürece katıldı. 2004'te Türk ve Rum tarafları New York'ta birkez daha bir araya gelmeyi kabul ettiler. Belli bir tarihe kadar Genel Sekreter'in hazırladığı planı görüşecekler, anlaşılamayan noktalarda Türkiye ve Yunanistan da görüşmelere katılacak ve hâlen uzlaşılamayan nokta kaldıysa Genel Sekreter bunları kendi yetkisini kullanarak sonuca bağlayacaktı. Çıkacak belgeyi ise taraflar ayrı ayrı ve eş zamanlı olarak referandumla Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum halklarının onayına sunacaklardı. Amaç, AB'ye üyelik tarihi olan 1 Mayıs 2004'ten önce çözüme ulaşmaktı.

Annan Planı adını taşıyan bu belge 31 Mart 2004'te nihai hâlini aldı. 24 Nisan'da da referanduma sunuldu. Rum halkı %75.83 ile planı reddederken, Türk halkı %64.91 ile kabul etti. İki taraf da onay vermemiş olduğundan sonuçta plan rafa kalkmış oldu.

Sekreterlik'e 102.maddeyle verilen bir başka önemli görev, üye devletlerin yaptıkları tüm antlaşmaları kaydettirmeleri ve bunların yayınlanmasıdır. Burada amaç gizli antlaşmaları önlemek ve dileyen herkesin antlaşmalara ulaşabilmesini sağlamaktır. Benzer bir hüküm MC Misakı'nda da vardır ama orada tescil ettirilmemiş antlaşmaların geçersiz olacağı söylenmektedir. Bu hüküm o zaman çok tartışma yaratmış, tarafların gerektiği gibi yaptığı ve yürürlüğe koyduğu antlaşmaların tescil ettirilmedi diye geçersiz sayılamayacağı eleştirileri yapılmıştır. Bunun üzerine BM Antlaşması tescil ettirilmeyen antlaşmaların BM organları önünde ileri sürülememesi biçiminde bu düzenlemeyi değiştirmiştir.

SIRA SİZDE 7

Genel Sekreter'in uluslararası barış ve güvenliğinin korunmasına ilişkin yetkileri nelerdir?

ULUSLARARASI BARIŞ VE GÜVENLİĞİN KORUNMASI

Ortak Güvenlik Sistemi

Uluslararası barış ve güvenliğin korunması örgütün amaçlarından biri ve en başta gelenidir. Tüm organlar bu amaca katkıda bulunurlar. Zaman içinde, geleneksel silahlı tehditlerin yanı sıra yoksulluk ve onun getirdiği tehditler, ağır insan hakları ihlalleri, terörizm gibi başka etkenler de bu amacın gerçekleşmesini engelleyen un-

surlar arasına girdi. Dolayısıyla örgütün tüm organları bu amacın gerçekleşmesi için çalışmaktadır. Ama BM Antlaşması'nın 24. maddesi bu bağlamda birincil yetki ve sorumluluğu 24. madde ile Güvenlik Konseyi'ne vermiştir.

Bu yetkiyi verirken, BM Antlaşması öncelikle üye devletlerin kendi başlarına kuvvete başvurma yetkilerini 2. maddenin 4. fıkrası ile ellerinden almaktadır. Madde, üye devletlerin uluslararası ilişkilerinde, gerek başka bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı gerekse BM ilkeleri ile bağdaşmayan başka herhangi bir biçimde kuvvet kullanılmasını ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasını yasaklar.

Bu madde, BM'nin kurduğu ortak güvenlik sisteminin temelini oluşturur. Ne burada ne de başka bir yerde kuvvet kullanma kavramının neleri içerdiği açıklanmaz. Ama kastedilenin askerî kuvvet kullanımı olduğu üzerinde uzlaşma vardır. "Uluslararası ilişkilerinde" denmesi, 2/7'de sözü edilen **iç işlerine karışmama** ilkesiyle bağlantılıdır. Ağır insan hakları ihlalleri, katliamlar vb. başka kuralların ihlalini oluşturabilir ve BM'yi ilgilendirir, ama 2/4'teki kuvvet kullanma yasağının ihlalini oluşturmaz. Toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlık ile BM ilkeleri ise bu yasak ile korunan değerleri vurgulamaktadır. Yasağı kısıtlayıcı bir anlamda yorumlanmaması gerektiği görüşü ağır basar. Bununla birlikte, **insancıl müdahale** gibi ağır insan hakları ihlallerinin sistematik hâle gelmesi durumunda başvurulan müdahale yollarının bu yasağı ihlal etmeyeceği, çünkü hem toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığın korunması hem de BM ilkelerinin ihlal edilmemesi koşullarını yerine getirdiği görüşleri ileri sürülmektedir.

İç İşlerine Karışmama

Devletlerin egemen eşitliği ilkesi ile birlikte düşünülen bu ilkeye göre, devletler birbirlerinin iç işlerine karışamazlar. Ancak devletin iç işlerinin neleri kapsadığı noktasında tam bir açıklık yoktur. Zaman içinde kavramın içeriğinin değişim gösterdiği de gözlemlenmektedir. 1945'teki kavramla bugünkü kavramın aynı olmadığı açıktır ve gelişme iç işlerinin içeriğinin giderek daralması yönündedir. Bunu sağlayan ise insan haklarının korunması süreçlerinin hem dünyada hem de özel olarak BM sistemi içinde giderek gelişmesi ve ön plana çıkmasıdır. 1945'te devletlerin insan hakları ihlali olan eylemlere yöneltilen eleştirilerin bunların iç işi olduğu gerekçesiyle reddedilirken, günümüzde böyle bir savunma devletlerin büyük kısmı tarafından kabul görmemektedir.

Bu yasağın istisnası, 51. madde ile getirilen **meşru savunma hakkı**dır. Üye devletlerden birine başka bir devletten bir silahlı saldırı gerçekleşmesi durumunda, Güvenlik Konseyi harekete geçene kadar, bu saldırıya uğrayan devletin doğal olan tek başına ya da başka devletlerle birlikte kendini koruma hakkı zarar görmez. Ama devletin bu iddiasını Güvenlik Konseyi'ne başvurarak bildirmesi gerekir.

Burada da açıklanması gereken noktalar vardır. En başta, meşru savunma hakkının doğal olması önemli bir saptamadır. Bu hüküm olmasaydı bile, saldırıya uğrayan bir devlet kendini koruma hakkına doğal olarak sahiptir. İkincisi, ortak güvenlik sistemi harekete geçene kadar geçici olarak kullanılan bir haktır. Güvenlik Konseyi bu devleti korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman devlet de kendi kuvvet kullanımına son vermek zorundadır. Üçüncü olarak, saldırıya uğrayan devlet bu hakkını ister tek başına ister başka devletlerle, yani müttefikleriyle kullanabilir. NATO gibi askerî savunma örgütleri 51. maddedeki bu hükme dayanarak kurulmuşlardır.

Son olarak ise 51. maddede yazmayan bazı kısıtlamalar vardır. Meşru savunma hakkını kullanan devlet, başka türlü uzaklaştırılamayan, yakın ve ağır bir tehdit varsa ve ancak onu uzaklaştıracak ölçüde kuvvete başvurarak bu hakkını kullanır. Doğal olarak tehdidi uzaklaştıracak miktarda kuvveti tam olarak belirlemek mümkün değildir. Ama örneğin sınırlı bir sınır çatışmasına, karşı tarafın tüm ülkesini işgal ederek yanıt vermenin böyle bir orantılılık koşuluna uymayacağı açıktır.

SIRA SİZDE 8

BM Antlaşması'na göre meşru savunma hakkı hangi koşullarla kullanılabilir?

Konsey VI. ve VII. Bölüm çerçevesinde yetkilerini kullanır. VI. Bölüm **uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü**ne ilişkindir ve bu çerçevedeki yetkileri tavsiyeden ibarettir. Buna karşılık VII. Bölüm zorlama önlemlerini belirler. Bu çerçevedeki kararlarına uymak üye devletler için bir yükümlülüktür.

İnsancıl Müdahale

Devletlerin silahlı güce başvurma hakları, 2/4 ve 51. madde ile meşru savunma dışında ellerinden alınmıştır. Bunun bir sonucu olarak, devletler güce başvuracakları zaman bunu bir şekilde meşru savunmaya bağlamaya çalışmaktadırlar. İnsancıl müdahale, meşru savunmaya bağlanamayan tek müdahale gerekçesidir. Çünkü müdahale eden devlet, ağır insan hakları ihlalleri yapan bir devlete, bu durumu engellenemek için müdahale etme iddiasındadır ve hakları ihlal edilen kişiler çoğunlukla ihlal eden devlet vatandaşıdırlar.

Bu müdahaleyi meşru kabul edenler, insanlığın vicdanını sarsacak ölçüde ağır insan hakları ihlalleri yapan devletlere, diğer devletlerin sadece bu ihlalleri durdurmakla sınırlı olarak müdahale edebileceklerini ileri sürmektedirler. Karşı çıkanların temel itiraz noktaları ise şunlardır: a) Müdahale ihlalleri durdurmakla sınırlı kalmayacak, kalıcı etkiler bırakacaktır; b) Ağır insan hakları ihlali olduğuna ve müdahaleye kimin karar vereceği sorunu doğacaktır; c) Her ağır ihlalde müdahale edilmemesi nedeniyle keyfilik izlenimi doğacaktır.

Konsey, ilk önce 39. maddeye göre barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da saldırı eylemi gerçekleştiğini belirler. Daha sonra VI. Bölüm çerçevesinde uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünü tavsiye edebilir ya da 41. maddeye göre silahlı güç gerektirmeyen yaptırım veya 42. maddeye göre tam kuvvet kullanma içeren zorlama önlemlerine karar verebilir. Konsey bu yolları sırayla izlemek zorunda değildir. Herhangi bir anda uygun gördüğü bir yola başvurmaya karar vermesi mümkündür.

Burada önemli bir nokta, 2/4'te olduğu gibi 39. maddede sözü geçen kavramların da hiçbirinin tanımlanmamış olmasıdır. Genel Kurul 1974'te Saldırının Tanımı başlığını taşıyan bir karar aldı ve bazı eylemleri saldırı olarak belirledi. Bunların içinde ikisi dolaylı saldırı eylemleridir. Konsey bu kararı dikkate almaya zorunlu olmamakla birlikte kararlarında kullanmaktadır. Ama diğerleri açısından bir tanım yoktur. Yani tanıma ancak Konsey'in uygulamalarından ulaşmak mümkündür.

Uygulamaya baktığımızda, Konsey hiç saldırı eylemi belirlememiştir. Bunun en önemli nedeni, Konsey'in diplomatik çözüm yollarını kapatmak, bir tarafı saldırgan ilan ederek onu masadan uzaklaştırmak istememesidir. Bu nedenle daha taraflı görünen bir terim olan "barışın bozulduğu" belirlemesini yapmaktadır. Barışı bozanın kim olduğu söylenmemektedir. 1950 Kore ve 1990 Körfez'de kullandığı

formül budur. Barışa yönelik tehdit belirlemesini ise, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik özellikle iç çatışmalardan ya da bir ülkenin içinde bulunduğu iç koşullardan doğan tehditler için kullanmaktadır. Doğal olarak Konsey her iç çatışmayı bu kapsamda değerlendirmez. Bunu yapması için uluslararası sonuçlar arar. Özellikle sivillerin uluslararası sınırları aşacak şekilde yer değiştirmeleri ve komşu ülkeler için tehdit oluşturmaya başlamaları, önemli bir ölçüt gibi görünmektedir. 1992 Somali'de bu formülü kullanmıştır. Ama Konsey bu nitelikteki her durumu 39. madde kapsamına almamaktadır.

Bunun nedeni, BM Antlaşması'nın 43. maddesinde yapılması öngörülen özel antlaşmaların yapılmamış olmasından doğan sonuçlardır. Bu özel antlaşmalarda, her üye devlet zorlama önlemi uygulanması kararı alınınca Konsey'in kullanabileceği askerî olanakları belirleyecekti. Özellikle asker, teçhizat, bunların hazırlık durumları, silahları, yerleri gibi bilgiler bu antlaşmalarla sağlanacaktı. Ama 1947'de bu çaba terk edildi ve bir daha da yapılmaya çalışılmadı. 47. maddeye göre, antlaşmaları yapması gereken Askeri Kurmay Komitesi (5 sürekli üyenin genelkurmay başkanlarından oluşuyordu), operasyonları planlayıp yürütecek birim olarak da belirlenmişti. Bu işlevi de hiçbir zaman yerine getiremedi. Dolayısıyla Konsey'in 42. madde çerçevesinde bir karar alabilmesi için, bu operasyonu yürütmek üzere bir gönüllü üye devlet çıkması ve diğer devletlerden de dileyenlerin bu devlete katılmaları gerekmektedir. Konsey, bu devlete "gerekli görülen tüm önlemleri alma yetkisi" vererek operasyona izin vermektedir. Bu gönüllü devlet bu zamana kadar hep ABD olmuştur. Diğer üye devletler askerî katkıda bulunmak zorunda değildir. Nasıl katkıda bulunacağını her devlet kendisi belirler.

1950'de Kore olayında karar verilmesine olanak veren, SSCB'nin Konsey toplantılarını protesto ediyor olmasıydı. Böylece veto engeli aşılmış oldu. Daha sonra SSCB tekrar toplantılara katılmaya başlayınca veto nedeniyle Konsey karar alamaz duruma düştü. Bunun üzerine Genel Kurul bir karar alarak (Uniting for Peace, Barış İçin Birlik), veto nedeniyle Konsey'in karar verememesi hâlinde, 39. madde çerçevesinde kalan barışın bozulması ve saldırı eylemi durumlarında kendisinin karar verebileceğini belirtti. Ama Kore'deki operasyon bu yetkinin kullanıldığı tek durumdur.

İkinci olarak ancak 1990'da, bloklar arası çatışma sona erdikten sonra, Konsey Kuveyt'i işgal eden Irak'a karşı harekete geçti. Bu operasyon, genel olarak hem Konsey üyelerinin hem de tüm BM üyelerinin desteklediği bir operasyondu.

Üçüncü olan Somali'de ise bir devletten diğerine bir hareket yoktu. Devletin kendi iç koşullarından dolayı düzenin bozulması ve sivil halkın bu nedenle komşu devletlere sığınması durumu ortaya çıkmıştı. İnsancıl yardımlar da çatışan gruplar nedeniyle sivil halka dağıtılamıyordu. Konsey bu durumu 39. maddedeki barışa yönelik tehdit olarak yorumladı ve müdahaleye karar verdi. Ama bu operasyonun başarısız olması, daha sonra başka yerlerde Konsey'in müdahale şevkini kıracaktır.

Barış Güçleri

Barış güçleri uygulaması BM Antlaşması'nda yazılı olmayan bir yöntemdir. Hemen II. Dünya Savaşı'ndan sonra küçük gözlemci gruplarla başladı. İlki, 1949'da İsrail ile komşuları arasındaki ateşkesi gözetmek üzere kurulan BM Ateşkes Gözetim Örgütü'dür. Onu Endonezya ve Keşmir izledi. İlk asker içeren barış gücü ise yine Orta Doğu'da, 1956 Süveyş krizinden sonra ateşkesi gözetmek üzere Ge-

nel Kurul tarafından oluşturulan BM Acil Durum Gücü (UNEF) olmuştur. Amaçları, silahlı çatışma olan bir bölgede daha fazla çatışmayı önlemek, ateşkes varsa bunu gözetmek, askerden arındırılmış bir bölgeyi tutmak, dış müdahaleyi önlemek vb. amaçlardır.

Barış güçleri bir zorlama yolu değildir. Kurucu kararlar, belli bir maddeye gönderme yapmadan yalnızca Antlaşma hüküm ve ilkelerine genel bir atıf yapmaktadır. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacına dayanan üstü kapalı yetkiler temelinde kurulduğunu söylemek en doğrusu görünmektedir.

BM Barış gücü 1988 yılında Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

Barış güçleri ilke olarak yerleştirileceği devletten izin alınarak yerleştirilir. Bu rıza geri alınırsa barış gücü de geri çekilir. İlke olarak Konsey'in 5 sürekli üyesinden asker alınmaz. Barış gücü meşru savunma dışında kuvvet kullanmaz. Tarafları belli bir çözümü kabul etmeye zorlamaz. Misyonun görev tanımını yapmak, süre dolunca gözden geçirmek, değiştirmek veya misyona son vermek, kurucu organın yetkisindedir. Tarafsızlığı genel kabul gören tek silahlı güçtür denebilir. Ama tüm bu ilkeler uygulamadan doğan ilkelerdir ve hepsinin istisnaları olmuştur. Yine de bu kurallara uyan barış gücü misyonlarının daha başarılı olduğunu, uymayanların kötü örnekler olarak değerlendirildiğini söylemek gerekir.

SIRA SİZDE 9

Barış Güçleri'nin uyması gereken temel ilkeler nelerdir?

1990'larla birlikte barış gücüne talep arttı, görevleri çeşitlendi ve sivil unsurlar da içermeye başladı. İç çatışmaların artması ve buna hafif silahlı, meşru savunma dışında kuvvete başvurmayan barış güçleriyle müdahalenin başarılı olmaması, barış güçlerinin de yeniden düşünülmesini gerektirdi. Bir taraftan bu nitelikteki çatışmalar daha fazla sayıda ve daha ağır silahlı asker gerektiriyordu. Üstelik bulundukları koşullar eskisine göre çok daha fazla tehlikeli olmaya başlamıştı. Bir taraftan da sivil uzmanlara gereksinim artıyordu. Özellikle Bosna-Hersek ve Kosova'da, barış güçleri tüm devlet yapısını yeniden oluşturmak göreviyle karşılaştılar.

Katkıda bulunan devlet kompozisyonu da değişti. Önceden, 5 sürekli üyeden katkı alınmasa da özellikle gelişmiş devletler en fazla katkıyı sağlıyordu. Kanada, Hollanda, Belçika ve Japonya önemli asker katkısında bulunan devletlerdi. Günümüzde bu ağırlık Hindistan, Pakistan, Ürdün gibi gelişmekte olan devletlere kaymıştır. Ama finansal olarak gelişmiş devletler en fazla katkıyı sağlamaya devam etmektedirler.

Giderek artan talebin karşılanması ve barış güçlerinin mümkün olan en kısa sürede yerleştirilebilmesi için 1998'den itibaren bir anlaşmalar sistemi kuruldu. Katkıda bulunmak isteyen devletler, bu sisteme girerek barış güçleri emrine hazır bulunduracakları asker sayısı, silahları, hazırlık dereceleri vb. bilgileri sağlamaktadırlar. Misyon kararı verildikten sonra Genel Sekreter bu sistemdeki devletlere başvurarak onlardan talepte bulunmaktadır. Üye devlet katkıda bulunmak zorunda değildir. Ama sistem sayesinde Genel Sekreter hangi devlette hangi hazırlık düzeyinde ve kaç günde yerleştirilebilecek asker bulunduğunu bilmekte ve devletlerden ona göre talepte bulunabilmektedir. Böylece misyonun kurulması sıfırdan başlamamakta ve eskisine göre çok daha hızlı bir şekilde yerleştirilebilmektedir.

İkinci olarak ise, misyon ve katılanların sayısındaki artış nedeniyle Güvenlik Konseyi ile katkıda bulunan devletler arasında bir işbirliği mekanizması kurulmuştur. Katkıda bulunan devletler, Konsey'in misyonu yürütme biçimi, görev tanımının değiştirilmesi vb. konularda kendilerine danışılmamasından ve kendi askerlerinin

bu nedenle zaman zaman tehlikeli durumlarda kalmalarından yakınmışlardır. Aslında istekleri Konsey'e bağlı sürekli bir alt-organdı ama Konsey buna yanaşmamıştır. Buna rağmen, daha önce çok fazla aralıklarla ve Sekreterlik tarafından düzenlenen görüş alışverişi toplantıları bir sürekliliğe kavuşturulmuş ve Konsey ile katkıda bulunanlar arasında doğrudan yürütülen görüşmeler olarak düzenlenmiştir.

İnsan Haklarının Korunması

BM Antlaşması 7 farklı yerde insan haklarına gönderme yapar. Ama bu göndermeler "insan hakları ve temel özgürlükler" derken, hiçbir yerde bunları saymaz ya da tanımlamaz. En genel biçimde, bu hakların "ırk, cinsiyet, dil ya da din" gözetilmeksizin uygulanması gerektiğini söyler.

BM'de bu hükümlere işlerlik kazandırmak için iki tür denetim veya izleme mekanizması bulunmaktadır. Birinci ve daha fazla bilinen tür, belirli konularda hazırlanan sözleşmeler ve güvence mekanizmalarıdır. İkincisi ise BM antlaşmasının kendisine dayalı olarak kurulan ve tüm dünyada temel insan hakları ve temel özgürlüklerin sağlanmasını izleyen 'sözleşme dışı' yöntemlerdir.

Sözleşme dışı yöntemleri İnsan Hakları Komisyonu yürütüyordu. Bu Komisyon ECOSOC tarafından BM Antlaşması gereği kurulmuştu ve birçok önemli belgeye de imza atmıştı. Çok önemli ilkeler ilan ettiği, ağır insan hakları ihlallerini araştırması için özel temsilciler atayarak veya inceleme komisyonları kurarak kamuoyunu duyarlı hâle getirdiği ve temel nitelikte sözleşmeler hazırladığı reddedilemez. Ama komisyon hakkında siyasileşmiş bir organ olduğu, insan haklarını en çok ihlal eden devletlerin üye olarak incelemeden kurtulduğu, bazı üyelerinin bu konumlarını rakiplerini zor duruma düşürmek için kullandığı gibi birçok eleştiriyle de karşılaşmıştır.

Nisan 2001'de ABD sürpriz bir şekilde BM İnsan Hakları Komisyonu'ndan çıkartılınca ABD'nin bu kuruma yönelik eleştirileri artmıştır. Sonunda, insan haklarının artık sistemde daha üst bir yere taşınması gerektiği, ECOSOC'a bağlı olan Komisyon yerine Genel Kurula bağlı bir alt-organın daha yerinde olacağına karar verildi. İnsan Hakları Komisyonu 2006 yılında Genel Kurul kararıyla kaldırılarak onun yerine Genel Kurul'a bağlı İnsan Hakları Konseyi kuruldu. Komisyonun sözleşme dışı yöntemler hakkındaki yetkileri ve görevleri de 2006'da böylece bu yeni organa geçmiştir.

BM'ye üye olan her devletin tabi olduğu sözleşme dışı mekanizmalar, BM Antlaşmasının kendisinden kaynaklanan, üstü kapalı yetkiyle oluşturuldu. Bu mekanizmalar belirli bir ülke ya da konu için başlatılabilir. Belirlenen raportör, bir ülke ya da konu için kamuoyuna açık bir şekilde inceleme yapar, izler, tavsiyede bulunur ve rapor hazırlar. Devlet bu mekanizmalar çerçevesinde yapılan girişimleri kabul etmek zorunda değildir. Ama reddetmek insan haklarına saygısı olmayan bir devlet olarak görünmesine neden olacağı için çoğu devlet kabul eder. Hâlen 31 konu ve 8 ülke, sözleşme dışı yöntemler çerçevesinde inceleme altındadır. Devletler konu incelemesini her zaman kabul edeceklerini önceden bildirebilirler. Türkiye de bunu bildirmiş olan devletlerden biridir.

BM'deki insan hakları çalışmalarının ikinci yöntemi, özel konularda sözleşmeler yapılması olmuştur. Antlaşma'da ECOSOC'a bağlı olarak kurulması öngörülen İnsan Hakları Komisyonu ilk önce 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni hazırlamıştır. Daha sonra 1966 Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi yapılmıştır.

Bugün BM sisteminde insan haklarına ilişkin toplam 16, "çekirdek" insan hakları sözleşmeleri denilen 8 sözleşme vardır. Bunların ikisi 1966 sözleşmeleridir. Diğerleri ise şunlardır:

- 1965 Irk Ayrımının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi,
- 1979 Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi,
- 1984 İşkence ve diğer İnsanlık dışı Muamelenin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi,
- 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi,
- 1990 Göçmen İşçiler ve Ailelerinin Haklarının Korunması Sözleşmesi,
- 2006 Engellilerin Hakları Sözleşmesi.

Ayrıca bir kısmının güvence mekanizması kuran ya da güçlendiren ek protokolleri de mevcuttur.

SIRA SİZDE 10

BM bünyesinde insan haklarının korunması için başlatılan sözleşme dışı yöntemler nelerdir?

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin BM içindeki tutumu üç döneme ayrılabilir:

1. Kuruluştan 1960'ların başına kadar kayıtsız şartsız bir biçimde Batı'yla birlikte hareket etmiştir.
2. Kıbrıs Sorunu'nda müttefiklerinin tutumundan dolayı hayal kırıklığına uğramış ve kayıtsız şartsız Batı'yla birlikte hareket etmeyi bırakmıştır. Bunda, o dönemde BM'nin özellikle uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında yetersiz ve etkisiz kalmasının da önemli etkisi vardır.
3. 1990 sonrasında, BM'nin tekrar canlanmaya başlamasıyla birlikte Türkiye de daha faal bir üye olmuştur. Batı Avrupa ve Diğerleri (WEOG) coğrafi grubuna dahildir. Diğer yandan, İslam Konferansı Örgütü üyesidir. Bu konumlarıyla, tarihiyle ve coğrafyasıyla, BM'ye o sırada yeni üye olan devletlere yakın bir konumda bulunuyordu.

Türkiye 18 Mayıs 2011'de 2015-16 dönemi için Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine bir kez daha aday olmuştur.

Türkiye 2006 sonuna kadar BM'nin ana organlardan Ekonomik ve Sosyal Konsey'in (ECOSOC) üyesi olarak görev yapmış, 2010'dan başlamak üzere tekrar üye seçilmiştir. Soğuk Savaş sonrasında, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin en büyük operasyonlarını 1990 Kuveyt'in işgali sonrasında ve 1992 Somali'de gerçekleştirmiştir. Türkiye bunlardan birincisinde kararı ilk uygulayan devletlerden biri olmuş, ikincisine ise asker göndermiştir. 2005'te Genel Sekreter'in gözetiminde İspanya ile birlikte *Medeniyetler İttifakı* girişimini başlatmıştır. Bu girişim çerçevesinde oluşturulan *Dostlar Grubu* ABD'nin de katılımıyla 2010'da 120 devlete ulaşmıştır.

Güvenlik Konseyi'nin zorlama önlemi niteliğindeki ilk operasyonu olan Kore'deki operasyona Türkiye tugay seviyesinde katılmış, 1950-53 arasında dönüşümlü olarak 15.000 personel görevlendirmiştir. İkinci olan 1990 Kuveyt'in işgaline karşı yapılan operasyonda da Türkiye ön safta yer alan devletlerden biri olmuş ama asker katkısında bulunmamıştır.

Üçüncü tam kapsamlı operasyon olan 1992 Somali operasyonuna, Türkiye 200 kişilik bir mekanize taburla katılmıştır. UNITAF adını taşıyan zorlama operasyonunun başarı sağlayamaması üzerine Güvenlik Konseyi barış gücüne dönüş yapınca, Türkiye buna da katılmıştır. Hatta kimi zorlama yetkilerine sahip bir barış gücü operasyonu olan UNOSOM II'nin komutanlığını Mayıs 1993-Ocak 1994 döneminde Org. Çevik Bir yapmıştır.

Türkiye'nin barış güçlerine ilgisi de 1990'dan itibaren artmış ve çeşitlenmiştir. Bunun etkisi birkaç düzeyde ortaya çıkmaktadır. Birincisi, Türkiye giderek daha fazla operasyona personel katkısında bulunmaya başlamıştır. 1990'ın hemen ardından daha çok yakın çevresiyle ilgili görünen Türkiye, zamanla dünyanın her yerindeki operasyonlara katılmıştır. 1992 Somali dışında, Türkiye'nin daha çok öteden beri ilgilendiği bölgeler olan Balkanlar ve Orta Doğu'da başlatılan operasyonlara asker gönderdiği, diğerlerine daha çok polis ve sınırlı olarak askerî gözlemci katkısında bulunmayı tercih ettiği görülmektedir.

Türkiye'nin barış güçlerine 1990'dan sonra daha fazla ilgi duymasının ikinci göstergesi, BM Hazır Barış Gücü sistemine katılması olmuştur. Bu sistemle amaçlanan, Konsey'de kurulmasına karar verilen birliğin yerine ulaşma süresini mümkün olduğunca kısaltmaktır. Sisteme katılan devletler BM'yle bir anlaşma yaparak barış güçlerinde kullanılmak üzere kaç asker, polis, vb. hazır bulunduracağı, bunların kompozisyonu, hazırlık dereceleri, yerleri gibi konularda taahhütte bulunurlar. Sisteme giren devletler kurulan her barış gücüne katkıda bulunmak zorunda değildir.

İnsan hakları konusunda ise Türkiye 2000'lerde atılım yapmış görünmektedir. O zamana kadar taraf olmadığı çekirdek BM insan hakları sözleşmelerine 2000'lerde taraf olmaya başlamıştır. 1979 Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne 1985'te, 1984 İşkencenin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ne ise 1988'de zaten taraf olmuştu. 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ise 1995'te taraf olmuştur. 1972'de imzaladığı 1965 Irk Ayrımı Sözleşmesi'ni 2002'de, 1966 İkiz Sözleşmeleri 2003'te onaylamıştır. 1990 Göçmen İşçiler Sözleşmesi'ne 2004'te, 2006 Engellilerin Hakları Sözleşmesi'ne ise 2009'da taraf olmuştur.

Türkiye'nin 1966 sözleşmelerini ancak 2003'te onaylaması yorum gerektirmektedir. Bunun nedenleri hazırlık çalışmalarına kadar gider. Türkiye, self-determinasyon hakkının her iki sözleşmeye de konulmasına karşıydı ve bu tekliflere ret oyu vermişti. Ama çoğunluk karşı görüşte olduğundan, Genel Kurul kararıyla bu hak sözleşmelerde yer almıştır. İkincisi, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinde isteğe bağlı bir bildirimle olsa dahi bireysel başvuruya izin verilmesine Türkiye karşıydı. Yalnızca devletler arası başvuru olmasını istiyordu. Ayrıca azınlıklara ilişkin 27. maddeye de karşıydı. Temelde bu üç nedenle Türkiye sözleşmelere uzun süre taraf olmamıştır.

Türkiye, insan hakları sözleşmelerinin tümündeki ana denetim mekanizması olan ülke raporları çerçevesinde, gecikmeli de olsa dönemsel raporlar vermiştir. Yalnız 1966 Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Göçmen İşçiler Sözleşmesi çerçevesinde hiç rapor sunmamıştır. Birinci için 2004 ve 2009'da, ikinci içinse 2006'da vermesi gerekiyordu. Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi çerçevesinde ise 2005'te sunması gereken raporu 2008'de vermiş ama bu belge henüz incelemeye alınmamıştır.

Türkiye'nin 2000'den itibaren sunduğu tüm raporların incelenmesinde durum özet olarak şöyledir: Hukuksal reform süreci ve bu çerçevede yapılan iyileştirmeler olumlu bir unsur olarak yer almaktadır. Buna karşılık, özellikle terörle mücadele çerçevesinde yaşanan ve Güneydoğu'da yoğunlaşan ihlaller, bölgede olmasa bile Kürt kökenli vatandaşların maruz kaldığı ayrımcılık ve Kürtçenin gerek günlük yaşamda gerek eğitim dili olarak kullanılması sorunları hemen hemen bütün raporlarda endişe yaratan konular olarak tespit edilmektedir. Konulan çekincelerin geri alınması da tüm komite incelemelerinde yer alan bir talep olarak ortaya çıkmaktadır.

Sözleşme dışı yöntemlerde ise Türkiye zaman zaman çeşitli raportörler tarafından ziyaret edilmektedir. Özellikle gözaltında kaybolmalar, keyfi tutuklama ve gözetim altına almalar, işkence, eğitim hakkı ve din-inanç özgürlüğü konularındaki raporlarda yer almaktadır. Bu yöntemlerde önceden ilgili devletin izni gereklidir. Türkiye bu izni önceden veren 57 devletten biridir.

Türkiye 2006'da İnsan Hakları Konseyi kurulurken oluşturulan bir başka mekanizma olan Evrensel Periyodik İnceleme (Universal Periodic Review) çerçevesinde 2010'da incelenmiştir.

Şubat 2010'da sunduğu ilk raporda şunları söylemiştir: Türkiye insan haklarının korunmasını siyasal bir öncelik olarak görmektedir. 1987'de AİHM'ye bireysel başvuru hakkını tanımıştır. Kapsamlı bir reform süreci çerçevesinde 2001-2004 arasında 2 anayasa değişikliği, 9 reform paketi, yeni medeni hukuk ve ceza hukuku yasaları kabul etmiş ve bunu terörle mücadele sırasında yapmıştır. Evrensel standartları uygulamış, uluslararası sözleşmeleri onaylamış, personelini eğitme çabalarını yoğunlaştırmıştır. AB'ye üyelik görüşmelerine 2005'te başlamıştır. Anayasanın 90/5. maddesiyle insan hakları sözleşmelerini ulusal yasaların üzerine çıkarmıştır. 2004'te ölüm cezasını tamamen kaldırmış, 2010 anayasa değişiklikleriyle getirilecek olan iyileştirmeler sayesinde, Paris İlkeleri'ne uygun bir ulusal insan hakları kurumu oluşturulması ve bir ayrım gözetmeme ve eşitlik kurulu kurulması girişimleri gündeme gelecektir.

Özet

Birleşmiş Milletler ile ilgili temel bilgileri tanımlayabilmek

1945'te kurulmuştur. Ancak kurulması çalışmaları 1941'deki Atlantik Bildirisi'ne kadar gider. 51 kurucu üyesi vardır. Bu sayı günümüzde 193'e ulaşmıştır. Bir devletin BM'ye üye olması için, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul'un karar alması gerekir.

Temel amaçları; 1. maddede sayılan, uluslararası barış ve güvenliği korumak, ülkeler arasında ilişkilerin gelişmesini sağlamak, toplumsal ve insancıl sorunları çözmek, insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı sağlamaktır.

İlkeleri ise 2. maddede belirlenmiştir ve toplam 7 ilkedir. Bunlar içinde en ön plana çıkanlar, devletlerin egemen eşitliği, kuvvet kullanmanın yasaklanması ve iç işlerine karışmama ilkeleridir.

Birleşmiş Milletlerin yapısını ve yönetimini açıklayabilmek

BM'nin 6 ana organı vardır. Bunlar; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Uluslararası Adalet Divanı (UAD), Vesayet Konseyi ve Sekreterlik'tir.

Genel Kurul, tüm üyelerin katıldığı ve bir oya sahip olduğu ana organdır. Güvenlik Konseyi 15 üyelidir ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından birincil sorumlu organdır. Ama bu örgütün ana amaçlarından olduğu için diğer organlar da bu çerçevede görev ve yetkilere sahiptir. Vesayet Konseyi, vesayet sistemindeki tüm ülkeler bağımsız olduğundan artık işlevsizdir. Ekonomik ve Sosyal Konsey en geniş görev alanına sahip olan ana organdır. UAD örgütün yargı organıdır ama yargı yetkisini tanımak isteğe bağlıdır. Sekreterlik ise hem diğer organların verdiği işleri yapar hem de Genel Sekreter'in kişiliğinde örgütü temsil eder. Genel Sekreter, uluslararası barış ve güvenliği ilişkin konularda Güvenlik Konseyi'ni göreve çağırma yetkisine sahiptir.

Tüm diğer ana organların üyelerini Genel Kurul seçer. Güvenlik Konseyi'nde ayrıca 5 devlet sürekli üye olarak yer alır. Güvenlik Konseyi hariç diğer ana organlar ile Genel Kurul arasında hiyerarşik bir ilişki vardır. Yani Genel Kurul'un verdiği işleri yapmak zorundadırlar. Güvenlik Konseyi ile arasında böyle bir ilişki yoktur. UAD da yargı organı olduğundan bağımsızdır.

Birleşmiş Milletlerin uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerçekleştirdiği faaliyetleri yorumlayabilmek

Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasından birincil derecede sorumlu organdır. Bu nedenle her an toplanabilecek şekilde örgütlenmiştir. Konsey uluslararası barış ve güvenliğin tehlikeye düştüğü durumlarda VII. Bölüm çerçevesinde üye devletleri bağlayıcı karar alabilir. Buna göre, önce barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da saldırı eylemi gerçekleştiğini belirler, sonra da uygun önleme karar verir. Bu kararı BM'ye üye devletler uygulamak zorundadır.

Barış güçleri de bu çerçevede çatışan tarafların arasına girmek, barış antlaşması yapılmışsa bunu uygulamak vb. görevler yerine getirir. Bir zorlama yolu değildir. Dileyen devletler katılırlar.

Türkiye'nin BM'ye üyeliği ve katkıları konusundaki temel bilgileri edinmek

Türkiye BM'nin kurucu üyelerindendir. İlk dönemlerde Batı'yla birlikte hareket eden Türkiye, Kıbrıs Sorunu'nun BM'de ele alınma biçiminden dolayı örgüte karşı daha mesafeli bir tutum almıştır. 1990 sonrasında ise BM'nin daha faal ve etkili bir örgüt olma sürecinde Türkiye de daha faal bir üye olmuştur. Bu durum kendini barış güçlerine katılmasındaki artış, BM'nin uzun zamandır taraf olmadığı insan hakları anlaşmalarına taraf olması ve uzun bir aradan sonra Güvenlik Konseyi üyeliğine aday olup seçilmesi ile ortaya koymaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi BM'nin kuruluşunda yer alacak kurucu üyelerin belirleyen ölçüttür?

a. Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmek
b. Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edip BM Bildirisi'ne katılmak
c. Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edip Atlantik Bildirisi'ne katılmak
d. Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edip Dumbarton Oaks Konferansı'na katılmak
e. Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edip Yalta Konferansı'na katılmak

2. Hangisi BM Antlaşması'nın kabul edildiği konferanstır?

a. Washington
b. Tahran
c. Yalta
d. Dumbarton Oaks
e. San Francisco

3. Aşağıdakilerden hangisi BM'nin amaçları arasında yer alır?

a. Dünya üzerindeki tüm devletlerin üye olacağı evrensel bir örgüt olmak
b. Ekonomik ve toplumsal nitelikteki uluslararası sorunlara çözüm üretmek
c. Nükleer silahlara karşı koruma sağlamak
d. Ekonomik ve parasal birlik sağlamak
e. Bir dünya devleti kurmak

4. Aşağıdakilerden hangisi Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerindendir?

a. Almanya
b. Japonya
c. Hindistan
d. Türkiye
e. Fransa

5. Ekonomik ve Sosyal Konsey'e ilişkin olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **doğrudur?**

a. 2006'da Ekonomik ve Sosyal Konsey'e bağlı bir İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur.
b. 15 üyeden oluşur.
c. Üyeleri Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nde ayrı ayrı oylamalarla seçilir.
d. Sivil toplum örgütleriyle ilişkileri kurar ve yürütür.
e. Genel Kurul ile arasında hiyerarşik bir ilişki yoktur.

6. Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisine ilişkin olarak hangisi **doğrudur?**

a. BM'ye üye olan devletler UAD'ın zorunlu yargı yetkisini de kabul etmiş olurlar.
b. Yargı yetkisine karşı itiraz olursa o davaya bakamaz.
c. Sadece devletler UAD önündeki bir davada taraf olabilirler.
d. Taraf devletlerin başvuruda bulunurken belirtmeleri halinde kararları tavsiye niteliğinde olur.
e. UAD'a başvurunun bir tahkimname ile yapılması gerekir.

7. Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasıyla ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**

a. Devletlerin kendi başlarına kuvvete başvurma yetkileri 2. madde 4. fıkra ile ellerinden alınmıştır.
b. Bu konudaki birincil yetki ve sorumluluk Güvenlik Konseyi'ne aittir.
c. Güvenlik Konseyi zorlama önlemine karar vermeden önce 39. madde çerçevesinde barışın tehdit edildiği, bozulduğu veya saldırı eylemi gerçekleştiğini belirlemek zorundadır.
d. Güvenlik Konseyi'nin 39. maddeye göre karar vermesi durumunda, üye devletlerden birine karşı Askeri Kurmay Komitesi bir zorlama operasyonu planlayıp yürütür.
e. Saldırıya uğrayan bir devlet, Güvenlik Konseyi harekete geçene kadar meşru savunma hakkını kullanabilir.

8. Hangisi barış güçlerinin amaçlarından biri **olamaz?**

a. Çatışan tarafların arasına girerek daha fazla çatışma olmasını önlemek
b. Hukuka aykırı davranış içinde olan tarafı silahlarını bırakmaya zorlamak
c. Uzlaşılmış olan bir ateşkesin uygulanmasını gözetmek
d. Dış müdahaleleri önlemek
e. Askerden arındırılmış bir bölgeyi tutmak

9. BM çerçevesinde insan haklarının korunması için geliştirilen 'sözleşme dışı' yöntemlere ilişkin olarak hangisi **yanlıştır?**

a. Üye devletler bu yöntemler çerçevesinde yapılan girişimleri kabul etmek zorundadırlar.
b. BM üyesi tüm devletler bu yöntemler çerçevesinde incelenebilirler.
c. Üstü kapalı yetkiyle oluşturulmuşlardır.
d. 2006 yılına kadar İnsan Hakları Komisyonu tarafından yürütülmüştür.
e. Bir konu ya da ülke için başlatılabilir.

10. Hangisi Türkiye'nin 1966 İkiz Sözleşmelere 2003 yılına kadar taraf olmamasının nedenleri arasındadır?

a. Self-determinasyon hakkına her iki sözleşmede de yer verilmemiş olması
b. Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde isteğe bağlı bireysel başvuruya izin verilmemesi
c. Bu sözleşmeleri insan haklarının korunmasında yetersiz görmesi
d. Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin azınlıklara ilişkin 27. maddesine karşı olması
e. BM İnsan Hakları Komisyonu'nun taraflı olduğunu düşünmesi

Yaşamın İçinden

Birleşmiş Milletler İyi Niyet Elçileri

BM iyi niyet elçileri, sanat, edebiyat, müzik ve spor alanlarından seçilen ve BM'nin çalışmalarına dünya çapında dikkat çekmeyi kabul eden kişilerdir. İlk başta iki yıl için seçilirler. Daha sonra uzatılabilir.

Bir insan hakları savunucusu olan Amerikalı oyuncu Angelina Jolie 2001'de BM Mülteciler Yüksek Komiserliği İyi Niyet Elçisi olarak ilan edildi. Oyuncu, Suriye'deki olaylardan kaçıp Türkiye'ye sığınan mültecileri, yerleştirildikleri Hatay'daki kampta ziyaret etti.

Diğer iyi niyet elçileri arasında, ünlü keman virtüözü

Yo Yo Ma, yazar Paulo Coelho, oyuncu George Clooney gibi isimler bulunmaktadır.

BM İnsan Hakları Konseyi'nin Güncel Olaylardaki Tutumuna Bir Örnek:

BM İnsan Hakları Konseyi, dünya üzerinde ortaya çıkan insan hakları ihlallerini yakından izler. Yukarıdaki fotoğrafta, İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay, 2 Aralık 2011'de İnsan Hakları Konseyi'nin Suriye'deki durum üzerine yaptığı özel oturumda konuşmaktadır. Konsey bu toplantısında Mart ayından beri devam eden gösterilerin bastırılmasında 4000'den fazla insanın öldürülmüş olmasını kınamış, ayrıca Suriye için sözleşme dışı mekanizmalar çerçevesinde ülke incelemesi başlatarak bir özel raportör atamıştır.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlış ise "BM'nin Kuruluşu ve Üyeleri" konusunu gözden geçiriniz.
2. e	Yanıtınız yanlış ise "BM'nin Kuruluşu ve Üyeleri" konusunu gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlış ise "BM'nin Temel Amaçları ve İlkeleri" konusunu gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise "Güvenlik Konseyi" konusunu gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlış ise "Ekonomik ve Sosyal Konsey" konusunu gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Adalet Divanı" konusunu gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlış ise "Ortak Güvenlik Sistemi" konusunu gözden geçiriniz.
8. b	Yanıtınız yanlış ise "Barış Güçleri" konusunu gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlış ise "İnsan Haklarının Korunması" konusunu gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise "BM-Türkiye İlişkileri" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

BM Antlaşması yeni devletlerin katılmasına olanak tanır. 4. maddeye göre, Antlaşma'nın getirdiği yükümlülükleri kabul eden ve örgüte göre bu yükümlülükleri yerine getirme yeterliğine ve iradesine sahip olan tüm barışsever devletlere açıktır.

Üye olmak isteyen devletin bu talebinin hem Genel Kurul'da hem de Güvenlik Konseyi'nde onaylanması gerekir. İlk oylama Konsey'de yapılır. Konsey'in olumlu tavsiyesi üzerine, Genel Kurul başvuran devleti üyeliğe kabul eder.

Sıra Sizde 2

BM örgütünün amaçlarını belirleyen 1. maddenin 3. fıkrası, insan haklarının korunmasını temel bir amaç olarak belirlemektedir. Buna göre, ekonomik, toplumsal, düşünsel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözerek ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek uluslararası işbirliğini geliştirmek BM'nin dört ana amacından biridir.

Sıra Sizde 3

BM'nin ve üye devletlerin uyacağı ilkeleri belirleyen 2. madde 7 temel ilke ortaya koymaktadır.

1. Üyelerin egemen eşitliği ilkesidir. Tüm sistemin temelini bu ilke oluşturur.
2. Üyeler BM Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getireceklerdir. Bir uluslararası antlaşmaya taraf olan her devlet bu yükümlülüğü zaten kabul etmiştir.
3. Üyelerin uluslararası uyuşmazlıklarını barışçı yollarla çözeceklerini belirtmektedir. Ayrıca çözüm, barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye sokmayacak bir şekilde sağlanacaktır.
4. Kuvvet kullanmanın yasaklanması ilkesidir. Buna göre, üye devletler, uluslararası ilişkilerinde, gerek başka bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse BM amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir şekilde kuvvet kullanmaktan ya da kuvvet kullanma tehdidinden kaçınırlar.
5. Üyeler örgütün girişimlerine her türlü yardımı yapacak, aleyhine yaptırım ya da zorlama önlemi alınan devlete yardım etmekten kaçınacaklardır.
6. Üye olmayan devletlerin de uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının gerektirdiği ölçüde bu ilkelere uygun hareket etmesinin sağlanmasını öngörmektedir.

7. Antlaşma'nın hiçbir hükmünün, özü bakımından bir devletin ulusal yetkisinde bulunan işlere örgütün karışmasına izin vermediğini belirtir. Ama zorlama önlemlerinin uygulanması bu ilkenin istisnası olarak belirlenmiştir.

Sıra Sizde 4

Genel Kurul'un üye devletlere yönelik kararları tavsiye niteliğindedir. Ancak örgütün bütçesi ve katkı paylarını ödemeyen üyeler hakkında bağlayıcı karar verebilmektedir.

Güvenlik Konseyi'nin ise 24. madde çerçevesinde kendisine verilen uluslararası barış ve güvenlikten sorumlu birincil organ olmak görevi çerçevesinde 7. Bölüm kapsamında aldığı kararlar üye devletler için bağlayıcıdır.

Sıra Sizde 5

ECOSOC örgütün ekonomik, toplumsal ve kültürel konulardaki çalışmasını yürütmek üzere düşünülmüş ve küçük devletlerin isteği üzerine kurulmuş bir organdır. Çalışma alanında incelemeler yapmak, raporlar hazırlamak, antlaşmalar hazırlamak, Genel Kurul'a tavsiyelerde bulunmak ana görevleri arasındadır.

Bunun dışında ECOSOC'un iki çok önemli görevi daha vardır. Birincisi, uzmanlık kuruluşları denilen örgütlerle işbirliği anlaşmaları yapmak ve ilişkileri sürdürmektir. Bunların kendileri de birer uluslararası örgüttür. Ama amaçları BM'nin amaçları ile örtüştüğünden onunla özel işbirliği ilişkisi kurarlar.

İkinci olarak ise sivil toplum örgütleriyle iletişim kurmak, işbirliği yapmak, BM'nin amaçları için bu örgütlerden gelecek bilgi ve verileri kullanmak da ECOSOC'un görevidir.

Sıra Sizde 6

Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisi 4 ayrı şekilde kabul edilebilir:

1. Devletler bir bildirimde bulunarak Divan'ın zorunlu yargı yetkisini önceden kabul edebilirler. Bu bildirim çoğunlukla süreli ve bazı konuları dışarıda bırakan nitelikte olmaktadır.
2. Başka bir uluslararası antlaşmanın uyuşmazlık durumunda UAD'ı yetkili kılması durumunda, o hükme çekince koymamış devletler doğan uyuşmazlıklar için UAD'ın yetkisini kabul etmiş olurlar.
3. Devletler bir uyuşmazlık çıktıktan sonra aralarında tahkimname adı verilen bir antlaşma yaparak sorunu Divan'a götürebilirler. Bu durumda, tahkimnamede sorun tanımlanır ve Divan'a cevaplaması için belirli sorular sorulur.
4. Divan'ın yargı yetkisini bu yollardan herhangi biriyle tanımamış olan bir devlet, uyuşmazlığın tarafı olan diğer devletin tek taraflı olarak UAD'a başvurması durumunda eğer Divan önüne gidip uyuşmazlığın özününe ilişkin olarak kendi görüşlerini savunursa sadece o dava için yargı yetkisini kabul etmiş olur.

Sıra Sizde 7

99. maddeye göre Genel Sekreter uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokacağına inandığı her konuda Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebilir. Bu yetki MC'de bulunmayan çok önemli bir yetkidir. Genel Sekreter'in sadece yönetsel yetkileri olan bir kişi olarak düşünülmediğinin en önemli kanıtıdır. Ama 1992'de Ruanda'da olduğu gibi Konsey bu konuda herhangi bir girişimde bulunmazsa yapabileceği başka bir şey yoktur.

Sıra Sizde 8

BM üyesi devletlerden birine başka bir devletten bir silahlı saldırı gerçekleşmesi durumunda, Güvenlik Konseyi harekete geçene kadar, bu saldırıya uğrayan devletin doğal olan tek başına ya da başka devletlerle birlikte kendini koruma hakkı zarar görmez. Ama devletin bu iddiasını Güvenlik Konseyi'ne başvurarak bildirmesi gerekir.

Öncelikle, meşru savunma hakkının doğal olması önemli bir saptamadır. Bu hüküm olmasaydı bile, saldırıya uğrayan bir devlet kendini koruma hakkına doğal olarak sahiptir. İkincisi, ortak güvenlik sistemi harekete geçene kadar geçici olarak kullanılan bir haktır. Güvenlik Konseyi bu devleti korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman devlet de kendi kuvvet kullanımına son vermek zorundadır. Üçüncü olarak, saldırıya uğrayan devlet bu hakkını ister tek başına ister başka devletlerle yani müttefikleriyle kullanabilir. NATO gibi askerî savunma örgütleri 51. maddedeki bu hükme dayanarak kurulmuşlardır.

Son olarak ise 51. maddede yazmayan bazı kısıtlamalar vardır. Meşru savunma hakkını kullanan devlet, başka türlü uzaklaştırılamayan, yakın ve ağır bir tehdit varsa ve ancak onu uzaklaştıracak ölçüde kuvvete başvurarak bu hakkını kullanır. Doğal olarak tehdidi uzaklaştıracak miktarda kuvveti tam olarak belirlemek mümkün değildir. Ama örneğin sınırlı bir sınır çatışmasına, karşı tarafın tüm ülkesini işgal ederek yanıt vermenin böyle bir orantılılık koşuluna uymayacağı açıktır.

Sıra Sizde 9

Barış güçleri ilke olarak yerleştirileceği devletten izin alınarak yerleştirilir. Bu rıza geri alınırsa barış gücü de geri çekilir.

Konsey'in 5 sürekli üyesinden asker alınmaz.

Barış gücü meşru savunma dışında kuvvet kullanmaz. Tarafları belli bir çözümü kabul etmeye zorlamaz.

Misyonun görev tanımını yapmak, süre dolunca gözden geçirmek, değiştirmek veya misyona son vermek kurucu organın yetkisindedir.

Sıra Sizde 10

Bu yöntemler BM Antlaşması'nın kendisinden kaynaklanan ve tüm üye devletlere uygulanabilen yöntemlerdir. 2006'ya kadar İnsan Hakları Komisyonu, 2006'dan sonra İnsan Hakları Konseyi tarafından yürütülmektedir. Bu organ belirli konuları (tema) ya da ülkeleri incelemeye alabilmektedir. Hâlen 30'un üzerinde konu incelemesi, 8 de ülke incelemesi vardır. Konu incelemeleri tüm üye devletlerde örneğin gözaltında kaybolmalar konusundaki durumu içerir. Ülke incelemesi ise sürekli ihlal durumunda olan ve hakkında şikayet gelen devletleri mercek altına alır. Devletler bu yöntemler çerçevesinde incelenmeyi kabul etmek zorunda değildir ama kabul etmemek insan haklarına saygısı olmayan devlet imajı yarattığından çoğunlukla kabul edilmektedir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Alger, Chadwick F (1995). "The United Nations in Historical Perspective", *The United Nations System: The Policies of Member States*. Tokyo: United Nations University, s. 3-40

Bloekker, Niles M., Kleiboer, Marieke (1996). "The Internationalization of Domestic Conflict: The Role of the UN Security Council", *Leiden Journal of International Law,* Cilt 9, s. 7-35

Boutros-Ghali, Boutros (1998). *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy*. New York: United Nations, 1998.

Bozkurt, Enver, Kütükçü, M. Akif, Poyraz, Yasin (2004), *Devletler Hukuku,* Genişletilmiş 4. baskı, Ankara: Asil.

Goodrich, L.M., Hambro, E., Simons, A.P. (1949). *Charter of the United Nations, Commentary and Documents*. 2.B., London: Stevens and Sons.

Gönlübol, Mehmet (1975). *Milletlerarası Siyasî Teşkilâtlanma*. Ankara: SBF Yayınları.

Hasgüler, Mehmet, Uludağ, Mehmet B. (2004). *Devletlerarası Hükümet-Dışı Uluslararası Örgütler*. Ankara: Nobel.

"In Larger Freedom: Toward Development, Security and Human Rights for All," *Report of the Secretary-General*. UN Doc. A/59/2005, 21 Mart 2005.

Jett, Dennis C. (2001). *Why Peacekeeping Fails?* New York: Palgrave Macmillan.

Kelsen, Hans (1952). *Principles of International Law*. New York: Rinehart and Co.

Keskin, Funda, (2005). Uluslararası Barış ve Güvenliğe İlişkin Sorunlar, Ankara: Ekin.

Lowe, Vaughan (1993). "The Principle of Non-Inteventiom: Use of Force," *The United Nations and the Principles of International Law,* Ed. V. Lowe ve C. Warbrick, London: Routledge, s. 66-84.

Meray, Seha. (1995). *Devletler Hukukuna Giriş*. Cilt II, 4.B., Ankara: SBF Yayınları.

Oppenheim's International Law (1992). Peace: Introduction and Part I, Cilt I, 9.B., ed. R. Jennings ve A. Watts, Avon: Longman.

Pazarcı, Hüseyin (2005). *Uluslararası Hukuk Dersleri*. II. Kitap, 8.B., Ankara: Turhan.

Roberts, Adam, (1993). "The United Nations and International Security," *Ethnic Conflict and International Security,* ed. M.E. Brown, Princeton: Princeton University Press, s. 435-450.

Roberts, Adam (1993). "The United Nations and International Security", *Survival,* Cilt 35, No:2, s. 3-30.

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün yapısını ve yönetimini tanımlayabilecek,
- Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün görev alanı ve faaliyetlerini açıklayabilecek,
- Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün Rusya ve Avrupa Birliği ile ilişkisini yorumlayabilecek,
- Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nü ve uluslararası sistem içindeki işlevini belirleyebilecek bilgi ve becerilerine sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Soğuk Savaş
- Yalta Konferansı
- Truman Doktrini
- Batı Avrupa Birliği
- Yeni Stratejik Konsept
- Barış İçin Ortaklık
- Akdeniz Diyaloğu
- Petersberg Bildirisi
- Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
- Önce Rusya
- Ortak Acil Müdahale Gücü
- Şangay İşbirliği Örgütü

İçindekiler

Kolektif Güvenlik Örgütleri: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü

GİRİŞ

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (*North Atlantic Treaty Organization:* NATO) bir Soğuk Savaş ittifakı olarak doğmuş, 40 yıl boyunca ABD ve SSCB arasındaki ideolojik bölünmenin ve bu çerçevede ortaya çıkan "dehşet dengesi" olgusunun sembollerinden biri olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra, SSCB'nin ve Varşova Paktı'nın olmadığı bir dünyada "düşman"sız kalan NATO, kendisini "yeni dünya düzeni" olarak adlandırılan Soğuk Savaş sonrası uluslararası ortama adapte etmeye çalışmıştır.

NATO 1991 ve 1999'da kabul ettiği stratejik konseptlerle yeni görev alanları benimsemiş ve evvelce Kuzey Atlantik bölgesi olarak tanımlanan coğrafi alanın dışında da hareket etmeye başlamıştır. 1990'larda Balkanlar'da gerçekleştirilen askerî harekâtlar bu yeni yaklaşımın ilk uygulamaları olmuştur. 21. yüzyılda ise NATO müttefiklerini Afganistan'da ve Somali'de operasyon yaparken görmekteyiz. Bu dönüşüm süreci, NATO'nun giderek bir küresel güvenlik örgütüne dönüştüğüne ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri de söz konusu coğrafyada güvenliğin nasıl sağlanacağına ilişkindi. Dağılma süreci her ne kadar barışçı biçimde gerçekleştiyse de Moldova'da, Abhazya'da, Güney Osetya'da, Karabağ'da ve Tacikistan'da yaşanan silahlı çatışmalar güvenliğe yönelik tehditler oluşturuyordu. Bu çatışmaların nasıl sona erdirileceği ve kalıcı barışa nasıl ulaşılacağı soruları yanıt bekliyordu.

Bölgedeki silahlı çatışmaların yanında, II. Dünya Savaşı'nda faşizme karşı elde edilen zafere en büyük katkıları sağlamış, ardından Soğuk Savaş boyunca Batı Blokuna kafa tutmuş Kızıl Ordu'nun nasıl paylaşılacağı da başka bir sorundu. Sovyet nükleer ve konvansiyonel silahlarının, Sovyet Donanması'nın tasfiye sürecinin uzun süre pazarlık konusu olacağı öngörülüyordu. Nükleer/konvansiyonel silahlarla donanma nasıl paylaşılacaktı? Özellikle nükleer ve kimyasal silahların terörist grupların ve istenmeyen ülkelerin eline geçmesi nasıl engellenecekti? Güvenlik sorunları ve bunların ortadan kaldırılmasına yönelik girişimler 20 yıllık süreçte **Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü** (KGAÖ)'nün (*Collective Security Treaty Organisation:* CSTO) ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu bölümde, kolektif güvenlik örgütlerinin ortaya çıkış süreci, örgütlerin yapısı, amaç ve hedefleri ile bunları gerçekleştirmek üzere yapılanlar değerlendirilecektir.

KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ

Kuruluş Süreci

II. Dünya Savaşı'nın bitmesi (1945), 1930'ların başlarından itibaren tüm dünyayı etkileyen çatışma ve istikrarsızlık ortamının nihayet son bulacağı yönündeki ümitlerin yeşermesine yol açmıştır. Fakat bu iyimser beklentiler kısa sürede yerini belirsizlik ve karamsarlığa bırakmıştır. Özellikle Avrupa'nın yıllarca süren silahlı çatışma ve kaos nedeniyle çökmüş ekonomiyi taşımakta zorlanmaya başlaması, savaşın İngiltere ve Fransa gibi galipleri açısından bile adeta büyük bir hezimete dönüşmesine neden olmuştur. Bu durum Avrupa'nın 20. yüzyılın başlarından itibaren tedrici bir biçimde kaybettiği uluslararası sistemin merkezini oluşturma niteliğinden artık uzaklaştığı, hatta bu özelliğini tamamen kaybettiği gerçeğini de beraberinde getirmiştir. Avrupa artık iki büyük gücün -ABD ve SSCB- desteği olmadan kendi ekonomik sorunlarını çözemeyecek ve savaşı izleyen bir kaç yıl içinde bu iki gücün kontrolüne girecek bir duruma düşmüştür.

Bu durum faşizm tehlikesi nedeniyle nihai hesaplaşma sürecini erteleyen iki ideolojinin ve onların en güçlü temsilcilerinin yani ABD ve SSCB'nin yeni bir güç mücadelesine girmelerine, uluslararası sistemde iki kutupluluğa dayanan bir yapının doğmasına ve **Soğuk Savaş** olarak isimlendirilen yeni bir tür gerginliğin başlamasına neden olmuştur. Gerek temsil ettikleri birbiriyle uyuşması mümkün olmayan ideolojileri gerekse daha savaş sırasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve güvensizlikler II. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistemde yeni bir gerilim kaynağını ortaya çıkartmıştır.

Doğu Bloku ülkeleri ile Batı İttifakı (NATO) arasında 1947'den 1991'e kadar devam etmiş olan uluslararası siyasî ve askerî gerginlik Soğuk Savaş olarak adlandırılır.

Öncelikle Savaş'ın getirdiği zorunlu işbirliğinin bile değiştiremediği biçimde, SSCB tarihsel olarak Batı dünyasından tehdit algılamıştır. SSCB'nin bu güvensizliğinin kendince haklı nedenleri olmuştur. Batılı devletler, Bolşevik Devrimi sonrasında yaşanan İç Savaş esnasında "devrimi evinde boğma"ya çaba göstermişler; II. Dünya Savaşı öncesinde ise işbirliği çağrılarına kulak tıkayarak SSCB'yi adeta Nazi Almanyası'nın kucağına itmişlerdir. Savaş sırasında ise SSCB'nin ısrarlı taleplerine rağmen ABD, Nazi Almanyası'na karşı Avrupa'da ikinci bir cephenin açılmasını olabildiğince geciktirmiş, bu da SSCB'nin kayıplarının daha da artmasına sebep olmuştur.

SSCB Lideri Stalin'in Batı'ya duyduğu güvensizlik, ülkesinin savaş sırasında uğradığı kayıpları gidermek için ileri sürdüğü taleplerin, Batılı müttefiklerce reddedilmesiyle daha da derinleşmiştir. SSCB böyle bir ortamda, zaten 1930'lardan itibaren göz diktiği, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist rejimler kurdurmaya başlamıştır. Savaş sırasında ABD ve İngiltere'yle varılan uzlaşmanın aksine, SSCB tarafından Nazilerden kurtarılan ülkelerde demokratik seçimlerin yapılmaması ve komünist partilerin zorla iktidarı ele geçirmeleri, ABD ile SSCB arasındaki ilişkilerin kopma noktasına gelmesine yol açmıştır. SSCB'nin "tek ülkede sosyalizm" politikasını terk ederek "sosyalist merkezin savunulabilmesi" için çevresine yayılmaya başlaması; eş zamanlı olarak tıpkı SSCB gibi izolasyonist bir dış politika anlayışına sahip olmasına rağmen bu politikasını terk etmeye başlayan ABD'nin küresel yayılmasıyla doğal bir karşıtlık yaratmıştır. Bu karşıtlığın sonucu ise iki devletin kendi

ekonomik, siyasal, askerî ve ideolojik alt-sistemlerini yaratarak Soğuk Savaş'ı başlatmaları olmuştur. İşte NATO bu mücadele ortamının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

NATO'nun doğuşuna neden olan faktörler nelerdir?

SIRA SİZDE 1

İki ülke arasındaki güvensizliğin tarihsel bir boyutu olduğu yukarıda belirtilmişti. Bunun Soğuk Savaş'ın başlaması açısından en önemli örneği, Müttefiklerin Savaş sonrasında uluslararası sistemini şekillendirdikleri uluslararası konferanslarda ve özellikle **Yalta ve Potsdam Konferansları**ndaki görüş ayrılıklarıydı. Bu konferanslarda iki ülke arasında beliren anlaşmazlıklar ve bu anlaşmazlıkların en önemlisini oluşturan "işgalden kurtarılan ülkelerin nasıl yönetileceği sorunu" Savaş ertesinde ilişkilerin bozulmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

Yalta ve Potsdam Konferansları

Kendisinden sonraki gelişmeler göz önüne alındığında oldukça iyimser bir ortamda gerçekleştirildiği rahatlıkla söylenebilecek olan Yalta Konferansı 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında Stalin, Roosevelt ve Churchill'in katılımıyla gerçekleştirildi. Konferansta ele alınan konuların özellikle üçü önemlidir.

Birincisi, daha önce yapılan Dumbarton Oaks Konferansı'nda ele alınan Birleşmiş Milletler örgütü konusu görüşülerek, büyük devletlere Güvenlik Konseyi'nde sürekli üyelik ve veto yetkisi verilmesi kararlaştırılmıştır.

İkincisi, Almanya'nın 4 işgal bölgesine ayrılması kararlaştırılmıştır. SSCB'nin Almanya'dan savaş sonrasında almak istediği savaş tazminatının ABD ve İngiltere tarafından çok ağır bulunması nedeniyle bu konuda çalışma yapacak ortak bir komisyonun kurulması fikri benimsendi.

Üçüncüsü, Polonya hükümeti sorunuydu. Savaş sonrası gelişmeler açısından büyük önem taşıyan bu sorun konferansta en fazla tartışma yaratan konuydu. SSCB kendi kontrolündeki Lublin hükûmetinin Polonya'nın meşru hükûmeti olduğunu iddia ederken ABD ve İngiltere ise kendi kontrollerinde bulunan Londra'daki Polonya hükümetinin meşru hükûmet olduğunu iddia ediyordu. Sorun, iki hükûmetin temsilcilerinin katılacağı bir kurucu hükûmetin kurulmasının kararlaştırılmasıyla çözülür gibi oldu. Ancak sonraki gelişmeler bu çözümün geçersiz olduğunu gösterecekti. Polonya konusu içinde yer alan bir başka husus da Polonya topraklarının kesinleştirilmesi ve bu çerçevede Polonya-SSCB sınırının Curzon Hattı olarak belirlenirken Polonya'ya bazı Alman topraklarının verilmesi oldu.

Yalta Konferansı bitiminde yayınlanan "Kurtarılmış Avrupa Demeci"yle işgal edilen Avrupa ülkelerinde "demokratik rejimlerin" kurulacağı ilan edilmiştir. Bu husus demokratik rejim kavramını kendine göre yorumlayan SSCB ile Batılı güçlerin karşı karşıya kalacakları anlaşmazlıklar açısından büyük bir öneme sahiptir. Her iki taraf da Savaş sonrasında kendi kontrol alanlarındaki tasarruflarını bu karara dayandırmaya çalışacaklardır.

Temmuz 1945'te toplanan Potsdam Konferansı, savaşın Avrupa'da sona ermesinin ertesinde yapıldı. Bu çerçevede savaşın getirdiği zorunlu işbirliğinin yerine savaş sonrası hesapların ve bu yüzden SSCB ile Batılı güçler arasındaki anlaşmazlıkların belirginleşmeye başladığı bir konjonktürde gerçekleştirildi. Ölen Roosevelt'in yerine yeni başkan Truman'ın, seçimleri kaybeden Churchill'in yerine Atlee'nin ve Stalin'in katılımıyla gerçekleştirilen bu konferansta ele alınan en önemli konu Almanya'nın

geleceğiydi. ABD, SSCB ve İngiltere'nin Almanya'nın parçalanması yolundaki görüşlerini değiştirdikleri, bu konferansta açık bir biçimde görüldü. ABD ve İngiltere birleşik Almanya'nın korunmasının SSCB'ye karşı bir teminat olacağını düşünürken, SSCB ise birleşik Almanya'da etki kurabileceğini hesaplamaktaydı. Görüşmeler sonucunda taraflar birleşik Almanya'da demokratik bir rejim kurma yolunda anlaştılar, ancak bu rejimin nasıl kurulacağı ve niteliği üzerindeki anlaşmazlık hem Almanya'nın ikiye ayrılmasının hem de Soğuk Savaş'ın nedenlerinden biri oldu. Buna ek olarak savaş tazminatı konusunda SSCB ile Batılı güçler arasındaki anlaşmazlığın su yüzüne çıkması karşılıklı güvensizliği daha da arttırdı.

Yalta Konferansı sonrasında egemen olan iyimser hava 1945 ilkbaharından itibaren tedrici bir biçimde bozulmaya başlamıştır. Almanya'nın fiilen ikiye ayrılması sürecinin başlaması ve SSCB tarafından işgal edilen ülkelerde komünistlerin aşamalı olarak iktidarı ele geçirmeleri, buna ek olarak özellikle ekonomik çöküntü nedeniyle İtalya'da ve Fransa'da komünist partilerin güçlenmeye başlamaları, ABD ve SSCB'nin liderlik ettiği bloklar arasındaki ayrışma sürecinde büyük rol oynamıştır. Doğu Avrupa'daki gelişmelerden rahatsızlık duyan ABD, SSCB'yi ekonomik gücünü ve atom silahı tekelini kullanarak dizginlemek istese de başarılı olamamıştır. 1945'den 1947'ye kadar geçen dönemde uygulamaya sokulan bu stratejinin başarısızlığı 1947'de yaşanan Berlin Bunalımı ile açık bir biçimde görülmüştür. Berlin Bunalımı SSCB ile ABD'nin çok açık bir biçimde karşı karşıya geldikleri bir olay olmuş, bir anlamda Soğuk Savaş'ın başlangıcını teşkil etmiştir.

Federal Almanya'nın Kuruluşu

II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın nasıl şekillendirileceği hususu Müttefik devletler arasındaki görüşmelerin en önemli gündem maddelerinden biriydi. 1945 yılında yapılan Yalta Konferansı'nda Almanya'nın 4 işgal bölgesine ayrılması kararı alındı. ABD, İngiltere, Fransa ve SSCB Almanya'nın 4 ayrı bölgesini işgal ederek yönetecekti. Almanya'nın başkenti Berlin ise Sovyet işgal bölgesinde yer almasına rağmen, özel bir düzenleme yapılarak gene 4 işgal bölgesine ayrıldı.

Almanya'nın teslim olması ve savaşın Avrupa'da sona ermesinden sonra gene Müttefikler arasında yapılan Potsdam Konferansı'nda Almanya'nın parçalanmaması doğrultusunda bir konsensüs sağlandı. Fakat, üç Batılı Müttefik; ABD, İngiltere ve Fransa ile SSCB arasında kendi işgal bölgelerinde nasıl bir yönetim kurulacağı konusunda derin bir görüş ayrılığı ortaya çıktı. Sovyet işgal bölgesinde yapılan yerel seçimlerde SSCB tarafından desteklenen sosyalistler başarı kazanırken, Batılı güçlerin işgal bölgelerinde farklı bir durum ortaya çıkmış, ABD ve İngiltere yanlısı siyasal akımların güçlenmesi sağlanmıştı. 1946-1948 yılları arasında SSCB ve Batılı güçler arasındaki görüşmelerde, işgal bölgelerinin birleştirilmesi, barış antlaşmasının imzalanması ve Almanya'dan alınacak tamirat borcu gibi konularda bir türlü anlaşma sağlanamadı. Soğuk Savaşın'da başlanmasına paralel biçimde Batılı güçler ve SSCB, işgal bölgelerinde kendilerini destekleyecek rejimler ve yönetimler kurma çabası içine girdiler. Aynı dönemde Batılı güçler işgal bölgelerini siyasal ve ekonomik yönden yeniden birleştirmek yönünde adımlar attılar. 1948'de Batılı güçlerin işgal bölgelerinde bir Alman hükûmeti kurulması kararı alındı. SSCB bu karara sert tepki

göstererek kendi işgal bölgesinin ortasında yer alan Berlin'deki müttefik bölgesine kara ikmali yapılmasını önlemek amacıyla abluka kararı aldı. Müttefikler ablukayı Berlin'e yönelik büyük bir hava ikmal köprüsü kurarak aşabilmeyi başardılar.
Bu sırada gene 1948'de müttefik işgalindeki Batı Almanya'da Kurucu Meclis çalışmalarını bitirmiş yeni bir anayasa yürürlüğe girmişti. 1949 Ağustosunda yapılan seçimlerle Almanya'nın savaş sonrası ilk merkezî hükûmeti kuruldu. Böylece hem Almanya fiilen bölünmüş oldu hem de Federal Almanya Cumhuriyeti doğmuş oldu. Almanya'nın bölünmesinin kesinleşmesi ve resmileşmesi ise Sovyet işgalindeki topraklarda Ekim 1949'da Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin kurulmasının ilanıyla olacaktır.

Berlin Bunalımı
Almanya'nın ikiye ayrılma süreci 1947 yılında ABD, İngiltere ve Fransa'nın kendi işgal bölgelerini ekonomik bakımdan bütünleştirme yolunda önemli adımlar atmaları ve aynı yıl kendi bölgelerinde bir Alman hükûmeti kuracaklarını açıklamalarıyla ivme kazandı. Almanya'nın güçlendirilerek kendisine karşı kullanılacağını düşünen SSCB'nin tepkisi ABD, İngiltere ve Fransa tarafından yönetilen Batı Berlin'e abluka uygulamak oldu. Sovyet işgal alanı içinde bir adacık olan Batı Berlin'e abluka uygulanması şehrin kara ikmal yollarının tamamen kapanmasına neden oldu. Bunun üzerine ABD Batı Berlin'e yönelik bir "hava köprüsü" kurdu. Başkan Harry Truman da, Batı Berlin'e yardım taşıyan ABD uçaklarına zarar verilmesini "savaş nedeni" sayacaklarını ilan etti. Başlarda günde 4 bin ton olan nakliyat miktarı zamanla daha da artırıldı. SSCB, ABD'nin hava köprüsü karşısında etkisizleşen ablukayı 12 Mayıs 1949'da kaldırmak zorunda kaldı.

Berlin Bunalımı kadar, 1947'de yaşan iki önemli olay daha Soğuk Savaş'ın artık tüm boyutlarıyla ortaya çıktığının göstergesiydi. Bunlardan ilki, 12 Mart 1947'de ABD Başkanı Harry Truman'ın ilan ettiği **Truman Doktrini'**dir. ABD böylece, komünist gerillalarla hükûmet birliklerinin çarpıştığı Yunanistan'a ve SSCB tarafından tehdit edilen Türkiye'ye toplam 400 milyon dolarlık askerî yardım yapmaya karar vermiş ve bu yardımlar 1947 yazından itibaren Türkiye ve Yunanistan'a ulaştırılmaya başlamıştır.

Truman Doktrini, 1947 yılında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry Truman tarafından Sovyet tehdidine karşı hazırlanmış plandır. Truman Doktrini, Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası politikasının değiştiğini ve Sovyet karşıtlığının bu yeni politikada temel esas olduğunu ilan etmiştir. Bu doktrin ile Amerika Birleşik Devletleri "komünizm tehdidi" altındaki devletlere mali ve askerî yardım yapacağını açıklamıştır.

Diğer bir gelişme ise ekonomik sorunlarının ortadan kalkmaması durumunda Sovyet etkinliğinin Batı Avrupa'ya yayılmasından endişe eden ABD'nin, 5 Haziran 1947'de, daha sonra Marshall Planı adıyla anılacak olan **Avrupa'nın Yeniden İmarı Planı'**nı ilan etmesidir. Washington Yönetimi, Plan'a dahil olan 16 ülkeye altı yıl boyunca yaklaşık 20 milyar dolar tutarında ayni yardım yapmış, böylece Batı Avrupa'nın II. Dünya Savaşı'nın getirdiği çöküntü ortamından kurtulmasını ve siyasi istikrara kavuşmasını sağlamıştır.

NATO barış zamanında ABD'nin Avrupa ile kurduğu ilk askerî ittifak olması açısından önem taşımaktadır.

Öte yandan, ABD ile SSCB arasındaki Soğuk Savaş, 1948 başında ivme kazanmıştır. Şubat 1948'de Çekoslovakya'da demokrasinin askıya alınarak Sovyet desteğine sahip komünistlerin yönetimi ellerine geçirmeleri, Batı Avrupa ülkelerinde büyük bir endişe yaratmıştır (*Bkz. Prag Darbesi*). Bu gelişmeden çok kısa süre sonra 17 Mart 1948'de Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere ve Lüksemburg Brüksel Paktı olarak bilinen bir ittifak antlaşmasını imzaladılar. Bu Antlaşma ile taraflar or-

Savaş sonrası Avrupa'nın yeniden yapılandırılması için Marshall Planı çerçevesinde Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECC) kurulmuş, örgüt sonradan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (OECD) dönüşmüştür.

tak bir savunma sistemi kurmayı, ekonomik ve kültürel ilişkilerini güçlendirmeyi kararlaştırdılar. Bu antlaşmanın 4. maddesi uyarınca taraflardan biri "Avrupa'da silahlı bir saldırıya uğrarsa" diğer bağıtlı taraflar ellerindeki tüm olanaklarla yardım edeceklerdi. Brüksel Paktı çerçevesinde aynı yılın Eylül ayında **Batı Avrupa Birliği** (BAB) adında bir askerî örgüt de kurulmuştur.

1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması'nın imzalanmasıyla Brüksel Antlaşması Örgütü veya Batı Birliği'nin yükümlülüklerini yürütme görevi NATO'ya devredilmiştir. 1954 Paris Anlaşmaları ile Federal Almanya Cumhuriyeti ve İtalya, Brüksel Antlaşması'na taraf olmuşlar ve örgütün adı **Batı Avrupa Birliği** (BAB) olarak değiştirilmiştir.

Batı Avrupa ülkelerinin böylesi bir kolektif güvenlik örgütü kurmalarının altında SSCB'den tehdit algılamalarının yanı sıra ABD'nin telkinlerinin de büyük rolü bulunmaktadır. Avrupa'nın kolektif bir yapılanmaya gidememesinden rahatsız olan ABD Avrupa ülkelerine bu konuda baskı yapmıştır. Bu baskı sonucunda önce siyasal ve askerî boyutta BAB ve NATO, sonra ekonomik boyutta ise AET kurulacaktır. İşte NATO'nun nüvesini oluşturan BAB bu bağlamda ortaya çıkmış bir örgüttür.

SIRA SİZDE 2

Bugünkü NATO'nun temellerini oluşturan Batı Avrupa Birliği hangi gerekçelerle kurulmuştur?

BAB'ı oluşturan ülkeler bu örgütün ABD desteği ve katılımı olmadan algıladıkları Sovyet tehdidine karşı reel bir çözüm olabileceğine kendileri de inanmıyorlardı. Bu ülkelerin temel hedefi ABD'yi Avrupa ittifak sistemi içine çekebilmekti. Bu arzu ABD tarafından da algılanmıştır. Bu dönemde ABD'de tekrar izolasyonist politikalara dönülmesini savunan etkili bir grup varlığını sürdürmekteydi. Bu konjonktürde ABD'li Senatör Arthur Vandenberg ABD Dışişleri Bakanlığı'na danışarak bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda ABD'nin hukukî yoldan karşılıklı yardım ilkesine dayanan bölgesel ve toplu tedbirlere başvurmasını ve ulusal güvenliğini tehlikeye düşürecek bir silahlı saldırı durumunda tek ya da kolektif savunma hakkını kullanmadaki kararlılığını vurgulaması (BM Antlaşması'nın meşru müdafaa hakkını düzenleyen 51. maddesine yapılan gönderme dikkate alınmalıdır) ve barışın korunmasına katkıda bulunmasının önemi üzerinde duruluyordu. Vandenberg tarafından hazırlanan rapor bir karar tasarısı hâline getirilerek ABD Senatosu'na sunulmuştur. Senato'nun 11 Haziran 1948'de yaptığı oturumda görüşülerek kabul edilen bu kararla ABD'nin kolektif bir güvenlik örgütü içinde yer almasının yolu açılmıştır.

Vandenberg Kararı'ndan sonra yeni bir güvenlik örgütü kurma yolunda görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Birkaç ay süren görüşmeler sonucunda NATO'nun kurulmasını sağlayan Kuzey Atlantik Antlaşması üzerinde uzlaşıya varılmıştır. 4 Nisan 1949'da 12 devlet tarafından bağıtlanan bu antlaşmayla Soğuk Savaş'ın ilk örgütlü askerî bloku oluşturulmuştur.

Böylece, ABD Avrupa'ya güvenlik getirme karşılığında uluslararası sistemin bu eski merkezini askerî kontrolüne almış, üye devletlerdeki askerî yapılanmasının zeminini hazırlamıştır. NATO'nun kuruluşu aynı zamanda ABD'nin izolasyonist dış politika geleneğini tamamen terk ettiğini göstermesi ve blok lideri olarak uluslararası sistemde hegemonya kurması sürecinin önemli bir kilometre taşı olması açısından da simgeseldir.

NATO'nun kurulması zaten gergin olan SSCB-ABD ilişkilerini daha da bozmuş, SSCB bu ittifaka sert tepki göstermiştir. Özellikle Federal Almanya'nın 1955 yılında NATO'ya katılması o zamana kadar ikili antlaşmalarla güvenlik sistemi oluşturmaya çalışan SSCB ve sosyalist ülkelerin politika değiştirmelerine ve bu çerçevede aynı yıl Doğu Blokunun kolektif güvenlik örgütü olan Varşova Paktı'nı kurmalarına neden olmuştur. Bundan sonra uluslararası sistem 1990'lara kadar bu iki karşıt blok arasındaki ilişkiler temelinde şekillenecektir.

Prag Darbesi

II. Dünya Savaşı sonrasında Çekoslovakya'nın durumu diğer Doğu Avrupa ülkelerinden farklı bir görüntü çizmekteydi. (Doğu) Almanya dışındaki bölge ülkelerinden çok daha gelişmiş bir ekonomiye sahip olan Çekoslovakya iki savaş arası dönemde oldukça yüksek standartlarda bir demokrasiye ve parlamenter sisteme de sahipti. Ayrıca, Almanya tarafından işgal edilmeden önce devlet başkanı olan Eduard Beneş, savaş başladıktan sonra Londra'da bir sürgün hükûmeti kurmuş, bu hükûmet SSCB tarafından tanınarak bir ittifak anlaşması da bağıtlanmıştı.

1938 Münih Konferansı düzenlemeleri ve ülkenin Nazi Almanyası tarafından işgali sırasında verdikleri garantiye rağmen bir şey yapamamaları nedeniyle İngiltere ve Fransa, Çekoslovak Halkı ve yöneticileri tarafından güvenilmez bulunmaktaydı. Bu bağlamda SSCB ile iyi ilişkiler kurulması halkın büyük çoğunluğu tarafından desteklenmekteydi. Ayrıca, savaş öncesinde ülke ekonomisine egemen olan ve büyük oranda Yahudiler, Avusturyalılar ve Almanlardan oluşan kapitalist sınıfın savaş nedeniyle tasfiye edilmesi ülkede sosyalist düşüncenin güçlenmesinde ve ülke ekonomisinin sosyalistleştirilmesinde önemli bir rol oynamıştı.

Savaşın sona ermesinden sonra ülkede sosyalist Beneş cumhurbaşkanı, komünist Gottwald ise başbakan oldu. Kurulan kabinede komünistler etkili bir biçimde yer almaktaydı. 1947 yılına kadar ekonomi sosyalistleştirilmekle ve SSCB ile yakın ilişkiler kurulmakla birlikte ülke işleyen bir demokrasiye sahipti. 1948 Şubat'ında Başbakan Gottwald'ın polis müdürlerini değiştirerek yerlerine komünistleri getirme kararı kabinede yer alan komünist olmayan bakanlar tarafından protesto edildi. Bu protestonun sonuca ulaşmaması sonucunda bakanlar istifa kararı aldılar. Bu kararın Beneş tarafından kabul edilmemesi hâlinde genel greve gideceklerini açıklayan yüzbinlerce işçi Prag sokaklarında gösteriler yapmaya başladı. Gottwald tarafından silahlandırılan bu işçilerin artan hareketliliği Beneş'i istifaları kabule zorladı. Bu bakanların yerine komünistler atandı. Bu olayı takiben Beneş'in hastalanarak ölmesinden sonra ülke tamamen Komünist Parti'nin denetimine girdi. Bu darbede SSCB'nin en azından destekleyici bir rol oynadığı açıktır.

NATO'NUN YAPISI VE YÖNETİMİ

NATO'nun en yetkili karar organı *Kuzey Atlantik Konseyi*'dir. (North Atlantic Council) Konsey'de her üye, büyükelçi düzeyinde bir Daimi Temsilci tarafından temsil edilir. *Daimi Temsilciler,* kendilerine bağlı siyasi ve askerî kurmay heyeti ile birlikte çalışmalarını yürütürler. Yılda iki kez ya da gerek görüldüğünde daha sık olmak üzere Konsey, Dışişleri Bakanları düzeyinde toplanmaktadır. İttifak'ın geleceğine ilişkin yeni strateji ya da politika değişiklikleri söz konusuysa üye ülkelerin devlet ya da hükûmet başkanlarının katıldığı zirve toplantıları düzenlenir. Konseyde kararlar oybirliği ile (konsensüs/uzlaşma usulü) alındığından, her üyenin veto yetkisi vardır. Konseyin toplantılarına NATO Genel Sekreteri başkanlık etmekte, ele alınan konuların ön hazırlığı ise birçok alt komite tarafından yapılmaktadır.

NATO'nun en üst düzeydeki memuru olan *Genel Sekreter,* NATO'da danışma ve karar alma süreçleri ile kendisine bağlı olarak çalışan Uluslararası Personel'in genel idaresinden sorumludur ve örgütün sözcüsüdür. NATO'nun ilgi alanındaki konularda karar mercilerine sekretarya hizmeti veren Uluslararası Personel ise birer Genel Sekreter Yardımcısının başkanlığındaki 5 ana birim (Siyasal İşler, Savunma Planlama ve Harekatlar, Savunma Destek, Lojistik ve Sivil Savunma Planlaması, Bilim ve Çevre İşleri) ile çeşitli idari bürolardan oluşur.

NATO'nun kurumsal yapısından ayrı fakat örgüt içi işbirliği ve danışma bakımından yardımcı kuruluşlar olarak *NATO Parlamenterler Asamblesi* ve *Atlantik Antlaşması Konseyi* (uluslararası dernek) faaliyet göstermektedir. 1995'te kurulan Asamble, NATO üyelerinin parlamentolarından gelen temsilcilerden oluşur. Kararları NATO Konseyi'ne sunulan Asamble'ye 9 Türk parlamenter katılmaktadır. 1954'te kurulan Dernek ise bir hükûmet dışı örgüt olarak NATO eylem ve amaçlarının desteklenmesi çerçevesinde yayın, toplantı vb. faaliyet gösterir.

Sivil Yapı

Savunma Planlama Komitesi (Defence Planning Committee), Daimi Temsilciler'den oluşur. NATO Genel Sekreteri, bu toplantılara da başkanlık eder. Ancak yılda iki kez Savunma Bakanları düzeyinde toplanarak ortak savunmayla ilgili en önemli konuları görüşür. Komite, kendi alanıyla ilgili olarak NATO'nun askerî yetkililerine görüş ve öneriler sunmaktadır. Komiteye kurmaylık hizmeti veren başlıca alt birim Savunma İnceleme Komitesi (Defence Review Committee)'dir.

Nükleer Planlama Grubu (Nuclear Planning Group), Savunma Planlama Komitesi'nde yer alan NATO üyelerinin Savunma Bakanları'ndan oluşmakta olup, nükleer silahlar ve maddelerle ilgili konuları ele almaktadır. NATO Genel Sekreteri başkanlığında toplanan grubun çalışmaları için ön hazırlığı, kendisine bağlı bir alt komite olan Kurmay Grubu (Staff Group) yapar.

Askerî Yapı

Askerî yapının en üstünde *Askerî Komite* (Military Committee) yer almaktadır. Bu nedenle özel bir statüsü bulunmakla birlikte Askerî Komite, Konsey ve Savunma Planlama Komitesi'ne bağlı çalışmaktadır. Temel işlevi, her türlü askerî konuda yardım ve tavsiyelerde bulunmaktır. Burada, üye ülkelerin üst düzey askerî temsilcileri görev alır. Komite'ye, kendi içinden seçilen bir temsilci başkanlık eder. Askerî konularla ilgili çalışan birçok alt komite de Askerî Komite'ye kurmay hizmeti vermektedir. Komiteye bağlı olan Uluslararası Askerî Personel ise Haberalma, Harekât, Plan ve Politika, İşbirliği ve Bölgesel Güvenlik ile Lojistik gibi alt birimlerden oluşmaktadır.

NATO güçlerinin örgütlenmesi Kasım 2002'deki Prag Zirvesi'nde alınan kararlarla değiştirilmiştir. Bu değişiklik öncesindeki örgütlenme, Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı (Supreme Allied Commander Europe-SACEUR) komutasında Avrupa Müttefik Komutanlığı (Allied Command Europe), Atlantik Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı (Supreme Allied Commander Atlantic-SACLANT) komutasında Atlantik Müttefik Komutanlığı (Allied Command Atlantic) ile Kanada-ABD Bölgesel Planlama Grubu (Canada-US Regional Planing Group-CUSRPG) biçimindeydi.

2002'den sonra ise biri operasyonel diğeri işlevsel olmak üzere iki stratejik komutanlık biçiminde örgütlenmeye geçilmiştir. Buna göre operasyonel komutanlık, SACEUR'un komutasındaki Müttefik Harekât Komutanlığı'dır (Allied Command Operation-ACO). ACO, ittifakın gerek Avrupa gerekse Atlantik bölgesindeki tüm harekâtlarından sorumlu olan komutanlıktır. Bu komutanlığa bağlı olarak, merkezi Hollanda'da bulunan Kuzey Müşterek Kuvvet Komutanlığı ile merkezi İtalya'da bulunan Güney Müşterek Kuvvet Komutanlığı kurulmuştur.

NATO'nun askerî kapasitesinin yeni koşullar uyarınca dönüştürülmesinden sorumlu olan -işlevsel- komutanlık ise merkezi Norfolk, Virginia'da (ABD) bulunan Müttefik Dönüşüm Komutanlığı'dır (Allied Transformation Command-ATC). ATC, NATO güçlerinin gerek yeni koşullara uyumunu gerekse kendi aralarındaki eşgü-

dümü sağlamak amacıyla yürütülecek eğitim, doktrin oluşturma ve tatbikat gibi görevlerden sorumludur.

NATO hakkında ayrıntılı bilgiye http://www.nato.int adresinden ulaşabilirsiniz.

NATO'da Karar Alma Mekanizması

NATO'daki karar mekanizmasının ilk aşaması, çeşitli düzeylerde ve düzenli olarak yapılan danışma faaliyetidir. Bu danışma faaliyeti sadece NATO alanı ile sınırlı olmadığı gibi salt siyasi ve askerî konularla da sınırlı değildir. Ekonomi, çevre sorunları, iletişim, gibi çok çeşitli konular NATO organlarında ele alınmakta, bu konulardan sorumlu bulunan uzmanlık komiteleri faaliyet göstermektedir. Danışma mekanizmalarının etkinliği, örgütün konsensüs ile karar alma niteliğinden ileri gelmektedir. Konsensüsün oluşturulabilmesi, hem bu danışma mekanizmasının işletilmesine hem de üyelerin öznel koşullarının dikkate alınarak tüm üyelerin destekleyebileceği kararların alınmasını sağlamaktadır. Bir karar aşamasında, "sessizlik süreci" olarak isimlendirilen bir süre zarfında hiçbir üye itirazını dile getirmezse, o karar alınmış sayılır. Bu her üyenin karar alma sürecinde "veto" hakkına sahip olduğu anlamına gelir.

NATO'nun karar alma mekanizması nasıl işlemektedir?

TÜRKİYE'NİN NATO ÜYELİĞİ

1923'te kuruluşundan itibaren batılılaşma yolunda adımlar atan Türkiye, dış politikada Batılı güçlerle ilişkilerini güçlendirme konusunda ise daha çekingen bir tutum benimsemiştir. İçte batılılaşma yolundaki çabalar ve İngiltere ile Fransa başta olmak üzere Batılı ülkelerle ilişkilerde hâlâ imparatorluğun çöküşünün ve Kurtuluş Savaşı'nın olumsuz izlerinin etkisi 1930'ların ortalarına kadar dış politikanın belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu durum 1930'ların başlarından itibaren uluslararası konjonktürde yaşanan değişim ve Lozan sonrasına sarkan sorunların büyük oranda ortadan kalkması sonucu değişmiştir. Özellikle Almanya ve İtalya tarafından liderliği yapılan revizyonist devletlerin statükoyu tehdit etmesi Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmasında büyük rol oynamıştır. II. Dünya Savaşı'nda yaşanan gelişmeler Türkiye'nin Batı İttifakı içinde yer alma tercihinin çok daha somut bir biçimde ortaya çıkmasına neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Türkiye bu tercihini çok daha belirgin bir biçimde dile getirmiştir. 1949'da NATO'nun kurulmasından sonra bu tercih doğal olarak Batı İttifakı'nın simgesi olarak görülen NATO üyeliğinin sağlanabilmesi çabalarında somutlaşmıştır. 1949'dan üyeliğin sağlandığı 1953'e kadar geçen dönem Türkiye'nin bu yöndeki bitmez tükenmez çabalarına sahne olmuştur. Türkiye'nin NATO üyesi olma çabasının temel nedenleri ise şu şekilde özetlenebilir:

- 1945 Sovyet notalarının da büyük etkisiyle SSCB'den tehdit algılanması sonucu NATO üyeliğiyle ulusal güvenliğin sağlanabileceği düşüncesi.
- Türk egemen elitinin NATO üyeliğini cumhuriyetin ilanından beri benimsenen Batıcı dış politikanın doğal bir sonucu olarak görmesi.
- Türkiye'nin Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD'den almaya başladığı ekonomik ve askerî yardımların NATO'ya üye olunması halinde devam edeceği hatta daha da artacağı inancı.
- II. Dünya Savaşı sonrasında liberal fikirlerin Türk aydınları arasında kök salması sonucunda kamuoyunda NATO üyeliğinin bu ideolojik değişimin doğal bir uzantısı olarak görülmesi.

- Türkiye'nin sosyo-ekonomik gelişimine paralel bir biçimde oluşan ulusal burjuvazinin Batı ile bütünleşmeyi ve bu bağlamda NATO üyeliğini desteklemesi.

SIRA SİZDE 4

Türkiye'nin NATO üyeliğini isteme nedenleri nelerdir?

1948 yılında Brüksel Antlaşması'nın imzalanması gerek Türk kamuoyunun büyük çoğunluğu gerekse Türk siyasetçileri arasında büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Türk hükûmeti ve aydınları Avrupa'nın "Sovyet tehdidine" karşı savunulabilmesi açısından uluslararası bir ittifakın zorunlu olduğunu ve Türkiye'nin de bu ittifakın doğal üyesi olduğunu düşünmekteydi. Ancak ittifakın kurulmasından sonra beklenen davetin gelmemesi Türkiye'de büyük hayal kırıklığı ve memnuniyetsizlik yaratmıştır. Avrupa ülkelerinin kurduğu ittifakın ABD ve Kanada'nın katılımıyla çok daha reel bir niteliğe bürüneceğinin anlaşılması üzerine Türkiye bu uluslararası örgütlenmede yer alma isteğini açık bir şekilde dile getirmeye başlamıştır. Bu tutum özellikle Kuzey Atlantik Antlaşması'nın hazırlık çalışmaları sırasında daha da yoğunlaşmıştır. Bütün bu çabalara rağmen Türkiye 1949 yılında kurulan NATO'nun kurucu üyeleri arasında yer almayı başaramamış, bu durum hem kamuoyunda hem de hükümette büyük bir tepki yaratmıştır.

NATO'nun kurulmasından ve kendisinin üye olamamasından sonra Türk hükûmeti nihai hedefi olan NATO üyeliğini hem sağlayabilmek hem de belirli ölçüde ikame edebilmek için başka bir alternatifi dile getirmeye başlamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak tarafından ortaya atılan alternatif bir Akdeniz Paktı'nın kurulmasıydı. Türkiye NATO üyeliği ile sağlayamadığı ABD desteğini ve garantisini bu paktın kurulmasıyla sağlayabileceğini düşünmekteydi. Türkiye'nin bu girişimi ABD'den gerekli desteği sağlayamaması nedeniyle kısa sürede gündemden düşmüştür.

NATO üyeliğini sağlamak için yeniden girişimde bulunmak isteyen hükûmet 11 Mayıs 1950'de üyelik başvurusu yapmıştır. Ardından Türkiye'nin NATO üyeliğini sağlama yolunda attığı ilk adım Kore'ye asker göndermek olmuştur. Menderes hükûmeti Kore Savaşı'nı Türkiye'nin "Hür Dünya" ile birlikte yer alarak NATO üyeliğinin sağlanması açısından kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak görmüştür. Bu kararın alınmasından bir hafta geçmeden Türkiye 1 Ağustos 1950'de ikinci başvurusunu yapmıştır.

Türkiye'nin başvurusu Eylül ayında toplanan NATO Bakanlar Konseyi tarafından reddedilmiştir. Bu ret kararında ABD Genelkurmayı'nın olumsuz tavrının büyük etkisi bulunmuştur. ABD Genelkurmayı tarafından hazırlanan raporda Türkiye ve Yunanistan'ın örgüte alınmasının örgütün gelişimini olumsuz etkileyeceği iddia edilmekteydi. Türkiye ve Yunanistan'a üyelik yerine Akdeniz savunmasına katılmak için örgütle doğrudan bağlar kurulması önerilmeliydi. Bu görüşleri benimseyen ABD Türkiye'ye Akdeniz'e ilişkin NATO askerî planlamalarına katılma teklifini götürmüştür. Bu teklif Türk hükümetini tatmin etmekten uzak olsa da bu durum NATO üyeliği yolunda atılmış bir ileri adım olarak yorumlanarak kabul edilmiştir.

Bu aşamada NATO'nun iki büyük gücü olan İngiltere ve ABD arasında görüş ayrılıkları bulunmaktaydı. Türkiye'nin üyeliğine diğer Avrupalı güçler gibi soğuk bakan İngiltere, Türkiye'nin NATO ile doğrudan bağ kurmasına karşı çıkmakta, ABD'nin Türkiye'ye tek taraflı garanti vermesini istemekteydi. İngiltere'ye göre Türkiye Atlantik Paktı yerine İngiltere öncülüğünde Orta Doğu'da kurulacak savunma örgütlerine dahil olmalıydı.

Türkiye NATO üyeliğinin yerini alacak bir Akdeniz Paktı önerisine soğuk baksa da bu projeye tamamen sırtını da çevirmemiştir. Nitekim Türk Hükümeti ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un 19 Eylül 1950'de Washington büyükelçisi Feridun Cemil Erkin'e sunduğu, Türkiye'nin Akdeniz savunma planlamasına katılımını içeren notayı kabul ettiğini bildirmiştir. Ancak bu durum kısa bir süre sonra değişmiştir. ABD Genelkurmay Başkanı Omar Bradley'in *Reader's Digest* dergisinde yayınlanan "ABD'nin 1950'lerdeki Askerî Politikası" makalesi Türk hükümetinin görüşlerinin değişmesinde etkili olmuştur. Çünkü bu makalesinde Bradley, Türkiye'nin ABD çıkarları açısından hiçbir öneme sahip olmadığını ileri sürmekteydi. Türk kamuoyunda da büyük tepki çeken bu makale Türk hükümeti ve bürokrasisinde NATO üyeliği dışında hiçbir seçeneğe başvurulmaması yolundaki görüşün yaygınlık kazanmasına neden olmuştur.

Birkaç ay süren bu bekleme dönemi 15 Mayıs 1951'de ABD'nin müttefiklerine Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya önermesiyle sona ermiştir. ABD politikasındaki bu değişimin bir kaç nedeni bulunmaktaydı:

Bunlardan birincisi, SSCB'nin artan nükleer kapasitesi nedeniyle çok kısa bir süre içinde ABD'ye kitlesel bir kıyıma ve büyük bir yıkıma neden olabilecek saldırılar yapabileceği endişesiydi. ABD'nin caydırıcılık ve anında karşılık için Sovyet topraklarına yakın ülkelerde hava üslerine sahip olması gerekmekteydi. ABD bu çerçevede Türkiye'den askerî üsler istemiş, ancak Türkiye NATO üyesi olmadan buna izin veremeyeceğini bildirmişti.

İkincisi, Kore Savaşı ve 3. Dünya gelişmelerinin gösterdiği gibi "uluslararası komünizm" güç kazanmaktaydı. Sovyet etkinliğinin Orta Doğu'ya yayılmaması için Türkiye'nin bir "bariyer" olarak güçlendirilmesi ve Batı askerî sistemine tam olarak dahil edilmesi gerekiyordu.

Üçüncüsü, 1948 yılında SSCB ile ilişkilerini koparan ve **Kominform'**dan çıkarılan Yugoslavya'nın durumuydu. SSCB ile ilişkilerini koparan ilk sosyalist ülke olan Yugoslavya'nın korunması ABD açısından büyük önem taşımaktaydı. Bunu sağlamada Türkiye ve Yunanistan'ın önemli bir rolü bulunmaktaydı. Bu iki ülkenin NATO'ya katılımıyla ittifakın Balkanlar üzerindeki etkisi artacaktı. Ayrıca petrol kaynakları nedeniyle Orta Doğu'nun artan önemi Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliğini gerekli kılmaktaydı.

Son olarak, Türk birliğinin Kore Savaşı'nda gösterdiği üstün performans ve Amerikan birliklerini imha edilmekten kurtarması özellikle ABD kamuoyunda Türkiye'ye yönelik sempatiyi arttırmıştı.

ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliği konusundaki teklifi NATO ülkeleri arasında farklı tepkiler aldı. Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg ABD teklifini benimserken, İngiltere, Norveç ve Danimarka daha olumsuz yaklaştılar. Norveç ve Danimarka ittifakın genişletilmesi hâlinde kendi çıkar alanlarından uzak olan Akdeniz bölgesi uğruna savaşa girmekten korkmaktaydılar. Bu ülkeler ayrıca NATO'yu salt bir askerî örgüt olarak değil, aynı zamanda bir siyasal, ekonomik ve kültürel bir yapılanma olarak da gördüklerinden kendileriyle aynı geleneklere ve çıkarlara sahip olmayan Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliğine soğuk bakmaktaydılar. İngiltere ise Türkiye'yi kendi etki alanı olan Orta Doğu'da kendi çıkarlarını savunacak bir güç olarak kullanmak istiyordu. Bu çerçevede Türkiye, Kuzey Atlantik alanında değil Orta Doğu alanında kurulacak kolektif güvenlik örgütleri içinde yer almalıydı.

Kominform: Dünya komünist partileri arasında işbirliği ve dayanışma sağlamak amacıyla Sovyetler Birliği Komünist Partisi önderliğinde kurulan Komintern, II. Dünya Savaşı sırasında Stalin tarafından dağıtıldı. Savaşın bitişinin ardından Stalin, komünist partiler arasında yeni bir örgütlenmeye gidilmesini istedi. Bunun sonucunda 1947'de SSCB, Bulgaristan, Macaristan, Çekoslavakya, Polonya, Romanya, Yugoslavya, Fransa ve İtalya komünist partilerinin katılımıyla Kominform (Komünist Enformasyon Bürosu) kuruldu. Merkezî Yugoslavya'nın başkenti Belgrad'da olan Kominfrom 1948'de Yugoslavya ile SSCB arasında çıkan gerginlik sonucunda merkezini Romanya'nın başkenti Bükreş'e taşıdı. Yugoslav Komünist Partisi de Kominfrom'dan atıldı. Kominfrom Sovyetler Birliği tarafından 1956'da dağıtıldı.

SIRA SİZDE 5

ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliklerine yaklaşımının değişmesine neden olan gelişmeler nelerdir?

İngiltere, Norveç ve Danimarka'nın muhalefetlerine rağmen özellikle ABD'nin ağırlığını koymasıyla birlikte 16-20 Eylül 1951'de yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye ile Yunanistan'ın İttifaka davet edilmeleri kararlaştırıldı. Bu tarihten itibaren yapılan görüşmelerde İngiltere'nin girişimleriyle gündeme gelen yeni üyelerin hangi NATO komutanlığına bağlanacağı konusu sorun yaratsa da sonuçta 18 Şubat 1952'de Türkiye ve Yunanistan NATO üyesi oldular.

NATO Antlaşması'nın 4. maddesi ve Türkiye

NATO Antlaşması'nın 4. maddesi, örgüte üye ülkelere yönelmiş sadece bir sıcak saldırı ya da tehdit değil, potansiyel bir tehdit olduğunda da diğer üye ülkelerle işbirliği içine girmeleri olanağı vermektedir. Söz konusu madde şu şekildedir: "Taraflardan herhangi biri, Taraflardan birinin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ya da güvenliğinin tehdit edildiğini düşündüğü zaman, tüm taraflar birlikte danışmalarda bulunacaklardır." Bu maddenin gerisindeki temel mantık, meydana gelebilecek olası iç gelişmeler sebebiyle NATO'ya başvuramayacak durumda olan müttefik hükümetlerin yerine, başka bir müttefikin başvurmasının mümkün olabileceğidir.

1964'te Türkiye, Kıbrıs'ta Türklere karşı Rumların sürdürdüğü tedhiş eylemlerine müdahale kararı aldığında, ABD Başkanı Lyndon Johnson'un Başbakan İsmet İnönü'ye bir mektup göndererek, "Türkiye'nin Ada'ya müdahalesi sonucunda ortaya çıkabilecek kaos ortamından yararlanan SSCB'nin Türkiye'ye saldırması durumunda, NATO'nun Türkiye'yi savunmayabileceği" ifadesinin yer alması Ankara'da tepkiyle karşılanmıştır. NATO Antlaşması'nın, potansiyel tehdit karşısındaki ortak tutumu düzenleyen 4. maddesini ve fiili saldırıya beraberce karşılık vermeyi düzenleyen 5. maddesini hiçe sayan bu tavır karşısında Başbakan İnönü Başkan Johnson'a bir cevabi mektup yollayarak, Türkiye'nin NATO üyeliğini nasıl yorumladığını anlatmıştır.

İlerleyen yıllarda Türkiye iki defa, 1990 ve 2003 Irak krizleri sırasında yukarıda belirtilen madde çerçevesinde müttefik ülkelerle işbirliği mekanizmasının çalıştırılmasını talep etmiştir. Her iki durumda da, Türkiye'ye yönelebilecek olası füze saldırılarını bertaraf etmek üzere, sınırlara NATO müttefiklerinden temin edilen Patriot füze-savar bataryaları kurulmuştur.

Rogers Planı ve Yunanistan'ın NATO'ya Dönüşü

Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'ta ikinci harekâtı başlatması sonucunda NATO'nun bu harekatı önleyemediğini belirten Yunanistan NATO'nun askerî kanadından çekilmişti. Yunanistan'ın ayrılışı sonucunda Ege'deki komuta-kontrol yetkisini alan Türkiye aynı zamanda 714 sayılı NOTAM'ı ilan ederek Ege üzerinde 50 millik alanda uçuşları da kendi iznine bağladı.

1976'da NATO'nun askerî kanadına dönmek isteyen Yunanistan Türkiye'nin bu isteğin ancak Ege'deki komuta-kontrol alanlarının yeniden belirlenmesi ile mümkün olacağı teziyle karşılaştı. Bundan sonraki 1-2 yıl gündemden düşen bu konu 1970'lerin sonunda değişen uluslararası konjoktürde yeniden gündeme geldi. SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Sovyet etkinliğinin Batı Afrika'dan Doğu Asya'ya uzanan bir coğrafyada artışı ve İran'da İslam Devrimi ABD ve Avrupalı müttefiklerinde NATO'nun güney kanadının istikrara kavuşması ve güçlendirilmesi ihtiyacını arttırdı.

Bu çerçevede 1978'den itibaren ABD ve Avrupalı müttefikleri Yunanistan'ın dönüşünü sağlama amacıyla Türkiye'ye baskılarını arttırdılar. Özellikle NATO başkomutanı Haig ve kendisinden sonra bu göreve gelen Rogers, Ecevit ve Demirel hükümetleri nezdinde girişimlerini arttırdılar. Bu dönemde Türk Genelkurmayı'nın da katılımıyla sürdürülen görüşmelerde bazı mesafeler alındıysa da kesin bir sonuca ulaşılamadı. 1980 yılında aynı yılın sonunda yapılacak seçimlerde Yunanistan'da iktidara gelmesine kesin gözüyle bakılan Andreas Papandreu'nun PASOK partisinin anti-Amerikan ve NATO karşıtı söylemi bu meseleyi daha da acil kılmaktaydı.

12 Eylül Darbesinin hemen ertesinde ABD ve NATO yetkilileri dönüş konusundaki girişimlerini hızlandırdılar. 17 Ekim'de Ankara'ya gelen General Rogers Kenan Evren'le yaptığı görüşmede PASOK'un iktidara gelmesinin durumu daha da zorlaştıracağını dile getirdi. Bu görüşme sonucunda politikasını değiştiren Türkiye Ege'de komuta-kontrol alanlarının belirlenmesi sorununun Yunanistan'ın dönüşünden sonra çözümlenmesi formülünü kabul etti. Rogers, Evren'le yaptığı görüşmede komuta-kontrol alanları sorununun Türkiye'nin istediği gibi çözüleceği yolunda "asker sözüyle" teminat verdi. Bu görüşmeden hemen sonra Türkiye'nin karar değiştirebileceği endişesiyle acilen toplanan NATO Savunma Planlama Komitesi Yunanistan'ın dönüşünü onayladı.

1980 sonunda yapılan seçimlerde iktidara gelen Papandreu, Rogers tarafından verilen teminatı gözardı ederek Ege'deki komuta-kontrol sahalarının yeniden belirlenmesi talebini reddetti. Bu durum, darbenin hemen sonrasında meşruiyet sorunu yaşayan ve acil ekonomik ile siyasal destek ihtiyacı içinde olan 12 Eylül yönetiminin dış politikada verdiği büyük bir taviz olarak nitelendirilmesine yol açtı.

NATO'nun Genişlemesi

4 Nisan 1949'da Washington'da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması ile kurulan NATO'nun 12 kurucu üyesi bulunmaktaydı. Bu ülkeler; ABD, Kanada, İngiltere, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Fransa, Norveç, Danimarka, Portekiz, İzlanda ve İtalya idi. 1951 yılında imzalanan protokol sonucunda Türkiye ve Yunanistan 1952 yılında NATO'ya katıldılar. Bu yeni katılımı 1955 yılında Federal Almanya'nın katılımı izledi. Bu ilk genişleme dalgasından sonra uzun bir süre yeni bir üye almayan NATO, 1982 yılında Franco'nun ölümünden sonra hızla demokratikleşen ve Batı sistemine tam olarak dahil olmak isteyen İspanya'yı üyeliğe kabul etti.

1980'lerin sonunda Soğuk Savaş'ın bitmesiyle bir süre kimlik bunalımı yaşayan NATO'nun güvenliğin ve Batı sistemine bütünleşmesi açısından çok önemli bir işleve sahip olduğu eski Doğu Bloku ülkelerinin NATO'ya girmek için başvurmalarıyla bir kez daha somut bir biçimde görüldü. Bu çerçevede 1999 yılında Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti İttifak'a kabul edildi.

Kasım 2002'de gerçekleştirilen Prag Zirvesi'nde Soğuk Savaş sonrası ikinci genişleme dalgasına karar verildi. Bu doğrultuda Letonya, Litvanya, Estonya, Slovakya, Slovenya, Romanya ve Bulgaristan ile katılım müzakereleri başladı. Bu müzakereler 26 Mart 2003'te Brüksel'de imzalanan protokollerle sona erdi. Bunun sonucunda 29 Mart 2004'te Washington'da düzenlenen törenle yeni üyelerin ittifaka girişi sağlandı. 2009 yılında ise Arnavutluk ve Hırvatistan'ın üyelik işlemleri tamamlandı. Aynı dönemde üye olması beklenen Makedonya ise Yunanistan'ın bu ülkenin ismine yaptığı itiraz sebebiyle NATO'ya katılamadı. Böylece 2009 itibariyle NATO 28 üyeli bir örgüte dönüştü.

NATO'nun Görev Alanı

Görev alanı kavramı, hem amaç ve ilkeler hem de coğrafya bakımından NATO'nun eylem alanı anlamına gelmektedir. Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. maddesine göre taraflar, içlerinden birine ya da birkaçına karşı gerçekleşecek bir silahlı saldırıyı, örgüte üye tüm taraflara yönelik bir saldırı olarak kabul ederek, BM Şartı'nda ifade edildiği hâliyle bireysel ya da kolektif meşru savunma haklarını kullanacaklardır. Aynı antlaşmanın 6. maddesine göre ise Örgütün görev alanı, üye devletlerin ülkeleri (toprakları, karasuları, hava sahaları) ve bunların Yengeç Dönencesi'nin kuzeyinde kalan adalarını, uçak ve gemilerini kapsamaktadır.

Hukuksal durum bu olmakla birlikte, Soğuk Savaş ve sonrasında, çeşitli vesilelerle NATO'nun, antlaşmada tarif edilen bu alan dışında çeşitli eylemleri ya da girişimleri olmuştur. Bu ise *alan dışılık sorunu* olarak bilinmektedir. İlk kez 1958 Lübnan müdahalesi sırasında ortaya çıkan sorun 1980'lerin başında ABD'nin, Orta Doğu'daki girişimlerinin Batı'nın savunması için önemli olduğu ve bu yüzden de ittifakın bunlara destek vermesi gerektiği şeklindeki talebiyle yeniden gündeme geldi. O dönemde Avrupalı müttefikler ise kurumsal bir yükümlülük almaktansa olaya göre tavır alma siyasetini benimsediler.

Özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra NATO'ya yeni bir kimlik kazandırılması ihtiyacı çerçevesinde, görev alanının genişletilmesi konusu öne çıkmıştır. Bu çerçevede ilk olarak Kasım 1991'deki Yeni Stratejik Konsept'le petrol gibi temel kaynakların akışının engellenmesi gibi yaşamsal çıkarlar söz konusu olduğunda görev alanı dışında müdahale edilebileceği benimsenmiştir. 1995 Bosna müdahalesinde BM'nin verdiği yetkiyle görev alan NATO, 1999 Kosova müdahalesinde böyle bir yetkiden yoksun olduğu için hem coğrafya hem de amaçlar bakımından alan dışılık sorunu yeniden gündeme gelmiştir. Buna bağlı olarak Nisan 1999'daki *Yeni Stratejik Konsept*'te ise üyeleri tehdit edecek etnik ve dinsel çatışmalar ile terörizm, NATO'nun müdahale edeceği yeni alanlar olarak belirlenerek, Antlaşmanın orijinal halinden önemli bir farklılık yaratılmıştır. Bugün NATO, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. ve 6. maddelerinde belirlenen alanın dışında, Afganistan ve Somali'de harekât sürdürmektedir. Bu yönüyle, kuruluşu esnasında Soğuk Savaş dinamikleriyle oluşan NATO Alanı'nın, bugün anlamını büyük ölçüde yitirdiği ve İttifak'ın "küresel bir güvenlik örgütüne" evrilmesi tartışmalarının yoğun biçimde başladığı söylenebilir.

Barış İçin Ortaklık

Barış İçin Ortaklık - BİO (Partnership for Peace / PfP) projesi, 1994 Brüksel Zirvesi'nde açıklanmıştır. Projenin genel amacı, Soğuk Savaş'ın ardından Avrupa'da ortaya çıkan güç boşluğunu NATO temelinde gidermektir. Bu çerçevede, planlama, eğitim, vs. aracılığıyla Ortak Ülke (partner countries) ordularının NATO ile uyumlu hâle getirilerek ve bu ülke ordularının demokratik kontrolünü sağlayarak, Avrupa'nın tümünde güvenlik ve istikrar yaratılması öngörülmektedir. Avrupa güvenlik mimarisinin önemli bir parçası olan projenin, batılı demokratik kültürün Ortak ülkelerde yaygınlaştırılması gibi siyasal bir içeriği de bulunmaktadır. Ortak Ülke olmak isteyen ülkelerin imzalamak zorunda olduğu Çerçeve Belgesi'nde BM Şartı'na ve demokratik toplum ilkelerine uyma koşulu yer almaktadır. Ayrıca, BM yetkisinde ve/veya AGİT sorumluluğunda yürütülecek operasyonlara katkıda bulunmaya hazır olmak da bir diğer koşuldur. Belgede, Ortaklığa faal katılımın NATO'ya yeni üye alımında önemli rol oynayacağı da belirtilmektedir. Programın başarısı üzeri-

ne NATO 1997 yılında, BİO'yu daha güçlü ve operasyonel hale getirme kararı almıştır. Bu çerçevede çeşitli NATO karargâhlarında BİO Karargah Unsurları (PIP Staff Elements) kurulmuştur. Aynı yıl oluşturulan Avrupa-Atlantik İşbirliği Konseyi çerçevesinde, terörle mücadeleden, mayın temizlemeye kadar çok geniş bir alanda İttifak üyeleri ile BİO ülkeleri arasında yoğun işbirliği programları yürütülmektedir. 2012 itibariyle BİO programının 22 ortağı bulunmaktadır.

Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ ise Kasım 2006'da icra edilen Riga Zirvesinde resmen davet edilerek Barış İçin Ortaklık (BİO) üyeleri arasına dahil olmuşlardır. Bu genişleme ile BİO üye ülkelerinin sayısı 22'e ulaşmıştır.

NATO-Akdeniz Diyaloğu Girişimi

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Akdeniz'deki güvenlik ve işbirliği konularına da ağırlık vermeye başlayan NATO 1994'te "Akdeniz Diyaloğu" girişimini başlatmıştır. Halen (2012) yedi üyesi bulunan (Cezayir, Fas, İsrail, Mısır, Moritanya, Tunus, Ürdün) bu girişimin temel amaçları, bölgesel güvenlik ve istikrara katkı sağlamak; daha iyi bir karşılıklı anlayış ortamı yaratmak; üye ülkelerde NATO'ya ilişkin önyargıları ortadan kaldırmaktır. 2004'te İstanbul'da düzenlenen NATO Zirvesi'nde, Akdeniz Diyaloğu'nun daha somut bir işbirliği ortamına dönüştürülmesi için kararlar alınmıştır. NATO'nun Akdeniz Diyaloğu, AB'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (Akdeniz için Birlik) ve AGİT'in Akdeniz Girişimi adlarındaki programlarıyla paralel hedefler doğrultusunda çalışmaktadır.

NATO-Rusya İşbirliği

SSCB'nin dağılmasından hemen sonra, Aralık 1991'de kurulan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi bünyesinde NATO-Rusya işbirliğinin temelleri atılmaya başlamıştır. 1994 yılında BİO projesine katılarak Ortak Ülke olan Rusya, 1995'te Bosna-Hersek için hazırlanan Dayton Barış Anlaşması'nın uygulanmasında görev alan NATO liderliğindeki askerî güce (IFOR ve daha sonra SFOR) katılarak bir ilki gerçekleştirmiştir.

Rusya ile askerî-siyasal potansiyeli nedeniyle, BİO projesinden daha ileri bir işbirliği kurulmak istenmiş ve bu bağlamda taraflar, Mayıs 1997'de NATO-Rusya Kurucu Senedi'ni imzalamışlardır. Senette, Avrupa-Atlantik bölgesinde kalıcı bir barış için tarafların yakın işbirliği içinde çalışacakları öngörülmektedir. Bu Senet ile kurulan NATO-Rusya Daimi Ortak Konseyi (Permanent Joint Council) Temmuz 1997'de çalışmalarına başlamış, Mart 1998'de ise Rusya, NATO nezdinde bir diplomatik misyon atamıştır.

Taraflar arasındaki bu olumlu hava, NATO'nun Kosova müdahalesi nedeniyle ortadan kalmıştır. Operasyona karşı olan Rusya, Mart 1999'da Daimi Ortak Konsey çalışmalarını askıya almış, operasyonun bitmesiyle de Kosova'ya asker göndermiştir. Daimi Ortak Konsey Haziran 1999'da yeniden fakat Kosova konusuyla sınırlı olmak üzere çalışmalarına başlamıştır. İkili ilişkiler, Mayıs 2000'de yapılan Dışişleri Bakanları toplantısıyla yeniden iyileşmiş ve taraflar, işbirliğini ilerletmeyi taahhüt etmişlerdir.

Mayıs 2002'de Roma'da gerçekleşen NATO-Rusya Zirvesi'nde ikili ilişkilerde yeni bir adım atılmış, Daimi Ortak Konsey'in yerine Avrupa-Atlantik güvenliğiyle ilgili danışma, konsensüs oluşturma, işbirliği, ortak karar ve eylem için başlıca mekanizma olarak NATO-Rusya Konseyi kurulmuştur. Konsensüs kuralı ile işleyen Konsey, NATO Genel Sekreteri başkanlığında faaliyet göstermektedir.

Bu olumlu gelişmelere rağmen, Rusya'nın, iki eski SSCB ülkesi olan Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üye olmamaları için gösterdiği ısrarlı direniş İttifak ile bu ülke arasındaki ilişkilerin zaman zaman gerilmesine yol açmıştır. Rusya ile Gürcistan arasında 2008 yazında yaşanan savaş da ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Rusya'nın tepki gösterdiği bir diğer konu ise kendi sınırlarına yakın bölgelerdeki NATO ülkelerine nükleer başlık taşıyabilen füzelerin yerleştirilmesi yönündeki

NATO planlarıdır. NATO'nın Çek Cumhuriyeti ve Polonya'ya füze yerleştirme planlarından 2009'da vazgeçmesiyle birlikte, iki taraf arasında tekrar bir normalleşme dönemine girilmiştir.

NATO-AB İlişkileri

Soğuk Savaş'ın ardından bir güç bloğu olarak ortaya çıkan AB, siyasal ve ekonomik bütünleşmenin yanı sıra askerî alanda da bir bütünlük oluşturma çabasına girişti. Bu konudaki başlıca gelişme, 1991'de imzalanan Maastricht Antlaşması'nda, *Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası* (Common Foreign and Security Policy) oluşturulması ve bunun için de uzun zamandır işlevsiz olan Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) görevlendirilmesidir. 1992'de alınan kararlarla **(Petersberg Görevleri)** BAB'ın, barış gücü, kriz önleme, insani yardım operasyonlarında yer alması kabul edildi. **Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği** (AGSK) anlayışı dâhilinde NATO, AB ve BAB'ın ortak politikalara yöneldiği bu süreçte, operasyonel güçten yoksun olan BAB'ı güçlendirmek amacıyla NATO'nun girişimiyle 1994'te Birleşik Ortak Görev Gücü oluşturulması kararlaştırıldı. Bir yandan NATO imkânlarını kullanması öngörülen BAB, diğer yandan 1997 Amsterdam Zirvesi ile AB'nin güvenlik örgütü olarak kabul edildi. 2000 yılında ise artık tamamen AB bünyesine alınan BAB, ayrı bir kurum olmaktan çıkarılarak feshedildi. 1999 Helsinki Zirvesi'nde 2003'e kadar, NATO imkânlarını kullanacak 60.000 kişilik Avrupa Acil Müdahale Gücü'nün kurulması kabul edildi.

19 Haziran 1992'de BAB üyesi ülkelerin Dışişleri ve Savunma Bakanları BAB'ın rolünü daha da kuvvetlendirmek amacıyla Bonn yakınlarında toplanarak *"Petersberg Bildirisi"*ni yayınladılar. *"Petersberg Görevleri"* olarak adlandırılan bu görevler insani ve kurtarma görevlerini, barışı koruma görevlerini, ve muharebe kuvvetlerinin barışı tesis etmek dahil tüm kriz yönetimi görevlerini içerir. Petersberg Bildirisi ile BAB üyeleri AGİK ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ile işbirliği içinde çatışma önleme ve barışı koruma çalışmalarına destek vermeyi taahhüt ettiler.

BAB'ın feshedilerek AB içine alınması ve diğer yandan da AGSK yerine AB'nin, tamamen kendi ürünü olan **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'**nı (AGSP) geliştirmesi NATO'ya üye olup AB üyesi olmayan, dolayısıyla siyasi karar alma mekanizmasının dışında yer alan Türkiye için önemli bir sorun olmuştur. Türkiye, AB'nin Acil Müdahale Gücü'nün özellikle Kıbrıs ve Ege sorunlarında, AB üyesi olan Yunanistan'ın girişimiyle kullanılmasına imkân veren bir yapıdan endişe ediyordu. Bu endişelerini gidermek amacıyla Türkiye, ABD ve İngiltere arasında Aralık 2001 tarihinde imzalanan Ankara Mutabakatı, Türkiye'nin ulusal çıkarlarına ters düşecek bölgelerin Acil Müdahale Gücü'nün yetki alanı dışında bırakılmasını öngörmüştür. Yunanistan ise Türkiye'ye ayrıcalık tanındığı ve bu durumda Türkiye'nin hem AB'nin güç kullanma tasarrufunda hem de Yunan ulusal çıkarlarında söz hakkı edindiği gerekçesiyle itiraz etmiştir. Bu itiraz, Ankara Mutabakatı'na yapılan, AGSP'nin AB ya da AB üyesi bir ülkeye karşı kullanılamayacağı şeklindeki ek madde ile aşılmıştır. Türkiye'nin yürüttüğü diplomatik çabalara ABD ve İngiltere de destek vermiştir. Bunun temel nedeni, AB'nin kendi ordusunu kurma girişimlerine karşın, NATO üyesi olup AB üyesi olmayan ülkelerin bu yapıya daha etkin katılımıyla, NATO kontrolünün Avrupa'nın askerî işlerindeki merkezî yerini koruma çabası olarak belirtilmektedir. 2002'deki AB Kopenhag Zirvesinde, Kıbrıs adasının AB Acil Müdahale Gücü'nün görev alanı dışında bırakılması koşuluyla Türkiye AGSP'nin NATO imkân ve kabiliyetlerinden yararlanması önündeki itirazını kaldırmıştır. Bununla birlikte, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin 2004'te AB'ye tam üye olarak alınmasından sonra, Türkiye'nin bu ülkenin NATO üyeliğine ilişkin itirazlarının kaldırılması yönünde AB kaynaklı baskılar artmıştır. Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin NATO üyeliğine ve İttifak çerçevesinde yürütülecek herhangi bir programa katılması karşısındaki vetosunu halen (2010) muhafaza etmektedir.

AGSP ile AGSK Farkı

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra AB ekonomik ve siyasal alanlardaki bütünleşmede sağladığı başarıyı ortak güvenlik yapısının kurulması alanında da göstermek istedi. Bu çerçevede 1948'de kurulan ve 1954'te Almanya ve İtalya'nın katılımıyla Batı Avrupa Birliği (BAB) adını alan Avrupa ülkeleri arasındaki ortak güvenlik örgütüne işlevsiz kaldığı dönemden sonra yeniden hayatiyet verilmesi düşüncesi 1980'lerin ortalarından itibaren dile getirilmeye başladı. Bu yönde somut bir adımın atılması ise Aralık 1991'deki Maastricht Zirvesi'nde gerçekleşti. Zirvede Avrupa Güvenlik ve Dış Politikasının (AGSP) geliştirilmesi, tüm AB üyelerinin BAB üyesi olması kararı alındı. Söz konusu kararlar doğrultusunda bir Avrupa ordusu oluşturulması yönünde girişimlerde bulunuldu. Fakat AB üyesi ülkeler NATO imkân ve kabiliyetleri dışında bir yapılanmanın gerçekleştirilmesinin çok zor olduğunu kısa bir sürede anladılar.

Bu andan itibaren, NATO içinde Avrupa'nın güvenlik ve savunma sorunlarının Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) içinde ele alınması fikri güç kazandı. Böylece, NATO Avrupa'nın bağımsız bir savunma ve güvenlik yapılanmasına gitmesini önleyerek, kendi konumunun mutlaklığını bir kez daha göstermiş oldu. Avrupa'nın savunmasının NATO şemsiyesi olmadan sağlanamayacağı anlaşılmış oluyordu.

Bununla birlikte 2001 yılındaki Laeken Zirvesi'nde, AB ülkeleri AGSP'nin operasyonel olduğu kararını aldılar. Türkiye'nin, NATO imkânlarının kullanılmasına ilişkin belli noktalardaki itirazlarına rağmen, bugün kısıtlı sayıda AB askerî birlikleri Balkanlar'da görev yapmaktadır. AB'nin kendine has bir savunma mekanizması geliştirmesi yönündeki tartışmalar halen devam etmektedir.

NATO-AB ilişkisi Türkiye'ye nasıl yansımıştır?

SIRA SİZDE 6

NATO'nun Lizbon Zirvesi ve Yeni Stratejik Konsept

19-20 Kasım 2010'da Portekiz'in başkenti Lizbon'da yapılan NATO Zirvesi'nde, örgütün gelecek on yıldaki yapısını ve operasyonel yeteneklerini şekillendirmek üzere yeni bir *Stratejik Konsept* hazırlandı. Söz konusu Stratejik Konsept'te başlıca şu konulara yer verildi:

- Güvenlik Çevresi: NATO, konvansiyonel tehdit potansiyelinde azalma olmakla birlikte, bunun yerine, kitle imha silahlarının yayılması, siber saldırılar ve terörizm gibi tehdit kaynaklarının öne çıktığını kabul etmektedir. Yine bu çerçevede, NATO sınırları ötesinde ortaya çıkabilecek çatışma ve istikrarsızlıklar ile iletişim, ulaşım ve enerji hatlarında meydana gelebilecek sorunlar örgütün güvenlik kaygıları arasında sayılmıştır. Bu geniş güvenlik çevresi anlayışı, Soğuk Savaş'ın bitişinden itibaren NATO'nun faaliyet sahasındaki genişlemenin yeni dönemde de süreceğini göstermektedir.
- Savunma ve Caydırıcılık: Yukarıda sayılan tehditler çerçevesinde NATO'nun, hem konvansiyonel hem de nükleer güç bakımından caydırıcılığı sağlayacak kapasitenin korunması hedeflenmiştir. Bu konuda, kamuoyunda "füze kalkanı" olarak bilinen proje çerçevesinde, balistik füze saldırılarından savunma kapasitesinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır (Söz konusu karar gereği Malatya'da bir NATO radar tesisi kurulmuştur). Yine, siber saldırıları engelleyecek ve enerji güvenliğini sağlayacak kapasitenin oluşturulması gereği de benimsenmiştir.
- Kriz Yönetimi: NATO sınırları ötesindeki kriz ve çatışmaların NATO üyeleri için doğrudan bir tehdit olabileceğinden hareketle krizleri mümkünse olmadan en-

gelleme, şayet bu başarılamamışsa gerektiğinde askerî imkânları da kullanarak söz konusu krizi ortadan kaldırma ve kriz sonrasında da kalıcı barış için gerekli önlemleri alma konusunda NATO'nun kararlılığı vurgulanmıştır.

- İşbirliği Yoluyla Güvenlik: NATO'nun kolektif güvenlik ve kriz yönetiminden sonra ortaya koyduğu esaslardan birisi de İşbirliği Yoluyla Güvenliktir. Bu başlık altında, olası güvenlik sorunlarını ortaya çıkmadan önce ve diğer uluslararası aktörlerle işbirliği yapmak yoluyla gidererek daha güvenli ve istikrarlı bir dünya yaratılması hedeflenmiştir. Bu başlık altında, Silahlanma Denetimi, Silahsızlanma ve Kitle İmha Silahlarının Yayılmanın Önlenmesi, ile diğer uluslararası aktörlerle (BM, AB, Rusya) ortaklık ilişkileri kurulması esasları sayılmıştır.
- Reform ve Dönüşüm: NATO'nun, 21. yüzyıldaki yeni tehditler karşısında daha etkin ve caydırıcı olabilmesi için ve daha esnek ve hareketli bir yapıya kavuşturulması gereği belirtilmiştir.

Lizbon'da yayınlanan Zirve Bildirisi'nde yer alan ve yeni Stratejik Konsept'te benimsenen hususlar dışındaki en önemli konu Afganistan'da yürütülmekte olan NATO operasyonu oldu. Buna göre, ISAF güçlerinin 2014'te tamamen çekilmesi ve bu çekilmenin 2011'den itibaren aşamalı olarak yapılması kararlaştırıldı. Lizbon Zirvesi'nde alınan kararlar, 20-21 Mayıs 2012 tarihinde gerçekleştirilen Chicago Zirvesi'nde de teyit edilerek, bu kararlar doğrultusunda yapılan çalışmalar gözden geçirildi. Bu zirve sonrasında yayınlanan bildiride, ayrıca, "Arap Baharı" olarak adlandırılan sürecin yakından izlendiği de ifade edildi.

KOLEKTİF GÜVENLİK ANLAŞMASI ÖRGÜTÜ

Kuruluş Süreci

SSCB'nin dağılmasının ardından, eski Sovyet coğrafyasında güvenliğin sağlanması konusunda en önemli rolü "ardıl devlet" sıfatıyla Rusya Federasyonu oynamıştır. RF, ilk olarak 7 Mayıs 1992'de kendi ordusunu kurmaya girişmiştir. Yanı sıra 15 Mayıs 1992'de BDT Devlet Başkanları tarafından Taşkent'te Kolektif Güvenlik Antlaşması imzalanmıştır. 5 yıllık bir süre için imzalanan bu anlaşma, 4. maddesinde düzenlenen "taraflardan birine yönelecek saldırının, tüm taraf devletlere yönelmiş olacağının kabul edilmesi" ilkesi nedeniyle tipik bir ortak savunma (ittifak) örgütü niteliği taşımaktadır (Kembayev, 2009: 153-154). RF, **yakın çevre** olarak tanımladığı bu bölgeye verdiği önemi, 1993 tarihli Askerî Doktrin'de de açıkça dile getirmiş (Tellal, 2010: 204), aynı kaygı 10 Şubat 1995'te kabul edilen Kolektif Güvenlik Konsepti'ne de yansımıştır (Kembayev, 2009: 70). 26 Mayıs 1995'te BDT Devlet Başkanları tarafından kabul edilen "Dış Sınırların Korunmasına İlişkin Sözleşme" ile sınırlar zaten var olan Rus askerler tarafından korunmaya alınmıştır.

Yakın çevre: SSCB'nin yıkılmasının ardından Rusya Federasyonu (Baltık devletleri dışındaki) eski Sovyet coğrafyasını yaşamsal çıkar alanı ilan etmiştir. Zira, bu coğrafyadaki gelişmeler RF'nu ekonomik, askerî ve toplumsal açılardan doğrudan etkilemektedir. Söz konusu gelişmeleri denetlemek amacını güden dış politikaya "yakın çevre" (near abroad) adı verilmiştir.

Kolektif Güvenlik Antlaşması'nın süresi 1999'da dolmuştur. Nisan ayında uzatılması gündeme geldiğinde, Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan Antlaşma'dan çekilmişlerdir. Böylece, zaten tüm bölgeyi kapsayamayan güvenlik yapısı bir darbe daha almıştır. 1990'larda bölgede ortak bir güvenlik yapılanmasının gerçekleştirilememesinin pek çok nedeni vardır. Her şeyden önce, (günümüzde de öne sürülen) böyle bir yapılanma içerisinde RF'nin belirleyici ve denetleyici etkisi zaman

zaman diğer devletlerin çıkarlarıyla örtüşmemiştir. İkincisi, bölgedeki bazı devletlerin (Moldova, Türkmenistan, Ukrayna) başından başlayarak bu girişimi reddetmesi başarısızlığın önünü açmıştır. Üçüncüsü, gönülsüzce de olsa girişimin içinde yer alan Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan beklentilerini karşılayamamıştır. Son olarak, uluslararası ortamdaki genel yapıdan da söz edilebilir. 1990'ların sonunda bir yandan RF hem ekonomik (1998 bunalımı) hem de askerî (Çeçenya'daki durum) açılardan en güçsüz dönemini yaşarken, öte yandan ABD **"önce Rusya"** (Russia first) politikasını terk ederek, eski Sovyet coğrafyasını "yaşamsal çıkar alanı" ilan etmiştir.

Önce Rusya: RF'nin yakın çevre politikasına ABD 1990'ların başında tepki göstermemiş ve Yeltsin Yönetimi'ni desteklemiştir. RF'nun istikrarını öncelikli olarak gözeten bu politikaya "önce Rusya" adı verilir. ABD bu politikasını Yeltsin'in 1996'da yeniden seçilmesinin ardından aşamalı olarak terk etmiştir.

BDT içerisinde oluşturulmaya çalışılan güvenlik yapılanmasının başarısızlığından söz ederken, 1990'larda bu yapı çatısı altında yürütülen Barış Gücü operasyonlarına değinmemek haksızlık olacaktır. BDT yapısı içerisinde barışı koruma amaçlı ilk askerî müdahale Tacikistan'da gerçekleşmiştir. Mayıs 1992'de bu ülkede başlayan iç savaşta, Temmuz 1993'te 23 Rus askerinin öldürülmesi üzerine, burada bulunan RF'nin 201. Zırhlı Tümeni'nin yanı sıra Kazak, Kırgız ve Özbek askerlerden oluşan barış gücü müdahale etmiş ve görev süresinin sona erdiği Haziran 2000'e dek çatışmaların son bulmasında etkin bir rol oynamıştır (Bogaturov ve Averkov, 2009: 441-413). BDT içerisindeki bir başka barış gücü operasyonu Haziran 1994'te Abhazya sınırına 3000 kişilik Rus ve Tacik askerlerinin yerleştirilmesiyle gerçekleştirilmiştir (Bogaturov ve Averkov, 2009: 420). Daha önce, Haziran 1992'de Güney Osetya sınırına Rus askerleriyle birlikte çatışan iki tarafın askerlerinden oluşan 1500 kişilik bir birlik yerleştirilmesi, o dönemde Gürcistan BDT üyesi olmadığı için BDT dışında bir girişim olarak değerlendirilmektedir (Purtaş, 2005: 101-102). Benzer bir müdahale, SSCB dağılırken Moldova'da yaşanmıştır. Transdinyester bölgesindeki ayrılıkçılar, RF'nin 14. Ordusu'ndan da destek alarak ayrılma girişiminde bulunmuşlardır. Çıkan çatışmalar Temmuz 1992'de sona erdirilmiş ve buraya da barış güçleri yerleştirilmiştir (Bogaturov ve Averkov, 2009: 414-416). Sonuç olarak, BDT yapılanmasının 1990'larda eski Sovyet coğrafyasında güvenliğin sağlanmasında önemli katkılar yaptığı teslim edilmelidir: İlk on yıl içerisinde,

1. Nükleer silahların Kazakistan ve Ukrayna'dan RF'ye taşınarak Orta Asya/Kafkaslar'da nükleer/kimyasal silahlardan arındırılmış bir bölge oluşturulması,
2. RF ile Ukrayna arasındaki Karadeniz Donanması'nın paylaşımına ilişkin sorunun çözülmesi,
3. Gerçekleştirilen barış gücü operasyonlarıyla bölgede süren etnik çatışmalar çözüme kavuşturulamasa da daha fazla kan dökülmesinin önlenmesi, BDT'nin katkılarıyla sağlanmıştır.

1990'ların sonunda BDT çerçevesinde kurulmaya çalışılan KGA'ndan üç devletin çekildiğine değinilmişti. Kalan altı devlet ise, 2 Nisan 1999'da antlaşmanın uzatılmasına ilişkin bir protokol imzaladılar (İvanov, 2002: 112-113). 2000'e gelindiğinde Tacikistan'ın Afganistan sınırındaki Taliban etkinliği artınca KGA devletleri bu devlete destek kararı aldılar. 11 Ekim'de Bişkek'te düzenlenen zirvede, üye devletlere dış tehditlere karşı yardım edecek bir Ortak Acil Müdahale Gücü oluşturma kararı aldılar. "11 Eylül Olayları"nın ardından uluslararası sistemin tümünde olduğu gibi eski Sovyet coğrafyasında da güvenliğin tanımı ve yapılanması sorgulanmaya başlamıştır. Özellikle, ABD'nin terörizme karşı verdiği savaş eliyle bölgeye girmesi, üye devletleri daha sıkı işbirliğine yöneltmiştir. 14 Mayıs 2002'de Moskova toplantısında Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)'nü (Collective Security Treaty Organisation: CSTO) kurma kararı alınmış, 7 Ekim'de gerçekleşen Kişinov (Moldova) zirvesinde ise üye devletler arasında iki önemli belge imzalana-

KGAÖ, 7 Ekim 2002 tarihinde altı Bağımsız Devletler Topluluğu ülkesi (Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Beyaz Rusya ve Ermenistan) tarafından kurulan askeri ittifaktır. İttifaka 2006'da Özbekistan'da katılmıştır.

rak Örgütün kurulması süreci tamamlanmıştır: KGAÖ'nün Hukuki Statüsüne İlişkin Anlaşma ve KGAÖ Şartı (29 maddeden oluşur). İlgili anlaşmalar, diğer devlet parlamentolarında onaylandıktan sonra 15 Mayıs 2003'te Duma'dan geçerek yürürlüğe girmiştir (Bogaturov/Averkov, 2009: 456).

ABD'nin 2003'te Irak'ı işgalinin ardından Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'da peş peşe yaşanan iktidar değişiklikleri KGAÖ devletlerini kaygılandırmıştır. Temmuz 2005'te Andican bölgesinde yaşanan ayaklanma girişiminden Özbekistan ABD'yi sorumlu tutmuş, ülkesindeki ABD askerî üssünü (Hanabad) kapatmakla kalmamış, 23 Haziran 2006'da KGAÖ'ne katılmıştır (Weistein, 2007). Buradan yola çıkarak, eski Sovyet coğrafyasında 1990'larda kurulamayan güvenlik yapısının 2000'lerde kurulabilmesinin en temel nedenlerinden birinin bölgedeki ABD askerî varlığı olduğu söylenebilir. Bir başka neden, Afganistan'da alt edilmesi şöyle dursun giderek güç kazanan Taliban'ın başını çektiği köktendinci terörist akımların bölgede güvenliği tehdit eder hâle gelmesidir. Son olarak yine bu terörist yapıların elinde bulunan uyuşturucu trafiği de KGAÖ devletlerini birbirine yakınlaştıran başka bir etken olmuştur.

İNTERNET

Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü 'nün faaliyetleri hakkında http://www.odkb.gov.ru/start/index_aengl.htm adresinden bilgi alabilirsiniz.

Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün Yapısı ve Yönetimi

KGAÖ'den söz ederken ilkin bunun askerî bir ittifak olduğunun altını çizmek gerekir. Kolektif Güvenlik Antlaşması'nın 4. maddesi tıpkı NATO'nun 5. maddesi gibi düzenlenmiştir: *"Taraf devletlerden biri bir devlet ya da devlet grubunun saldırısına uğradığında, bu saldırı tüm üye devletlere yapılmış sayılacaktır"*. KGAÖ'ne, 2 Aralık 2004'te BM Genel Kurulu tarafından gözlemci statüsü tanınmıştır.

7 Ekim 2002'de imzalanan örgütün kurucu antlaşmasının ikinci bölümü "amaç ve ilkeler" başlığını taşımaktadır. Buna göre temel amaçlar,

- Barış, uluslararası/bölgesel güvenlik ve istikrara güç katmak,
- Üye devletlerin bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve egemenliklerini kolektif temelde sağlamak,
- Uluslararası hukukun evrensel kabul görmüş değerleri üzerine inşa edilecek adil ve demokratik bir dünya düzeninin oluşturulmasına katkıda bulunmaktır.

Bu amaçlara ulaşmak için üye devletler,

- Bağımsızlık, gönüllü işbirliği, hak ve sorumluluklarının eşitliğine saygı gösterme,
- Ulusal hukuka ilişkin içişlerine karışmama,
- Diğer anlaşmalardan kaynaklanan hak ve sorumluluklarına halel getirmeme ilkelerini benimsemişlerdir.

Söz konusu amaçlara adı geçen ilkelerle ulaşmaya çalışan örgütün organları şunlardır (Kembayev, 2009: 158-162): *Kolektif Güvenlik Konseyi* (KGK), devlet başkanlarından oluşan örgütün en üst düzey organıdır. Örgütün gündemini belirler, amaçlarına ulaşabilmek ve üye devletler arasında eşgüdüm sağlayabilmek için kararlar alır. Konsey aynı zamanda KGAÖ Şartı'nın yorumlanması konusunda üye devletler arasında çıkacak olası yorum farkları karşılıklı bilgi alış verişi ve görüşmeler yoluyla giderilemediği durumlarda buna son verecek tek organdır. KGK yılda iki kez toplanır. Toplantılara dışişleri ve savunma bakanlarıyla, güvenlik konseyi başkanları, KGAÖ Genel Sekreteri, üye devletlerin ilgili temsilcileri ile davetliler katılırlar. KGK'ye ülkesinde toplantı yapılan devlet başkanı başkanlık eder. Baş-

kanlık süresi bir sonraki toplantıya değin sürer. Dönem başkanlığı 1 Ocak 2012'de Belarus'tan Kazakistan'a geçmiştir. Kararlar oydaşmayla alınır. Ayrıca üye devletlerin ulusal hukuk yapılarına dayanarak alınıp bu çerçevede uygulanması gerekir.

KGAÖ'nün temel amaçları ve ilkeleri nelerdir?

SIRA SİZDE 7

Danışma ve Yürütme Organları, Dışişleri Bakanları Konseyi, Savunma Bakanları Konseyi ve Güvenlik Konseyi Sekreterleri Komitesi'nden oluşur. Bu organlar pratikte BDT yapısı içindeki örgütlenmeyle örtüşür. Yalnızca askerî/siyasal bütünleşme konularında BDT'nin tüm üyeleri arasında yol alınamadığı zaman toplantılar KGAÖ çatısı altında sürdürülür. Bu organlar tamamen KGK'nin emri altındadır ve üye devletlerin dış politika, askerî politika, altyapı ve teknoloji, ulusal güvenliğin sürdürülmesi gibi alanlarda ortak eylemlerinin eşgüdümünü sağlarlar. Bu organlar da oydaşmayla karar alırlar. Bu kararlar KGK'nin almış olduğu kararların uygulamasına yönelik olmalıdır. Bir başka danışma ve yürütme organı da Daimi Konseydir. Daimi Konsey üye devletlerin ulusal prosedürleri uyarınca atanmış tam yetkili temsilcilerinden oluşur. Daimi Konsey, KGK'nin toplantıları arasında geçen süre içerisinde örgütün organları tarafından alınan kararların uygulanmasında ortak eylemlerin eşgüdümünü sağlamakla yükümlüdür.

Askerî ve Güvenliğe Özgü Organlar, Ortak Karargâh, Devletlerarası Askerî-Ekonomik İşbirliği Komisyonu ve Yasadışı Göçle Mücadele Eşgüdüm Konseyi'dir. KGK'nin 28 Nisan 2003'te aldığı bir kararla, üye devletler arasında askerî işbirliğine ilişkin kararları almak ve uygulamak üzere, doğrudan Savunma Bakanları Konseyi'ne bağlı sürekli bir organ niteliğinde Ortak Karargâh kurulmuştur. 1 Ocak 2004'te göreve başlayan bu organ iki yıllık bir süre içerisinde BDT içerisinde yer alan Askerî İşbirliği Eşgüdüm Merkezi'nin yerini almıştır. Karargâhta 34'ü Rus, diğer altı üyeden 4'er temsilci olmak üzere 58 personel görev yapmaktadır. Karargâhın görevleri askerî stratejik kuramı ve ortak güvenlik sisteminin kavramsal ilkelerini değerlendirmek ve geliştirmek; askerî/siyasi duruma ilişkin bilgileri sentezleyerek çözümlemek; stratejik düzeyde askerî birliklerin eylemleri üzerine yapılan önerileri değerlendirmek; üye devletlerdeki askerî birliklerin operasyon gücünü geliştirmek ve askerî altyapının ortak kullanımının eşgüdümünü sağlamak için yapılan önerileri değerlendirmektir.

23 Haziran 2005'te kurulan Devletlerarası Askerî-Ekonomik İşbirliği Komisyonu da, BDT içerisinde daha önceki yapılanmanın yerini almıştır. Üye devletlerin askerî-endüstriyel yapılarındaki üretim sektörlerinden sorumlu bakanları düzeyinde temsilcilerinden oluşur. Yılda en az iki kez toplanır. Üye devletler arasında çok taraflı askerî/ekonomik işbirliğini arttırarak geliştirmeye çalışır. KGAÖ içerisinde yeni bir organ da Yasadışı Göçle Mücadele Eşgüdüm Konseyi'dir. 6 Ekim 2007'de Duşanbe'de toplanan KGK kararıyla kurulan bu organ üye devletlerin ilgili organlarının temsilcilerinden oluşur ve yılda en az iki kez toplanır. Adından da anlaşılacağı gibi yasa dışı göçü engellemeye yönelik öneriler hazırlar ve bu konuda alınan kararların uygulamasını izler.

Sekretarya örgütün diğer organlarının işleyişine ilişkin hizmet sunar. Daimi Konsey'le birlikte karar taslaklarını ve örgütün diğer organlarının belgelerini hazırlar. Nihai olarak KGK tarafından onaylanacak örgütün bütçesinin taslağını hazırlama görevi de sekretaryadadır. Sekretarya Moskova'dadır. Örgütün çalışanları, üye devletlerin bütçeye yaptıkları katkı oranında, bu devlet vatandaşları arasından seçilir. Sekretaryanın başında, örgütün en üst düzey yöneticisi sıfatını taşıyan Genel

Sekreter vardır. Genel Sekreter, üye devlet vatandaşları arasından DBK'nın önerisi üzerine KGK tarafından üç yıllığına atanır. Bu görevi 2003'ten bu yana üç dönemdir Rus general Nikolay Borduja üstlenmektedir. Genel Sekreter'in görevleri arasında KGAÖ'nün ilgili taslak öneri ve belgelerinin hazırlanmasının eşgüdümü; üçüncü devlet ve diğer uluslararası örgütlerle ilişkilerin sürdürülmesi ve örgütün imzaladığı anlaşmalara ilişkin depozitörlük de vardır. Genel Sekreter örgütün tüm üst düzey organlarının toplantılarına katılır. Genel Sekreter ve Sekretarya çalışanları diplomatik dokunulmazlıklardan yararlanırlar.

Parlamentolararası Asamble, BDT içerisinde üye devletlerin yasama organları arasında eşgüdümü sağlamak ve işbirliğini arttırmaya yönelik bir yapılanma 1999'da sağlanmıştır. KGAÖ'nün Kurucu Antlaşması'nda da benzer bir işbirliği hedefi konmuştur. 23 Haziran 2006'da KGK parlamentolar arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi kararı almıştır. Bu karar uyarınca üye devletlerin ulusal parlamento başkanları 16 Kasım 2006'da bir Parlamenterler Asamblesi kurmuşlardır. Asamble'nin, uyuşturucu ticareti ve terörizme karşı mücadele konularında çaba sarf etmesi öngörülmüştür. Asamble üye devletlerin parlamenter temsilcilerinden oluşur. Üç daimi komisyonu vardır: Savunma ve güvenlik konuları; siyasi konular ve uluslararası işbirliği; sosyo/ekonomik ve hukuki konular. Her temsilci heyetinin bir oyu vardır ve kararlar oydaşmayla alınır. Parlamento toplantılarını St. Petersburg'ta yapar.

KOLEKTİF GÜVENLİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ'NÜN İŞLEVİ

Yukarıdaki değerlendirmelerden ortaya çıkacağı gibi KGAÖ'nün temel olarak üç alanda etkinlik yürüttüğü söylenebilir: Üye devletlerin dış politikalarında uyum, savunma politikalarında eşgüdüm sağlamak ve askerî konularda işbirliği yapmak. Örgütün izlediği politikalar değerlendirildiğinde özellikle başka iki uluslararası örgütle işbirliğine önem verdiği göze çarpmaktadır. Bunlardan biri NATO, diğeri de Şanghay İşbirliği Örgütü'dür.

Soğuk Savaş'ın iki askerî kampından biri olan NATO, iki kutuplu sistemin sona ermesine karşın yeniden yapılanarak varlığını sürdürmüştür. Bununla kalmayıp, neredeyse tüm Avrupa kıtasını içerecek şekilde genişlemiş, kıta dışındaki bölgelerle de özel ilişkiler kurmuştur. KGAÖ'nün 2000'li yıllarda kurulması süreci, NATO'nun (Afganistan'da görüldüğü gibi) Orta Asya coğrafyasına müdahalesine bir yanıt olarak değerlendirilebilir. Fakat KGAÖ başından başlayarak NATO'nun Afganistan'daki operasyonlarını desteklemiş; yetkililer NATO karşıtı bir yapılanma olmadıklarını ısrarla vurgularlarken, bölgedeki uyuşturucu ticaretine karşı işbirliği yapma isteklerini sıklıkla dile getirmişlerdir. (Kembayev, 2009: 166)

KGAÖ'nün yakın işbirliği içerisinde olduğu bir başka örgüt Şanghay İşbirliği Örgütü'dür (ŞİÖ). KGAÖ'nün yedi üyesinden (Ermenistan ve Belarus dışındaki) beşi ŞİÖ'ne de üyedir. ŞİÖ'nün altı üyesinin (ÇHC dışındaki) beşi de KGAÖ üyesidir. Bu durum zaten iki örgüt arasındaki sıkı işbirliğini kaçınılmaz hâle getirmektedir.

Savunma politikalarında eşgüdüm çabası örgütün başka bir hedefidir. KGAÖ, başından başlayarak temel amaçlarını bölgedeki yeni tehditlerle başetmek olduğunun altını çizmiştir. Uluslararası terörizm, silah ve uyuşturucu ticareti ile buna eşlik eden yasadışı göç hareketlerine karşı mücadele ancak bölge devletlerinin sıkı işbirliği ile mümkündür. KGAÖ üyeleri bölgedeki bu sorunlara ilişkin kendi aralarında yürüttükleri işbirliğinin yanı sıra NATO, ŞİÖ, BM Güvenlik Konseyi'nin Terörizme Karşı Komitesi, AGİT gibi örgütlerle de işbirliği hâlindedir. Terörle mücadele konusunda işbirliği BDT yapısı içerisinde, 1990'larda başlatılmıştır. 1998'de Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov'a suikast girişimi ve 1999'da Kırgızistan'ın Batken bölgesinde çıkan çatışmaların ardından, Haziran 1999'da Minsk'te Terörle Mücadele Anlaşması imzalanmıştır. Bu çerçevede Haziran 2001'de Bişkek'te Anti-Terör Merkezi kurulmuştur. 11 Eylül'ün ardından Kasım 2001'de toplanan Moskova

Zirvesi'nde ABD'nin Afganistan'da teröre karşı yürüttüğü savaşa destek verilmiştir. KGAÖ'nün de en temel kaygılarından birinin uluslararası terörizm olduğu söylenebilir (Kortunov, 2009: 543).

Son olarak, askerî bir ittifak niteliği taşıyan KGAÖ'nün askerî yapısından söz etmek gerekir. KGAÖ içerisinde üç farklı bölgesel yapı söz konusudur. Birincisi RF ve Belarus birliklerinden oluşan Doğu Avrupa bölgesidir. Bu bölge diğerleriyle karşılaştırıldığında daha az sorunlu bir bölgedir. İkincisi, RF ve Ermenistan birliklerinden oluşan Kafkaslar bölgesidir ki Ermenistan'daki üsler yardımıyla bu birlikler Türkiye ve İran sınırlarında gözlem/keşif görevi de yapmaktadırlar. RF, 2008 Ağustosu'nda Gürcistan'a karşı askerî müdahalesinde KGAÖ mekanizmalarını çalıştırmamıştır. KGAÖ üyesi devletlerin devlet başkanları 4 Eylül 2008'de Moskova zirvesinde Gürcistan'ı saldırgan tavrı nedeniyle kınamakla kalmışlardır. Oysa ki, 12 Temmuz 2008 tarihli RF'nin dış politika konsepti belgesinde bölgede güvenliğin KGAÖ çerçevesinde sağlanmasının altı çizilmiştir (Kortunov, 2009: 544). Son askerî bölge Merkezî Asya'dır. Bu bölge RF dışında Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'ı kapsar. Söz konusu bölge devletleri 11 Ekim 2002'de Bişkek'te düzenlenen zirvede, üye devletlere dış tehditlere karşı yardım edecek bir Ortak Acil Müdahale Gücü oluşturma kararı almışlardır. KGAÖ, 2010'da Kırgızistan'da yaşanan gelişmelere müdahale etmekten de açıkça kaçınmıştır (Özdal, 2010). Bu durum KGAÖ'nün kâğıt üzerinde bir ittifak olması biçiminde değerlendirilmiştir. Oysa ki, burada söz konusu, olası bir müdahaleye Özbekistan'ın duyacağı tepkiyi göz önünde bulundurmaktan ibarettir. Özellikle Gürcistan ve Kırgızistan olaylarından sonra şöyle bir sonuca varılabilir: KGAÖ devletleri kendi aralarında çıkacak anlaşmazlıkları oydaşma yoluyla aşmaya çalışmaktadır. İttifakın askerî niteliği ancak üçüncü devletlerden gelecek saldırı durumunda geçerlilik kazanmaktadır. Son olarak, 20 Aralık 2011'de Moskova'daki KGK toplantısında alınan bir karar, örgütün kendi faaliyet alanında varlığını pekiştirirken, üçüncü devletlerin etkinliğini azaltma yönündedir. Karar uyarınca "üye devletlerden birinin ülkesinde üçüncü bir devletin askerî üs açabilmesi için, örgütün diğer tüm üyelerinin onayı" gerekmektedir. <http://odkb.gov.ru/session_fortnight/a.htm> (31.1.2012).

KGAÖ temel olarak hangi alanlarda faaliyet yürütmektedir?

SIRA SİZDE 8

Özet

AMAÇ 1 *Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün yapısını ve yönetimini tanımlamak*

NATO'nun en yetkili karar organı Kuzey Atlantik Konseyi'dir. Konsey'de her üye, büyükelçi düzeyinde bir Daimi Temsilci tarafından temsil edilir. İttifak'ın geleceğine ilişkin yeni strateji ya da politika değişiklikleri söz konusuysa, üye ülkelerin Devlet ya da hükûmet başkanlarının katıldığı zirve toplantıları düzenlenir. Konseyde kararlar oy birliği ile alındığından, her üyenin veto yetkisi vardır.

NATO'nun en üst düzeydeki memuru olan Genel Sekreter, NATO'da danışma ve karar alma süreçleri ile kendisine bağlı olarak çalışan Uluslararası Personel'in genel idaresinden sorumludur ve örgütün sözcüsüdür. NATO'nun kurumsal yapısından ayrı fakat örgüt içi işbirliği ve danışma bakımından yardımcı kuruluşlar olarak NATO Parlamenterler Asamblesi ve Atlantik Antlaşması Konseyi faaliyet göstermektedir.

NATO'daki karar mekanizmasının ilk aşaması, çeşitli düzeylerde ve düzenli olarak yapılan danışma faaliyetidir. Bu danışma faaliyeti sadece NATO alanı ile sınırlı olmadığı gibi, salt siyasi ve askerî konularla da sınırlı değildir. Ekonomi, çevre sorunları, iletişim, gibi çok çeşitli konular, NATO organlarında ele alınmakta, bu konulardan sorumlu bulunan uzmanlık komiteleri faaliyet göstermektedir. Danışma mekanizmalarının etkinliği, örgütün konsensüs ile karar alma niteliğinden ileri gelmektedir. Konsensüsün oluşturulabilmesi, hem bu danışma mekanizmasının işletilmesine hem de üyelerin öznel koşullarının dikkate alınarak tüm üyelerin destekleyebileceği kararların alınmasını sağlamaktadır. Bir karar aşamasında, "sessizlik süreci" olarak isimlendirilen bir süre zarfında, hiçbir üye itirazını dile getirmezse o karar alınmış sayılır. Bu her üyenin karar alma sürecinde "veto" hakkına sahip olduğu anlamına gelir.

AMAÇ 2 *Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün görev alanı ve faaliyetlerini açıklamak*

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. maddesine göre taraflar, içlerinden birine ya da birkaçına karşı gerçekleşecek bir silahlı saldırıyı, örgüte üye tüm taraflara yönelik bir saldırı olarak kabul ederek, BM Şartı'nda ifade edildiği hâliyle bireysel ya da kolektif meşru savunma haklarını kullanacaklardır. Aynı antlaşmasın 6. maddesine göre ise örgütün görev alanı, üye devletlerin ülkeleri (toprakları, karasuları, hava sahaları) ve bunların Yengeç Dönencesi'nin kuzeyinde kalan adalarını, uçak ve gemilerini kapsamaktadır.

Özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra NATO'ya yeni bir kimlik kazandırılması ihtiyacı çerçevesinde, görev alanının genişletilmesi konusu öne çıkmıştır. Bu çerçevede ilk olarak Kasım 1991'deki Yeni Stratejik Konsept'le petrol gibi temel kaynakların akışının engellenmesi gibi yaşamsal çıkarlar söz konusu olduğunda görev alanı dışında müdahale edilebileceği benimsenmiştir. Bugün NATO, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. ve 6. maddelerinde belirlenen alanın dışında, Afganistan ve Somali'de harekât sürdürmektedir. Bu yönüyle, kuruluşu esnasında Soğuk Savaş dinamikleriyle oluşan NATO Alanı'nın, bugün anlamını büyük ölçüde yitirdiği ve İttifak'ın "küresel bir güvenlik örgütüne" evrilmesi tartışmalarının yoğun biçimde başladığı söylenebilir.

AMAÇ 3 *Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün Rusya ve Avrupa Birliği ile ilişkisini yorumlamak*

SSCB'nin dağılmasından hemen sonra, Aralık 1991'de kurulan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi bünyesinde NATO-Rusya işbirliğinin temelleri atılmaya başlamıştır. 1994 yılında BİO projesine katılarak Ortak Ülke olan Rusya, 1995'te Bosna-Hersek için hazırlanan Dayton Barış Anlaşması'nın uygulanmasında görev alan NATO liderliğindeki askerî güce katılarak bir ilki gerçekleştirmiştir.

Rusya ile askerî-siyasal potansiyeli nedeniyle, BİO projesinden daha ileri bir işbirliği kurulmak istenmiş ve bu bağlamda taraflar, Mayıs 1997'de NATO-Rusya Kurucu Senedi'ni imzalamışlardır. Senette, Avrupa-Atlantik bölgesinde kalıcı bir barış için tarafların yakın işbirliği içinde çalışacakları öngörülmektedir. Taraflar arasındaki bu olumlu hava, NATO'nun Kosova müdahalesi nedeniyle ortadan kalmıştır. Ayrıca son dönemde Rusya'nın iki eski SSCB ülkesi olan Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üye olmamaları için gös-

terdiği ısrarlı direniş İttifak ile bu ülke arasındaki ilişkilerin zaman zaman gerilmesine yol açmıştır. Soğuk Savaş'ın ardından bir güç bloku olarak ortaya çıkan AB, siyasal ve ekonomik bütünleşmenin yanı sıra askerî alanda da bir bütünlük oluşturma çabasına girişti. Bu konudaki başlıca gelişme, 1991'de imzalanan Maastricht Antlaşması'nda, Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası oluşturulması ve bunun için de uzun zamandır işlevsiz olan Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) görevlendirilmesidir. 1992'de alınan kararlarla (Petersberg Kararları) BAB'ın, barış gücü, kriz önleme, insani yardım operasyonlarında yer alması kabul edildi. Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) anlayışı dâhilinde NATO, AB ve BAB'ın ortak politikalara yöneldiği bu süreçte, operasyonel güçten yoksun olan BAB'ı güçlendirmek amacıyla, NATO'nun girişimiyle 1994'te Birleşik Ortak Görev Gücü oluşturulması kararlaştırıldı. Bir yandan NATO imkânlarını kullanması öngörülen BAB, diğer yandan 1997 Amsterdam Zirvesi ile AB'nin güvenlik örgütü olarak kabul edildi. 2000 yılında ise artık tamamen AB bünyesine alınan BAB, ayrı bir kurum olmaktan çıkarılarak feshedildi. 1999 Helsinki Zirvesi'nde 2003'e kadar, NATO imkânlarını kullanacak 60.000 kişilik Avrupa Acil Müdahale Gücü'nün kurulması kabul edildi.

Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nü ve uluslararası sistem içindeki işlevini belirleyebilmek

SSCB'nin dağılmasının ardından, eski Sovyet coğrafyasında güvenliğin sağlanması konusunda en önemli rolü, "ardıl devlet" sıfatıyla Rusya Federasyonu oynamıştır. RF, ilk olarak 7 Mayıs 1992'de kendi ordusunu kurmaya girişmiştir. Yanı sıra, 15 Mayıs 1992'de BDT Devlet Başkanları tarafından Taşkent'te Kolektif Güvenlik Antlaşması imzalanmıştır. "11 Eylül Olayları"nın ardından uluslararası sistemin tümünde olduğu gibi eski Sovyet coğrafyasında da güvenliğin tanımı ve yapılanması sorgulanmaya başlamıştır. Özellikle ABD'nin terörizme karşı verdiği savaş eliyle bölgeye girmesi, üye devletleri daha sıkı işbirliğine yöneltmiştir. 7 Ekim 2002'de Kişinov toplantısında Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)'nü kurmuşlardır.

KGAÖ askerî bir ittifaktır. Kolektif Güvenlik Antlaşması'nın 4. maddesi tıpkı NATO'nun 5. maddesi gibi düzenlenmiştir: "Taraf devletlerden biri bir devlet ya da devlet grubunun saldırısına uğradığında, bu saldırı tüm üye devletlere yapılmış sayılacaktır". KGAÖ, BM'e kayıt ettirilmiş devletlerarası bir örgüttür.

KGAÖ'nün temel olarak üç alanda etkinlik yürüttüğü söylenebilir. Üye devletlerin dış politikalarında uyum, savunma politikalarında eşgüdüm sağlayarak askerî konularda işbirliği yapmak.

Kendimizi Sınayalım

1. NATO'nun kurulmasında, Birleşmiş Milletler Antlaşması'ndaki dayanak aşağıdakilerden hangisidir?
a. Kendi kaderini tayin hakkı
b. İç işlerine karışmama
c. Müşterek meşru savunma
d. Sınırların dokunulmazlığı
e. Anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü

2. Kuzey Atlantik Antlaşması'na göre NATO'nun görev alanı aşağıdakilerden hangisidir?
a. Tüm dünya
b. Üye devletlerin ülkeleri ve Kuzey Atlantik alanı
c. Atlantik Okyanusu'nun tamamı
d. SSCB ile sınırdaş olan üye devletlerin ülkeleri
e. Avrasya

3. Soğuk Savaş sonrasında, NATO'nun eski Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek için başlattığı programa ne ad verilir?
a. Barış İçin Ortaklık
b. Üyelik Eylem Planı
c. Yeni Stratejik Konsept
d. Yüksek İstişare Mekanizması
e. Doğu-Batı Diyaloğu

4. NATO'nun Stratejik Konseptlerinin yürürlüğe girebilmesi için aşağıdakilerden hangisinin onayı gereklidir?
a. NATO-Rusya Konseyi
b. Savunma Planlama Komitesi
c. Nükleer Planlama Komitesi
d. Askeri Komite
e. Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi

5. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi olmadan NATO aşağıdakilerden hangisinde askeri harekat gerçekleştirilmiştir?
a. Afganistan
b. Somali açıkları
c. Irak
d. Kosova
e. Bosna Hersek

6. SSCB'nin dağılmasından sonra onun yerini alan (ardıl) devlet aşağıdakilerden hangisidir?
a. Ukrayna
b. Kazakistan
c. Rusya Federasyonu
d. ABD
e. Türkmenistan

7. 1990'larda eski Sovyet coğrafyasında güvenliğin sağlanması açısından aşağıdakilerden hangisinin gerçekleştiği **söylenemez?**
a. Orta Asya ve Kafkasların nükleer silahlardan temizlenmesi
b. Uluslararası terörizm tehdidinin yok edilmesi
c. Orta Asya ve Kafkasların kimyasal silahlardan temizlenmesi
d. Karadeniz Donanması'nın paylaşımına ilişkin sorunun çözülmesi
e. Etnik çatışmalar çözüme kavuşturulamasa da daha fazla kan dökülmesinin önlenmesi

8. KGAÖ organları kararlarını alırken aşağıdaki yöntemlerden hangisini kullanır?
a. Referandum
b. Oy çokluğu
c. Oy birliği
d. Oydaşma
e. Plebisit

9. KGAÖ'nün en üst düzey organı aşağıdakilerden hangisidir?
a. Dışişleri Bakanları Konseyi
b. Savunma Bakanları Konseyi
c. Ortak Karargâh
d. Genel Sekreter
e. Kolektif Güvenlik Konseyi

10. Aşağıdakilerden hangisi KGAÖ üyelerinden biri **değildir?**
a. Gürcistan
b. Rusya Federasyonu
c. Ermenistan
d. Tacikistan
e. Özbekistan

Yaşamın İçinden

NATO'nun Libya'ya Yönelik Harekatı

Şubat 2011'de Libya'da Kaddafi rejimine karşı başlayan ayaklanmanın kısa zamanda bir iç savaşa dönüşmesi sonucu BM Güvenlik Konseyi önce 1970 sayılı kararı alarak Libya'ya yönelik bir silah ambargosu başlattı ve Libya liderlerinin malvarlıklarını dondurdu. Giderek artan çatışmalar nedeniyle NATO, önce AWACS uçakları aracılığıyla 8 Mart'tan itibaren bölgeyi havadan izlemeye aldı. Sivil kayıpların artması üzerine BM Güvenlik Konseyi 17 Mart'ta aldığı 1973 sayılı kararla, tüm üye ülkeleri ve bölgesel örgütleri sivillerin korunması için gerekli tüm önlemleri almaya çağırdı ve Libya hava sahasını uçuşa yasak bölge ilan etti. Bu karar üzerine, ABD, İngiltere, Fransa, Belçika, Kanada, İtalya, Danimarka, Norveç, İspanya ve Katar'dan oluşan bir koalisyon gücü, silah ambargosu ve uçuşa yasak bölge kararlarının uygulanmasını sağlamak üzere Akdeniz'de konuşlandı. Krizin başından beri Kaddafi rejiminin artık sona ermesi gerektiğini belirten Fransa, 19 Mart'ta Libya'ya yönelik askeri operasyon başlattı. Kısa zamanda, Türkiye'nin de itirazları üzerine, Libya'ya yönelik operasyonun NATO komutasına geçmesi kararlaştırıldı ve NATO Mart ayının sonundan itibaren görevi devraldı. Operasyona Türkiye de 1 denizaltı, 5 savaş gemisi ve 6 savaş uçağıyla destek verdi.

NATO'nun Libya'daki kara hedeflerinin vurulmasını da içeren "Birleşik Koruyucu Operasyonu" Libya lideri Kaddafi'nin öldürülmesi üzerine, 31 Ekim 2011'de resmen sona erdi.

Türkiye'nin NATO Üyeliğinin 60. Yıldönümü

Resim 3.1: *Türkiye'nin NATO'ya katılmasının 60. yıldönümü vesilesi ile NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen 17 Şubat 2012 taribinde ziyarette bulunmuştur. Genel Sekreter, 60 Yıldır Barış ve Güvenlik İçin Birlikte Toplantısında yaptığı konuşmada Türkiye'nin İttifak içindeki önemli rolünü vurgulayarak. "Türkiye operasyonlarımızda önemli bir rol oynamaktadır ve özellikle ISAF operasyonumuz kapsamında göstermiş olduğunuz kararlı taahhüdünüzden ötürü size müteşekkiriz. Kararlarımızda Türkiye'nin düşünceleri bizler için önemlidir ve Türkiye'nin ortaklıklarımızın şekillendirilmesinde önemli bir rolü vardır." ifadelerini kullanmıştır.*

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise "NATO'nun Kuruluş Süreci" konusunu gözden geçiriniz.
2. b	Yanıtınız yanlış ise "NATO'nun Görev Alanı" konusunu gözden geçiriniz.
3. a	Yanıtınız yanlış ise "Barış İçin Ortaklık" konusunu gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise "NATO'nun Yapısı ve Yönetimi" konusunu gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlış ise "NATO'nun Görev Alanı" konusunu gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "KGAÖ'nün Kuruluş Süreci" konusunu gözden geçiriniz.
7. b	Yanıtınız yanlış ise "KGAÖ'nün Kuruluş Süreci" konusunu gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise "KGAÖ'nün Yapısı ve Yönetimi" konusunu gözden geçiriniz.
9. e	Yanıtınız yanlış ise "KGAÖ'nün Kuruluş Süreci" konusunu gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise "KGAÖ'nün Kuruluş Süreci" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

SSCB'nin "tek ülkede sosyalizm" politikasını terk ederek "sosyalist merkezin savunulabilmesi" için çevresine yayılmaya başlaması; eş zamanlı olarak tıpkı SSCB gibi izolasyonist bir dış politika anlayışına sahip olmasına rağmen bu politikasını terk etmeye başlayan ABD'nin küresel yayılmasıyla doğal bir karşıtlık yaratmıştır. Bu karşıtlığın sonucu ise iki devletin kendi ekonomik, siyasal, askerî ve ideolojik alt-sistemlerini yaratarak Soğuk Savaş'ı başlatmaları olmuştur. İşte NATO bu mücadele ortamının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Sıra Sizde 2

ABD ile SSCB arasındaki Soğuk Savaş, 1948 başında ivme kazanmaya başlamıştır. Şubat 1948'de Çekoslovakya'da demokrasinin askıya alınarak Sovyet desteğine sahip komünistlerin yönetimi ellerine geçirmeleri, Batı Avrupa ülkelerinde büyük bir endişe yaratmıştır. Bu gelişmeden çok kısa süre sonra 17 Mart 1948'de Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere ve Lüksemburg Brüksel Paktı olarak bilinen bir ittifak antlaşmasını imzaladılar. Bu Antlaşma ile taraflar ortak bir savunma sistemi kurmayı ekonomik ve kültürel ilişkilerini güçlendirmeyi kararlaştırdılar. Bu antlaşmanın 4. maddesi uyarınca taraflardan biri "Avrupa'da silahlı bir saldırıya uğrarsa" diğer bağıtlı taraflar ellerindeki tüm olanaklarla yardım edeceklerdi. Brüksel Paktı çerçevesinde aynı yılın Eylül ayında Batı Avrupa Birliği (BAB) adında askerî örgüt kurulmuştur.

Sıra Sizde 3

NATO'daki karar mekanizmasının ilk aşaması, çeşitli düzeylerde ve düzenli olarak yapılan danışma faaliyetidir. Bu danışma faaliyeti sadece NATO alanı ile sınırlı olmadığı gibi, salt siyasi ve askerî konularla da sınırlı değildir. Ekonomi, çevre sorunları, iletişim, gibi çok çeşitli konular, NATO organlarında ele alınmakta, bu konulardan sorumlu bulunan uzmanlık komiteleri faaliyet göstermektedir. Danışma mekanizmalarının etkinliği, örgütün uzlaşma ile karar alma niteliğinden ileri gelmektedir. Konsensüsün oluşturulabilmesi, hem bu danışma mekanizmasının işletilmesine hem de üyelerin öznel koşullarının dikkate alınarak tüm üyelerin destekleyebileceği kararların alınmasını sağlamaktadır. Bir karar aşamasında, "sessizlik süreci" olarak isimlendirilen bir süre zarfında, hiçbir üye itirazını dile getirmezse, o karar alınmış sayılır. Bu her üyenin karar alma sürecinde "veto" hakkına sahip olduğu anlamına gelir.

Sıra Sizde 4

II. Dünya Savaşı'nda yaşanan gelişmeler Türkiye'nin Batı İttifakı içinde yer alma tercihinin çok daha somut bir biçimde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye'nin NATO üyesi olma çabasının temel nedenleri ise şu şekilde özetlenebilir:

- 1945 Sovyet notalarının da büyük etkisiyle SSCB'den tehdit algılanması sonucu NATO üyeliğiyle ulusal güvenliğin sağlanabileceği düşüncesi.
- Türk egemen elitinin NATO üyeliğini cumhuriyetin ilanından beri benimsenen Batıcı dış politikanın doğal bir sonucu olarak görmesi.
- Türkiye'nin Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD'den almaya başladığı ekonomik ve askerî yardımların NATO'ya üye olunması hâlinde devam edeceği hatta daha da artacağı inancı.
- II. Dünya Savaşı sonrasında liberal fikirlerin Türk aydınları arasında kök salması sonucunda kamuoyunda NATO üyeliğinin bu ideolojik değişimin doğal bir uzantısı olarak görülmesi.
- Türkiye'nin sosyo-ekonomik gelişimine paralel bir biçimde oluşan ulusal burjuvazinin Batı ile bütünleşmeyi ve bu bağlamda NATO üyeliğini desteklemesi.

Sıra Sizde 5

ABD politikasındaki değişimin nedenlerinden birincisi, SSCB'nin artan nükleer kapasitesi nedeniyle çok kısa bir süre içinde ABD'ye kitlesel bir kıyıma ve büyük bir yıkıma neden olabilecek saldırılar yapabileceği endişesiydi. ABD'nin caydırıcılık ve anında karşılık için Sovyet topraklarına yakın ülkelerde hava üslerine sahip olması gerekmekteydi. ABD bu çerçevede Türkiye'den askerî üsler istemiş, ancak Türkiye NATO üyesi olmadan buna izin veremeyeceğini bildirmişti.

İkincisi, Kore Savaşı ve 3. Dünya gelişmelerinin gösterdiği gibi "uluslararası komünizm" güç kazanmaktaydı. Sovyet etkinliğinin Orta Doğu'ya yayılmaması için Türkiye'nin bir "bariyer" olarak güçlendirilmesi ve Batı askerî sistemine tam olarak dâhil edilmesi gerekiyordu.

Üçüncüsü, 1948 yılında SSCB ilişkilerini koparan ve Kominform'dan çıkarılan Yugoslavya'nın durumuydu. SSCB ile ilişkilerini koparan ilk sosyalist ülke olan Yugoslavya'nın korunması ABD açısından büyük önem taşımaktaydı. Bunu sağlamada Türkiye ve Yunanistan'ın önemli bir rolü bulunmaktaydı. Bu iki ülkenin NATO'ya katılımıyla ittifakın Balkanlar üzerindeki etkisi artacaktı. Ayrıca petrol kaynakları nedeniyle Orta Doğu'nun artan önemi Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliğini gerekli kılmaktaydı.

Son olarak, Türk birliğinin Kore Savaşı'nda gösterdiği üstün performans ve Amerikan birliklerini imha edilmekten kurtarması özellikle ABD kamuoyunda Türkiye'ye yönelik sempatiyi arttırmıştı.

Sıra Sizde 6

1991'de imzalanan Maastricht Antlaşması'nda, Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası oluşturulması ve bunun için de uzun zamandır işlevsiz olan Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) görevlendirilmesidir. 1992'de alınan Petersberg Kararları ile BAB'ın, barış gücü, kriz önleme, insani yardım operasyonlarında yer alması kabul edildi. Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) anlayışı dahilinde NATO, AB ve BAB'ın ortak politikalara yöneldiği bu süreçte, operasyonel güçten yoksun olan BAB'ı güçlendirmek amacıyla NATO'nun girişimiyle 1994'te Birleşik Ortak Görev Gücü oluşturulması kararlaştırıldı. Bir yandan NATO imkânlarını kullanması öngörülen BAB, diğer yandan 1997 Amsterdam Zirvesi ile AB'nin güvenlik örgütü olarak kabul edildi. 2000 yılında ise artık tamamen AB bünyesine alınan BAB, ayrı bir kurum olmaktan çıkarılarak feshedildi.

BAB'ın feshedilerek AB içine alınması ve diğer yandan da AGSK yerine AB'nin, tamamen kendi ürünü olan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasını (AGSP) geliştirmesi NATO'ya üye olup AB üyesi olmayan, dolayısıyla siyasî karar alma mekanizmasının dışında yer alan Türkiye için önemli bir sorun olmuştur. Türkiye, AB üyesi olan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin NATO üyeliğine ve İttifak çerçevesinde yürütülecek herhangi bir programa katılması karşısındaki vetosunu hâlen (2010) muhafaza etmektedir.

Sıra Sizde 7

KGAÖ, askerî bir ittifaktır. Örgütün kurucu antlaşmasına göre temel amaçlar,

- Barış, uluslararası/bölgesel güvenlik ve istikrara güç katmak,
- Üye devletlerin bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve egemenliklerini kolektif temelde sağlamak,
- Uluslararası hukukun evrensel kabul görmüş değerleri üzerine inşa edilecek adil ve demokratik bir dünya düzeninin oluşturulmasına katkıda bulunmaktır.

Bu amaçlara ulaşmak için üye devletler,

- Bağımsızlık, gönüllü işbirliği, hak ve sorumluluklarının eşitliğine saygı gösterme,
- Ulusal hukuka ilişkin içişlerine karışmama,
- Diğer anlaşmalardan kaynaklanan hak ve sorumluluklarına halel getirmeme ilkelerini benimsemişlerdir.

Sıra Sizde 8

KGAÖ'nün temel olarak üç alanda etkinlik yürüttüğü söylenebilir. Üye devletlerin dış politikalarında uyum, savunma politikalarında eşgüdüm sağlayarak askerî konularda işbirliği yapmak. Örgütün izlediği politikalar değerlendirildiğinde özellikle başka iki uluslararası örgütle işbirliğine önem verdiği göze çarpmaktadır. Bunlardan biri NATO diğeri de ŞİÖ'dür. Savunma politikalarında eşgüdüm çabası örgütün başka bir hedefidir. KGAÖ, başından başlayarak temel amaçlarını bölgedeki yeni tehditlerle baş etmek olduğunun altını çizmiştir. Uluslararası terörizm, silah ve uyuşturucu ticareti ile buna eşlik eden yasadışı göç hareketlerine karşı mücadele ancak bölge devletlerinin sıkı işbirliği ile mümkündür. KGAÖ üyeleri bölgedeki bu sorunlara ilişkin kendi aralarında yürüttükleri işbirliğinin yanı sıra NATO, ŞİÖ, BM Güvenlik Konseyi'nin Terörizme Karşı Komitesi, AGİT gibi örgütlerle de işbirliği hâlindedir.

Yararlanılan Kaynaklar

Armaoğlu, Fahir (1991) *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Aydın, Mustafa ve Çağrı Erhan (2003). "North Atlantic Treaty Organization and Turkey", *Encylopedia of Modern Asia,* New York: Charles Scribners Sons, s. 344-345.

Bogaturov, A. D. ve V. V. Averkov (2009), *İstoriya Mejdunarodnıh Atnaşenii* (1945-2008) (Moskova: MGİMO).

Campbell, David (1992). *Writing Security United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Manchester University Press.

Caridi, Ronald J. (1974). *20th Century American Foreign Policy Security and Self Interest*. New Jersey: Prentice Hall,

Dedeoğlu, Beril (2003). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: Derin Yayınları.

Demirtepe, Turgut (2010). *"Etkinliği Sorgulanan Bir Örgüt Olarak KGAÖ",* 30 Eylül, http://www.usak.org.tr (30.9.2010).

Erhan, Çağrı (2003). "Çok Taraflı İşbirliğine Geçiş Sürecinde Tehdit Algılamaları ve Uluslararası Mukabele Yöntemleri", *Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik* (İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı, 28-30 Mayıs 2003), s. 77-94.

Erhan, Çağrı (2005). "Kore Savaşı'nın Türkiye'nin ABD ve Avrupa İlişkileri Açısından Sonuçları", *X. Askeri Tarih Semineri*. İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı, 20-22 Nisan 2005.

Erhan, Çağrı (2003). "NATO Niçin Küresel bir Güvenlik Örgütü Haline Gelmelidir?", *The Thirteenth International Antalya Conference on Security and Cooperation*. Antalya: Aralık 2003, s. 84-91.

Erhan, Çağrı, Gökhan Erdem ve Ersin Embel (2004). *"NATO Zirvesi", Popüler Tarih*. No. 46 (Haziran 2004), s. 29-55.

Erhan, Çağrı (2001). "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne*. Baskın Oran (der.), C. 1, İstanbul: İletişim, 2001, s. 522-575 ve s. 681-700.

Garthoff, R. L. (1985). *Detente and Confrontation*. Washington D.C.: Brookings Institution.

Güney, Nurşin Ateşoğlu (2006). *Batı'nın Yeni Güvenlik Stratejileri AB-NATO-ABD*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Gürkaynak, Muharrem (2004). *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*. Ankara: Asil Yayınları.

İvanov, İgor (2002). *Novaya Rassiskaya Diplomatiya*. Moskova: Olma Pres.

Kaczmarski, Martin (2005). *"Rusya BDT Yerine Yeni Bir Güvenlik Sistemi Oluşturuyor",* 27 Aralık, http://www.turksam.org/tr/a687.html (30.9.2010).

Kembayev, Zhenis (2009). *Legal Aspects of the Regional Integration Processes in the Post-Soviet Area*. Berlin: Springer.

Kortunov, S. V. (2009). *Savramennaya Vneşnaya Palitika Rassii*. Moskova: Vısşaya Şkola Ekonomiki.

McGhee, George (1992). *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

NATO Information Service (1989). *NATO Basic Documents*. Brussels.

Özdal, Habibe, *"Putting the CSTO to the Test in Kyrgyzstan",* 4 Ekim, http://www.turkishweekly.net (23.11.2010).

Purtaş, Fırat (2005). *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*. Ankara: Platin.

Singer Max ve Aaron Wildavsky (1993). *The Real World Order*. New Jersey: Chatham House.

Solana, Javier (1999). "NATO's Success in Kosovo". *Foreign Affairs*. C. 78, No. 6 (Kasım-Aralık 1999), s.114-120.

Tellal, Erel (2010). "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", *SBF Dergisi*. 65/3: 189-236.

Weinstein, Adam (2007). "Russian Phoenix: The Collective Security Organization", *Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*. http://heinonline.org (29 Temmuz 2010).

Yaman, Didem (2006). *"NATO'nun Yeni Görevi: Terörizmle Mücadele ve Bu Kapsamda Atılan Adımlar" Uluslararası Hukuk ve Politika*. C.2, No: 7, s. 41-53.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

4

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Küresel ekonomideki dönüşüm ve kurumsal yapıyı kavrayabilecek,
- Uluslararası Para Fonu'nun kuruluşu, amaçları, yapısı ve faaliyetlerini tanımlayabilecek,
- Dünya Bankası Grubu'nun temel fonksiyonlarını sıralayabilecek,
- Dünya Ticaret Örgütü'nün ilkelerini değerlendirebilecek,
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün kuruluşunu ve amaçlarını tanımlayacak bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Marshall George Catlett
- Marshall Planı
- BRIC Ülkeleri
- Doha Kalkınma Gündemi
- En Çok Kayrılan Ülke Kuralı
- Washington Konsensüsü
- Geçiş Ekonomileri
- Stand-by (destekleme düzenlemesi)
- Niyet Mektubu
- Yoksulluk
- En Az Gelişmiş Ülke
- Uluslararası Tahkim

İçindekiler

Uluslararası Örgütler → Küresel Ekonomik Örgütler

- GİRİŞ
- ULUSLARARASI PARA FONU
- DÜNYA BANKASI GRUBU
- DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ
- EKONOMİK İŞ BİRLİĞİ VE KALKINMA ÖRGÜTÜ

Küresel Ekonomik Örgütler

GİRİŞ

Günümüz küreselleşme sürecinde uluslararası ekonomik yapıda ulusal ekonomilerin yanında uluslararası ekonomik entegrasyonlar (bütünleşmeler), bölgesel ekonomik iş birlikleri, çok uluslu şirketler ve hükûmet dışı örgütler yer almaktadır. Ekonomi boyutuyla bakıldığında küreselleşme sürecinde teknolojik gelişmeler, bilgi ekonomisinin yaygınlaşması, sanayi ürünleri ticaretinin ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırıldığı liberal politikalar belirleyici olmuştur. Bu süreci inşa eden, kurallarını uygulayan ve yeniden üreten yapılar da uluslararası ekonomik örgütler olmuştur. Birleşmiş Milletler çatısı altında başlayan uluslararası ekonomik sistemi kurma ve istikrara kavuşturma çabalarının paydaşları arasına ulus devletlerin yanında günümüzde sayıları 3500'ü aşan BM'de danışmanlık statüsü elde etmiş hükûmet dışı örgüt ile yine sayıları 60 000'i aşan çok uluslu şirket de katılmıştır.

Diğer uluslararası örgütlerde olduğu gibi ekonomik nitelikteki örgütlerin kuruluşu ve etkinliklerini artırmaları da İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır. Bu nedenle 1919 Versay Barış Antlaşması'ndan 1945 yılında Japonya'nın teslim olmasıyla sonlanan İkinci Dünya Savaşı arasında dünya ekonomisindeki gelişmeleri hatırlamakta yarar vardır.

I. Dünya Savaşı'ndan önce sanayileşme ve uluslararası ödemeler, sabit döviz kuru sistemini oluşturan Altın Para Standardı'nın sağladığı ortamda gerçekleşmiştir. Ancak Savaş'ın ekonomilerde yarattığı yıkım, dış ticarette korumacı önlemlerin artması, Almanya'nın Savaşı kazanacağı beklentisiyle aşırı borçlanması sonucunda yaşadığı hiperenflasyon ve nihayetinde 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran altın standardının yıkılmasına neden olmuştur. Bu dönemde ülkelerin ulusal ekonomilerini korumak için izledikleri politikalar yeni-merkantilizm veya **komşuyu zarara sokmak** olarak adlandırılmıştır.

Komşuyu zarara sok politikası (beggar thy neighbor): Ülkelerin kendi üretim ve istihdam seviyesini korumak veya artırmak için ithalatı kısıtlayıcı önlemler ve devalüasyon uygulamalarıyla bir yandan toplam talebi ithal mallardan yurt içi üretime doğru kaydırması diğer yandan ihracatı artırması sonucu ticaret ortaklarında dış ticaret açığına ve işsizliğe yol açan politikadır.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, ABD ve Avrupa ekonomilerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır. 1931 yılında Japonya, ABD ve Rusya'ya karşı önemli bir hamle yapıp Mançurya'yı işgal ederek bölgenin doğal kaynakları ve tarım arazileri sayesinde ekonomik krizi atlatmaya çalışmıştır. Soyvet Rusya karşısında ağır bir bunalım yaşayan kapitalist dünyada birçok ülke ulusal ekonomilerini korumak için dış ticaret politikası araçlarını kullanarak ithalatı kısıtlamaya çalışmışlardır. Bu dönemde sıkça başvurulan yöntemlerden birisi de ulusal paranın değerini düşürerek (devülasyon) ithalatı pahalı hâle getirmek olmuştur. Serbest ticaretin kısıtlanması, sanayileşmiş ülkelerin dış piyasalara ürettiklerini satabilmelerini engellemiş, bu durum Buhranın etkilerinin uzun sürmesine ne-

den olmuştur. Uluslararası ödemeler sisteminde belirsizlik yaratan bu uygulamalar karşısında 1936 yılında ABD, İngiltere ve Fransa Üçlü Anlaşma'yla ulusal paralarının değerini değiştirmeme konusunda uzlaşmışlardır. Bu girişim, I. Dünya Savaşı sonrasında ilk kez küresel ekonomiye istikrar kazandırma arayışı olarak kabul edilebilir.

Büyük Buhran'ın etkisini ilk atlatan ülke Almanya olmuş, giderek güçlenen sanayisine dış pazarlar yaratmayı başarmıştır. Bilindiği üzere bu ekonomik gücün yarattığı Alman Ordusu'nun Polonyayı işgal etmesiyle de II. Dünya Savaşı başlamıştır. II. Dünya Savaşı devam ederken dünya ekonomisinin yeni süper gücü ABD öncülüğünde 1944 yılında New Hampshire eyaletinin bir bölgesi olan Bretton Woods'ta **Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı** gerçekleştirilmiştir. Konferansta temel amaç, gelişmiş sanayileşmiş ülkelerin çıkarlarıyla örtüşmeyen ekonomik çatışmaların engellendiği, serbest ticaretin korunduğu ve mal değişiminin yanında uluslararası ödemelerin de istikrarının sağlandığı uluslararası parasal sistemin kurulması olmuştur.

Resim 4.1

Bretton Woods toplantılarına katılan delegeler İngiliz John Maynard Keynes ve Amerikan Harry White'ın sundukları raporları tartışmışlardır.

Konferansın sonucunda kabul edilen Bretton Woods Anlaşması ile 22 Temmuz 1944 tarihinde kapitalizmin yaşadığı krizi aşmak ve yeni bir uluslararası ekonomik düzeni kurmak amacıyla iki küresel ekonomik örgüt yaratılmıştır. Bretton Woods ikizleri olarak anılan bu örgütler **Uluslararası Para Fonu (IMF)** ve Dünya Bankası olarak da tanınan **Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD)**'dır. Örgütlerin küresel niteliği Soğuk Savaş'ın gölgesinde kalmıştır. Üzerinde uzlaşılan yeni kapitalizm mimarisinde ABD ekonomik gücünü kabul ettirmiş, sistemin merkezinde değeri altına bağlı olan Amerikan doları rezerv para olmuş, diğer ülkeler de ulusal paralarının değerini dolara bağlayarak yeniden bir sabit döviz kuru rejimi kurulmaya çalışılmıştır.

Bretton Woods Anlaşması ile kurulan iki uzmanlık kuruluşu IMF ve Dünya Bankası "Bretton Woods İkizleri" olarak anılmaktadır.

Sistemin üçüncü ayağını ise ülkeler arasında ticareti düzenleyen, serbestleşmesini sağlayan **Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)** oluşturmaktadır. 1947 yılında başlayan bu oluşum 1995 yılında yerini **Dünya Ticaret Örgütü (WTO)**'ne bırakmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa kapitalizminin yeniden inşasında önemli rol oynayan diğer bir örgüt ise günümüzdeki adıyla **Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)** olmuştur. Bu ünite kapsamında yukarıda bahsi geçen temel küresel uluslararası örgütlerin yapıları ve faaliyetleri tanıtılmaya çalışılacaktır.

ULUSLARARASI PARA FONU

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulacak, uluslararası ekonomik sistemin temelini oluşturan Bretton Woods Anlaşması'nın 22 Temmuz 1944 tarihinde imzalanmasının ardından 27 Aralık 1945 tarihinde Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund: IMF) faaliyetlerine başlamıştır. Gerçekleştirdiği ilk mali yardımda 1947 yılında Fransa'ya 25 milyon dolar kredi sağlamıştır. Başlangıçta 29 ülkeyle yola çıkan IMF bünyesinde Doğu Bloku ülkeleri yer almamıştır. Türkiye de 11 Mart 1947 tarihinde IMF'ye katılmıştır. IMF'nin faaliyetlerine başladığı dönemde siyasi alanda başlayan Soğuk

Savaş ekonomik alanda da devam etmektedir. Dünya ekonomisinde adeta iki kutup arasında da ekonomik yarış sürmektedir. IMF üyelerinin sayısı 1950'lerin sonlarında ve 1960'lı yıllarda birçok Afrika ülkesinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla artmış ancak Sovyet etki alanındaki birçok ülke örgüte katılmamıştır.

Uluslararası Para Fonunun (IMF) kurumsal web sayfası http://www.imf.org

Bretton Woods sistemini yürüten IMF, görevlerini 1960'lı yılların sonuna kadar yürütebilmiştir. Uluslararası parasal sistemin merkezinde yer alan ABD doları rezerv para olarak uluslararası ödemelerin gerçekleşmesini sağlamıştır. Sabit döviz kuru sisteminin yarattığı istikrar ortamında başta ABD olmak üzere Batı kapitalizminin lider ülkeleri yeniden üretim güçlerini artırmışlardır. Ancak 1963'te başlayan Vietnam Savaşı ile ABD'nin Soğuk Savaş harcamaları ekonomik yapısının bozulmasına yol açmıştır. ABD doları, Bretton Woods Sistemi'nin temelinde yer aldığı için, doların değeri ulusal para sistemleri için büyük bir önem kazanmıştır. ABD dolarına olan güvenin azalmaya başlaması sonucunda 1971 yılında doların altınla olan bağlantısının kesilmesiyle sistem fiilen çökmüştür.

Uluslararası parasal sistemde doğan bu kaosun etkilerini azaltmaya çalışan IMF 1973'teki petrol kriziyle bir şokla daha karşılaşmıştır. Petrol fiyatlarındaki ani yükseliş, birçok gelişmekte olan ülkenin dış ödeme güçlüğü yaşamasına neden olmuştur. IMF'nin temel görevleri arasında yer alan "ödeme güçlüğü çeken ülkelere yardım etme fonksiyonunu" yerine getirememeye başlamıştır. Üstelik bu gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ekonomilerden sağladığı dış borçları geri ödeyememesi durumu, gelişmiş ülkelerdeki krizin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Diğer taraftan dış ödeme güçlüğü çeken ülkeler ulusal paralarının değerlerini değiştirmeye, döviz giderlerini azaltmak için ithalatı kısıtlamaya başvurmuşlardır. Sanayileşmiş ülkelerin dış pazarlarının daralması üretim krizini de beraberinde getirmiştir.

1970'lerden itibaren dünya ekonomisinde başlayan yeni küreselleşme döneminde IMF'nin de yeni görevleri olmuştur. Liderliğini ABD'nin yaptığı dünya kapitalizminin gelişmiş-sanayileşmiş ülkelerinin büyüme hızlarında ciddi düşüşler yaşanması, sermayenin ulusal ekonomiler sınırını aşmasını, daha yüksek kâr getirecek yeni yatırımları gerçekleştirmesini gerekli kılmaktaydı. **Washington Konsensüsü** olarak da anılan neoliberal ekonomi politikaları krizden çıkmak için izlenmesi gereken politikaların ana hatlarını belirlemektedir. Buna göre uluslararası ekonomik sistemle entegre olan ülkelerde:

- Mali disiplin sağlamalı,
- Özel mülkiyet korunmalı,
- Kamu harcamaları azaltılmalı,
- Kamu teşebbüsleri özelleştirilmeli,
- Vergi reformu gerçekleştirilmeli,
- Ticaret serbestleştirilmeli,
- Finansal reform gerçekleştirmeli,
- Uluslararası ticaretin önündeki engeller kaldırılmalı,
- Sermaye hareketleri serbest bırakılmalı,
- Yoksul ülkelere yardımcı olmalıdır.

Bu yeni dönemde IMF, IBRD ve GATT'ın temel görevleri Washington Konsensüsüyle belirlenen ilkelerin uygulanması olmuştur.

Geçiş ekonomileri kavramı, sosyalizm uygulamasından vazgeçerek piyasa ekonomisi koşullarına göre yapılanmaya çalışan eski Doğu Bloku ülkelerini tanımlamak için kullanılmaktadır.

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla IMF artık küresel bir örgüt hâline gelmiştir. Böylece IMF'nin görevleri arasına eski Doğu Bloku ülkelerinin kapitalizme geçiş sürecini yönetmek/yönlendirmek de girmiştir. 90'lı yıllar boyunca IMF bu ülkelerde politika danışmanlığı, teknik yardım ve finansal destek sağlamıştır. Bu süreç **geçiş ekonomileri**nin 2004 yılında AB üyeliğini elde etmeleriyle başarıya ulaşmıştır.

Sovyet Bloku'nun çökmesinin ardından küresel kapitalizm adeta zaferini ilan etmiş ve dünya ekonomisinde sermaye hareketleri hız kazanmaya başlamıştır. Dünya ekonomisindeki finansal serbestleşmenin yarattığı tahribatın en güçlü olduğu dönemlerden birisi 1997 Asya Finansal Krizi olmuştur. Finansal krizden etkilenen hemen hemen her ülke, hem mali yardım için hem de ekonomi politikaları reformu konusunda IMF'den yardım istemiştir. Krizle başa çıkmak için izlenen politikalar IMF tarihinde en yoğun eleştirileri de beraberinde getirmiştir.

Resim 4.2

IMF bugün dünyanın birçok şehrinde düzenlenen gösterilerde protestoların hedefi olmaktadır.

Bu eleştirilerin ardından Dünya Bankası ile birlikte, biraz imajı da düzeltebilmek için yoksul ülkelerin borç yükü hafifletmek amacıyla faaliyetler düzenlemektedir. Bu faaliyetlerin BM'nin **Binyıl Kalkınma Hedefleri** ile uyum sağlaması amaçlanmıştır.

IMF tarihindeki bir diğer önemli aşama 2007 yılında ABD'de mortgage kredi piyasasındaki çöküş ile başlayan ve 2008 yılında dünyaya yayılan küresel ekonomik kriz olmuştur. Krizin IMF'nin sağladığı finansal serbestlik ortamında küresel sermaye akımlarındaki büyük dengesizliklerin sonucunda ortaya çıkması bu Örgütün yine tartışılmasına, yapısında ve yönetiminde reform taleplerine neden olmuştur.

BM üyesi ülkelerin 2015'e kadar ulaşmayı taahhüt ettikleri hedefler **Binyıl Kalkınma Hedefleri** olarak anılır. Bu sekiz hedef:

- Aşırı yoksulluğun ve açlığın yok edilmesi,
- Evrensel ilköğretimin sağlanması,
- Cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadınların güçlendirilmesi,
- Bebek ölüm oranının azaltılması,
- Anne sağlığının iyileştirilmesi,
- HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi,
- Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması,
- Kalkınmaya yönelik küresel işbirliğinin geliştirilmesidir.

Yapısı ve Yönetimi

2012 yılında 187 ülke IMF üyesidir. IMF, Birleşmiş Milletlerin uzmanlık kuruluşlarından birisidir. Buna karşılık idari ve mali açıdan bağımsız bir örgüt olarak faaliyet göstermektedir. IMF bir Fon olduğu için her üye bu fona katkıda bulunur. Bu da Fonun sermayesini oluşturur. Üyelerin sermayeye katılım paylarına kota denir. Kota hem IMF'nin yönetimine katılımlarını hem de üyelerin Fon kaynaklarından yararlanmasında temel kriter olarak kullanılmaktadır. Üyelerin Fon sermayesine katkıları, ulusal gelirleri, dış ticaret hacimleri, döviz rezervleri, ihracat çeşitliliği ile dış ödemeleri göz önünde bulundurularak belirlenir.

IMF ağırlıklı oy yöntemini kullanır. Her üye ülkenin sabit oyunun yanında, Fon sermayesine katkısı ölçüsünde (kotası) değişken oyu bulunmaktadır. Bir ülkenin kotası ne kadar fazla ise karar alma sürecinde ağırlığı da o ölçüde fazla olmaktadır.

Ülke	Toplam Kotadaki Payı (%)	Toplam Oy Günündeki Payı (%)
ABD	17.82	16.75
Japonya	6.57	6.23
Almanya	6.12	5.81
Fransa	4.51	4.29
İngiltere	4.51	4.29
Türkiye	**0.61**	**0.61**

*2010 yılında kotalar ve oy güçleri değişmiş ancak henüz uygulamaya girmemiştir.

Tablo 4.1
IMF'de en yüksek kotaya ve oy gücüne sahip beş ülke ve Türkiye

Kaynak: *IMF.*

Yönetim Kurulu (Guvernörler Konseyi)

IMF'nin en üst karar alma organıdır. Her ülke bir guvernör ve alternatifini seçerek konseye gönderir. Genelde üye ülkelerin maliye bakanları ve merkez bankası başkanları bu görevi yüklenirler. Guvernörler Konseyi, IMF'nin Kurucu Anlaşması'nın yorumlanması ile ilgili konularda nihai hakemdir. İcra Direktörleri Kurulu üyelerini atma yetkisine sahiptir.

IMF ve Dünya Bankası Grubu Yönetim Kurulu yıllık toplantıları Eylül veya Ekim ayında gerçekleşir. Toplantılar, alışıldığı için iki yıl üst üste Washington'da, üçüncü yıl başka bir üye ülkede gerçekleştirilmektedir. Yıllık toplantıları her yıl üyeler arasından dönem başkanlığı esasına göre bir Guvernör başkanlığında gerçekleşir.

Bakanlar Komitesi

IMF Yönetim Kurulu'na tavsiyelerde bulunan iki bakanlar komitesi bulunmaktadır: Uluslararası Para ve Finans Komitesi (IMFC) ve Kalkınma Komitesi. IMFC 187 guvernör arasından seçilen 24 üyeden oluşur. IMFC bir yılda iki kez toplanır. Komite, küresel ekonomiyi etkileyen ortak konularda Guvernörler Konseyi'ne tavsiyelerde bulunur. Kalkınma Komitesi ise yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma ile ilgili konularda IMF ve Dünya Bankası Guvernörler Konseyine danışmanlık yapmakla görevlidir. Bu komitede de genellikle finans ve kalkınma bakanlarından oluşan 24 üye vardır.

İcra Direktörleri Kurulu

İcra Kurulu IMF'nin günlük işlerini yürütür. 187 ülke Kurulda 24 üye ile temsil edilir. En yüksek kotaya sahip 5 ülke birer temsilci bulundururken diğer ülkeler, iki yılda bir grup temsilcilerini seçerek gönderirler.

Kurul, Guvernörler Konseyi'nin yetki verdiği alanlarda faaliyet gösterir. İcra Direktörleri Kurulu 5 yıllık bir dönem için **IMF Başkanı**'nı (Genel Direktör) seçer. Başkanın oy hakkı yoktur. Fonun Guvernörler Konseyi ve İcra Kurulunda kararlar oy çokluğu ile alınır. Ancak Fonun yapısında yapılacak değişiklikler, yeni üyelerin katılımı, kota miktarlarında değişiklik gibi önemli konularda toplam oy gücünün %85'i aranmaktadır. Bu durum ABD'ye %15'ten fazla oy gücüne sahip olması nedeniyle adeta bir veto olanağı yaratmaktadır.

Resim 4.3

2011 yılında IMF'nin 11. Başkanı Fransız Christine Lagarde olmuştur.

Amaçları ve Fonksiyonları

Türkiye, İcra Direktörleri Kurulu'nda 2012'de İcra Direktör Vekili, 2014'de ise İcra Direktörü olarak yer alacaktır.

IMF'nin temel amacı, uluslararası parasal ve finansal sistemin istikrarını sağlamaktır. Dolayısıyla uluslararası finansal sistemi etkileyecek krizlerin etkilerini azaltabilmek için üye ülkeler ile birlikte çalışır, onlara yardımcı olur. Fonun amaçları IMF'yi kuran Anasözleşme'nin 1'nci maddesinde;

- Uluslararası parasal işbirliğini teşvik etmek,
- Uluslararası ticaretin dengeli büyümesini ve yaygınlaşmasını kolaylaştırmak,
- Kur istikrarını desteklemek,
- Çok taraflı bir ödemeler sistemi kurulmasına yardım etmek,
- Ödemeler dengesi güçlükleri yaşayan üyelere yeterli koruma önlemleriyle beraber kaynaklar sunmak olarak belirtilmiştir.

IMF Anasözleşmesi'yle Fona, üye ülkelerin ödemeler dengesi açıklarını azaltılmasını sağlama, dış ödeme güçlüğü çeken ülkelere finansal destek verme, döviz kurlarında istikrarı teşvik etme, üyelerin devalüasyona başvurmalarına engel olma, dövize ilişkin işlemleri serbest bıraktırma ve çok taraflı ödemeler sistemi kurma görevleri verilmiştir.

Gözetim, ülkelere teknik yardım ve eğitim ile borç verme IMF'nin elindeki üç ana araçtır. Bütün bu faaliyetler IMF'nin araştırma ve istatistik faaliyetleriyle desteklenmektedir. IMF, ekonomik istikrar ve küresel büyümenin sağlanması için üye ülkelerin sağlam ekonomik ve mali politikalar izlemesini teşvik eder. Bunu yapmak için küresel, bölgesel ve ulusal ekonomik gelişmeler düzenli olarak izler. Aynı zamanda, diğer ekonomiler üzerindeki tek tek ülkelerin politikalarının etkisini değerlendirmektedir. **Gözetim** görevine bağlı olarak IMF, her üye ülkenin ekonomik durumun derinlemesine değerlendirildiği raporlar yayınlar. IMF, aynı zamanda gerektikçe çok taraflı istişare adı verilen toplantılarda küresel ekonomik sorunların görüşülmesini sağlar.

IMF'nin üye ülkeler, bölgesel ekonomiler ve küresel ekonomi üzerine temel raporları yılda iki kez yayımlanan Dünya Ekonomik Görünüm, Bölgesel Ekonomik Görünüm ve Küresel Finansal İstikrar Raporu'dur.

IMF üyelerine etkin ekonomi politikaları uygulayabilmeleri için teknik destek ve yardım sunmaktadır. **Teknik yardım**, maliye politikası, para ve kur politikaları, bankacılık ve finansal sistemin gözetim ve düzenleme ve istatistik dahil olmak üzere çeşitli alanlarda sunulmaktadır. IMF, özellikle dört alanda teknik yardım ve eğitim sağlar:

- Para ve maliye politikaları, para politikası araçları, bankacılık sisteminin denetim ve yeniden yapılandırılması ve merkez bankalarının yapısal gelişimi,
- Maliye politikası ve yönetimi (vergi ve gümrük politikaları ve yönetimi, bütçe hazırlama, harcama yönetimi, sosyal güvenlik ağlarının tasarımı, iç ve dış borç yönetimi vb.)
- İstatistiksel verilerin gerçeği yansıtması,
- Ekonomik ve mali mevzuat.

IMF, elindeki kaynakları Fon politikalarına uygun olarak talepte bulunan üyelerine tahsis ederek, onların karşılaştıkları ödemeler dengesi açıklarını finanse eder. Bir diğer araç da IMF'nin imtiyazlı bir faiz oranı üzerinden düşük gelirli ülkelere sağladığı Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı (PRGF) ve Dışsal Şokların Kolaylığı (ESF) gibi kredilerdir.

IMF Kaynaklarından Yararlanma

IMF kaynakları, kalkınma bankalarının yaptığı gibi proje finansman kredileri değildir. IMF kredileri, üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının çözümüne yardım-

cı olmak ve ekonomilerin istikrara ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme seviyesine kavuşabilmesi amacıyla verilir. Burada amaç ülkenin uluslararası ödemelerini gerçekleştirebilmesidir. IMF, üyelerine sunduğu kaynaklar:

- IMF üyelerinin kota ödemelerinden,
- Altın varlıklarının satışından,
- Verilen kredilerden elde edilen faiz gelirlerinden oluşmaktadır.

Hemen hemen tüm IMF üyeleri en az bir kez IMF kaynaklarına başvurmuştur. Uygulamada Fon oluşturulduğundan bu yana, borç verme amacı önemli ölçüde değişmiştir. Bu kaynaklar 1970'lerin sonuna kadar sanayileşmiş ülkelere yönlenmiştir. 80'li yıllarda petrol şokunun ardından az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, 90'larda Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine, 2008'den itibaren de küresel finansal krizin vurduğu ülkelere yönelmiştir.

IMF üyelerine mali yardım sağlarken bu kredilerin Fonun amaçları doğrultusunda kullanılması ve ödemeler dengesi açıklarını gidermesi şartını arar. Fonun öne sürdüğü şartlar, izlenecek ekonomi politikaları ile ilgilidir. Verilen kaynaklar ile belli bir süre içinde ödemeler dengesi sağlanmalı, ekonomik büyüme gerçekleştirilmeli, ticaret ve ödemeler dengesi kısıtlamaları kaldırılmalıdır. Burada öne sürülen şartlar daha önce ifade ettiğimiz Washington konsensüsü ile belirlenen ilkelerle uyumludur. Diğer bir deyişle IMF kaynaklarını kullandırırken üyelerine vermiş olduğu fonların kuruma geri dönmesini sağlayacak politikaların ilgili ülkelerce izlenmesini zorunlu bir şart olarak ileri sürer. IMF'nin bu politikasına **şartlılık politikası** denir. Sağlanan mali destekler arttıkça Fonun öne sürdüğü şartlar da giderek ağırlaşmaktadır.

Bu amaçla, IMF kaynaklarına başvuran ülke ile sorunları çözmek için uygulanacak ekonomi politikalarını görüşür ve bazı hedefler belirler. Fondan kaynak talep eden ülke, ödünç süresi içinde izleyeceği ekonomi politikasının içeriğini ve alacağı istikrar önlemlerini açıklayan bir **niyet mektubu**nu IMF İcra Direktörleri Kuruluna sunar. Niyet mektubu IMF tarafından uygun görüldükten sonra ülkeye verilecek kredi dilimleri bir takvime bağlanır. Dilimlerin sırayla serbest bırakılması, ülkenin belirlenen ekonomi politikalarını uygulamasıyla mümkün olur.

Özel Çekme Hakları (Special Drawings Rights: SDR) Bretton Woods sabit kur sistemi desteklemek için 1969 yılında IMF tarafından oluşturulmuştur. Dünya ticaretinin ve ekonomik gelişmenin desteklenmesi için Fonun temel rezervleri olan ABD doları ve altın rezervlerinin yetersiz kalması üzerine üye ülkeler arasında ödeme sistemini sağlayacak SDR, her ülkenin kotası karşılığında SDR tahsis edilmesiyle oluşturulur. Böylece SDR, ülkenin uluslararası rezervlerinin güçlenmesini sağlar. Bu nedenle kaydi bir paradan çok alacak hakkı olarak tanımlamak gerekir. Karşılıklı ödemelerde SDR kotası yetmeyen ülke belirli bir faiz ödemektedir.

SDR değeri başlangıçta 0.888671 gram altına, aynı zamanda 1 $'a eşdeğer kabul edilmiştir. Ancak, 1973 yılında Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra, SDR'nin değeri bir para sepetine bağlanmıştır. Günümüzde Euro, Japon Yeni, İngiliz Sterlini ve ABD dolarından oluşan döviz sepeti olarak yeniden tanımlanmıştır.

Ana Kredi İmkânları

IMF'nin **Stand-by Düzenlemesi** (SBA) gelişmekte olan ülkeler için temel kredi aracıdır. Ülkenin sunduğu niyet mektubundaki taahhütler stand-by (destekleme) düzenlemesinin içeriğini oluşturur ve bu belge ekinde niyet mektubu ile birlikte IMF İcra Direktörleri Kurulunun onayına sunulur. SBA bir veya iki yıllık makroekonomi politikalarını kapsar. Onay alındıktan sonra ülkeye verilecek kredi dilimleri

bir takvime bağlanır. SBA sürecinde izlenecek politikaların denetimi için performans kriterleri belirlenir ve SBA'da belirlenen hedeflere ne ölçüde ulaşıldığını belirleyebilmek için "program gözden geçirmeleri" gerçekleştirilir. Gözden geçirme sürecinin ardından kredi taksitleri üye ülkeye gönderilir. Üye ülkenin performans kriterini sağlayamaması durumunda IMF gözden geçirmeyi tamamlamamaya ve kullanımları durdurmaya karar verebilir.

Bir diğer imkân Genişletilmiş Fon Kolaylığı'dır. Bu imkândan daha çok ekonomilerinde yapısal sorunlar nedeniyle ödemeler dengesi güçlükleri yaşayan ülkeler yararlandırılır. Dolayısıyla daha uzun süreli finansman modelidir. Esnek veya İhtiyati Kredi Hatları ise sağlam ekonomik yapıya sahip ülkelere kullandırılan imkânlardır. IMF'nin Dünya Bankası ile birlikte yoksulluğu azaltma hedefine bağlı olarak, Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı aracılığıyla en az gelişmiş ve borçlu ülkelere imkân sağlamaktadır. Elbette bu imkânlar çok düşük faizli ve uzun vadelidir.

İNTERNET

Türkiye'nin IMF imkânlarından hangi ölçüde yararlandığını görmek için http://www.hazine.gov.tr adresinde Dış Ekonomik İlişkiler bölümüne bakabilirsiniz.

SIRA SİZDE 1

Türkiye'nin IMF imkânlarından ne ölçüde yararlandığını araştırınız.

DÜNYA BANKASI GRUBU

WORLD BANK

Bretton Woods Konferansı'nda belirlenen amaçlardan birisi de savaş sonrası tahrip olmuş ekonomileri yeniden inşa etmektir. **Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD)** bu amaçla kurulmuştur. İlk defa Economist dergisinde IBRD'ye atfen **Dünya Bankası** ifadesinin kullanılmasıyla bu kavram yerleşmiştir. Günümüzde Dünya Bankası grubu şekil 4.1'den görüleceği üzere 5 uzman örgütten oluşmaktadır. Banka üyesi ülkelerin sermayeye katkılarıyla oluşan kaynaklar başlangıçta savaş sonrası Avrupa'nın yeniden imarına yönelik altyapı yatırımlarının finansmanında kullanılmıştır. Bu dönemde ABD'nin hızla artan sermaye ihracı istikrarlı pazarlar yaratmak amacını gütmüştür. Hatta IBRD kaynaklarına ilave olarak ABD Marshall Planı aracılığıyla da Avrupa'ya kaynak aktarmıştır.

Avrupa kıtasında ekonomik toparlanma yaşandıktan sonra Banka, ilgisini Latin Amerika, Asya ve Afrika'daki gelişmekte olan ülkelere çevirmiş, bu ülkelerde altyapı yatırımlarını finanse etmiştir. 1950 yılından sonra yoksul ülkelerin borçlarını ödemekte zorlanmaları nedeniyle *Uluslararası Kalkınma Birliği* kurulmuş, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasıyla özel sektör yatırımlarını destekleyen *Uluslararası Finans Kurumu*, Banka üyesi ülkelerde yatırım yapanlara risk sigortası sağlayan *Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı* ile anlaşmazlıklarda hakemlik rolü üstlenen *Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkezi*nin de katılımıyla **Dünya Bankası Grubu** oluşmuştur.

Günümüzde Dünya Bankasının 188 üyesi vardır. Dünya Bankası üyesi olabilmek için IMF üyesi olmak gerekmektedir. Üyelik aynı zamanda diğer uzmanlık örgütleri için de şarttır.

Yapısı ve Yönetimi

Dünya Bankası, 188 üye ülkeden oluşan bir kooperatif gibi yapılanmıştır. Bu üye ülkeler ya da hissedarlar, politikaları yapan *Guvernörler Kurulu*'nda genellikle maliye ve kalkınma bakanları aracılığıyla temsil edilirler. Guvernörler Kurulu Dün-

ya Bankası Grubu ve Uluslararası Para Fonu Yıllık Toplantıları aracılığıyla yılda bir kez toplanır. Bankanın genel politikasını belirler. Bu nedenle Banka faaliyetleri Guvernörler Kurulunun yetki verdiği 25 kişiden oluşan *İcra Direktörleri Kurulu* tarafından yürütülür. Aynı Guvernörler Kurulu, Banka üyelerinin katıldığı Uluslararası Kalkınma Birliği ve Uluslararası Finans Kurumu için de geçerlidir. Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez yönetiminde de yer alırlar.

Geleneksel olarak Dünya Bankası Başkanı'nı ABD, IMF Başkanı'nı ise Avrupa ülkeleri belirler.

İcra Direktörleri Kurulu; krediler ve garantiler, yeni politikalar, Banka bütçesi, ülke yardım stratejileri ve borçlanma ve finansal kararların onaylanması da dahil olmak üzere Bankanın denetimi gibi faaliyetler için haftada en az iki kez toplanmaktadır. Kurul en büyük beş hissedar olan Fransa, Almanya, Japonya, İngiltere ve ABD'nin birer ve diğer üye ülkelerden seçilmiş 20 icra direktöründen oluşur (Çin, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan kendi temsilcilerini seçer). İcra Direktörleri Kurulu beş yıllık bir dönem için **Dünya Bankası Grubu Başkanı**'nı belirler. Başkan, Bankanın genel yönetiminden sorumludur.

Resim 4.4

Dünya Bankası Grubu Başkanlığı görevini 1 Temmuz 2012'de Dr. Jim Yong Kim devralmıştır.

Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası

1944 yılında kurulan Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD), Dünya Bankası Grubunu oluşturan beş kuruluştan biridir. IBRD, orta gelirli ülkelere sürdürülebilir bir büyüme hızı yakalamak, yoksullukla mücadele etmek gibi amaçlarla kredi sağlar. IBRD'nin temel faaliyet alanları:

- Özel yatırımcıların kârlı bulmadıkları uzun vadeli insani ve sosyal kalkınma ihtiyaçlarını destekleyen alanlara kredi sağlamak,
- Kriz dönemlerinde, krizden en çok etkilenen yoksul kesimlere destek sağlamak,
- **Yapısal uyum politikaları** ve kurumsal reformları (sosyal güvenlik, yolsuzlukla mücadele vb.) desteklemek,
- Özel sermaye yatırımları için elverişli ortam oluşturmak,
- Yoksul ülkelere hibe sağlamaktır.

IMF'nin de desteklediği **Yapısal uyum politikaları;**
- Ulusal paranın devalüasyonu,
- Kamu harcamalarının azaltılmasını,
- Kamunun ekonomideki ağırlığının azaltılmasını,
- Dış ticaretin liberalleştirilmesini,
- Piyasaların serbestleştirilmesi ve yeniden düzenlenmesini,
- Özelleştirme ve kamu harcamalarının yeniden yapılandırılmasını kapsamaktadır.

IMF ve IBRD yönetiminde ağırlıklı oy sistemi mevcuttur. Banka yönetiminde her ülkenin 250 sabit oyuna ilave olarak sermayeye katılımı ölçüsünde oy gücü vardır. Bu nedenle aynı IMF'de olduğu gibi başta ABD olmak üzere beş ülkenin oy gücü toplam oyların yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır.

Ülke	Sermaye Taahhüdü (Milyon ABD doları)	Toplam Sermaye Payı	Oy Sayısı	Toplam Oy Gücündeki Payı (%)
ABD	26496.9	16.23	265219	15.80
Japonya	15840.4	9.70	158654	9.45
Almanya	7742.4	4.74	77674	4.63
Fransa	7369.5	4.51	73945	4.40
İngiltere	7369.5	4.51	73945	4.40
Türkiye	1111.7	0.68	11367	0.68

Tablo 4.2
IBRD sermayesine en çok katkı yapan ve oy gücü yüksek ülkeler

Kaynak: *IBRD.*

IBRD Finansmanları

IBRD, genel bütçeli kuruluşlara doğrudan, diğer kamu kurum ve kuruluşları ile belediyelere hükûmet garantisi altında kredi vermektedir. Bu bağlamda, özel sektöre doğrudan kredi verilmesi mümkün değildir. IBRD'nin finansmanı proje kredileri şeklinde gerçekleşir. Bu nedenle projelerin kendini finansmanı önemli bir ölçüt olmaktadır.

IBRD kredi ve destek ihtiyacı duyan üye ülkelere finansman sağlarken üye ülkelerin katılım sermayeleri, sermaye piyasalarından yapılan borçlanmalar yoluyla temin edilen fonlar, açılan kredilerin geri ödenmesinden, menkul kıymet satışlarından ve diğer faiz geliri vb. diğer gelirlerden olmak üzere beş finansman kaynağından yararlanır.

IBRD bir ülke dâhilinde, genellikle üç ila dört yıllık bir süre için faaliyetlerine yol gösteren **Ülke Ortaklık Stratejisi** (Country Partnership Strategy: CPS) hazırlar. Ortaklık Stratejisi İcra Direktörleri Kurulunun onayından geçtikten sonra ülkeye Dünya Bankasının önerdiği yardım paketi uygulamaya girer. Türkiye için son strateji 2008 - 2011 mali yıllarını kapsamaktadır. Türkiye 1950'den itibaren çok sayıda IBRD kredisi almıştır. 1970'den sonra IMF'nin geliştirdiği yapısal uyum politikalarını desteklemek için krediler vermektedir.

Uluslararası Kalkınma Birliği

Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Dünya Bankası Grubunun 1960 yılında ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower'ın önerisiyle kurulan, dünyanın en **yoksul ülkeleri**ne faizsiz kredi ve hibe programları sağlayan kuruluşudur. IDA'nın kaynakları bağışta bulunan gelişmiş ekonomilerdir (dönör ülkeler). Bağışçı ülkeler her üç yılda bir taahhütlerini yenilerler (2010 yılında toplam taahhüt 49 milyar dolardır.) Bağışların yanında IBRD ve IFC'nin katkıları ile kredilerin geri ödemeleri diğer IDA kaynaklarını oluşturur.

IDA'nın günümüzde 172 üyesi bulunmaktadır. Bu ülkelerden 31 tanesi gelişmiş ülkeler kategorisindedir ve toplam oy gücündeki payları sermayeye katkılarına göre yüksektir: %53.81.

Yoksul ülkeler belirlenirken her yıl Dünya Bankasının belirlediği kişi başı gayrisafi yurt içi hasıla miktarı eşik alınır (2012 için 1175 ABD doları). Bu göreli yoksulluk sınırının altında kalan ülkeler IDA kaynaklarından yararlanabilir.

IDA, 39'u Afrika'da olmak üzere dünyanın en yoksul 81 ülkesi için kaynak sağlar. Bu sayede yoksulluğu azaltarak ekonomik büyümeyi artırma ve insanların yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedeflemektedir. Kuruluşundan bu yana yaklaşık 240 milyar dolar kredi sağlayan IDA'nın kredileri düşük faizli, 25 ila 40 yıl vadeli, 5 ila 10 yıl geri ödemesiz kaynaklardır. IDA tarafından finanse edilen projeler ilköğretim, temel sağlık hizmetleri, temiz su ve arıtma, çevre koruma, istihdam, altyapı ve kurumsal hizmetlere yöneliktir. IDA kaynaklarından geçmişte yararlanan Çin, Mısır, Güney Kore ve Türkiye gibi ülkeler günümüzde bağışçı ülkeler arasında yer almaktadır.

İNTERNET **Uluslararası Kalkınma Birliği ile ilgili bilgiye http://www.worldbank.org/ida/ adresinden ulaşabilirsiniz.**

Uluslararası Finans Kurumu

Uluslararası Finans Kurumu (IFC), diğer kurumlar ile birlikte Dünya Bankası Grubunun faaliyetlerini destekler ancak yasal ve mali açıdan bağımsızdır. Dünya Bankası Grubu Başkanı aynı zamanda IFC Başkanı'dır. IFC gelişmekte olan ülkelerde özel sektöre

destek vermeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle hükûmet garantisi aranmaksızın, gelişmekte olan ülkelerdeki özel sektör kuruluşlarına kredi sağlayarak veya sermayelerine katılarak, piyasalardan sağlamakta güçlük çektikleri finansmanı sağlamaktadır.

IFC, özel kesime doğrudan kredi vererek veya ilgili firmanın hisse senetlerini satın alarak finansman sağlama görevi yapar. Bu tür doğrudan finansman fonksiyonunun yanında, az gelişmiş ülkelerdeki kalkınma bankalarının sermayesine katkıda bulunarak dolaylı yollardan da kredi sağlayabilir. Bu krediler için ilgili ülke hükûmetlerinden garanti şartı aranmaz. Böylece adeta ticari bir banka gibi kredi sağladığı yatırım projesinin karlılığı ve riski IFC'yi ilgilendirmektedir.

Uluslararası Finans Kurumu, özel sektöre hükûmet garantisi aranmaksızın kredi ve sermaye katılımı yoluyla finansman desteği vermektedir.

IFC'nin projeleri ve programları Bağımsız Değerlendirme Grubu tarafından değerlendirilir. IBRD üyesi ülkeler IFC'ye katılabilir. Günümüzde 184 üyesi vardır. Türkiye 19 Aralık 1956 tarihinde IFC üyesi olmuştur.

IFC'ye üye ülkelerin oy gücü IBRD ve IDA'da olduğu gibi sabit (250 adet oy/ülke) ve değişken oylardan oluşmaktadır. Değişken olaylar üyelerin sermayeye katkılarıyla belirlenmektedir.

Şekil 4.1

IFC yönetiminde en çok oy gücüne sahip ülkeler ve Türkiye

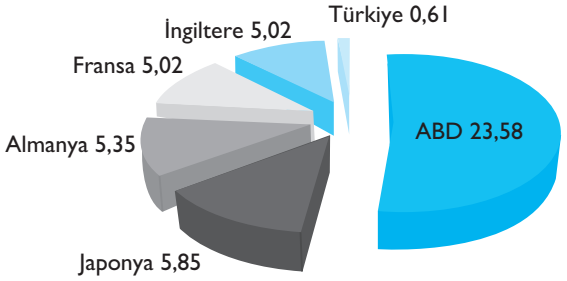

Uluslararası Finans Kurumu ile ilgili bilgiye http://www.ifc.org adresinden ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

IDA ile IFC'nin görev alanları farklı mıdır? Türkiye'den bir şirket IDA kaynaklarından yararlanmak için başvurabilir mi?

SIRA SİZDE 2

Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı

Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (Multilateral Investment Guarantee Agency: MIGA), gelişmekte olan bir üye ülkeye herhangi bir MIGA üyesi bir ülkede yatırımcılar tarafından yapılan uluslararası yatırımlar sigortalanır. MIGA risklere göre fiyatlandırma yapar ve sigorta primleri proje bazında belirlenir. MIGA 15 yıla kadar (bazı projelerde 20 yıldır.) sigorta garantisi sağlar. MIGA'nın 2012 yılında 177 üyesi vardır. Bu ülkelerden 25'i gelişmiş ekonomiler kategorisindedir ve toplam oy gücündeki payları %50.05'tir.

ISCID uluslararası yatırımların karşılaştığı anlaşmazlıklarda hakemlik görevi yaparken **MIGA** ise yatırımların karşılaşabileceği ekonomik-politik risklere karşı sigorta görevi görmektedir.

MIGA yatırımcıların karşılaşabileceği riskleri aşağıdaki gibi kategorize etmiştir.

- Dövize çevrim ve sermaye transferlerinin kısıtlanması: Yatırımcının yerel para biriminin (sermaye, faiz, anapara, kâr, işletme payı ve diğer ödemeler) yatırım yapılan ülke dışına transfer için dövize çevirememesinden doğan zararlara ve döviz temininde aşırı gecikmelere karşı sigorta sağlanır.

- Kamulaştırma: Yatırım yapılan ülke hükûmeti kararıyla yatırımın mülkiyetine ilişkin haklarını kısıtlayan veya ortadan kaldıran eylemlerinden doğan zararlara karşı koruma sağlar.
- Savaş, terörizm ve sivil düzensizliğin yarattığı riskler: İhtilal, ayaklanma, hükûmet darbesi, sabotaj ve terör eylemleri dâhil, yatırım yapılan ülkede siyasi amaçlı savaş eylemleri ve iç kargaşa nedeniyle maddi varlıkların hasar görmesi, tahrip edilmesi veya kaybolmasından doğan zararlara karşı koruma sağlar.
- Sözleşmenin ihlali: Yatırım yapılan ülke hükûmetinin yatırımcı ile arasındaki sözleşmeyi ihlal etmesi veya bu sözleşmeye uymamasından doğan zararlara karşı koruma sağlar.

Sigorta yaptırabilmek için yatırımcının yatırım yapılacak ülke haricindeki bir MIGA üyesi ülkenin vatandaşı olmak gerekir. Bazı durumlarda, MIGA yatırım yapılan ülkenin vatandaşı tarafından yapılan bir yatırımı da sigorta edebilir, bunun için finansman kaynağının yatırım yapılan ülkenin dışından olması ve yatırım yapılan ülke hükûmetinin yatırımı onaylaması gereklidir. Bir üye ülkede kurulmuş veya faaliyet merkezi bir üye ülkede olan ya da hisselerinin çoğunluğu üye ülke vatandaşlarına ait şirketler ve finans kurumları sigortadan yararlanabilir. Kamuya ait şirketler de ticari esasta faaliyet gösterdikleri takdirde MIGA sigortalarından yararlanabilirler.

Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez

ICSID
INTERNATIONAL CENTRE FOR SETTLEMENT OF INVESTMENT DISPUTES

Dünya Bankası artan yabancı sermaye yatırımlarının karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilmek için hazırladığı "Devletler ile Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümüne Dair Anlaşma" adlı uluslararası anlaşma ile **Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez** (International Centre for Settlement of Investment Disputes: ICSID) oluşturulmuştur. Sözleşmenin yürürlüğe girebilmesi için gerekli 20 ülkenin imzası ile ICSID, 14 Ekim 1966 tarihinde uluslararası tüzel kişiliğe kavuşarak çalışmalarına başlamıştır. ICSID, Dünya Bankası ile yakın ilişki içinde fakat bankadan bağımsız bir uluslararası örgüt olarak kurulmuştur. Günümüzde 147 ülke ICSID Sözleşmesi'ni onaylamıştır. IBRD üyesi ülkeler ICSID 'e katılabilir. Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne taraf diğer ülkeler ICSID Yönetim Kurulunun 2/3 kabulüyle alınan davetle üye olabilir.

Türkiye ICSID'i kuran "Devletler ve Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlenmesi Hakkındaki Sözleşme'yi 24.6.1987 tarihinde imzalayarak 27.5.1988 tarih ve 3460 sayılı Kanun ile onaylamıştır.

ICSID'ın merkezi de Dünya Bankasınınki gibi Washington'dadır. ICSID'ın dört önemli organı vardır: Yönetim Kurulu (İdari Konsey), Sekretarya, Arabulucular Paneli ve Hakemler Paneli. Yönetim Kurulunun görevleri; Merkezin idari ve mali tüzüklerini onaylamak, ara buluculuk ve hakemlik davalarının kurallarını belirlemek, Dünya Bankası ile olan ilişkileri düzenlemek, Merkezin bütçesini kabul etmek ve yıllık faaliyet raporunu görüşmektir. Dünya Bankasının başkanı aynı zamanda ICSID Başkanı'dır.

Dünya ekonomisinde uluslararası yatırım anlaşmazlıklarının çözümünde tahkim görevi yapan bir diğer önemli kurumsal yapı Milletlerarası Ticaret Odası (ICC) Tahkim Divanı'dır.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin birçok altyapı hizmetleri yatırımlarının finansmanında yap-işlet, yap-işlet-devret gibi modeller kullanmaktadır. Özellikle büyük projelerin yüklenicileri konsorsiyum altında birden fazla uluslararası yatırımcılar olmaktadır. Diğer taraftan uluslararası yatırım sözleşmelerinde, sözleşmenin taraflarından birisini devlet veya bir kamu tüzel kişisi oluşturmaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan anlaşmazlıklarda ulusal mahkemelerin yetkisi, anlaşmazlığın tarafı olan devletin iç hukukuna bağlıdır. Konunun ICSID hakemliğinde çözülebilmesi için devletin buna onay vermesi gerekmektedir. ICSID Sözleşmesi'ni onaylayan hiçbir devlet, Merkezin yargılama yetkisini peşinen kabul etmiş sayılmaz. Her yatırım anlaşmazlığında ayrıca onay vermesi gerekir.

"Uluslararası Tahkim" ne anlama gelmektedir? Milletlerarası Ticaret Odası Tahkim Divanı ile Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonun Tahkim Kuralları nedir? Türkiye'de uluslararası tahkime gitmek mümkün müdür? Araştırınız.

SIRA SİZDE 3

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

Dünya Ticaret Örgütünün temelini oluşturan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade: GATT) 30 Ekim 1947 tarihinde imzalanmış ve 10 Ocak 1948'de yürürlüğe girmiştir. 1948 yılından 1 Ocak 1995'e kadar geçen sürede Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, uluslararası ticareti düzenleyen ve üzerinde anlaşılan tek uluslararası çok taraflı sözleşme olmuştur.

GATT, yürürlükte kaldığı dönemde ticari ilişkilerde rekabeti bozan ve ticareti kısıtlayan engellerin görüşülerek kaldırıldığı tek uluslararası örgüt olmuştur. GATT'a taraf ülkeler, aralarında ortaya çıkan ticari sorunlar ile bunların çözüm yolları ve ticaretin geliştirilme imkânlarını görüşmek için belirli sürelerde toplanmışlardır. Bu niteliğiyle GATT, uluslararası bir dünya ticaret forumu olarak görev yapmıştır.

GATT 1947, genel ve özel nitelikteki amaçlara ulaşabilmek için başlıca dört temel ilkeden (kuraldan) hareket etmiştir. Bunlar:

En Çok Kayrılan Ülke İlkesi: Üye ülkeler arasındaki dış ticaret ayırımcı olmayan bazda yapılmalıdır. Bu ilke, GATT'ın 1'nci maddesinde yer alan ve kuruluşun özünü oluşturan en çok kayrılan ülke kuralına (the most favoured nation treatment principle: MFN) dayanır. İlke, her GATT üyesinin tüm taraflara, aynı gümrük tarife oranının uygulamasını ve ayırımcı işlemde bulunulmamasını öngörür. Bölgesel birleşmeler ve ticaret anlaşmaları en çok kayrılan ülke ilkesine getirilen bir istisnadır.

Tarifeler Yoluyla Koruma İlkesi: İlkeye göre GATT'a taraf ülkeler, sanayilerini sadece gümrük tarifeleri ile koruyacaklar ve bu amaçla diğer önlemlere başvurmayacaklardır. Dolayısıyla ithal kotalarının yerli sanayinin korunması amacıyla kullanılması yasaklanmıştır.

Ulusal İşlem İlkesi: Bu ilke, iç pazara ilişkin düzenleme ve uygulamalar yönünden ithal ve yerli mallar arasında ayrım yapılmamasını öngörür. Kural, (Millî Muamele: National Treatment) bir mal, hizmet ve fikrî mülkiyet pazara girdikten sonra uygulanır. Yerli üretimden gümrük vergisine eş bir vergi alınmamış olmasına rağmen, ithal mal üzerinden gümrük vergisi alınması ulusal işlem ilkesine aykırılık oluşturmaz.

Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi İlkesi: GATT, öncelikle gümrük tarifelerinin indirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Her üye ülkenin taviz listesinde yer alan oranlar bağlı oranlar (bound rates) olarak tanımlanmıştır. Bu oranların üzerine ülkeler çıkamaz, üye ülkeler bakımından bağlayıcıdır. Oranlar önemli ticaret ortaklarıyla telafi amacıyla müzakere edilmeksizin arttırılamaz.

GATT 1947'de yukarıda belirtilen temel ilkelerinden bazı istisnalar vardır. Bunlardan en önemlisi, Genel Anlaşma'nın ilk maddesinde yer alan ve GATT sisteminin esasını oluşturan en çok kayrılan ülke kuralından istisnadır. Bir grup ülke ken-

Türkiye GATT'a, 1950-1951 Torquay (İngiltere) Tarife Görüşmeleri sonucunda 21.12.1953 tarih ve 6202 sayılı Yasa ile katılmıştır. Genel Anlaşma'da daha sonra yapılan değişikliklerin, 14.06.1957 ile 03.06.1959 tarihli, 7014 ve 7322 sayılı Yasalar ile onaylanması uygun bulunmuştur.

En Çok Kayrılan Ülke ilkesinin çeşitli istisnaları vardır. Bunlar; gümrük birlikleri, serbest ticaret anlaşmaları gibi bölgesel ticaret anlaşmaları ve genelleştirilmiş tercihler sistemi (GSP: Generalized System of Preferences) gibi gelişme yolundaki ülkeler lehine düşük gümrük vergisi alınması veya gümrük vergisinin alınmaması gibi ayrımcı nitelikteki uygulamalar ile Anlaşma'nın öngördüğü antidamping ve telafi edici vergiler gibi diğer uygulamalardır. Bölgesel birleşmeler ve ticaret anlaşmaları en çok kayrılan ülke ilkesine getirilen istisnalar arasında yer alır.

di aralarında bir ekonomik birleşme kurmaya karar vermiş ve Genel Anlaşma'da öngörülmüş şartları da yerine getirmişlerse gümrük indirimleri ile miktar kısıtlamalarının kaldırılması, sadece birleşmeye dahil olan ülkeler için geçerli olacaktır.

GATT'ın amaçları üyelerinin hayat seviyelerini yükseltmek, reel gelir ve efektif talepte istikrarlı bir büyüme ile dünya kaynaklarında tam kullanımı sağlamak, üretimin ve uluslararası ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmaktır. GATT'ın dünya ticaretini serbestleştirme konusunda gerçekleştirdiği gümrük tarife indirim görüşmeleri başarı ile sonuçlanmıştır.

SIRA SİZDE 4

GATT'ın temel ilkeleri nelerdir?

GATT Döneminde Yapılan Tarife İndirim Görüşmeleri

GATT kapsamında yapılan tarife indirim turlarına *Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri* diğer bir deyişle *Ticaret Turu* (Raund) denir. GATT'ın kuruluşundan bu yana ticaret turları önemli gelişme göstermiştir. Bu turlarda GATT hükümlerine aykırı kısıtlama önlemlerinin alınmasının durdurulması *standstill*, bu önlemlerin kaldırılması ise *rollback* olarak isimlendirilir. GATT'a taraf ülkeler arasında yapılan gümrük tarife indirim turları aşağıda açıklanmıştır.

Cenevre Turu 1947: Genel Anlaşma'nın yürürlüğe girmesiyle tarife indirimleri gündeme gelmiş ve ilk çok taraflı ticaret görüşmeleri (müzakereleri) Cenevre'de yapılarak ticareti kısıtlayıcı önlemlerin kaldırılması kararlaştırılmıştır.

Annecy Turu 1949: Fransa'nın Annecy kentinde 1949 yılının Nisan-Ağustos döneminde devam eden beş ayda, 13 GATT üyesi ülke 5.000 adet ürünün tarifelerinde önemli indirim gerçekleştirmişlerdir.

Torquay Turu 1950-1951: Güney İngiltere'nin Torquay kentinde Eylül 1950'den Nisan 1951'e kadar süren üçüncü tur çok taraflı ticaret görüşmelerine 38 ülke katılmıştır. Tur'da 8.700 adet tarifede 1948'deki seviyelerine göre yüzde 25 oranında indirim sağlanmıştır.

Cenevre Turu 1956: Mayıs 1956'da Cenevre'de tamamlanan 26 ülkenin katıldığı turda, 2.5 milyar dolar değerindeki ürünlerde tarife indirimi gerçekleştirilmiştir.

Dillion Turu 1960-1962: ABD Hazine Bakanı Douglas Dillion'un teklifi üzerine toplanan beşinci çok taraflı ticaret görüşmelerine 26 ülke katılmış ve iki bölüm hâlinde yapılmıştır. Birinci Bölüm AET üyesi ülkeler ile tek bir tarife indirimine yönelik olmuştur. İkinci Bölüm, genel tarife şeklinde gerçekleşmiş ve 4.400 tarife pozisyonunda 4.9 milyar dolarlık ticaret hacmini kapsamıştır.

Kennedy Turu 1964-1967: GATT gözetimindeki gümrük indirimlerinin altıncısı, 1964-1967 yılları arasında Cenevre'de gerçekleştirilen Kennedy Turu'dur. Tur'a 62 ülke katılmıştır. Kennedy Turu sonucunda sınai mal gümrük vergilerinde yüzde 36 oranında global indirim gerçekleştirilmiştir. İndirime konu olan mallar, dünya ticaretinin beşte dördü kadar olup, 3.600 mal ve 40 milyar dolarlık ticari ürün üzerindeki gümrüklerin azaltılması anlamına gelmektedir.

Tokyo Turu 1973-1979: Yedinci Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri, ABD, AT ve Japonya'nın 1972 yılında almış oldukları karar üzerine 12 Eylül 1973 tarihinde Tokyo'da başlamıştır. Tokyo Turu'na GATT'a üye olan ve olmayan 99 ülke katılmıştır. Görüşmelerin sonuçlarından en önemlisi, 14 Haziran 1983 tarihinde Brüksel'de imzalanan *Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi Hakkında Uluslararası Sözleşme*'nin (kısaca Armonize Sistem) 1 Ocak 1988'de yürürlüğe girmesidir. Böylece, dünya üzerinde uygulanmakta olan üç temel fakat birbirlerinden farklı (Brüksel Tarife Nomenklatörü: BTN, Birleşmiş Milletler Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması: SITC ile ABD'nin uyarladığı TSUS) gümrük nomenklatürleri ortadan kalkmıştır.

Uruguay Turu 1986-1993: GATT çerçevesinde Sekizinci Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri (Uruguay Turu), 15-20 Eylül 1986 tarihlerinde Punto del Este'de (Uruguay) üye ülkelerin Ticaret Bakanları toplantısı ile başlamıştır. Tur'un gerçekleştirilmesine, Kasım 1982 tarihinde Cenevre'de yapılan Bakanlar seviyesindeki genel kurul toplantısında karar verilmiştir. GATT çerçevesinde Punto del Este'de Ticaret Bakanlarının yayımladıkları bir bildiri ile başlayan Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri, 15 Aralık 1993'de bir uzlaşmaya varılarak sonuçlanmıştır.

Uruguay Turu'nda alınan kararlar, üye ülkelerin hükûmetleri tarafından 15 Nisan 1994 tarihinde Marakeş'te imzalanmıştır.

Uruguay Turu sonucunda sanayi ürünlerinde ortalama % 40 civarında bir tarife indirimi sağlanmıştır. Tur sonunda kapsamlı bir tarım reformu kabul edilmiş, miktar kısıtlamaları tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde kaldırılmıştır. Tur, eski GATT düzenine oranla daha kapsamlı ve kurallara bağlı ancak uyulması daha zor bir uluslararası ticaret düzeni getirmiştir.

Uruguay Turu'nun dünya ticaret sistemine kazandırdığı en önemli katkı, anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin mutabakat zaptı ile üye ülkeler arasında WTO kapsamındaki uyuşmazlıkların çözümüne yönelik sistemin güçlendirilmesi ve WTO bünyesinde bir Anlaşmazlıkların Çözüm Organı'nın kurulmasıdır.

DİKKAT

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'ndan Dünya Ticaret Örgütüne

Dünya Ticaret Örgütü, Bretton Woods Konferansı'nın toplanmasından yaklaşık yarım yüzyıl sonra kurularak IMF ve IBRD gibi dünya ekonomi sisteminin önemli bir parçası olmuştur. WTO'nun kurulmasıyla GATT'ın yapısı değişmiştir. WTO, üyesi olan ülkeler tarafından yönetilen bir uluslararası kuruluştur. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi diğer uluslararası kuruluşlardan farklıdır.

Aralık 1991'de GATT Genel Direktörü'nün ismiyle *Dunkel Kâğıdı* olarak isimlendirilen Nihai Senet Taslağı 15 Aralık 1993 tarihinde "ad referandum" (latince geçici olarak imzalanmış, ayrıntılar üzerinde düşünülmesi gereken sözleşmeler için kullanılır) olarak kabul edilmiştir. Nihai Senet, yukarıda söz edildiği gibi 15 Nisan 1994'de Fas'ın Marakeş şehrinde imzalanmış ve 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

WTO'yu kuran Nihai Senet'i imzalayan ülkeler GATT'ta olduğu gibi akit taraf değil WTO üyesidirler.

Nihai Senet'in yürürlüğe girmesiyle 1947 yılından bu yana geçici statü ile faaliyet gösteren GATT'ın yerine, Bretton Woods kurumlarından olan Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile birlikte üçüncü ayağını oluşturan Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization: WTO) kurulmuştur. Böylece uluslararası ticaretin işleyişinde uygulanacak kurallar ile anlaşmazlıkların çözüm mekanizmaları hukuki temellere oturtulmuştur.

Dünya Ticaret Örgütü hakkında ayrıntılı bilgiye www.wto.org adresinden ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

WTO, dünya ekonomisinde mal ve hizmetler ticaretinin daha fazla serbestleştirilmesine yönelik olarak üye ülkeler arasında sürekli müzakereler yapılmasını amaçlamaktadır. WTO, her bir üye ülkenin ticaret politikalarını periyodik olarak incelemektedir. Örgüt, üye ülkeler arasındaki ticari anlaşmazlıkların, hukuki araçlardaki kurallara uygun olarak çözülmesinden de sorumludur.

WTO, Genel Anlaşma (GATT) ile tamamlayıcı anlaşmaların, Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (GATS)'nın Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS)'nın ve WTO'nun diğer hukuki araçlarının uygulanmasının gözetimini de yapar.

WTO, mal ve hizmetler ticaretinin daha fazla serbestleştirilmesine yönelik olarak üye ülkeler arasında sürekli müzakereler yapılması, kuralların ve disiplinlerin

geliştirilmesi için ticaretle bağlantılı seçilebilecek diğer konular üzerinde görüşmeler gerçekleştirilmesi amacına hizmet eden bir forum oluşturmaktadır.

Türkiye, 26.01.1995 tarih ve 4047 sayılı Yasa ile onaylanması uygun bulunan WTO Kuruluş Anlaşması'nı, 31.12.1994 tarihinde geçerli olmak üzere 95/6225 sayılı BKK ile 25.02.1995 tarihinde onaylanmıştır.

1994 yılı sonunda GATT'a üye ülke 128 iken artan küreselleşme süreci sonucunda Çin Halk Cumhuriyeti dâhil 2012 yılında üye sayısı 157'e ulaşmıştır. Üyelerin % 97'sini oluşturan gelişme yolunda olan ülkelerin son yıllarda sayısı çoğaldıkça Örgütteki ağırlıkları artmakta ve bu ülkelerin sorunlarının çözümüne daha çok önem verilmektedir.

WTO, GATT'tan değişik bir yapıya sahiptir. İki kuruluş arasındaki farklılıklar şöyledir:

- GATT, herhangi bir kurumsal yapısı olmayan ve kuruluşundaki amacı 1940 yılında Uluslararası Ticaret Örgütünü kurmak olan ve bu amaçla çeşitli kuralları içeren çok taraflı bir anlaşmadır.
- GATT geçici olarak oluşturulmuştur. 50 yıla yakın bir faaliyetten sonra Genel Anlaşma'ya taraf olan ülkeler GATT'ı sürekli bir anlaşmaya çevirmek istemişlerdir.
- GATT kuralları sadece mal ticaretini, WTO mal ticaretinin yanında, hizmetler ticareti ile ticari nitelikteki fikrî mülkiyet haklarını da kapsamaktadır.
- GATT anlaşması çok taraflı iken 1980'lerde yeni anlaşmalarla selektif bir yapıya dönmüştür. WTO'yu oluşturan anlaşmaların tamamı çok taraflıdır ve taahhütler üyelerin tamamını bağlamaktadır.
- WTO, GATT'a göre anlaşmazlıkların çözümünde daha hızlı çalışan, otomatik mekanizmalara sahiptir.

GATT, "GATT 1994" şeklinde WTO Anlaşması'nın bir parçası olarak uluslararası mal ticaretini etkileyen ana hususları belirlemeye devam etmektedir. WTO, dünya ekonomisinde mal ve hizmetler ticaretinin daha fazla serbestleştirilmesine yönelik olarak üye ülkeler arasında sürekli müzakereler yapılmasını amaçlamaktadır.

WTO, mal ve hizmetler ticaretinin daha fazla serbestleştirilmesine yönelik olarak üye ülkeler arasında sürekli müzakereler yapılması, kuralların ve disiplinlerin geliştirilmesi için ticaretle bağlantılı seçilebilecek diğer konular üzerinde görüşmeler yapılması amacına hizmet eden bir forum oluşturmaktadır.

WTO, üye ülkeler arasındaki ticari anlaşmazlıkların, hukuki araçlardaki kurallara uygun olarak çözülmesinden de sorumludur. Bir ülkenin kurallara uymaması sebebiyle ticari faaliyetlerinin olumsuz etkilediğini savunan herhangi bir üye ülke, ikili görüşmeler aracılığıyla tatminkâr bir çözüm bulunmaması durumunda konuyu çözümlenmesi amacıyla WTO'ya getirebilir.

Hizmet Ticareti Genel Anlaşması

Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (The General Agreement on Trade in Services: GATS) 1986-1994 yıllarında yapılan Uruguay Görüşme Turunda GATT'a dahil edilmiş ve 1.1.1995 tarihinde resmî olarak faaliyete geçirilen Dünya Ticaret Örgütü bünyesine aktarılmış olan hizmet ticaretini düzenleyen ilk çok taraflı anlaşmadır. Özellikle 1980 sonrasında küreselleşme sürecinde hem üretimin uluslararasılaşması hem de sanayi ürünleri ticaretindeki serbestleşmeye paralel olarak hizmetler sektörünün ulusal ekonomiler içindeki payının artmasıyla hizmetler ticaretine ilişkin düzenlemeler yapma ihtiyacı doğmuştur.

Hizmetler ticaretine ilişkin serbestleştirmenin hukuki çerçevesini oluşuran GATS Anlaşması kamu hizmetleri de dahil olmak üzere dahil tüm hizmet alanlarında ticaretin ve yatırımların önündeki engellerin kaldırılmasının kurallarını belirlemektedir. GATS, mal ticaretinde olduğu gibi en çok kayrılan ülke kuralına dayanmak-

ta, mevcut durumdan geriye dönüşü engellemekte (stand still); yerli – yabancı şirketler arasında eşit hakları savunmakta, anlaşmazlıkların çözümüne de DTÖ'nü yetkili kılmaktadır. Bu nedenle WTO Sekreteryası GATS'ı "sadece sınır ötesi ticaret ve yatırımları kapsamakla kalmayıp; bir hizmetin yerine getirilmesiyle bağlantılı olarak akla gelebilecek tüm sektörleri (hizmet ve mal üretim sektörleri) kapsayan bir "hizmet yatırımları ve hizmet ticareti anlaşması" olarak tanımlamaktadır.

Hizmetler ticaretinde serbestleşme, WTO üyelerinin piyasaya giriş koşullarını belirledikleri ulusal mevzuatlarındaki engelleri kaldıracağını taahhüt etmeleriyle sağlanmaktadır. GATS kapsamında hizmetler sektörü 12 kategoride ifade edilmektedir:

1. Mesleki hizmetleri,
2. İletişim hizmetleri,
3. İnşaat ve ilgili mühendislik hizmetleri,
4. Dağıtım hizmetleri,
5. Eğitim hizmetleri,
6. Çevre hizmetleri,
7. Finansal hizmetler,
8. Sağlıkla ilgili ve sosyal hizmetler,
9. Turizm ve seyahatle ilgili hizmetleri,
10. Eğlence, kültür ve spor hizmetleri,
11. Taşımacılık hizmetleri,
12. Başka yere dahil olmayan diğer hizmetler.

Buna göre WTO üyesi ülkeler taahhüt listelerini bildirerek GATS kapsamında çok taraflı ticaret müzakereleri yürütmektedir.

Ticaretle Bağlantılı Fikrî Mülkiyet Hakları Anlaşması

Uruguay Turu Nihai Senedi'nin kabul edilmesiyle birlikte 1 Ocak 1995 tarihinde o zamana kadar uluslararasında düzenlenmeyen fikrî ve sınai mülkiyet haklarını koruyan *Ticaretle Bağlantılı Fikrî Mülkiyet Hakları* (Trade Related Intellectual Property Rights: TRIPS) Anlaşması yürürlüğe girmiştir. TRIPS Anlaşması, ülkeler arasındaki iç düzenleme farklılıklarını gidermeyi, kapsam, koruma süresi, tanınan haklar ve şekil yönünden hakkın kazanılmasında ortak normları ve asgari standartları sağlamayı amaçlamıştır. TRIPS, ne tür markaların korunacağını bunun yanı sıra ticari tasarımların da hizmet markaları olduğunu ve bu markaların sahiplerine verilecek hakların ne olacağını tanımlamıştır. TRIPS Anlaşması, GATT ve GATS ile birlikte WTO hukuk sistemi içinde (üç sütunlu bir mekanizma) sacayağı oluşturmaktadır.

Doha Kalkınma Gündemi 2001 yılı Kasım ayında Doha'da düzenlenen Dördüncü Bakanlar Konferansı ile başlatılan çok taraflı ticaret müzakereleridir.

Dünya ticaretinin liberalleştirilmesine ivme kazandırması umulan Doha Turu görüşmeleri umulanı verememiştir.

Doha Kalkınma Gündemi

Doha Müzakereleri, BM Binyıl Hedefleri ile uyumlu olarak özellikle En Az Gelişmiş Ülkelerin ve Gelişme Yolundaki Ülkelerin kalkınma çabalarına destek olabilecek bir süreç olarak başlamıştır.

Doha Bildirisi genelde gelişme yolunda ülkelerin taleplerine büyük ölçüde yer veren bir metindir. Tüm alanlarda "özel ve lehte işlem" (muamele) ile teknik yardım konuları ön plana çıkarılmıştır. GYÜ'ler ve EAGÜ'ler lehine alınan kararlar sonucunda yeni tur görüşmeleri, bir kalkınma turu olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple Doha Turu'na *Doha Kalkınma Gündemi* (Doha Development Agenda) denilmektedir.

21 Temmuz 2008 tarihinde başlayan Doha Turu görüşmeleri katılımcı ülkelerin tutumları arasındaki farklılıklar giderilemediği için tarım ve sanayi ürünlerinde ticaretin serbestleştirilmesine ilişkin anlaşma konusunda uzlaşma sağlanmadan 29 Temmuz 2008 tarihinde sona erdirilmiştir.

EKONOMİK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA ÖRGÜTÜ

OECD

Marshall Yardımı ve OEEC'nin Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, Savaş'tan tahrip olarak çıkmış Avrupa'nın yeniden imarı konusunda ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa arasında 1947 yılı Mart ayında Moskova'da bir dizi görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde taraflar arasında anlaşma sağlanamamıştır. Bunun üzerine zamanın ABD Dışişleri Bakanı **George Catlett Marshall**, Avrupa'nın Yeniden İmarı Programı (European Recorery Program: ERP) ile ilgili görüşünü açıklamış ve 5 Haziran 1947 tarihinde ABD'de Harvard Üniversitesinde verdiği konferans sırasında görüşlerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur.

Marshall, Avrupa'nın imarı konusunda ilgili ülkelere yardım yapılması gerektiğini bildirmiş, bunun gerçekleştirilmesini, Avrupa ülkelerinin kendi aralarında işbirliği yapmalarına ve serbest dış ticaret ilkesini kabul etmelerine bağlamıştır. Avrupa ülkeleri bu teklifi benimserken Sovyetler Birliği, Avrupa'nın Yeniden İmarı Programına karşı çıkmıştır.

Bunun üzerine 3 Temmuz 1947 tarihinde Fransız ve İngiliz Dışişleri Bakanları, İspanya dışında kalan bütün Avrupa ülkelerini Paris'te Avrupa'nın Yeniden İmarı Programını formüle etmek için toplantıya çağırmıştır. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri Programa karşı oldukları için bu daveti kabul etmemişlerdir.

Resim 4.5

George Catlett Marshall, ünlü bir general ve politikacıdır. (1880-1959) 1946 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı'na atanmıştır. 1947-1949 yıllarında Sovyet yayılmacılığını durdurmayı amaçlayan diplomatik stratejisini hazırlamıştır. 1950-1951 arasında Savunma Bakanı olarak görev yapmıştır. 1953 Nobel Barış Ödülü sahibidir.

Türkiye'nin de dahil olduğu 16 Batı Avrupa ülkesinin katılımı ile 12 Temmuz 1947'de Konferans açılmıştır. Konferans sonunda Avrupa Ekonomik İşbirliği Komitesi ile Gıda ve Tarım, Enerji, Demir-Çelik, Ulaştırma, Kereste, İşgücü, Ödemeler Dengesi ile Finans Komiteleri kurulmuştur.

Avrupa Ekonomik İşbirliği Komitesi, İmar Programı'nın ilkeleri, şekli ve ne miktarda ABD yardımına ihtiyaç duyulduğuna ilişkin olarak hazırlanan raporu 22 Eylül 1947 tarihinde kabul ederek ABD hükûmetine sunmuştur. 3 Nisan 1948'de Başkan Truman, Ekonomik İşbirliği Yasası'nı onaylanmıştır.

16 ülkenin temsilcileri tarafından *Marshall Yardımı*'nın koordinasyonunu yürütecek daimi bir kuruluşun oluşturulması için hazırlanan Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi, 16 Nisan 1948 tarihinde imzalanmıştır. Böylece, *Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü* (Organization for European Economic Cooperation: OEEC) kurulmuştur.

OEEC'nin amacı, Avrupa'daki üye devletler arasında güçlü bir Avrupa yaratmak için ekonomik bir işbirliği sağlamaktır. OEEC'nin kurucu üyeleri şunlardır: İngiltere, İrlanda, Fransa, Avusturya, İzlanda, İsveç, Danimarka, İtalya, Norveç, Hollanda, Belçika, Türkiye, İsviçre, Portekiz, Lüksemburg ve Yunanistan. 31 Ekim 1949'da Batı Almanya, üç işgal bölgesi yerine üyeliğe kabul edilmiş, İspanya 20 Temmuz 1959'da OEEC'ye üye olmuştur.

3 Haziran 1950'de OEEC Konseyi'nin daveti üzerine ABD ve Kanada "ortak üyelik" statüsünü kazanmıştır. 25 Şubat 1945 tarihinde Konsey kararı ile Yugoslavya, bazı teknik komiteler ile Konsey toplantılarına davet edilmiştir. Bu ülke 9 Ekim 1957 tarihinde Avrupa Prodüktivite Ajansına (GPA, 22 Mayıs 1953) üye olmuş ve Temmuz 1959'dan itibaren de tarım ve gıda komitesine katılmıştır. Finlandiya, 1959 yılından itibaren deniz ulaştırma komitesinde temsil edilmiştir.

1948-1949 yılları için *Avrupa'nın Yeniden İmarı Programı*'na 5 milyar dolar tahsis edilmiştir. Marshall Yardımı'ndan yararlanan ülkeler ile sağladıkları toplam yardım miktarları şöyledir: Avusturya: 677 milyon, Belçika-Lüksemburg 559 milyon, Danimarka 273 milyon, Fransa 2.713 milyon, Yunanistan 706 milyon, İzlanda 147 milyon, İtalya 1.508 milyon, Hollanda 982 milyon, Norveç 255 milyon, Portekiz 51 milyon, İsveç 107 milyon, Türkiye 225 milyon, İngiltere 3.819 milyon ve Batı Almanya 1.390 milyon dolar.

Türkiye'nin Marshall Planı'ndan aldığı yardımlar 1948-1952 yılları için 175 milyon doları dolaysız, 176.7 milyon doları dolaylı olmak üzere toplam 351.7 milyon dolardır. Dolaysız yardımın 84.2 milyon doları borç, 73 milyon doları hibe, 17.3 milyon doları şarta bağlı yardımdır.

Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütünden Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütüne

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development: OECD), 1961 yılında OEEC'nin yerine geçerek tüm batılı sanayileşmiş ülkeleri bir çatı altında toplayan uluslararası işbirliği kuruluşuna dönüşmüştür.

1958 yılında OEEC'nin bir kısım üyelerinin Avrupa'da AET'yi kurmaları, OEEC üyeleri arasında ayrıcalıklı bir durumun ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1950'li yılların sonlarına doğru dünya ekonomisi yeni sorunlar ile yüz yüze gelmiş, gelişme yolunda olan ülkelerin ekonomik kalkınma sorunları dünya çapında önem kazanmaya başlamıştır.

Bu ortamda ABD Başkanı, Fransa Cumhurbaşkanı, İngiltere ve Batı Almanya Başbakanları 1959 Aralık ayında bir toplantıda gelişme yolunda olan ülkelere uluslararası işbirliği içinde yardım yapılmasını görüşmüşlerdir.

Gelecekteki işbirliğinin belirlenmesi amacıyla 13 ülke ve AT Komisyonu'nun katılmasıyla 12-13 Ocak 1959 tarihlerinde Özel Ekonomik Komite toplanmıştır. Komite içinde Dörtler Grubu adıyla bilinen bir çalışma grubu kurulmuş ve OEEC'nin fonksiyonlarının devamını içeren bir anlaşma taslağı hazırlanmıştır. Grubun, OEEC'nin güncelleştirilmesi konusunda hazırladığı Rapor, 7 Nisan 1960'da yayımlanmıştır.

OEEC'nin yeniden yapılandırılması konusundaki Konferans 24-25 Mayıs 1960'da toplanmıştır. OEEC'yi, OECD'ye dönüştürmek amacıyla Thorkil Kristensen başkanlığında çalışan Hazırlık Komitesi, görevini 23 Kasım 1960 tarihinde tamamlamıştır. OECD'yi kuran Anlaşma, 14 Aralık 1960 tarihinde Paris'te imzalanmış, 30 Eylül 1961'de yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, 29 Mart 1961 tarih ve 293 sayılı Yasa ile OECD'ye katılmıştır.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü ile ilgili ayrıntılı bilgiye www.oecd.org adresinden ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

OECD'nin kurulmasıyla birlikte, OEEC'nin isminde yer alan Avrupa kelimesi çıkarılmış, bunun yerine kalkınma kelimesi eklenmiştir. Paris Anlaşması'nın ilk maddesi, ekonomik kalkınmanın sadece üyeleri açısından değil, dünya ekonomisi ve üye olmayan ülkeler bakımından da gerçekleştirilmesinin zorunluluğuna değinmiştir.

OECD'nin kurucu üyeleri, OEEC'nin 18 Avrupalı üyesi ile Kanada ve ABD'dir. Japonya 28 Nisan 1964'de, Finlandiya 28 Ocak 1969'da üye olmuşlardır. Avustralya 7 Haziran 1971'de, 29 Mayıs 1973'de ise Yeni Zelanda OECD'ye katılmıştır. Diğer üyeler şunlardır: Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve ABD.

18 Mayıs 1994'de Meksika, 21 Aralık 1995'de Çek Cumhuriyeti, 7 Mayıs 1996'da Macaristan, 22 Kasım 1996'da Polonya, 12 Aralık 1996'da Güney Kore, 14 Aralık 2000'de Slovak Cumhuriyeti üye olmuştur.

OECD, demokratik yapılara ve piyasa ekonomisine sahip 34 üye ülkenin küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve yönetim sorunlarını çözmek ve bu sürecin fırsatlarından faydalanmak üzere ortaklaşa çalıştıkları forum niteliği ağır basan bir ekonomik işbirliği kuruluşudur.

Mayıs 2007'de yapılan Bakanlar Konseyinde, OECD'nin önümüzdeki dönemde, 5 ülkeyle (Estonya, İsrail, Rusya, Slovenya, Şili) genişleme müzakereleri başlatması, ayrıca Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan ve Güney Afrika'nın yanı sıra Güney Doğu Asya Bölgesi ile de derinleştirilmiş ilişki kurma yönünde karar alınmıştır. 2010 yılında Estonya, İsrail, Slovenya ve Şili'nin üyelik süreci tamamlanmış ve OECD 34 üyeli bir örgüt hâline gelmiştir.

OECD'ye üye olan ülkeler Batı'nın kabul etmiş olduğu değer yargılarını ve demokratik anlayışı benimsedikleri, OECD eski Yürütme Kurulu Başkanı Belçikalı Roger Ockrent'in ifadesiyle *Batılı* (like minded) oldukları için OECD'ye katılmışlardır.

Üyelerine deneyimlerini karşılaştırabilecekleri, ortak sorunlara çözüm arayabilecekleri bir ortam sağlamaktadır. Örgüt sivil toplumla da ilişkilerini geliştirmektedir. Başlangıçta işveren (BIAC) ve işçi sendikalarını (TUAC) kapsayan bu ilişkiler, birçok sivil toplum kuruluşunu içine alacak şekilde genişletilmiştir.

34 OECD üyesinden 31'i 2010 yılı Dünya Bankası sınıflandırmasına göre yüksek gelir grubundandır. Bu gruba dahil olmayan üye ülkeler Türkiye, Meksika ve Şili'dir.

OECD'nin bugün karşı karşıya bulunduğu en önemli konu küreselleşmedir. OECD ülkeleri günümüzde dünya ekonomisinin % 60'ını temsil etmektedirler. OECD bünyesine BRIC ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) dahil edilmediği takdirde oran 10-15 yıl içerisinde % 40'lara düşecektir.

OECD, ekonomik büyüme, mali istikrar, ticaret ve yatırım, teknoloji, yenilik, girişimcilik ve kalkınma alanlarında işbirliği yoluyla refahın sağlanması ve yoksullukla mücadele konularında hükûmetlere yardımcı olmaktadır. Ekonomik ve sosyal gelişme ile çevrenin korunması arasındaki denge gözetilmektedir. Herkes için iş imkânı yaratılması ve sosyal eşitlik ile etkin ve sağlıklı bir yönetişimin gerçekleştirilmesi OECD'nin diğer amaçlarını oluşturmaktadır.

OECD'de üyeleri birbirine bağlayan ve ortak karar almaya sevk eden temel neden, ortak sorunlar karşısında üyelerinin çıkarlarını ön planda tutma arzusu ile piyasa ekonomisine ve demokrasiye bağlılık ilkesidir.

DİKKAT

OECD'nin IMF, IBRD ve WTO gibi kuruluşlarda olduğu gibi uluslararası mali işbirliğinin sağlanması veya ticaretin serbestleştirilmesi şeklinde özel bir görev alanı yoktur. OECD, AB'de olduğu gibi uluslarüstü (supranational) yetkiyle donatılmış bir kuruluş değildir.

OECD'nin tavsiyelerinin bağlayıcılığı olmamakla birlikte, üretilen ortak anlayıştan kaynaklanan *grup baskısı* (peer pressure) üye ülkelerdeki reform süreçlerini destekleyici bir işlev görmekte ve OECD çalışmalarını üyeler açısından önemli kılmaktadır.

Derinleştirilmiş işbirliği; Brezilya, Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya, Endonezya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Hindistan ve Güney Doğu Asya ile az gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere dünyanın 100'e yakın ülkesini kapsamaktadır.

OECD Bakanlar Konseyi toplantıları, IMF ve Dünya Bankası toplantılarından sonra düzenlenerek, parasal sorunlar ve diğer ekonomik konular daha ayrıntılı olarak değerlendirilmektedir.

OECD'de en yüksek karar organı Konseydir. Konsey, üye ülke büyükelçilerinin katılmasıyla oluşur. AB temsilcisi de Konseye katılır. Konsey, yılda bir defa ilkbaharda bir üye ülkenin ilgili bakanının başkanlığında toplanır. Türkiye OECD'nin kuruluşundan günümüze ilki 1986 yılında, diğeri de 2012 yılında olmak üzere iki kez Konsey Başkanlığı görevini yapmıştır.

Konseyin altında 14 üyeden oluşan Yürütme Komitesi (Executive Committee) vardır. Genel Sekreter, OECD'nin faaliyetlerinin yürütülmesinden sorumludur ve Konseye başkanlık eder. Dört yardımcısı vardır. İlk Genel Sekreter Thorkil Kristensen'dir. (1961-1969, Danimarka) Şimdiki Genel Sekreter Angel Gurria'dır. 1 Haziran 2006'da bu göreve getirilmiştir. Meksika Dışişleri Eski Bakanı'dır. OECD'nin merkezi Paris'tedir.

14 Aralık 1960 tarihli OECD Ana Sözleşmesi'nin 5'nci maddesi, Konseyin üye ülkelere yönelik iki tip karar almasını öngörmektedir. Bunlar; Kararlar ve Tavsiye Kararlarıdır. Kararlar, aksine hüküm yok ise lehte oy veren ülkeleri hukuken bağlamaktadır. Buna karşılık tavsiye kararları hukuki yönden üyeler için bağlayıcı değildir. Üye ülkeler uygun görür ise uygulamaya konulmaktadır.

OECD Konseyi dört tip karar kabul etmektedir. Bunlar; doğrudan üye ülkelere yönelik kararlar, muhtelif konularda OECD bünyesinde oluşturulan anlaşmaların onaylanması amacını taşıyan kararlar, örgüt çalışmalarının devam ettirilmesi ile ilgili iç düzen kararları (resolutions), OECD üyesi olmayan ülkelere veya diğer kuruluşlara dilek yöneltmeye ilişkin kararlar.

Bu kararlar, üye ülkelerin onayıyla kabul edilir. Üyelerden birinin veya birkaçının çekimserliği, kararın kabul edilmesini engellemez. Ancak, alınan karar çekimser kalan üyeleri bağlamaz. Kararlar, onları kabul eden üye ülkelere yükümlülük getirmekle beraber, bu ülkelerin vatandaşları üzerinde doğrudan hak ve yükümlülük yaratmaz.

Ülkeler OECD'ye üye olmakla, lehinde oy verdikleri kararları uygulama zorunluluğunu da yüklenirler. Bu amaçla iç mevzuatlarını değiştirmeleri veya yeni yasal metinler benimsemeleri de gerekli olabilir.

Kararların alınmasında oy birliği esastır. Üyelerden birinin olumsuz oyu kararı engeller. Çekimser oy kullanılması durumunda karar, sadece olumlu oy veren ülkeler bakımından geçerli olmak üzere kabul edilir. Hukuki yükümlülük getirmesine rağmen Konsey kararlarının müeyyidesi yoktur.

OECD nasıl bir kuruluştur?

SIRA SİZDE 5

Özet

Küresel ekonomideki dönüşüm ve kurumsal yapıyı kavrayabilecek

Bretton Woods Anlaşması ile 22 Temmuz 1944 tarihinde kapitalizmin yaşadığı krizi aşmak ve yeni bir uluslararası ekonomik düzeni kurmak amacıyla iki küresel ekonomik örgüt yaratılmıştır. Bretton Woods ikizleri olarak anılan bu örgütler Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası olarak da tanınan Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD)'dır. Sistemin üçüncü ayağını ise ülkeler arasında ticareti düzenleyen, serbestleşmesini sağlayan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) oluşturmaktadır. 1947 yılında başlayan bu oluşum 1995 yılında yerini Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'ne bırakmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa kapitalizminin yeniden inşasında önemli rol oynayan diğer bir örgüt ise günümüzdeki adıyla Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) olmuştur.

Uluslararası Para Fonu'nun kuruluşu, amaçları, yapısı ve faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olacak

Uluslararası Para Fonu uluslararası ticaretin dengeli şekilde gelişmesini üye devletlerin tam istihdama ve yüksek büyüme hızına ulaşmasına imkân hazırlamayı; ödemeler dengesi güçlüklerinin çözümünde yardımcı olmayı; döviz kuru istikrarını kurmak ve tek taraflı devalüasyonlara engel olmayı ve istikrarlı bir uluslararası ödemeler sisteminin kurulmasını sağlamayı amaçlamaktadır. IMF'nin günümüzde 187 üyesi bulunmaktadır. IMF bir fon olduğu için her üye bu fona katkıda bulunur. Bu da Fonun sermayesini oluşturur. Üyelerin sermayeye katılım paylarına kota denir. Kota hem IMF'nin yönetimine katılımlarını hem de üyelerin Fon kaynaklarından yararlanmasında temel kriter olarak kullanılmaktadır.

Dünya Bankası Grubunun temel fonksiyonlarını sıralayabilecek

Bretton Woods Konferansı'nda belirlenen amaçlardan birisi de Savaş sonrası tahrip olmuş ekonomileri yeniden inşa etmektir. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) bu amaçla kurulmuştur. 1950 yılından sonra yoksul ülkelerin borçlarını ödemekte zorlanmaları nedeniyle Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) kurulmuş, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasıyla özel sektör yatırımlarını destekleyen Uluslararası Finans Kurumu (IFC), Banka üyesi ülkelerde yatırım yapanlara risk sigortası sağlayan Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) ile anlaşmazlıklarda hakemlik rolü üstlenen Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü için Uluslararası Merkezi (ISCID)'nin de katılımıyla **Dünya Bankası Grubu** oluşmuştur.

Dünya Ticaret Örgütü'nün ilkelerini değerlendirebilecek

Dünya Ticaret Örgütü, Bretton Woods Konferansı'nın toplanmasından yaklaşık yarım yüzyıl sonra kurularak IMF ve IBRD gibi dünya ekonomi sisteminin önemli bir parçası olmuştur. GATT'ın 4 temel ilkesi WTO için de geçerlidir. WTO, üyesi olan ülkeler tarafından yönetilen bir uluslararası kuruluştur. Aralık 1991'de GATT Genel Direktörü'nün ismiyle *Dunkel Kâğıdı* olarak isimlendirilen Nihai Senet Taslağı 15 Aralık 1993 tarihinde "ad referandum" olarak kabul edilmiştir. Nihai Senet ile 1947 yılından bu yana geçici statü ile faaliyet gösteren GATT'ın yerine, Bretton Woods kurumlarından olan Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile birlikte üçüncü ayağını oluşturan Dünya Ticaret Örgütü kurulmuştur. Böylece uluslararası ticaretin işleyişinde uygulanacak kurallar ile anlaşmazlıkların çözüm mekanizmaları, hukuki temellere oturtulmuştur. Nihai Senet 15 Nisan 1994 tarihinde Fas'ın Marakeş şehrinde imzalanmış ve 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. GATT 1947, genel ve özel nitelikteki amaçlara ulaşabilmek için başlıca dört temel ilkeden hareket etmiştir. Bunlar: En Çok Kayrılan Ülke İlkesi, Tarifeler Yoluyla Koruma İlkesi, Ulusal İşlem İlkesi ve Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi İlkesidir. GATT'a taraf ülkeler, aralarında ortaya çıkan ticari sorunlar ile bunların çözüm yolları ve ticaretin geliştirilme imkanlarını görüşmek için belirli sürelerde toplanmışlardır. Bu niteliğiyle GATT, uluslararası bir dünya ticaret forumu olarak görev yapmıştır.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün kuruluşunu ve amaçlarını anlayacaksınız

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development: OECD), 1961 yılında OEEC'nin yerine geçerek tüm batılı sanayileşmiş ülkeleri bir çatı altında toplayan uluslararası işbirliği kuruluşuna dönüşmüştür. OEEC'nin yeniden yapılandırılması konusundaki Konferans 24-25 Mayıs 1960'da toplanmıştır. OEEC'yi, OECD'ye dönüştürmek amacıyla Thorkil Kristensen başkanlığında çalışan Hazırlık Komitesi, görevini 23 Kasım 1960 tarihinde tamamlamıştır. OECD'yi kuran Anlaşma, 14 Aralık 1960 tarihinde Paris'te imzalanmış, 30 Eylül 1961'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye, 29 Mart 1961 tarih ve 293 sayılı Yasa ile OECD'ye katılmıştır. OECD'nin kurulmasıyla birlikte, OEEC'nin isminde yer alan Avrupa kelimesi çıkarılmış, bunun yerine kalkınma kelimesi eklenmiştir. Paris Anlaşması'nın ilk maddesi, ekonomik kalkınmanın sadece üyeleri açısından değil, dünya ekonomisi ve üye olmayan ülkeler bakımından da gerçekleştirilmesinin zorunluluğuna değinmiştir. OECD, demokratik yapılara ve piyasa ekonomisine sahip 34 üye ülkenin küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve yönetim sorunlarını çözmek ve bu sürecin fırsatlarından faydalanmak üzere ortaklaşa çalıştıkları forum niteliği ağır basan bir ekonomik işbirliği kuruluşudur. Üyelerine deneyimlerini karşılaştırabilecekleri, ortak sorunlara çözüm arayabilecekleri bir ortam sağlamaktadır. Örgüt sivil toplumla da ilişkilerini geliştirmektedir. Başlangıçta işveren (BIAC) ve işçi sendikalarını (TUAC) kapsayan bu ilişkiler, birçok sivil toplum kuruluşunu içine alacak şekilde genişletilmiştir. OECD'nin bugün karşı karşıya bulunduğu en önemli konu küreselleşmedir. OECD ülkeleri günümüzde dünya ekonomisinin % 60'ını temsil etmektedirler. OECD bünyesine BRIC ülkeleri dahil edilmediği takdirde oran 10-15 yıl içerisinde % 40'lara düşecektir.

Kendimizi Sınayalım

1. Uluslararası Para Fonu üyelerine kaynaklarını kullandırırken, bu ülkelerin bazı ekonomi politikalarını izlemesini bekler. Bu politikaya ne ad verilmektedir?

a. Eşit Kabul Hakkı
b. Kredi Dilimleri
c. Genişletilmiş Kullanım
d. Şartlılık
e. Çekme Hakkı

2. Aşağıdakilerden hangisi IMF imkanlarından yararlanmak isteyen bir ülkenin izleyeceği süreçler arasında yer **almamaktadır?**

a. IMF'e niyet mektubunun sunulması
b. Destekleme veya süresi uzatılmış düzenleme yapılması
c. Kullanılacak imkanın (kredi) peşin olarak ülkeye transfer edilmesi
d. Kullanılacak imkan kadar taahhüt senedi verilmesi
e. Üye ülke uygulamalarının gözden geçirilmesi

3. Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) ile ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

a. IDA, faizsiz kredi ve hibelere ek olarak faizli kredi de verir.
b. IDA üyesi olmak için Dünya Bankası üyesi olmak şartı aranmaz.
c. Üyeleri, IDA ile ilişkilerini, ekonomi bakanları aracılığıyla yürütür.
d. IDA ve Dünya Bankası'nın kredi kaynakları farklıdır.
e. Son yıllarda IDA, hibe ve kredilerinin yarıya yakınını Afrika ülkelerine yönlendirmiştir.

4. Uluslararası Finans Kurumu (IFC) ile ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**

a. Gelişmekte olan ülkelerde açık ve rekabetçi piyasa oluşumunu destekler.
b. Gelişmekte olan ülkelerde özel sektöre finansal destek sağlar.
c. Üretken iş olanaklarının yaratılmasına yardımcı olur.
d. Finansal kaynakların özel kesime transferine yardımcı olur.
e. Gelişmekte olan ülkelerde kamu iktisadi teşebbüsleri kurulmasını sağlar.

5. Uluslararası yatırımlarda meydana gelmesi muhtemel uyuşmazlıkların çözümünde rol oynayan Dünya Bankası kuruluşu aşağıdakilerden hangisidir?

a. IBRD
b. ICSID
c. MIGA
d. IFC
e. IDA

6. Gelişmekte olan ülkelerde verimli özel sektör yatırımlarını teşvik etmek ve geliştirmek amacıyla 1955 yılında kurulmuş olan Dünya Bankası Grubu üyesi kuruluş hangisidir?

a. Uluslararası Kalkınma Birliği
b. Uluslararası Finansman Kurumu
c. Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
d. Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümlenmesi Uluslararası Merkezi
e. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası

7. OECD nasıl bir kuruluştur?

a. Ekonomik forumdur
b. Ekonomik birleşmedir
c. Para birliğidir
d. Gümrük birliğidir
e. Ortak pazardır

8. OECD Konseyi aşağıda sayılan kararlarından hangisini **alamaz?**

a. Doğrudan üye ülkelere yönelik kararlar
b. OECD bünyesinde oluşturulan anlaşmaların onaylanması amacını taşıyan kararlar
c. Örgüt çalışmalarının devam ettirilmesi ile ilgili iç düzen kararları
c. OECD üyesi olmayan ülkelere veya diğer kuruluşlara dilek yöneltmeye ilişkin kararlar
d. Üyelere yaptırım kararları

9. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması hangi tarihte yürürlüğe girmiştir?

a. 17 Nisan 1944
b. 30 Ekim 1947
c. 10 Ocak 1948
d. 25 Ekim 1971
e. 1 Ocak 1995

10. Doha Kalkınma Gündemi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**

a. Doha'daki Konferans'ın başarı ile sonuçlanması için üye ülkeler daha esnek davranmışlardır.
b. Doha'da, dünya ticaretinin liberalleşmesi yönünde önemli bir adım atılmış ve çok taraflı sisteme güven tazelenmiştir.
c. Doha'da, Uruguay Turu'nda olduğu gibi tüm üyeler için bağlayıcı kararların alınmasının önü açılmıştır.
d. Doha Bildirisi genelde gelişme yolunda ülkelerin taleplerine büyük ölçüde yer veren bir metindir.
e. Tarım ve sanayi ürünlerinde ticaretin serbestleştirilmesi konusunda uzlaşma sağlanarak görüşmeler sona ermiştir.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Para Fonu" konusunu gözden geçiriniz.
2. c	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Para Fonu" konusunu gözden geçiriniz.
3. d	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Kalkınma Birliği" konusunu gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Finans Kurumu" konusunu gözden geçiriniz.
5. b	Yanıtınız yanlış ise "Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez" konusunu gözden geçiriniz.
6. b	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Finans Kurumu" konusunu gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise "Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü" konusunu gözden geçiriniz.
8. e	Yanıtınız yanlış ise "Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü" konusunu gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise "Dünya Ticaret Örgütü" konusunu gözden geçiriniz.
10. e	Yanıtınız yanlış ise "Dünya Ticaret Örgütü" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Türkiye en son 2005-2008 dönemi için, 19. Stand-by düzenlemesi çerçevesinde IMF kaynaklarından yararlanmıştır. 1984 yılından itibaren çoğu Stand-by düzenlemesi kapsamında 31 milyar SDR (yaklaşık 48 milyar ABD doları) kaynak kullanmıştır. En büyük imkânlar ise 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında yaşanan krizin ardından gerçekleştirilmiştir.

1984-2011 döneminde Türkiye'nin yararlandığı IMF kaynakları

	Düzenleme Tarihi	Onaylanan Miktar (Milyon SDR)	Kullanılan Miktar (Milyon SDR)
Stand-by Düzenlemesi	1984	225	169
Stand-by Düzenlemesi	1994	610	461
Stand-by Düzenlemesi	1999	15.038	11.739
Ek Rezerv Kolaylığı	2000	5.784	5.784.000
Stand-by Düzenlemesi	2002	12.821	11.914
Stand-by Düzenlemesi	2005	6.662	6.662
Toplam		35.357	30.944

Kaynak: *http://www.imf.org/external/country/TUR/index.htm*

Sıra Sizde 2

IDA, dünyanın en yoksul ülkelerine uzun dönemli krediler ve hibelerle yardım eder. IFC ekonomik büyüme ve kalkınma çabalarına özel sektörü, IBRD ve IDA ise kamu kesimini desteklemek yoluyla katkıda bulunmayı amaçlar. IFC, IDA'dan farklı olarak nispeten gelişmiş ülkelerdeki özel sektör yatırımlarını finanse eder. Türkiye, IDA fonlarına katkı yapan bir ülkedir. IDA Dünya Bankası kriterlerine göre yoksul ülkelere kredi/hibe vermektedir. Dolayısıyla Türkiye'den bir firmanın IDA kredilerinden yararlanması mümkün değildir.

Sıra Sizde 3

Tahkim, anlaşmazlık yaşayan tarafların aralarındaki sözleşmeye bağlı olarak devlet yargısının dışında hakemler aracılığıyla anlaşmazlığa çözüm bulmalarıdır. Uluslararası ekonomik işlemlerde, ticari veya yatırım faaliyetlerinde yaşanan anlaşmazlıklar da tahkim yoluyla çözülebilir. Bu alanda dünyanın hemen hemen her yanında faaliyet gösteren Milletlerarası Ticaret Odasının Tahkim Divanı ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonun Tahkim Kuralları en çok bilinenleridir.

Milletlerarası Ticaret Odası'nın Tahkim Divanı (International Court of Arbitration): Milletlerarası Tahkim Divanı, Milletlerarası Ticaret Odasınca (International Chamber of Commerce-ICC) 1923 yılında Paris'te kurulmuştur. Dünyanın en eski ve ele aldığı dava sayısı ve çeşitliliği acısından en büyük hakemlik kurumudur. ICC Tahkim Divanı, uyuşmazlık davalarının ICC Tahkim ve Uzlaştırma Kuralları çerçevesinde hakem heyetlerince incelenmesini sağlayan idari bir organizasyondur. 35 Tahkim Divanının merkezi Paris olmasına rağmen, bünyesinde 50'nin üzerinde milliyetten hakem bulunduran hakem heyetleri dünyanın herhangi bir yerinde tahkim organize edebilmektedir.

Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonun Tahkim Kuralları (United Nations Commission on International Trade Law: UNCITRAL): Uluslararası ticari ilişkilerden kaynaklanan ihtilafların çözümünde tahkimin; farklı hukuki, sosyal ve ekonomik sistemlere sahip olan ülkelerde uygulanabilmesi amacıyla tahkim davasının usulüne ilişkin olarak kapsamlı bir kurallar seti sunulmaktadır. Taraflar, aralarındaki sözleşmeyle ilgili anlaşmazlıkların UNCITRAL tahkim kuralları altında çözüleceği taahhüdünde bulunurlar. Böylece anlaşmazlıkların çözümü için bir altyapı oluşturulmuş olur.

Türkiye 21.06.2001 tarih ve 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu ile uluslararası tahkimi kabul etmiştir.

Sıra Sizde 4

GATT 1947, genel ve özel nitelikteki amaçlara ulaşabilmek için başlıca dört temel ilkeden (kuraldan) hareket etmiştir. Bunlar:

En Çok Kayrılan Ülke İlkesi: Üye ülkeler arasındaki dış ticaret ayırımcı olmayan bazda yapılmalıdır. Bu ilke, en çok kayrılan ülke kuralına dayanır. İlke, her GATT üyesinin tüm taraflara, aynı gümrük tarife oranının uygulamasını ve ayırımcı işlemde bulunulmamasını öngörür.

Tarifeler Yoluyla Koruma İlkesi: İlkeye göre GATT'a taraf ülkeler, sanayilerini sadece gümrük tarifeleri ile koruyacaklar ve bu amaçla diğer önlemlere başvurmayacaklardır. Dolayısıyla ithal kotalarının yerli sanayinin korunması amacıyla kullanılması yasaklanmıştır.

Ulusal İşlem İlkesi: Bu ilke, iç pazara ilişkin düzenleme ve uygulamalar yönünden ithal ve yerli mallar arasında ayrım yapılmamasını öngörür.

Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi İlkesi: GATT, öncelikle gümrük tarifelerinin indirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Her üye ülkenin taviz listesinde yer alan oranlar bağlı oranlar olarak tanımlanmıştır. Bu oranların üzerine ülkeler çıkamaz (standstill kuralı).

Sıra Sizde 5

OECD, üye ülkelerin ekonomik, mali, sosyal politika uygulamalarının belli bir uyum içinde ortaklaşa öğrenilip ahenkleştirilmesine, ortak sorunların çözümlenmesine, bu alanlarda uyulması zorunlu veya ihtiyari kuralların ortaya konulmasına imkân hazırlamaya yönelik sürekli bir müzakere ortamının geçerli olduğu bir işbirliği kuruluşudur.

Yararlanılan Kaynaklar

Alpar, C. & Ongun M. T. (1988). *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*. İstanbul: Evrim.

Çalış, Ş., Akgün, B. & Kutlu, Ö. (2006). *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*. Konya.

Çatalbaş, N. (2004). *Uluslararası Hizmet Ticaretinin Serbestleştirilmesi ve Gelişme Yolundaki Ülkelere Etkileri: Türkiye Uygulaması*, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir.

Eğilmez, M. (1996). *IMF, Dünya Bankası ve Türkiye*. İstanbul: Tütünbank Yayınları.

Hasgüler, M. & Uludağ, M.B. (2007). *Devletlerarası ve Hükûmetlerdışı Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Karluk, S. R. (1997). *Dünya Ticaret Örgütü*. Ankara: TOBB.

Karluk, S. R. (2007). *Uluslararası Kuruluşlar*, İstanbul: Beta.

Karluk, S. R. (2009). *Uluslararası Ekonomi*. İstanbul: Beta.

Molle, W. (2003). *Global Economic Institutions*. New York: Routledge.

Oğuz, Ö. (2003). *Türkiye'yi Uluslararası Ekonomik Kuruluşlara Üye Yapan Antlaşmalar*. Ankara: AÜSBF.

Özen, Ç. & Tonus, Ö. (2011). *Uluslararası Örgütler*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.

WTO, (2011). *World Trade Report 2011; The WTO and Preferential Trade Agreements: From Coexistence to Coherence*, Geneva.

5

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Avrupa Konseyi ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın kuruluş nedenlerini açıklayabilecek,
- Avrupa Konseyi ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının yapısını ve görevlerini tanımlayabilecek,
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne dayalı insan haklarının korunmasına yönelik mekanizmayı açıklayabilecek,
- Avrupa Konseyi'nin izleme mekanizmasını tanımlayabilecek,
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın demokrasi ve insan hakları alanındaki kurum ve faaliyetlerini belirleyebilecek,
- Helsinki Nihai Senedi'nin üç sepetini tanımlayabilecek bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
- Venedik Komisyonu
- Helsinki Nihai Senedi
- Paris Şartı
- AKKA
- AGİT Misyonları
- Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi
- Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği

İçindekiler

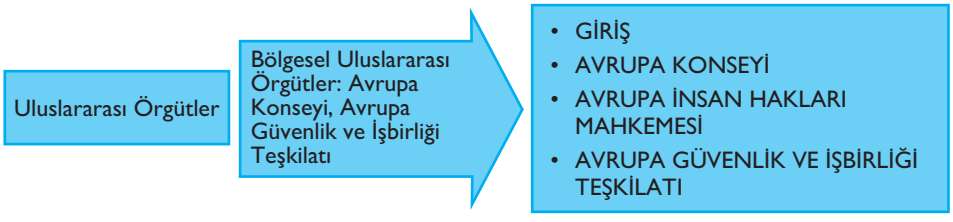

Bölgesel Uluslararası Örgütler: Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

GİRİŞ

Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Avrupa'nın en geniş katılımlı iki örgütüdür. Her ikisi de Avrupa'da demokrasinin gelişmesinden insan ve azınlık haklarının korunmasına kadar geniş kapsamlı bir faaliyet alanına sahiptir.

AVRUPA KONSEYİ

5 Mayıs 1949'da kurulan Avrupa Konseyi 47 üye ülkesiyle Avrupa'nın en geniş katılımlı örgütlerinden biridir. Merkezi Strazburg'da olan örgütün temel amacı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ve bireylerin korunmasına dair benzer belgeleri temel alarak Avrupa çapında ortak demokratik ilkelerin gelişmesini sağlamaktır.

Avrupa Konseyi'nin Tarihçesi

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Avrupa'da işbirliğinin geliştirilebilmesi için Avrupa kamuoyunun siyasi birlik fikrini benimsemesi ve ortak değerler inşa edebilmesi gerekiyordu. İki dünya savaşının ardından insan hakları ihlalleri ve nihayetinde soykırım Avrupa'nın en önemli sorunlarından biri olarak ortaydı. Bu koşullarda 5 Mayıs 1949'da Belçika, Danimarka, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İsveç ve Britanya Londra Antlaşması'na imza atarak Avrupa Konseyini kurdular. Bu ülkeler, Avrupa Konseyi Statüsü olarak da geçen Londra Antlaşması'nın ön sözünde halklarının ortak mirasını oluşturan manevi değerlere ve gerçek bir demokrasinin temelini oluşturan bireyin özgürlüğüne, siyasi özgürlüğe ve hukukun üstünlüğüne bağlılıklarını belirttiler ve örgütün amacını da ortak mirasları olan bu idealleri ve ilkeleri hayata geçirmek olarak belirlediler.

Bu amaçla Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 1950'de imzalandı ve 1953'te yürürlüğe girdi. 1959'da da AİHS'ye istinaden Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kuruldu. AİHS'yle birlikte insan haklarının korunmasına yönelik kurulan bu mekanizma insan hakları alanında bir model oldu. AİHS'nin ardından Avrupa Konseyi bünyesinde işkencenin önlenmesinden ulusal azınlıkların korunmasına, kara paranın aklanmasından siber suçlara kadar farklı kapsamlarda 210 sözleşme imzalandı. Sözleşmeler de dâhil, yürü-

tülen tüm Avrupa Konseyi faaliyetlerinde tek tip bir Avrupa kültürüne ulaşmak değil, Avrupa kültürünü farklı kimliklere saygılı, kültürel farklılıkların içselleştirildiği bir kültür hâline getirmek hedeflendi. (Jordan, 2003: 661-662)

Resim 5.1

Avrupa Konseyi'ni kuran Londra Antlaşması'nı 10 Avrupa devleti imzalayarak 5 Mayıs 1949 tarihinde kurmuşlardır.

Kaynak: *Avrupa Konseyi*

Avrupa Konseyinde gözlemci statüsüne sahip beş ülke şunlardır: Vatikan, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Japonya, Meksika

Avrupa Konseyi, 27 üyeye sahip Avrupa Birliği'nden ayrı bir örgüttür. İlke olarak Avrupa Konseyine katılmayan hiçbir ülke AB'ye katılmamıştır.

Avrupa Konseyi ne üye sayısını ne de Avrupa coğrafyası algısını sınırlandırmıştır. Kuruluşunun hemen ardından aynı yıl Türkiye, Yunanistan ve İzlanda Avrupa Konseyi'ne üye olmuşlardır. Batı Almanya 1951'de, Avusturya 1956'da, Kıbrıs 1961'de, İsviçre 1963'te ve Malta da 1965'te örgüte katılmıştır. Soğuk Savaş sona erdiğinde eski Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan yeni devletlere ve Doğu Avrupa devletlerine kapısını açan Avrupa çapındaki ilk örgüt de Avrupa Konseyi olacaktır. Avrupa Konseyi'nin Soğuk Savaş sonrası yeni üyeler için bir sıçrama tahtası niteliği taşıdığını da eklemek gerekmektedir. Avrupa Konseyi üyeliği hem yeni devletlerin yeni rejimlerinin meşru kabul edildiğinin bir nevi göstergesi hem de AB ve/veya NATO'ya üyeliğin temelini hazırlayan bir başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. (Jordan, 2003: 662)

AB'nin 1993 Kopenhag Kriterleri'ne göre AB'ye aday bir ülkenin AİHS'yi tüm maddeleri ile çekincesiz kabul etmiş olması gerekir. Aday ülkenin Avrupa Konseyi'nin çocuk haklarına, ayrımcılığın önlenmesine ve ulusal azınlıkların korunmasına yönelik antlaşmalarına imza atıp atmadığı da önemli bir adaylık kriteridir çünkü Kopenhag kriterleri aday ülkelerde azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmamasını, ırk ayrımcılığının olmamasını, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olmasını aramaktadır ve bu antlaşmalar bu bağlamda önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. Dolayısıyla AB'nin insan ve azınlık hakları politikasının çerçevesinin çizilmesinde Avrupa Konseyinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Avrupa Konseyi ve AB arasındaki bu işbirliği 2005'te resmî bir nitelik de kazanmış ve iki örgüt arasında bir Mutabakat Belgesi imzalanmıştır.

Avrupa Konseyi Kurumları

Bakanlar Komitesi

Avrupa Konseyi'nin karar verme organıdır ve üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarından veya onların Strazburg'daki temsilcilerinden oluşur. Bakanlar Komitesi, Dışişleri Bakanları düzeyinde yılda bir kez, temsilciler düzeyindeyse her hafta toplanır. Ba-

kanlar Komitesi, Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi'yle işbirliği içinde Avrupa Konseyi'nin temel değerlerinin koruyucusudur ve üye ülkelerin bu değerler bağlamında üstlendikleri yükümlülükleri ne ölçüde yerine getirdiklerini gözlemler. AİHM kararlarının icrasını takipten de sorumludur. Ayrıca örgüte yeni üyelerin kabulüne karar veren organdır. Avrupa Konseyi bünyesinde imzaya açılan antlaşmaların nihai hâlini veren de Bakanlar Komitesidir. Bir antlaşmanın kabul edilmesi için temsilcilerin üçte ikisinin oyu gereklidir. Antlaşmanın imzaya açılma tarihini de Bakanlar Konseyi belirler. Antlaşmalar sadece onları onaylayan devletleri bağlar. Üye ülkelere yönelik tavsiye kararları alma yetkisi de Bakanlar Komitesine aittir. Bu tavsiye kararları Bakanlar Komitesinin örgütün ortak politikası olarak gördüğü konulara dairdir. Tavsiye kararları üye ülkeleri bağlayıcı değildir fakat Bakanlar Komitesinin tavsiye kararı gönderdiği ülkeye bu kararın ardından ne gibi önlemler aldığını sorma yetkisi vardır. Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğinin hazırladığı taslak bütçeyi onaylama yetkisi de Bakanlar Komitesinindir.

Parlamenter Asamble

Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi'ni oluşturan parlamenterler, ülkelerinin ulusal meclislerinden atanır. Kendilerini seçen 800 milyon Avrupalıyı burada temsil ederler.

Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi üye ülkelerin parlamentolarından seçilen temsilcilerden oluşur. Yılda dört kez toplanan Parlamenter Asamble her sene kendi içinden bir Başkan seçer. Seçilen Başkan en fazla üç dönem başkanlık yapabilir. Parlamenter Asamble'de ülkeler nüfuslarına oranla temsil edilir. Tam ve yedek olmak üzere 636 üyeye sahip Parlamenter Asamble'de ayrıca 18 de gözlemci bulunur. Gözlemciler Avrupa Konseyi üyesi olmayan ülkelerin temsilcileridir; oy hakları yoktur fakat Parlamenter Asamble Başkanı'nın onayıyla söz hakkına sahiplerdir. Üye ülkelerin Parlamenter Asamble'ye seçilen temsilcileri ulusal parlamentolarındaki siyasi partilere veya gruplara göre adil bir dağılımla belirlenmelidir. Parlamenter Asamble içinde de günümüzde beş siyasi grup bulunmaktadır. Bunlar, Sosyalist Grup, Avrupa Halklarının Partisi, Avrupa İçin Liberallerin ve Demokratların İttifakı, Avrupalı Demokrat Grubu ve Birleşik Avrupa Soludur. Bütün siyasi gruplar Avrupa Konseyi'nin temel ilkeleri olan siyasi çoğulculuğa, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne bağlı olmalıdır. Asamble üyeleri hangi gruba bağlı olacaklarını seçmekte özgürdür. Beklenen mensubu oldukları ulusal partiye göre değil, kendi kişisel kanaatlerine göre gruplarını seçmeleridir.

Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi'nin yasama yetkisi yoktur. Bir danışma meclisi niteliği gösterir. AİHM yargıçlarını ve İnsan Hakları Komiseri'ni seçme yetkisi Asamble'dedir. Asamble, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri ve Yardımcısı ile Parlamenter Asamble Genel Sekreteri'ni seçme yetkisine de sahiptir. Parlamenter Asamble ayrıca üye devletlerin Avrupa Konseyi çatısı altında üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirip getirmediklerini de izler. Eğer bir üye devlet sürekli olarak yükümlülüklerini aksatıyorsa o üye devletin ulusal delegasyonunu onaylamama ve geri çevirme yetkisine sahiptir. Ayrıca bu devletin üyeliğinin askıya alınmasını da talep edebilir. Parlamenter Asamble tarafından kabul edilen tavsiye kararları, önergeler ve fikirler Bakanlar Komitesi, ulusal hükûmetler, parlamentolar ve siyasi partiler için bir rehber niteliğindedir.

Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi

Avrupa Konseyinin demokrasinin yerel ve bölgesel yönetimlerdeki önemine istinaden kurduğu, Avrupa Konseyi içinde yerel ve bölgesel yönetimleri temsil eden danışman organdır. Kongre yılda bir kez Strazburg'da toplanır. Kongre'ye Avrupa'daki 200 bin yerel ve bölgesel yönetimi temsilen 318 tam ve 318 de yedek üye

katılmaktadır. Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi temsilci heyetlerinde ülke coğrafyalarının, politik yapılarının, yerel ve bölgesel yönetim modelinin ve kadın-erkek oranının dengeli bir biçimde temsil edilmesi koşulu aranır. Yerel ve bölgesel demokrasinin gelişmesine katkı sağlamak Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nin hem kuruluş amacı hem de en önemli faaliyet alanıdır. 1985'te imzaya açılan 1988'de yürürlüğe giren Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı çalışmalarının ilk önemli çıktısıdır fakat son çıktısı değildir. Bünyesinde hazırlanan Avrupa Konseyi antlaşmaları arasında Avrupa Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme ve Avrupa Ulusal ve Bölgesel Azınlık Dilleri Şartı gibi çok önemli azınlık hakları antlaşmaları da bulunmaktadır.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

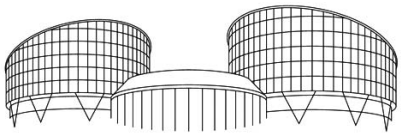

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 1950'de imzaya açılmış, 1953'te yürürlüğe girmiştir. Bu gelişmeyi takiben 1959'da Strazburg'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kurulmuştur. AİHM, AİHS ile güvence altına alınmış olan medeni ve siyasi hakların çiğnenmesinden şikâyetçi olan bireylerin veya devletlerin başvurularını değerlendiren bir uluslararası mahkemedir. 1998'den beri tam zamanlı bir mahkeme olarak işlemektedir ve bireyler doğrudan AİHM'ye başvurabilmektedir.

AİHS ve AİHM Avrupa'da demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü koruyan ve destekleyen en etkili araçlardan biridir.

AİHM'nin içtihat hukuku sayesinde AİHS Avrupa'da demokrasi ve hukukun üstünlüğünü korumaya ve desteklemeye yönelik en etkin araçlardan biri hâline gelmiştir. AİHS'nin imzacı devletleri, bu uluslararası antlaşmayla birlikte sadece kendi vatandaşlarının değil, kendi yargı alanı içindeki herkesin siyasi ve medeni haklarını korumakla yükümlüdür. Bu haklar yaşama hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı, cezaların yasallığı, özel hayatın ve aile hayatının korunması, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, dernek kurma ve toplanma özgürlüğü, evlenme hakkı olarak kısaca sayılabilir. Yine Sözleşme'ye göre işkence, kölelik ve zorla çalıştırma yasaktır. Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanmanın cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayırımcılık yapılmadan sağlanması gerekir; yani ayrımcılık yasaktır. Sözleşme'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, ulusal bir makama etkili bir başvuru yapma hakkına sahiptir.

Avrupa Konseyine üye 47 devlette idam cezası tamamen kaldırılmıştır. 1985'ten bu yana, ölüm cezasını kaldırmış olma, Avrupa Konseyine üyeliğin bir şartı hâline gelmiştir.

AİHS imzalandıktan günümüze kadar Sözleşme'yi güçlendiren ve/veya yenileyen 14 Protokol imzalanmıştır. Bu protokoller sadece kendilerini imzalayan ve onaylayan devletleri bağlamaktadır. AİHS ile kurulan insan hakları denetim mekanizmasına yönelik en önemli değişikliklerden biri 11. Protokol'le gerçekleşir. 1998'de yürürlüğe giren 11. Protokol'ün gerekçesinde AİHM'nin oluşumunda, yetki ve yargılama usulünde yapılacak değişikliklerin nedeni "Avrupa Konseyi üye sayısındaki artış ve üyelik başvurularındaki yoğun talep nedeniyle hakların korunmasındaki etkinliği sürdürmek ve geliştirmek amacıyla denetim mekanizmasını yeniden yapılandırmak" olarak belirtilmiştir. Gerçekten de 11. Protokol izlenen usulü umulduğu gibi hızlandırmıştır fakat AİHM'nin iş yükünün yapılan değişikliklere rağmen aşılamayacağı da kısa sürede ortaya çıkmıştır. Bu sorun üzerine 2000'de AİHM'nin etkinli-

ğini sürekli kılmak yönünde bir tartışma süreci başlatılacaktır. (Altıparmak, 2009: 32, 34-35) Bu sürecin sonunda 14. Protokol Bakanlar Komitesi tarafından 2004'te kabul edilir ve 2010 itibarıyla da yürürlüğe girer. Aşağıda AİHM hakkında verilen bilgilerin hepsi 14. Protokol'le yapılan değişiklikleri kapsamaktadır.

AİHS'ye eklenen hangi protokollerle ölüm cezasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır?

SIRA SİZDE 1

AİHM, AİHS'ye taraf devlet sayısına eşit yargıçtan oluşur. Tüm Avrupa Konseyi üyeleri AİHS'yi onayladıkları için bu sayı 47'dir. Yargıçlar Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi tarafından her üye ülkenin sunduğu üç aday arasından oy çokluğuyla seçilir. Yargıçların atandıkları ülkenin vatandaşı olma şartı yoktur. Sözleşmeci Devlet başka bir ülke vatandaşını da aday gösterebilir. Yargıçların görev süresi 9 yıldır ve tekrar seçilmeleri mümkün değildir. Yargıçlar üye ülkeler bazında seçilseler de ülkelerini temsil etmezler; tamamen bağımsızdırlar ve bağımsızlıkları ile tarafsızlıklarını zedeleyecek herhangi bir görev üstlenemezler. Ayrıca hiçbir yargıç, diğer yargıçlar tarafından gerekli koşulları yerine getirmediğine üçte iki çoğunluk ile karar verilmedikçe görevden alınamaz.

AİHM'ye bireyler ve devletler dava başvurusunda bulunabilir. Bu başvuru Avrupa Konseyi üyesi ve AİHS'yi onaylamış devlet veya devletlere karşı yapılabilir. Bireysel başvuru her gerçek kişi, hükûmet dışı kuruluş veya kişi gruplarını kapsamaktadır. AİHM'ye ancak, uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen ilkeleri uyarınca iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ve iç hukuktaki kesin karar tarihinden itibaren altı aylık bir süre içinde başvurulabilir. Başvurunun konu bakımından Sözleşme veya Protokollerinin hükümleriyle bağdaşmaması, dayanaktan açıkça yoksun veya bireysel başvuru hakkının kötüye kullanılması niteliğinde olması hâlinde başvuru kabul edilmeyecektir. 14. Protokol'le yapılan önemli değişikliklerden biri de başvurunun kabul edilebilirlik koşullarına başvuran kişinin önemli bir zarar görmüş olmasının eklenmesidir. Ancak AİHS ve Protokollerde belirtilen insan haklarına saygı ilkesi gereğince başvurunun esası hakkında incelemeye gerek bulunması ve başvuru konusu olayın ulusal mahkemelerce yeterince incelenememiş olması durumlarında "önemli bir zarar görme" şartı aranmayacaktır. (Bilir, 145)

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru koşulları nelerdir?

SIRA SİZDE 2

Başvuru kabul edildikten sonra Mahkeme, başvuruyu tarafların temsilcileriyle birlikte inceler. Yargılamanın her aşamasında Mahkeme, davanın bu Sözleşme ve Protokolleri ile tanınan insan haklarına saygı ilkesinden esinlenen bir dostane çözüm yoluyla sonuçlanmasını sağlamak için taraflara yardımcı olabilir. Dostane çözüm durumunda Mahkeme, olayların ve kabul edilen çözümün kısa bir özeti ile sınırlı bir kararla başvuruyu kayıttan düşürür. Mahkeme aksine karar vermediği sürece duruşmalar kamuoyuna açıktır.

Eğer Mahkeme AİHS ve Protokollerinin ihlal edildiğine karar verirse ve ilgili tarafın iç hukuku bu ihlalin sonuçlarını ancak kısmen ortadan kaldırabiliyorsa Mahkeme, gerektiği takdirde, zarar gören taraf lehine adil bir tazmin verilmesine hükmeder. AİHS'yi onaylamış devletler taraf oldukları davalarda Mahkeme'nin verdiği kesinleşmiş kararlara uymayı taahhüt etmişlerdir. AİHM kararının infazını Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi denetleyecektir.

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri

İnsan Hakları Komiseri 1999'da Avrupa Konseyi'ne bağlı bağımsız bir kurum olarak kurulmuştur. Temel amacı Avrupa Konseyi üyesi devletlerin insan haklarına saygısını ve insan haklarına ilişkin farkındalığını geliştirmektir. Bu bağlamda insan haklarını korumak ve bu alanda ihlalleri engellemek için devletlere enformasyon sağlar ve gerektiğinde tavsiyelerde bulunabilir; insan haklarına ilişkin farkındalığı artırmak için üye devletlerde insan hakları eğitimini destekler; eğer varsa üye devletlerdeki ombudsmanları, bu minvaldeki kurumları ve diğer insan hakları kurumlarının eylemlerini verdiği destekle kolaylaştırmaya çalışır.

Avrupa Konseyi Uluslararası Sivil Toplum Örgütleri Konferansı

Sivil toplum, Avrupa Konseyi'nin insan haklarının ve demokrasinin korunması ve geliştirilmesi misyonunun en önemli bileşenlerinden biri kabul edilmektedir. Bu nedenle sivil toplumun temsilcisi kabul edilen uluslararası sivil toplum örgütleri 1952'den beri Avrupa Konseyi için bir nevi danışma kurumu statüsündedir. 2003'te bu statü geliştirilerek uluslararası sivil toplum örgütlerinin Avrupa Konseyi'nin politika belirleme süreçlerine ve faaliyetlerine katılımcı olarak dahil olmasına karar verilmiştir. 2005'ten beri de Uluslararası Sivil Toplum Örgütleri Konferansı 400'den fazla katılımcısıyla Avrupa Konseyi'nin sivil topluma ilişkin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Bu Konferans aracılığıyla Avrupa Konseyi sivil toplumu hükûmetler arası eylemlere dahil edebilmekte parlamento üyeleri ile yerel ve bölgesel iktidarların sivil toplumla ilişkilerini desteklemektedir. Konferans, yılda üç veya dört kez Strazburg'da toplanmaktadır.

Avrupa Konseyi'nin Faaliyetleri

Avrupa Konseyi'nin en temel faaliyet alanlarını insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, demokrasi ve hukukun üstünlüğü misyonları çerçevesinde gerçekleştirdiği planlar, projeler ve eylemler oluşturmaktadır. Terörle mücadele, sosyal uyum, eğitim, kültür gibi konular da faaliyet alanlarını biçimlendirir. Her faaliyet alanı için Avrupa Konseyi ayrı bir örgütlenmeye gitmiştir. Bu birimler arasında öne çıkanları kısaca özetlemek gerektiğinde Venedik Komisyonunun ve Avrupa Konseyi sözleşmeleri izleme mekanizmalarının öne çıktığı görülmektedir.

Venedik Komisyonu

Venedik Komisyonu Avrupa Konseyi'nin anayasal konularla ilgili danışma organıdır. Uzun adı Hukuk Yoluyla Demokrasi Avrupa Komisyonu olan Venedik Komisyonu 1990'da, bir başka ifadeyle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin anayasa hazırlama sürecinde acil yardıma ihtiyaç duydukları bir dönemde kurulmuştur. Komisyon, bu ülkelerin Avrupa standartlarına uygun anayasalar hazırlamalarında öncü bir rol üstlenmiştir ve günümüzde bağımsız bir düşünce kuruluşu olarak uluslararası alanda kabul görmektedir. Üyelerini anayasa hukuku ya da uluslararası hukuk alanlarında uzman akademisyenler, anayasa mahkemesi yargıçları ya da çeşitli ülkelerden parlamenterler oluşturur. Komisyon, üyelerin anayasa hazırlama süreçlerine, seçimler ve referandumlar düzenlemesine yardım eder; anayasa mahkemeleri ve ombudsmanlarla işbirliğine gider ve kendi alanına dair uluslararası çalışmalar yapar, seminerler düzenler ve raporlar yayımlar.

Avrupa Komisyonu İzleme Mekanizması

Bünyesinde 210 antlaşmanın imzaya açıldığı Avrupa Konseyi, bu antlaşmaların konusunu oluşturan alanlarda hem faaliyetlerini devam ettirmekte hem de antlaşmaların yükümlülüklerinin onaylayan devletler tarafından ihlal edilip edilmediğini izlemektedir. Bu çerçevede Avrupa Konseyi izleme mekanizmasının birimlerini her biri bir Avrupa Konseyi antlaşmasına dayanan şu komiteler oluşturur:

İşkencenin Önlenmesi Komitesi, Sosyal Haklar Komitesi, Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu, Ulusal Azınlıkların Korunması, Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), İnsan Ticaretine Karşı Uzmanlar Grubu, Terörizmin Finansması ve Kara Para Aklanmasıyla Mücadele Tedbirlerinin Değerlendirilmesi Komitesi (MONEYVAL).

Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme ne zaman imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir?

SIRA SİZDE 3

Avrupa Konseyi ve Türkiye

Türkiye Avrupa Konseyi'ne 1949'da, kurulduktan kısa bir süre sonra katılmıştır ve 1952, 1958, 1965, 1972, 1987, 1992 ve 2010 yıllarında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Dönem Başkanlığı'nı yürütmüştür. Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi'nde Türkiye 12 asil, 12 yedek üyeyle temsil edilmektedir. Ocak 2010 tarihinde, Türkiye Heyeti Başkanı Mevlüt Çavuşoğlu iki yıllığına Parlamenter Asamble Başkanı seçilmiş, görevi 2012'de sona ermiştir.

Türkiye, AİHS'yi 1950'de imzalamış, 1954'te onaylamıştır. AİHM'ye bireysel başvuru hakkı ise 1987'de tanınmıştır. 2010 itibariyle Türkiye Avrupa Konseyi bünyesindeki 210 antlaşmanın 71 tanesine taraf değildir. Taraf olmadığı antlaşmalar arasında Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi ile Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı da vardır.

Türkiye onayladığı diğer antlaşmaların izleme süreçlerine tabiidir ve bu çerçevede Avrupa Konseyinin farklı kurumlarının Türkiye raporları seneler içerisinde artmış; ancak raporların ele aldığı temel sorunlar ve hak ihlalleri aynı hızla azalma göstermemiştir. Eleştirilerin dozu Türkiye'nin AB'ye adaylık süreciyle birlikte yasal mevzuatta yaşanan gelişmeler sonrasında azalmaya başlayacak; temel hak ve özgürlüklere ilişkin anayasal ve yasal reformlar olumlu karşılanacaktır. Fakat öte yandan Türkiye'nin insan hakları portesinin ani bir değişim geçirdiğini söylemek de mümkün değildir; hâlâ mevzuatta ve uygulamada önemli boşluklar ve sorunlar mevcuttur. İfade özgürlüğünün kısıtlanması, işkence ve kötü muamele, ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadeledeki eksiklikler, Türkiye'nin sadece gayrimüslimleri azınlık olarak kabulü ve azınlıklarla ilgili diğer problemler gibi temel sorunlar hâlâ farklı raporlarda ve tavsiye kararlarında Türkiye'nin karşısına çıkmaktadır.

Türkiye ve Avrupa Konseyi ilişkileri nasıl gelişmiştir?

SIRA SİZDE 4

Özetle, Türkiye'nin AB'ye adaylık süreciyle birlikte yaptığı mevzuat değişikliklerinin yarattığı olumlu havaya rağmen insan ve azınlık haklarının hâlâ Türkiye ile Avrupa Konseyi arasındaki en gergin konuyu oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Avrupa Konseyi Türkiye resmi İnternet sitesinden (www.avrupakonseyi.org.tr) Konsey hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI

Avrupa-Atlantik bölgesinin Vancouver'dan Vladivostok'a kadar uzanan geniş coğrafyasının en geniş katılımlı uluslararası örgütü Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'dır. 2010 itibarıyla 56 üye ülkenin yer aldığı örgüt, 1973'te yola Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) olarak çıkmış, Soğuk Savaş'ın ardından bölgesinde doğan yeni ihtiyaçlarla birlikte yeni bir kurumsallaşmaya giderek 1995'te Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) (Organization for Security and Co-operation in Europe: OSCE) adını almıştır. Soğuk Savaş'ın Yumuşama (détente) döneminde Batı ve Doğu Blokları ile tarafsız devletlerin bu bölgede güvenlik ve işbirliğinin sağlanması amacıyla bir araya gelmesiyle ortaya çıkan örgüt, bugün demokrasinin gelişmesinden insan ve azınlık haklarının korunmasına, çatışmaların önlenmesinden çatışma sonrası rehabilitasyona yönelik çalışmalara uzanan geniş kapsamlı bir faaliyet alanına sahiptir.

AGİT'i diğer uluslararası örgütlerden ayıran en önemli özelliği, bir örgütün devletlerden ayrı varoluşunu temellendiren en önemli belge olan kurucu bir antlaşmaya sahip olmaması, dolayısıyla klasik bir uluslararası örgüt portresi çizmemesidir. Tam da bu nedenle AGİT'in ayrı bir hukuki varlığının olduğu şüphelidir. Fakat yine de AGİT organlarıyla ve faaliyetleriyle bir uluslararası örgüt gibi hareket etmektedir. Bu durum da AGİT'i uluslararası örgütler arasında atipik bir örnek hâline getirmektedir. (Alpkaya, 2000: 438)

AGİT'in Tarihçesi

1962-Küba Krizi'yle dünya iki kutuplu Soğuk Savaş düzeninin en kritik dönemlerinden birini yaşadı ve nükleer bir savaşın eşiğine geldi. Ancak ilginç bir şekilde bu kriz olumlu bir sonuç doğurarak iki kutup lideri ABD ve SSCB arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının da başlangıcı oldu. Soğuk Savaş artık "soğuk" veya "savaş" olmaktan çıkmış; daha çok iki süper güç arası rekabete dönüşmüştü. Özellikle Avrupa'da Batı ve Doğu Blokları arasındaki ayrım netti; ABD ve Batı Almanya'nın Doğu Almanya'yı tanımasıyla statüko daha da netleşti. 1970'lere gelindiğinde Avrupa için Soğuk Savaş, iki blok arasındaki ayrıştırıcı çizginin kabulüne dayalı bir politika hâlini almıştı. Bu döneme Yumuşama (détente) dönemi adı verildi.

Bu ortamda SSCB hem Avrupa'nın bölünmesinin de facto olarak onaylanmasını hem de Doğu ve Batı Blokları arasında ekonomik işbirliğinin gelişmesini amaçlıyor; bu amaçla iki blok arasında güvenlik sorunlarının ve işbirliğinin ele alınacağı bir toplantı yapılmasını istiyordu. Batı Bloku bu talebe şüpheyle yaklaştı fakat yine de bu tarz bir toplantının olası faydaları da göz ardı edilemeyecek önemdeydi. Özellikle insan hakları konusunun gündeme getirilmesiyle SSCB üzerinde bir baskı sağlanabilirdi. NATO ve Varşova Paktı üyesi olmayan İsviçre ve İrlanda gibi Avrupa devletleri de Avrupa güvenliğiyle ilgili sorunların bu iki örgüt dışında bir düzlemde masaya yatırılmasından yanaydı. Öte yandan Avrupa Topluluk'u üyesi devletler NATO'nun diğer iki üyesi ABD ve Kanada'nın da bu süreçte yer almasını istiyorlardı. Sonunda 1972'de ön görüşmeler başladı ve ardından bütün Avrupa devletlerinin ve ABD ile Kanada'nın da katılımıyla 1973'te Helsinki'te Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı toplandı. Doğu ve Batı arasında bir diyalog ve müzakere platformu oluşturmak amacıyla düzenlenen Konferans'ın ilk önemli çıktısı iki yıl süren müzakere sürecinin ardından 1 Ağustos 1975'te imzalan Helsinki Nihai

Senedi oldu. Helsinki Nihai Senedi hem bu sürecin en önemli çıktısı hem de Yumuşama döneminin en önemli sembollerinden biri olacaktı.

AGİT hakkında ayrıntılı bilgiye www.osce.org adresinden ulaşabilirsiniz.

1975-Helsinki Nihai Senedi

Günümüz Avrupası'nın temel belgelerinden biri kabul edilen 1975-Helsinki Nihai Senedi, bir uluslararası hukuk antlaşması değildir. Yasal bir belge olmadığı için katılan devletlere yönelik yasal bir bağlayıcılık veya Nihai Senet'te belirlenen ilkelerin ihlali durumunda herhangi bir yaptırım uygulama yetkisi söz konusu değildir. Katılan devletler sadece Helsinki Nihai Senedi aracılığıyla siyasi taahhütlerde bulunmuşlardır. Helsinki Nihai Senedi'nin önemini iki açıdan ele almak mümkündür. İlki, bu Senet'le birlikte güvenlik tanımının siyasi ve askerî anlamını aşarak genişlemesidir. (Galbreath, 2007: 24) Siyasi ve askerî sorunları da içeren ama insan haklarından ekonomiye, çevre sorunlarından bilimsel alanda işbirliğine kadar pek çok konuya değinen bir metin ortaya çıkarılarak ortak güvenlik kavramı geliştirilmiştir. İkinci önemli nokta, Helsinki Nihai Senedi'nin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nı kurarak Soğuk Savaş döneminde iki blok arasındaki en temel diyalog platformlarından birini oluşturmasıdır. Ortaya çıkanın tam bir uluslararası örgüt olduğunu söylemek mümkün değildir. Düzenli aralıklarla hükümetler arası düzeyde toplanması planlanan gevşek bir örgütlenme söz konusudur (Odello, 2005: 435) fakat atılan bu temel Soğuk Savaş sonrasında AGİT'in kurumsallaşmanın temelini oluşturmaktadır.

1975-Helsinki Nihai Senedi katılımcı 35 devletin arasındaki ilişkilere rehberlik edecek bir İlkeler Bildirisi içermektedir:

1. Egemen eşitlik ve egemenliğe saygı
2. Kuvvet kullanmaktan veya kuvvet kullanma tehdidinden kaçınma
3. Sınırların ihlal edilmezliği
4. Ülke bütünlüğünün korunması
5. Anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü
6. İçişlerine karışmama
7. Düşünce, din ve vicdan özgürlüklerini de kapsamak üzere insan hakları ve temel özgürlüklere saygı
8. Halkların eşitliği ve kendi kaderlerini tayin hakkından yararlanması
9. Devletler arasında işbirliği
10. Uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi

Bu 10 ilke dışında Helsinki Nihai Senedi "Üç Sepet" adı verilen üç ayrı boyuta sahiptir. Bunlar siyasi ve askerî boyut, ekonomi ve çevre sorunları boyutu ile insani boyuttur.

Helsinki Nihai Senedi ile belirlenen AGİK'in temel ilkeleri nelerdir?

Siyasi ve Askerî Boyut

Güvenliğe ilişkin konularda karşılıklı güvene dayalı bir güvenlik anlayışını geliştirmek bu sepetin içeriğini oluşturur. Karşılıklı güvenin inşası için şeffaflığa önem verilmektedir. Bu amaçla sayılan önlemler, devletlerin büyük çaplı askerî harekâtlarının ve askerî kuvvet kaydırmalarının önceden duyuru konusu yapılması ve devletlerin karşılıklı olarak birbirlerinin askerî harekâtlarına gözlemci olarak davet edilmesidir. Karşılıklı güven inşasının bir diğer anahtar kavramı da silahsızlanma-

dır. Katılan devletler silahsızlanmayı oluşturmaya yönelik çabaların herkesin yararına olduğunu Helsinki Nihai Senedi aracılığıyla kabul etmektedirler. Öte yandan egemen eşitliklerinin ayrılmaz parçası olarak katılan bütün devletlerin güvenlik çıkarlarına saygı ibaresini eklemeyi de unutmamışlardır. Her ne kadar bu sepetteki silahsızlanmaya yönelik taahhüt daha sonra gerçekleşecek silahsızlanma görüşmelerinin ve antlaşmalarının temeli kabul edilse de son ibarenin de tüm bu görüşmelere ve antlaşmalara rağmen ulusal çıkar üzerinden meşrulaştırılan silahlanmanın "meşru" mazeretini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Ekonomi, Bilim, Teknoloji ve Çevre Alanlarında İşbirliği Boyutu

Katılımcı devletler arasındaki ticaretin geliştirilmesi, sanayide işbirliğine gidilmesi ve ortak çıkara yönelik projeler üretilmesi, bilim ve teknolojide işbirliği ile ortak çevre sorunlarına eğilinmesi bu sepetin öngördüğü işbirliğini sağlamak için sayılan önlemlerdir. Fakat tüm bu önlemler varsayılan bir barış ve istikrar havasına dayalı olarak kaleme alınmıştır. Her ne kadar Yumuşama döneminde imzalansa da sayılan bu amaçları tam anlamıyla hayata geçirebilecek koşulların mümkün olmadığı görülecektir. Bu sepetin baştan itibaren ayrıntılı ve derinlikli bir şekilde ele alınmaması bu boyutun günümüzde de AGİT'in zayıf kalan yanlarından biri olmasına neden olacaktır. (Galbreath, 2007: 36)

İnsani Boyut

Helsinki Nihai Senedi'yle II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da oluşan sınırların ihlal edilmezliği kabul edilmiş ve bu sınırların meşruiyeti tanınmıştır. Siyasi/askerî, insani ve ekonomik/çevresel olmak üzere üç boyutu kapsayan Helsinki Nihai Senedi'nin en önemli yönü, devletlerarası ilişkilere rehberlik etmek üzere kabul edilen ve AGİK'in anayasasını oluşturan ilkelerdir.

Halklar arasındaki temasın geliştirilmesi, sınır değişiklikleri nedeniyle bölünen ailelerin birleştirilmesi, farklı devletlerin vatandaşlarının evliliklerinin kolaylaştırılması, devletler arasındaki seyahatlere dair önlemlerin esnekleştirilmesi gibi konular bu sepet dâhilinde yer almaktadır. Devletlerin ve vatandaşlarının karşılıklı olarak birbirlerinin kültürlerinden haberdar olmalarının sağlanması da yine bu sepet içindedir. Eğitim alanında değişim ve işbirliği de bu sepetin öne çıkan konularından biridir. Özetle, bu sepetin iki blok arasındaki kültürel yabancılaşmayı azaltma amacı taşıdığını söylemek mümkündür. Sepetin asıl önemiyse Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkacaktır. Özellikle Doğu Bloku'nun dağılmasıyla birlikte devletler arasında ve içinde artan çatışmalar AGİK'in bu alana yönelmesine neden olacak, bu sepet de bu yönelimin meşru zeminini oluşturacaktır.

"Konferans"tan "Teşkilat"a

1975-1989 arasında AGİK düzenlenen seminerle ve toplantılarla devam etse de heyecanını ve pırıltısını kısa sürede kaybetti. 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgali Helsinki Nihai Senedi'nin sadece siyasi taahhütlerden öteye gitmediğini gösterirken 1980'de ABD Başkanı Reagan'ın Soğuk Savaş söylemini alevlendirmesiyle birlikte iki blok arasındaki güvenlik temelli işbirliği umutları da geri plana düştü. Fakat bu portre 1989'da Doğu Bloku'nun dağılmasını takiben değişmeye başlayacaktı. Soğuk Savaş sona ermiş ve bu dönemin koşullarına göre şekillenmiş tüm uluslararası örgütler önemli bir dönüşüm içine girmişti. AGİK de bu örgütlerden biri oldu.

SSCB'nin dağılması ve Doğu Bloku'nın çözülmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni devletler, devletler arasındaki yeni çatışmalar ve ulusal azınlık sorunları AGİK'i yepyeni güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya bıraktı. Hem NATO hem eski Varşova Paktı üyelerini hem de tarafsız devletleri kapsayan AGİK, bu niteliğiyle ortaya çıkan bu karmaşada farklı tarafları bir araya getirebilme olasılığına sahip yegâne örgütlerden biriydi. (Galbreath, 2007: 40)

AGİK'in Soğuk Savaş sonrası dönüşümünün yönünü çizen temel belge 1990-Paris Şartı oldu. Kasım 1990'da imzalanan "Yeni Avrupa için Paris Şartı", adından da anlaşılacağı üzere Avrupa'da yeni bir demokrasi, barış ve birlik döneminin başladığına işaret ediyordu. Cepheleşme çağının ve Avrupa'nın bölünmüşlüğünün son bulduğu ilan edilirken katılımcı devletler insan hakları ve temel özgürlüklere dayalı demokrasiye sarsılmaz bir bağlılık göstereceklerini ve serbest ekonomiye geçeceklerini beyan ediyorlardı. Ekonomik özgürlük, toplumsal adalet ve çevreye karşı sorumluluk refah için vazgeçilmez kabul edilirken serbest pazar ekonomisine yeni geçecek olan ülkelerle işbirliğinin de altı çiziliyordu.

Paris Şartı, demokrasi, insan hakları ve serbest pazar ekonomisi konularını ön plana çıkararak AGİT'in yeni Avrupa'daki yeni rolünü biçimlendirirken Helsinki Nihai Senedi'nde yer alan silahsızlanma konusunu da dışlamamaktaydı. Paris Şartı'nın imzalanmasından kısa süre önce imzalanan Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA), taraf devletler arasında saydamlığı ve güvenliği artırıcı bir adım olarak Paris Şartı'yla ayrıca onaylanıyordu.

Paris Şartı aynı zamanda AGİK'in yeni bir kurumsallaşma sürecine girmesinin de başlangıç noktasıydı. Serbest Seçimler Ofisi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Çatışmaları Önleme Merkezi ve AGİK Sekretaryası yeni AGİK birimleri olarak ortaya çıktı ve AGİK Parlamenter Asamblesi'nin kurulması kararı alındı. 2 yılda bir zirve yapılması ve dışişleri bakanlarının yılda bir kez toplanmaları da yine Paris Şartı'nda karara bağlandı.

1990-Paris Şartı ile birlikte AGİT'in temel hedefleri neler olmuştur?

SIRA SİZDE 6

1994'te gerçekleştirilen Budapeşte Zirvesi'nde örgütün adının değişmesine yönelik alınan kararla birlikte bu yeni kurumsallaşma süreci tamamlanacaktı. 1995'te AGİK yerini Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatına (AGİT) bıraktı. Budapeşte Zirvesi aynı zamanda AGİT'in etnik ve bölgesel çatışmalarla daha yakından ilgileneceğinin de ilanı oldu.

1996-Lizbon ve 1999-İstanbul Zirveleri'nde de AGİT'in kurumsal yapısı gelişmeye ve faaliyet alanlarının tanımlanmasına devam edildi. 1996-Lizbon Zirvesi'nde hem 21. Yüzyıl Avrupası İçin Ortak ve Kapsamlı Güvenlik Modeli bildirisiyle AGİT'in güvenlik ve istikrarın sağlanmasındaki rolü güçlendirildi hem de AGİT Medya Özgürlüğü Temsilciliği kurularak insani boyut odağı genişletildi. Helsinki Nihai Senedi'nin askerî ve siyasi güvenliğe ilişkin ilk sepeti ile insani boyuta ilişkin üçüncü sepeti AGİT'in Soğuk Savaş sonrası yöneliminde öne çıkmıştı. 1999-İstanbul Zirvesi ve zirvede imzalanan İstanbul Şartı ve Avrupa Güvenlik Şartı da yine özellikle bu iki boyutu güçlendiriyordu.

1999-İstanbul Zirvesi toplandığında AGİT artık saha operasyonlarının sayısı artmış ve ölçeği genişlemiş bir uluslararası örgüttü. 1999-İstanbul Şartı'nda AGİT'in tek başına varolan sorunlarla mücadele edebilmesinin olanaklı olmadığı ve bu nedenle diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliğinin güçlendirilmesi gerektiği kabul edildi. Özellikle insani boyut içinde yer alan insan ve azınlık haklarına yönelik vurgu dikkat çekiciydi. İstanbul Şartı, azınlıklara mensup kişilerin haklarının korunması ve geliştirilmesini üye devletlerin kendi içinde ve diğer üyeler ile ilişkilerinde demokrasi, barış, adalet ve istikrar bakımından temel unsur olarak kabul etti. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin hakları da dâhil insan haklarına tam saygının başlı

başına bir amaç olduğu, egemenlik ve toprak bütünlüğüne zarar vermediği, aksine onu güçlendirdiği vurgulandı. İnsan hakları, temel özgürlükler, demokrasi ve hukuk devleti AGİT'in kapsamlı güvenlik kavramının merkezinde yer almaktadır, denildi ve düşünce ve inanç özgürlüğü de dâhil insan hakları ve temel özgürlüklerin ihlali, hoşgörüsüzlük, saldırgan milliyetçilik, ırkçılık, şovenizm, yabancı düşmanlığı ve anti-semitizm ile mücadele edileceğinin altı çizildi. Cinsiyet eşitliği, kadına karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması, kadın ve çocuklara karşı şiddetin önlenmesi de AGİT'in ele alacağı hususlar olarak sayıldı. Hukuk devletine ve yolsuzluğun önlenmesine ilişkin yükümlülükler teyit edildi. Ayrıca çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve çatışma sonrası rehabilitasyon amacıyla sivil bir girişim olan Acil Uzman Yardım ve İşbirliği Timlerinin oluşturulması kabul edildi.

Görüldüğü gibi İstanbul Şartı'nda daha çok varolan ve olası çatışmalar gözetilerek insani boyut ön plana çıkarılmıştı. Bu çatışmaların önlenmesine yönelik siyasi ve askerî güvenlik boyutuysa 1999-Avrupa Güvenlik Şartı'nda ele alındı. Avrupa Güvenlik Şartı'nda AGİT ile diğer uluslararası örgütler ve kurumlar arasında işbirliğini geliştirmek ve bu sayede uluslararası toplumun mevcut kaynaklarını daha etkin kullanabilmek için İşbirliğine Dayalı Güvenlik Platformu oluşturmaya, AGİT'in barışı koruma operasyonlarındaki rolünü geliştirmeye ve böylece örgütün güvenliğe ilişkin kapsamlı yaklaşımını daha iyi yansıtmaya, AGİT'in yardım ve geniş çaplı sivil alan operasyonlarına ilişkin taleplere daha çabuk yanıt verebilmesini teminen Yardım ve İşbirliği Süratli Uzman Takımları oluşturmaya, hukukun üstünlüğünün sürdürülmesini sağlamak amacıyla polis faaliyetleri yürütebilme kabiliyetlerini genişletmeye, AGİT alan operasyonlarının planlanması ve konuşlandırılması amacıyla bir Harekât Merkezi oluşturmaya ve AGİT Daimi Konseyi altında Hazırlık Komitesini kurarak AGİT içinde siyasi danışma sürecini güçlendirmeye karar verildi. AGİT'in savaş ve yıkımdan tahrip olmuş toplumların rehabilitasyonu konusunda kapasitesinin geliştirilmesine de yer verilmişti.

AGİT'in siyasi ve askerî güvenlik boyutuna ilişkin önemli bir adım da 11 Eylül'ün ardından atıldı ve Aralık 2001'de AGİT Terörle Mücadele Eylem Planı kabul edildi. Katılımcı devletler uluslararası hukuka ve insan haklarına saygılı bir biçimde özgürlüğü savunacaklarını ve vatandaşlarını terörizme karşı koruyacaklarını belirtirken, terörün herhangi bir ulus ya da dinle özdeşleştirilmesine karşı olduklarını da beyan ettiler.

Özetle, Helsinki Nihai Senedi'nin ikinci sepetine ilişkin çalışmalar devam etse de, Soğuk Savaş sonrasında asıl olarak siyasi ve askerî güvenlik boyutu ile insani boyutun AGİT'in iki temel faaliyet alanı olarak geliştiğini söylemek mümkündür. AGİT'in etkin faaliyet gösterdiği bölgeyse Viyana'nın doğusudur. Kanada'dan İrlanda'ya kadar pek çok Batılı devlet örgütün üyesi olsa da AGİT'in hem eski Doğu Bloku devletlerinin pazar ekonomisine ve demokrasiye geçiş süreçlerinde oynadığı rol hem de SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılmasının ardından bu bölgede ortaya çıkan çatışmalarla ve çatışma sonrası düzenlemelerle ilgili faaliyetleri örgütün çalışma bölgesinin haritasını çıkarmaktadır.

AGİT bölgesine olan yakınlıkları ve kültürel, ekonomik, tarihî ve siyasi ilişkileri nedeniyle bazı Akdeniz Ülkeleri (Mısır, Fas, Tunus, Ürdün, Cezayir ve İsrail) ile Japonya, Kore Cumhuriyeti ve Tayland örgüte üye olmamakla beraber, "İşbirliği Ortakları" adı altında AGİT içinde özel bir statüye sahiptirler.

AGİT'in Yapısı ve Faaliyetleri

AGİT, 2010 itibariyle 56 üye ülkeden oluşmaktadır. AGİT'e katılmanın AGİT'in belli ilke ve standartlarını karşılamak gibi bir ön koşulu yoktur.

ABD	Estonya	Kazakistan	Polonya
Almanya	Finlandiya	Kıbrıs	Portekiz
Andora	Fransa	Kırgızistan	Romanya
Arnavutluk	Gürcistan	Letonya	Rusya
Avusturya	Hırvatistan	Lihtenştayn	San Marino
Azerbaycan	Hollanda	Litvanya	Sırbistan
Belçika	İrlanda	Lüksemburg	Slovakya
Beyaz Rusya	İspanya	Macaristan	Slovenya
Bosna-Hersek	İsveç	Makedonya	Tacikistan
Britanya	İsviçre	Malta	Türkiye
Bulgaristan	İtalya	Moldova	Türkmenistan
Çek Cumhuriyeti	İzlanda	Monako	Ukrayna
Danimarka	Kanada	Norveç	Vatikan
Ermenistan	Karadağ	Özbekistan	Yunanistan

Tablo 5.1
AGİT üyesi ülkeler

Kaynak: *Avrupa Konseyi Türkiye, http://www.avrupakonseyi.org.tr/*

Müzakere ve Karar-Alma Organları

Zirveler: Katılan devletlerin devlet ve hükûmet başkanlarının periyodik toplantılarıdır. Bu toplantılarda AGİT'in öncelikleri en yüksek siyasi düzlemde belirlenir. Zirvelerin toplanmadığı senelerde karar alma ve düzenleme yetkisi Bakanlar Konseyindedir. Bugüne kadar 7 AGİT zirvesi yapılmıştır; bunlar sırasıyla Helsinki (1975), Paris (1990), Helsinki (1992), Budapeşte (1994), Lizbon (1996), İstanbul (1999) ve Astana (2010) zirveleridir.

Bakanlar Konseyi: Katılan devletlerin Dışişleri Bakanlarından oluşur. Devlet ve hükümet başkanları zirvesinin olacağı yıllar hariç her sene bir kez toplanır. Bakanlar Konseyinin görevi zirvelerde alınan karar ile Örgütün faaliyetleri arasındaki ilişkiyi sağlamak ve takip etmektir.

Daimi Konsey: Siyasi danışma organıdır. Aynı zamanda karar alma yetkisine de sahiptir. Katılımcı devletlerin daimi temsilcilerinden oluşur ve haftada bir kez Viyana'da toplanır.

Güvenlik İşbirliği Forumu: Silahların kontrolü, silahsızlanma ve güvenlik artırıcı önlemlerle ilgilenir. Güvenlikle ilgili meselelerde danışmalarda bulunma, işbirliğini sağlama ve çatışma riskini azaltıcı çalışmalarda bulunma ana görevleridir.

Ekonomi ve Çevre Forumu: AGİT'in ikinci sepetine ilişkin ve yılda bir kez toplanan Ekonomi ve Çevre Forumu'nda güvenliğin ekonomik ve çevresel boyutları ele alınır. Katılımcı devletleri temsil eden hükümet yetkililerinin, sivil toplum örgütlerinin, iş çevresinin ve diğer uluslararası örgütlerinin temsilcilerinin katıldığı Forum'da temel amaç rüşvetle, örgütlü suçla ve çevre sorunlarıyla mücadeledir.

Operasyonel Yapı ve Kurumlar

AGİT'in en önemli niteliklerinden biri de AGİT'İn esnekliğini korumak ve bir AGİT bürokrasinin doğmasını engellemek amacıyla AGİT kurumlarının bir merkezde toplanmamasıdır. AGİT kurumları farklı merkezlerde, bu merkezin bulunduğu devletin genellikle bedelsiz olarak tahsis ettiği binalarda çalışır. (Alpkaya, 2000: 440)

Dönem Başkanlığı: Her sene Bakanlar Konseyinde belirlenen bir devlet AGİT dönem başkanlığı görevini yürütür. AGİT dönem başkanlığını yürüten devletin Dışişleri Bakanı Dönem Başkanı sıfatına sahiptir. Dönem Başkanı AGİT'in siyasi li-

derliğini temsil eder ve örgütün çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve çatışma sonrası rehabilitasyon eylemlerini denetler.

AGİT Genel Sekreteri ve AGİT Sekretaryası: AGİT Genel Sekreteri, Dönem Başkanı'nın temsilcisidir ve AGİT'in en yüksek idari sorumlusudur. Bakanlar Konseyi tarafından üç senede bir atanır; görev süresini bir dönem daha uzatma yetkisi de yine Bakanlar Konseyinindir. AGİT Sekretaryası, AGİT Genel Sekreteri tarafından idare edilir. Viyana'da bulunan ve Prag Ofisi'nden de destek alan Sekretarya'nın görevi Örgüt'e operasyonel destek sağlamaktır.

AGİT Troykası: Dönem başkanı, bir önceki dönem başkanı ve bir sonraki dönem başkanından oluşur. Troyka'nın işlevi dönem başkanlığına tavsiyelerde bulunmakla sınırlıdır. AGİT'in geçmişini, bugününü ve geleceğini temsil eder.

AGİT Parlamenter Asamblesi: 56 ülkeden 320 üyeden oluşmaktadır. Temel amacı katılımcı devletlerin parlamentoları arasındaki diyalogu etkin hâle getirmektir. BM Şartı'nın Bölgesel Antlaşmalar başlıklı VIII. Bölümü'nce tanınan bir örgüt olarak AGİT kendi bölgesindeki erken uyarı, çatışmanın önlenmesi, kriz yönetimi ve çatışma sonrası rehabilitasyon konularından sorumludur. AGİT Parlamenter Asamblesi'nin amaçları arasında bu sorumlulukları gözeterek çatışmalar ve çözümleri için gelişen mekanizmaları desteklemek, katılımcı devletlerdeki demokratik kurumları desteklemek ve AGİT'in kendi kurumlarının gelişmesine katkı sağlamak sayılmaktadır. Asamble sekretaryası Kopenhag'da bulunur.

Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (ODIHR): AGİT'in insani boyuta yönelik ilgisinin en açık temsilcisidir. Merkezi Varşova'dadır. 1990'da Doğu Bloku'nun yıkılmasının ardından ortaya çıkan yeni devletlerin demokratikleşme sürecinde AGİT'in oynadığı rol nedeniyle Serbest Seçimler Ofisi olarak kurulmuştur. O günden günümüze seçim gözlemciliği en önemli faaliyet alanlarından biridir. Fakat 1992'de kurumun amaçları genişletilmiş ve Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (ODIHR) adını almıştır. Sadece seçim gözlemciliği değil, demokratikleşme, insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, hoşgörü ve ayrımcılığın önlenmesi de faaliyet alanları hâline gelmiştir. Ulusal insan hakları kurumlarının geliştirilmesi, ulusal yasal kurumlara teknik destek verilmesi, sivil toplumun ve sivil toplum örgütlerinin gelişiminin desteklenmesi ve gazetecilerin eğitimi konularında son derece aktiftir. Terörle Mücadele Eylem Planı uyarınca uluslararası terörle mücadele antlaşmalarının ve protokollerinin uygulanmasında katılımcı devletlere teknik destek ve danışmanlık hizmeti verir. Bu yetkinin ODIHR'ye verilmesinin altında yatan en önemli neden terörle mücadele sürecinde katılımcı devletlerin insan haklarını ve temel özgürlükleri ihlal etme riskinin yüksekliğidir. ODIHR bu tip durumların ortaya çıkmasına karşı âdeta bir uyarı ve denge mekanizması olarak düşünülmüştür.

SIRA SİZDE 7

Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi'nin faaliyet alanları nelerdir?

Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği: AGİT, Soğuk Savaş sonrasında azınlık sorunlarının çözümü ve azınlık haklarının gelişimi için önemli bir referans noktasıdır. 1992'de kurulan Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği (UAYK) de bu algıyı pekiştirir. Fakat ilginç bir şekilde UAYK, AGİT'in insani boyut mekanizmasının en önemli birimlerinden biri olarak kabul edilse de kuruluşu AGİT'in çatışmaları önleme ve barışı sağlama görevi çerçevesinde meşrulaştırılmış; Yüksek Komiserlik çatışmaların mümkün olan en erken aşamada önlenmesi aygıtı olarak kurumsallaşmıştır. (Alpkaya, 2000b: 4-5) UAYK'nın merkezi Lahey'dedir. Daimi Konseyin

himayesi altında hareket eden Yüksek Komiserin görevi, henüz erken uyarı aşamasını geçmeyen ama kendisine göre AGİT bölgesinde barışı, istikrarı ya da katılan devletler arasındaki ilişkileri tehdit eden ve AGİT Bakanlar Konseyi'nin ya da Daimi Konsey'in dikkatini ya da eylemini gerektiren bir çatışmaya dönüşme potansiyeli taşıyan ulusal azınlık sorunlarına bağlı gerilimler bakımından mümkün olduğunca erken aşamada "erken uyarı" ve gerekirse "erken eylem" başlatmaktır. (Alpkaya, 2000b: 5)

Yüksek Komiser'in açık çatışmaya dönüşmüş gerilimlere müdahalesi söz konusu değildir.

Yüksek Komiser'in görev süresi 3 senedir fakat bir dönem daha yenilenebilir. Bağımsızlık, tarafsızlık, gizlilik ve işbirliği Yüksek Komiser'in görevinin temel nitelikleridir. Yüksek Komiser'in açık çatışmaya dönüşmüş gerilimlere müdahalesi söz konusu değildir. Azınlıklara ilişkin sorunların bireysel boyutları da Yüksek Komiser'in ilgi alanı dışında tutulmuştur. Yüksek Komiser'in görevini ifa etmesine yönelik önemli sınırlamalardan biri de Türkiye, Britanya ve İspanya'nın baskılarıyla getirilmiş; Komiser'in terör eylemleri içeren sorunlarla ilgilenmesinin önü kesilmiştir. Bu engeller dışında Yüksek Komiser ilgileneceği konuları ve bu konularla nasıl ilgileneceğini belirlemekte özerktir. Fakat müdahale gerekliliği söz konusu olduğunda Yüksek Komiser'in ancak Daimi Konseyin isteği ve özel bir görevlendirmesiyle gerilime müdahale edebilmesi söz konusudur. Yüksek Komiserlik BM, Dünya Bankası ve diğer bağış yapan örgütler, Avrupa Konseyi, AB ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği içinde çalışmalarını yürütmektedir.

Medya Özgürlüğü Temsilcisi: Bu makam, ifade özgürlüğünü ve onun bir boyutu olan medya özgürlüğünü temel bir insan hakkı olarak kabul eden katılımcı devletlerin, bu kabulle içine girdikleri siyasi taahhüdü ne ölçüde yerine getirdiklerini değerlendirmek üzere 1996'da kurulmuş, ilk temsilci 1997'de atanmıştır. Merkezi Viyana'dadır. Üç sene için atanan temsilcinin görevi bir dönem daha uzatılabilir. Medya Özgürlüğü Temsilci'nin ilk görevi katılımcı devletlerde medyada yaşanan gelişmeleri takip etmek ve ifade özgürlüğünün ihlaline ilişkin durumlarda erken uyarıda bulunmaktır. İkinci göreviyse katılımcı devletlerin AGİT'in ifade özgürlüğü ve özgür medyaya ilişkin ilke ve taahhütlerine tam uyum sağlaması için bu devletlere yardımcı olmaktır. Bu bağlamda Daimi Konsey, Dönem Başkanı, ODIHR ve UAYK'yle yakın işbirliği içindedir.

AGİT Misyonları

AGİT'in yasal bir yaptırım gücü yoktur.

AGİT, güvenliği sağlamak ve demokrasi ve insan haklarının gelişmesine katkıda bulunmak için gerekli gördüğü katılımcı ülkelerde misyonlar kurmak üzere bir mekanizma geliştirmiştir. Bu misyonlar AGİT saha operasyonları olarak da adlandırılır. Bu mekanizma 1992'de Yugoslavya kriziyle birlikte ortaya çıkmıştır. Misyonlar örgütün âdeta ön cephesi, en çok görünen boyutudur. AGİT misyonları farklı büyüklüklerde farklı yetkilerle ve farklı sürelerle ve başlıklarla faaliyet göstermektedir. Genellikle misyonun büyüklüğü ve yetkileri orantılıdır. Aynı zamanda süresi de yetkilerine bağlıdır. Fakat hangi amaçla kurulmuş olursa olsun bütün misyonlar için İnsani Boyut önceliklidir. Hepsinin temel görevi demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün inşasını sağlamaktır. Bu amaçla görev yaptıkları ülkeyle uluslararası örgütlerle ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği içinde çalışırlar. AGİT misyonları geniş bir coğrafi alanı kapsamaktadır fakat daha önce de belirtildiği gibi bu coğrafi alan asıl olarak Viyana'nın doğusudur. Misyonlar genelde Daimi Konsey'in kararı ve katılımcı devletlerin onayıyla kurulur. AGİT, 2010 itibarıyla yaklaşık 3000 kişinin çalıştığı toplam 18 misyon yürütmektedir.

AGİT ve Türkiye

Türkiye 1973'ten beri AGİT'in katılımcı devletlerinden biridir ve aktif olarak tüm zirvelerde ve faaliyet alanlarında yer almaktadır; 1999-İstanbul Zirvesi'ne de ev sahipliği yapmıştır. AGİT Parlamenterler Asamblesi'nde 8 koltuğa sahip olan Türkiye'nin AGİT Daimi Temsilciliği Viyana'dadır.

AGİT ve Türkiye arasındaki en problemli alanı insan ve azınlık hakları, özelinde de Kürt sorunu oluşturmaktadır. Türkiye, 1990 Kopenhag Belgesi'ni imzalarken "ulusal azınlık kavramının ancak ikili ve çok taraflı uluslararası belgelerle statüleri belirlenen grupları kapsadığını ve Kopenhag Belgesi düzenlemelerinin Anayasa ve iç mevzuata göre uygulanacağını" belirterek benzer diğer uluslararası antlaşmalarda yaptığı gibi sadece Türkiye'deki gayrimüslimleri azınlık olarak tanımlayan Lozan Barış Antlaşması'na göndermede bulunmuştur. Ayrıca İspanya ve Britanya ile birlikte hareket ederek UAYK'nın terör eylemleri içeren sorunlarla uğraşmasının önünü de kesmiştir. Bu duruma rağmen AGİT birkaç kez Türkiye'nin Kürtlerin insan haklarını ihlal ettiğine dikkat çekmeye çalışmıştır. Türkiye'yi ziyaret eden AGİT heyetlerinin tavsiye ve raporlarının Türkiye'den yanıt bulduğunu söylemekse zordur. Türkiye'nin eleştirilere cevabı 1990 Kopenhag Belgesi'ne konulan çekinceyle ve aynı Belge'nin 37. maddesindeki katılımcı devletlerin teritoryal bütünlüğünü korumalarına dair ifadeye atıfla şekillenmektedir. (Gülbey, 2001)

Özet

AMAÇ 1 *Avrupa Konseyi'nin ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın kuruluş nedenlerini açıklayabilmek*

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Avrupa'da işbirliğinin geliştirilebilmesi için Avrupa kamuoyunun siyasi birlik fikrini benimsemesi ve ortak değerler inşa edebilmesi gerekiyordu. İki dünya savaşının ardından insan hakları ihlalleri ve nihayetinde soykırım Avrupa'nın en önemli sorunlarından biri olarak ortaydı. Bu koşullarda 5 Mayıs 1949'da Belçika, Danimarka, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İsveç ve Britanya Londra Antlaşması'na imza atarak Avrupa Konseyi'ni kurdular. Bu ülkeler, Avrupa Konseyi Statüsü olarak da geçen Londra Antlaşması'nın önsüzünde halklarının ortak mirasını oluşturan manevi değerlere ve gerçek bir demokrasinin temelini oluşturan bireyin özgürlüğüne, siyasi özgürlüğe ve hukukun üstünlüğüne bağlılıklarını belirttiler ve örgütün amacını da ortak mirasları olan bu idealleri ve ilkeleri hayata geçirmek olarak belirlediler.

AGİT'in temelleriyse Soğuk Savaş'ın Yumuşama (détente) döneminde atıldı. 1962-Küba Krizi'yle dünya iki kutuplu Soğuk Savaş düzeninin en kritik dönemlerinden birini yaşadı ve nükleer bir savaşın eşiğine geldi. Ancak ilginç bir şekilde bu kriz olumlu bir sonuç doğurarak iki kutup lideri ABD ve SSCB arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının da başlangıcı oldu. Soğuk Savaş artık "soğuk" veya "savaş" olmaktan çıkmış; daha çok iki süper güç arası rekabete dönüşmüştü. Özellikle Avrupa'da Batı ve Doğu Blokları arasındaki ayrım netti; ABD ve Batı Almanya'nın Doğu Almanya'yı tanımasıyla statüko daha da netleşti. 1970'lere gelindiğinde Avrupa için Soğuk Savaş, iki blok arasındaki ayrıştırıcı çizginin kabulüne dayalı bir politika halini almıştı. Bu döneme Yumuşama (détente) dönemi adı verildi. (Galbreath, 2007) Bu ortamda SSCB hem Avrupa'nın bölünmesinin de facto olarak onaylanmasını hem de Doğu ve Batı Blokları arasında ekonomik işbirliğinin gelişmesini amaçlıyor; bu amaçla iki blok arasında güvenlik sorunlarının ve işbirliğinin ele alınacağı bir toplantı yapılmasını istiyordu. Sonunda 1972'de ön görüşmeler başladı ve ardından bütün Avrupa devletlerinin ve ABD ile Kanada'nın da katılımıyla 1973'te Helsinki'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı toplandı.

AMAÇ 2 *Avrupa Konseyi'nin ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın yapısını ve görevlerini tanımlayabilmek*

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Avrupa Konseyi'nin karar verme organıdır ve üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarından veya onların Strazburg'daki temsilcilerinden oluşur. Bakanlar Komitesi hem Avrupa toplumunun karşı karşıya kaldığı problemlere dair ulusal yaklaşımların tartışıldığı bir organdır hem de bu problemlere dair çözümlerin arandığı kolektif bir forumdur. Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi üye ülkelerin parlamentolarından seçilen temsilcilerden oluşur. Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi'nin yasama yetkisi yoktur. Bir danışma meclisi niteliği gösterir. Parlamenter Asamble ayrıca üye devletlerin Avrupa Konseyi çatısı altında üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirip getirmediklerini de izler. Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Avrupa Konseyi'nin demokrasinin yerel ve bölgesel yönetimlerdeki önemine istinaden kurduğu, Avrupa Konseyi içinde yerel ve bölgesel yönetimleri temsil eden danışman organdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi AİHS ile güvence altına alınmış olan medeni ve siyasi hakların çiğnenmesinden şikâyetçi olan bireylerin veya devletlerin başvurularını değerlendiren bir uluslararası mahkemedir. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Avrupa Konseyi'ne bağlı bağımsız bir kurum olarak kurulmuştur. Temel amacı Avrupa Konseyi üyesi 47 devletin insan haklarına saygısını ve insan haklarına ilişkin farkındalığını geliştirmektir. Avrupa Konseyi Uluslararası Sivil Toplum Örgütleri Konferansı aracılığıyla sivil toplumun temsilcisi kabul edilen uluslararası sivil toplum örgütleri 1952'den beri Avrupa Konseyi için bir nevi danışma kurumu statüsündedir.

AGİT'in müzakere ve karar-alma organlarının başında üye devletlerin devlet ve hükûmet başkanlarının katılımıyla oluşan Zirve gelir. Ayrıca üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşan Bakanlar Konseyi, katılımcı devletlerin daimi temsilcilerinden oluşan ve siyasi danışma organı olan Daimi Konsey, silahların kontrolü, silahsızlanma ve güvenlik artırıcı önlemlerle ilgilen Güvenlik İşbirliği Forumu ile güvenliğin ekonomik ve çevresel boyutları ele alındığı Ekonomi ve Çevre Forumu

bulunmaktadır. Her yıl Bakanlar Konseyinde belirlenen bir devlet AGİT dönem başkanlığı görevini yürütür. AGİT dönem başkanlığını yürüten devletin dışişleri bakanı Dönem Başkanı sıfatına sahiptir. AGİT Genel Sekreteri ve AGİT Sekretaryası AGİT'in en yüksek idari sorumlusudur. Dönem başkanı, bir önceki dönem başkanı ve bir sonraki dönem başkanından oluşan Troyka'nın işlevi dönem başkanlığına tavsiyelerde bulunmakla sınırlıdır. AGİT Parlamenter Asamblesi ise katılımcı devletlerin parlamentoları arasındaki diyalogu etkin hâle getirmektir.

AMAÇ 3

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne dayalı insan haklarının korunmasına yönelik mekanizmayı açıklamak

AİHM, AİHS ile güvence altına alınmış olan medenî ve siyasî hakların çiğnenmesinden şikâyetçi olan bireylerin veya devletlerin başvurularını değerlendiren bir uluslararası mahkemedir. AİHS'nin imzacı devletleri, bu uluslararası antlaşmayla birlikte sadece kendi vatandaşlarının değil, kendi yargı alanı içindeki herkesin siyasî ve medeni haklarını korumakla yükümlüdür. Bu haklar yaşama hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı, cezaların yasallığı, özel hayatın ve aile hayatının korunması, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, dernek kurma ve toplanma özgürlüğü, evlenme hakkı olarak kısaca sayılabilir. Yine Sözleşme'ye göre işkence, kölelik ve zorla çalıştırma yasaktır. Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanmanın cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayırımcılık yapılmadan sağlanması gerekir; yani ayrımcılık yasaktır. Sözleşme'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, ulusal bir makama etkili bir başvuru yapma hakkına sahiptir.

AMAÇ 4

Avrupa Konseyi'nin izleme mekanizmasını tanımlamak

Bünyesinde 210 anlaşmanın imzaya açıldığı Avrupa Konseyi, bu antlaşmaların konusunu oluşturan alanlarda hem faaliyetlerini devam ettirmekte hem de antlaşmaların yükümlülüklerinin onaylayan devletler tarafından ihlal edilip edilmediğini izlemektedir. Avrupa Konseyi izleme mekanizmasının birimlerinin her biri bir Avrupa Konseyi antlaşmasına dayanan şu komiteler oluşturmaktadır: İşkencenin Önlenmesi Komitesi, Sosyal Haklar Komitesi, Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu, Ulusal Azınlıkların Korunması, Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, İnsan Ticaretine Karşı Uzmanlar Grubu, Terörizmin Finansmanı ve Kara Para Aklanmasıyla Mücadele Tedbirlerinin Değerlendirilmesi Komitesi.

AMAÇ 5

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın demokrasi ve insan hakları alanındaki kurum ve faaliyetlerini belirleyebilmek

Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (ODIHR) AGİT'in insani boyuta yönelik ilgisinin en açık temsilcisidir. Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği ise azınlık sorunlarının çözümü ve azınlık haklarının gelişimi için faaliyet gösterir. Üye ülkelerde ifade özgürlüğünü ve onun bir boyutu olan medya özgürlüğünü değerlendirmek üzere Medya Özgürlüğü Temsilcisi bulunmaktadır.

AMAÇ 6

Helsinki Nihai Senedi'nin üç sepetini tanımlayabilmek

Helsinki Nihai Senedi "Üç Sepet" adı verilen üç ayrı boyuta sahiptir. Bunlar siyasi ve askerî boyut, ekonomi ve çevre sorunları boyutu ile insani boyuttur.

1. Siyasi ve Askerî Boyut: Güvenliğe ilişkin konularda karşılıklı güvene dayalı bir güvenlik anlayışını geliştirmek bu sepetin içeriğini oluşturur. Bu amaçla sayılan önlemler, devletlerin büyük çaplı askerî harekâtlarının ve askerî kuvvet kaydırmalarının önceden duyuru konusu yapılması ve devletlerin karşılıklı olarak birbirlerinin askerî harekâtlarına gözlemci olarak davet edilmesidir. Karşılıklı güven inşasının bir diğer anahtar kavramı da silahsızlanmadır. Öte yandan egemen eşitliklerinin ayrılmaz parçası olarak, katılan bütün devletlerin güvenlik çıkarlarına saygı ibaresini eklemeyi de unutmamışlardır.
2. Ekonomi, Bilim, Teknoloji ve Çevre Alanlarında İşbirliği Boyutu: Katılımcı devletler arasındaki ticaretin geliştirilmesi, sanayide işbirliğine gidilmesi ve ortak çıkara yönelik projeler üretilmesi, bilim ve teknolojide işbirliği ile ortak çevre sorunlarına eğilinmesi bu sepetin öngördüğü işbirliğini sağlamak için sayılan önlemlerdir.
3. İnsani Boyut: Halklar arasındaki temasın geliştirilmesi, sınır değişiklikleri nedeniyle bölünen ailelerin birleştirilmesi, farklı devletlerin vatandaşlarının evliliklerinin kolaylaştırılması, devletler arasındaki seyahatlere dair önlemlerin esnekleştirilmesi gibi konular bu sepet dahilinde yer almaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Avrupa Konseyi'nin kuruluş antlaşması ve tarihi aşağıdakilerden hangisinde sırasıyla ve birlikte verilmiştir?
a. Londra Antlaşması-1949
b. Paris Antlaşması-1953
c. Londra Antlaşması-1995
d. Kopenhag Antlaşması-1953
e. Paris Antlaşması-1949

2. Avrupa Konseyi'nin karar verme organı aşağıdakilerden hangisidir?
a. Parlamenter Asamble
b. Bakanlar Komitesi
c. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
d. ECRI
e. İnsan Hakları Komiseri

3. Üyelik kriteri olarak AİHS'nin imzalanıp onaylanmasını aşağıdakilerden hangisi belirlemiştir?
a. BM
b. NATO
c. AB
d. İslam Konferansı Örgütü
e. AGİT

4. Aşağıdakilerden hangisi Avrupa Konseyi antlaşmalarından biri **değildir?**
a. Avrupa Sosyal Şartı
b. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
c. İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele ve Cezanın Önlenmesi Sözleşmesi
d. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
e. Yolsuzluğa Karşı Ceza Hukuku Sözleşmesi

5. Avrupa Konseyi ve Türkiye ilişkileriyle ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**
a. Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni imzalamamıştır.
b. Türkiye AİHM'te bireysel başvuru hakkını tanımaktadır.
c. İnsan ve azınlık hakları ikili ilişkilerin en gergin konusudur.
d. Türkiye hiç Avrupa Konseyi dönem başkanlığı yapmamıştır.
e. AİHM'de en çok davası olan ülkeleden birisi Türkiye'dir.

6. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın ilk olarak ne zaman ve nerede toplandığı aşağıdakilerden hangisinde sırasıyla ve birlikte verilmiştir?
a. 1973-Moskova
b. 1995-Varşova
c. 1973-Helsinki
d. 1990-Kopenhag
e. 1992-Helsinki

7. Aşağıdakilerden hangisi Helsinki Nihai Senedi ilkelerinden biri değildir?
a. Sınırların ihlal edilmezliğini kabul etmek
b. Egemen eşitliğe ve egemenliğe saygı göstermek
c. Devletler arasında işbirliği sağlamak
d. Kuvvet kullanmaktan veya kuvvet kullanma tehdidinden kaçınmak
e. İnsani güvenlik söz konusu olduğunda içişlerine müdahale etmek

8. Aşağıdakilerden hangisi Soğuk Savaş sonrasında AGİK'in geçirdiği dönüşümün yönünü belirleyen belge ve tarih aşağıdakilerden hangisinde sırasıyla ve birlikte verilmiştir?
a. Paris Şartı-1990
b. Budapeşte Belgesi-1994
c. Helsinki Belgesi-1975
d. İstanbul Şartı-1999
e. Lizbon Zirvesi-1996

9. Aşağıdakilerden hangisi Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi'nin faaliyet alanları içinde **sayılamaz?**
a. Ulusal insan hakları kurumlarının geliştirilmesi
b. Ayrımcılığın önlenmesine yönelik çalışmalar yapılması
c. Sivil toplumun gelişiminin desteklenmesi
d. Seçim gözlemciliği yapılması
e. Silah ve insan kaçakçılığının önlenmesi

10. Türkiye AGİT'e hangi tarihte katılmıştır?
a. 1991
b. 1973
c. 1980
d. 1961
e. 2002

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise, "Avrupa Konseyi'nin Tarihçesi" konusunu gözden geçiriniz.
2. b Yanıtınız yanlış ise, "Avrupa Konseyi Kurumları" konusunu gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" konusunu gözden geçiriniz.
4. d Yanıtınız yanlış ise, "Avrupa Konseyi'nin Faaliyetleri" konusunu gözden geçiriniz.
5. d Yanıtınız yanlış ise, "Avrupa Konseyi ve Türkiye" konusunu gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise, "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı" konusunu gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlış ise, "Helsinki Nihai Senedi" konusunu gözden geçiriniz.
8. a Yanıtınız yanlış ise, "Konferans"tan "Teşkilat"a konusunu gözden geçiriniz.
9. e Yanıtınız yanlış ise, "Operasyonel Yapı ve Kurumlar" konusunu gözden geçiriniz.
10. b Yanıtınız yanlış ise, "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

6. Protokol'le barış zamanında, 13. Protokol'le de savaş zamanı dâhil her tür koşulda ölüm cezası kaldırılmıştır.

Sıra Sizde 2

AİHM'ye bireyler ve devletler dava başvurusunda bulunabilir. Bu başvuru Avrupa Konseyi üyesi ve AİHS'yi onaylamış devlet veya devletlere karşı yapılabilir. Bireysel başvuru her gerçek kişi, hükûmet dışı kuruluş veya kişi gruplarını kapsamaktadır. AİHM'ye ancak uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen ilkeleri uyarınca iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ve iç hukuktaki kesin karar tarihinden itibaren altı aylık bir süre içinde başvurulabilir. Başvurunun konu bakımından Sözleşme veya Protokollerinin hükümleriyle bağdaşmaması, dayanaktan açıkça yoksun veya bireysel başvuru hakkının kötüye kullanılması niteliğinde olması halinde başvuru kabul edilmeyecektir. 14. Protokol'le yapılan önemli değişikliklerden biri de başvurunun kabul edilebilirlik koşullarına başvuran kişinin önemli bir zarar görmüş olmasının eklenmesidir. Ancak AİHS ve Protokollerde belirtilen insan haklarına saygı ilkesi gereğince başvurunun esası hakkında incelemeye gerek bulunması ve başvuru konusu olayın ulusal mahkemelerce yeterince incelenememiş olması durumlarında "önemli bir zarar görme" şartı aranmayacaktır.

Sıra Sizde 3

Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme 1992'de imzaya açılmış, 1995'te de yürürlüğe girmiştir.

Sıra Sizde 4

Türkiye, AİHS'yi 1950'de imzalamış, 1954'te onaylamıştır. AİHM'ye bireysel başvuru hakkı ise 1987'de tanınmıştır. 2010 itibarıyla Türkiye Avrupa Konseyi bünyesindeki 210 antlaşmanın 71 tanesine taraf değildir. Taraf olmadığı antlaşmalar arasında Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi ile Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı da vardır.

Sıra Sizde 5

Helsinki Nihai Senedi'nin, devletler arası ilişkilere rehberlik etmek üzere kabul edilen ve AGİK'in anayasasını oluşturan ilkeleri şunlardır:

1. Egemen eşitlik ve egemenliğe saygı
2. Kuvvet kullanmaktan veya kuvvet kullanma tehdidinden kaçınma
3. Sınırların ihlal edilmezliği
4. Ülke bütünlüğünün korunması
5. Anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü
6. İçişlerine karışmama
7. Düşünce, din ve vicdan özgürlüklerini de kapsamak üzere insan hakları ve temel özgürlüklere saygı
8. Halkların eşitliği ve kendi kaderlerini tayin hakkından yararlanması
9. Devletler arasında işbirliği
10. Uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi

Sıra Sizde 6

Kasım 1990'da imzalanan "Yeni Avrupa için Paris Şartı", adından da anlaşılacağı üzere Avrupa'da yeni bir demokrasi, barış ve birlik döneminin başladığına işaret ediyordu. Cepheleşme çağının ve Avrupa'nın bölünmüşlüğünün son bulduğu ilan edilirken katılımcı devletler insan hakları ve temel özgürlüklere dayalı demokrasiye sarsılmaz bir bağlılık göstereceklerini ve ser-

best ekonomiye geçeceklerini beyan ediyorlardı. Ekonomik özgürlük, toplumsal adalet ve çevreye karşı sorumluluk refah için vazgeçilmez kabul edilirken serbest pazar ekonomisine yeni geçecek olan ülkelerle işbirliğinin de altı çiziliyordu.

Sıra Sizde 7

1990'da Doğu Bloku'nun yıkılmasının ardından ortaya çıkan yeni devletlerin demokratikleşme sürecinde AGİT'in oynadığı rol nedeniyle Serbest Seçimler Ofisi olarak kurulmuştur. O günden günümüze seçim gözlemciliği en önemli faaliyet alanlarından biridir. Fakat 1992'de kurumun amaçları genişletilmiş ve Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (ODIHR) adını almıştır. Sadece seçim gözlemciliği değil, demokratikleşme, insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, hoşgörü ve ayrımcılığın önlenmesi de faaliyet alanları hâline gelmiştir. Ulusal insan hakları kurumlarının geliştirilmesi, ulusal yasal kurumlara teknik destek verilmesi, sivil toplumun ve sivil toplum örgütlerinin gelişiminin desteklenmesi ve gazetecilerin eğitimi konularında son derece aktiftir. Terörle Mücadele Eylem Planı uyarınca uluslararası terörle mücadele antlaşmalarının ve protokollerinin uygulanmasında katılımcı devletlere teknik destek ve danışmanlık hizmeti vermek görevi de ODIHR'ye verilmiştir. Terörle Mücadele Eylem Planı uyarınca uluslararası terörle mücadele antlaşmalarının ve protokollerinin uygulanmasında katılımcı devletlere teknik destek ve danışmanlık hizmeti verir.

Yararlanılan Kaynaklar

Alpkaya, Gökçen (2000a), "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)", *İnsan Hakları,* (İstanbul, Yapı Kredi Yayınları): 437-455.

Alpkaya, Gökçen (2000b), "Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri", *AÜ SBF Dergisi,* Cilt 55 (2): 1-19.

Altıparmak, Kerem (2009) " Avrupa İnsan Hakları Sisteminde Bürokrasi Krizi: Tamam Ya Da Devam," *Çağımızda Hukuk ve Toplum,* Cilt 28, Sayı 5: 31-44.

Bilir, Faruk (2006) "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı ve 14 Nolu Protokol," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Cilt 55, Sayı 1: 135-156.

Galbreath, David J. (2007) *The Organization for Security and Co-operation in Europe* (London, New York, Routledge).

Gürbey, Gülistan (2001) "The Kurdish Conflict in Turkey - (not) a subject for OSCE?," *Helsinki Monitor,* 1: 7-20.

Jordan, Pamela A. (2003) "Does Membership Have Its Privileges?: Entrance into the Council of Europe and Compliancewith Human Rights Norms," *Human Rights Quarterly,* Vol. 25, No. 3: 660-688.

Odello, Marco (2005) "Thirty Years After Helsinki: Proposals For OSCE's Reform," *Journal of Conflict & Security Law* Vol. 10 No. 3: 435-449.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

6

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Latin Amerika Entegrasyon Birliği ve Güney Ortak Pazarı'nı tanımlayabilecek,
- Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nı anlayabilecek,
- Avrupa Serbest Ticaret Birliği'ni tanımlayarak faaliyetlerini açıklayabilecek,
- Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Avrasya Ekonomik Topluluğu'nu tanımlayacak,
- Körfez İşbirliği Konseyi'ni öğrenecek,
- Afrika Birliği Örgütü'nü tanımlayarak faaliyetlerini açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Afrika Birliği
- And Ülkeleri
- Asuncion Anlaşması
- Bogor Hedefleri
- Ekonomik Entegrasyon
- Gümrük Birliği
- Montevideo Anlaşması
- Ortak Üyelik
- Osaka Eylem Ajandası
- Parasal Birlik
- Serbest Ticaret Alanı

İçindekiler

Uluslararası Örgütler → Bölgesel Ekonomik Bütünleşmeler

- GİRİŞ
- LATİN AMERİKAN ENTEGRASYON BİRLİĞİ
- GÜNEY ORTAK PAZARI
- KUZEY AMERİKA SERBEST TİCARET ANLAŞMASI
- AVRUPA SERBEST TİCARET BİRLİĞİ
- ASYA-PASİFİK EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
- AVRASYA EKONOMİK TOPLULUĞU
- KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ
- AFRİKA BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Bölgesel Ekonomik Bütünleşmeler

GİRİŞ

Uluslararası ekonomik entegrasyonlar (bütünleşmeler), uluslararası örgütler içinde, bu entegrasyonlara üye ülke ekonomilerine dinamizm ve etkinlik kazandıracak amaçları ve bu amaçları gerçekleştirecek özel yapılanmaları olan özgün örgütlerdir. Genellikle, coğrafi olarak birbirine yakın ve tarihsel olarak da yakın ilişkileri olan ülkelerin, aralarındaki ekonomik ilişkilerde öncelikle serbest dış ticaret ilkesinin yerleştirilmesi, daha sonra gümrük birliği ve ortak pazar aşamalarına geçilmesi bu örgütlerin amaçlarıdır. Bu ülkeler, serbest dış ticaret ile kendi pazar olanaklarının ötesinde daha geniş pazarlara ulaşmayı, gümrük duvarlarının indirilmesi ve/veya kaldırılması ile aralarındaki ticaret hacminin artmasını, yatırım ve işbirliği ilişkilerinin geliştirilmesini vb. hedeflerler.

İki ya da daha çok ülkenin birbirleri ile ekonomik, mali, parasal ve sosyo-kültürel bakımlardan anlaşmaları ve ekonomi alanından başlamak üzere ortak politikalar üreterek uygulamaları, bu ülkeler arasında bazı yakınlık alanlarını gerekli kılar. Coğrafi yakınlık, ekonomik, siyasal ve hatta askerî konularda yakın işbirliği içinde olmak, ekonomik ve siyasal sistemlerin benzer olması, yakın tarihsel, sosyal ve kültürel bağların bulunması, benzer ve aynı zamanda rekabet edebilecek ekonomilere sahip olmak, ekonomik entegrasyon bölgesinde başka bir dış gücün, güçlü bir etkisinin bulunmaması bölgesel ekonomik entegrasyonların ortaya çıkışında ve gelişim süreçlerinde en önemli unsurlardır. Diğer yandan, ekonomik ve siyasal güçlerin bir araya getirilmesi ile bölge dışında kalanlara karşı daha büyük bir dayanışma ve uluslararası politikada daha etkin bir rol oynamak gibi amaçlar da söz konusu olabilir.

Bu bölümdeki ekonomik entegrasyon girişimleri, bütün bu amaçlar ve özellikler bakımından farklı aşamalarda bulunan örneklerdir.

LATİN AMERİKAN ENTEGRASYON BİRLİĞİ

Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Meksika, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezuela'dan oluşan on bir üyeli Latin Amerika Entegrasyon Birliği (ALADI/LAIA, Latin American Integration Association), 1980'de imzalanıp, 1981 yılında yürürlüğe giren Montevideo Anlaşması ile kuruldu. Kuruluş amacı bu on bir üye arasında ekonomik işbirliğinin sağlanmasıdır.

Aslında ALADI, Latin Amerika'da bir ortak pazar oluşturulmasını amaçlayan ve 1960 yılında kurulan Latin Amerika Serbest Ticaret Alanı'nın (Latin American Free Trade Area: LAFTA) yerini alan bir örgüttür. Latin Amerika'da, 1950'lerden itibaren başlayan bölgesel ekonomik bütünleşme girişimleri, 1957'de toplanan Amerikan Devletleri Ekonomik Konferansı'nın ardından imzalanan Montevideo Antlaşması ve Latin Amerika Serbest Ticaret Alanı (LAFTA) ile sonuçlanmıştı. Ancak LAFTA deneyimi, üye ülkeler olan Arjantin, Brezilya, Şili, Uruguay, Meksika, Paraguay ve Peru arasında, tam bir ticaret serbestisine ulaşılmasını sağlayamadı ve başarısız bir girişim olarak kaldı.

Latin Amerika Entegrasyon Birliği, ALADI ise bu deneyimin ardından daha esnek bir yapı olarak düşünüldü. ALADI ile Latin Amerika'daki bütünleşme çabalarına, üye ülkelere ticaret, tarifeler ve teknolojik işbirliği alanlarında hareket serbestisi tanıyan bir perspektif getirildi. Buna göre örgüt, serbest ticareti destekleyecek sınırlı bir role sahip olacak, ortak pazar için ise bir zaman çizelgesi düşünülmeyecekti. Yani ortak pazar uzun vadede gerçekleştirilebilecek bir hedef olarak kondu. Bu doğrultuda üyeler, 1984'de, Bölgesel Gümrük Tercihi çerçevesini benimsediler ve bunu 1987 ve 1990'da genişlettiler.

SIRA SİZDE 1

LAFTA üyelerinin ALADI'yi kurma nedenleri nelerdir?

ALADI içinde ekonomik düzeylerine göre üye ülkeler üçe ayrılmıştır. Brezilya, Arjantin ve Meksika çok gelişmiş ülkeler; Şili, Kolombiya, Peru, Uruguay ve Venezüella orta gelişmişlikte ülkeler; Bolivya, Ekvator ve Paraguay ise az gelişmiş ülkeler olarak sınıflandırılmıştır.

İkinci ve önemli diğer bir fark da ALADI'ye üye ülkelerin, kendi aralarında kısmi anlaşmalar imzalayabilmelerine olanak sağlanmasıydı. Örneğin, aşağıda değinileceği gibi MERCOSUR, ALADI'nin bazı üyeleri arasında bu olanaktan yararlanılarak kurulmuş ayrı bir bütünleşme girişimidir. Bu kısmi anlaşmaların, bütünleşmeyi ilerletecek hükümler içermesi ilkesi benimsenmiştir. Ancak gerek içerik olarak ALADI Antlaşması'nın bu konudaki hükümleri gerekse bu kısmi antlaşmalardaki uygulama hükümleri bu meseleyi sadece bir olasılık olarak düzenlemektedir. Yani kesin ve bağlayıcı ifadeler yoktur.

Diğer yandan ALADI, üye ülkelerle, üye olmayan ülkeler arasında, örgütün diğer ülkelerine imtiyazlar verilmeksizin antlaşmalar yapılabilmesini de mümkün kılmıştır. Bunun tek istinası, ALADI ülkeleriyle gelişmiş ülkeler arasındaki serbest ticaret antlaşmalarında, örneğin Meksika'nın NAFTA üyeliği gibi, yeni anlaşmayla sağlanan avantajların, diğer ALADI ülkelerine de genişletilmesi ilkesidir. Görüldüğü gibi, ALADI'yi kuran antlaşma genel olarak çoktaraflılaşmayı destekleyen bir anlayışa sahiptir.

ALADI'nin LAFTA'dan farklı bir diğer özelliği, üye ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre, aşamalı olarak bu bütünleşmeye katılmalarına olanak tanımasıdır (Balkır, 2010: 471). Böylelikle, bütünleşmenin gelişmiş ülkeleri olan Brezilya, Arjantin ve Meksika'nın dışında kalan ve daha az gelişmiş ülkeler olan **And Ülkeleri**'nin, LAFTA'dan çekilmelerine gerek kalmamış ve genel olarak Latin Amerika'da bütünleşmenin hızlanmasını sağlayacak bir ''bölge-altı'' bütünleşme oluşturulmuştur. ALADI'yi kuran antlaşma, oldukça esnek bir biçimde, katılmak isteyen ülkelere katı kurallar koymadan örgüte üyelik olanağı sağlamıştır.

And Ülkeleri; Venezuela, Kolombiya, Ekvator, Peru, Bolivya, Arjantin ve Şili ülkelerinden oluşur.

ALADI, hangi açılardan öncülü LAFTA'dan daha esnek bir yapıdır?

SIRA SİZDE 2

Kurumsal yapısı da LAFTA'dan farklıdır. ALADI'nin dört temel organı, Dışişleri Bakanları Konseyi, Değerlendirme ve Uyum Konferansı, Temsilciler Komitesi ve Genel Sekreterlik'tir. Bütünleşme sürecine ilişkin temel kararları Konsey alır. Bu kararların denetim ve değerlendirmesini yapan organ ise Değerlendirme ve Uyum Konferansı'dır. Bu yapı, üye ülkelerin bütünleşme içinde aldıkları mesafeyi değerlendirir ve anlaşmaları gözden geçirir. Temsilciler Komitesi üçüncü ülkelerle ilişkileri yürütür. Genel Sekreterlik ise teknik ve idari işlerle ilgilenen organdır (Balkır, 2010: 472).

Kuruluşunun ilk yıllarında, ALADI, daha önce LAFTA sürecinde, üzerinde uzlaşmaya varılmış yirmi bin civarındaki imtiyazın yeniden müzakere edilmesi sürecini yaşadı. Bunların yaklaşık üçte ikisi çok taraflı nitelikteydi. Geri kalanı ise daha az gelişmiş üyelere verilen imtiyazlardı ve bunlar diğer üyelere genişletilemiyordu. Sonuç olarak, yüze yakın sayıda ikili anlaşma kabul edildi. Örneğin 1985'te Arjantin ve Brezilya, aralarındaki ticareti büyük bir hızla arttıran ve daha sonraki yıllarda *Güney Ortak Pazarı* (MERCOSUR)'nın temeli olacak bir dizi anlaşmayı bu dönemde kabul ettiler.

Üye ülkelerin makroekonomik politikalarının birleşmesi süreci, eş zamanlı olarak pazarların açılmasıyla bir arada yürütüldü. Üye ülkelerinin hepsinin ihracatlarının arttırılması ihtiyacı, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren yeni bütünleşme anlaşmalarının art arda yapılmasını tetikledi. Bu anlaşmalar, uluslararası ticarete açılma sürecinin bir parçası olarak görüldü. Dolayısıyla ALADI, MERCOSUR, And Grubu ve daha yakın zamanlarda kabul edilen Üçler Grubu (G3) ve diğer ikili ve sektör anlaşmalarının ve pazarların, az gelişmiş ülkelere açılmasını düzenleyen anlaşmaların da dahil olduğu bir dizi anlaşmayı içerir.

ALADI içinde, tüm bölgeyi kapsayacak şekilde yürürlükte olan anlaşma ise Bölgesel Tarife Tercihi (Regional Tariff Preference-RTP)'dir. Bu anlaşmayla ülkeler birbirlerine üye olmayanlara uyguladıkları gümrük indirimlerini uygulamaktadırlar. Bugün RTP indirimi, aynı kategorideki ülkeler için %20'dir. Görece az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerden daha fazla indirim almakta, en az gelişmiş ülkeler de az gelişmiş ülkelerden daha fazla indirim almaktadır. Bu çerçevede RTP önemli bir birleşme/bütünleşme potansiyeli getirmektedir. Süreç içinde indirimlerin % 100'e ulaşmasıyla tam anlamıyla bir serbest pazar kurulmuş olacaktır. Bunlar bugün için ALADI'nin en önemli gündem konularıdır.

Latin Amerika Entegrasyon Birliği ile ilgili bilgilere http:// www.aladi.org adresinden ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

GÜNEY ORTAK PAZARI

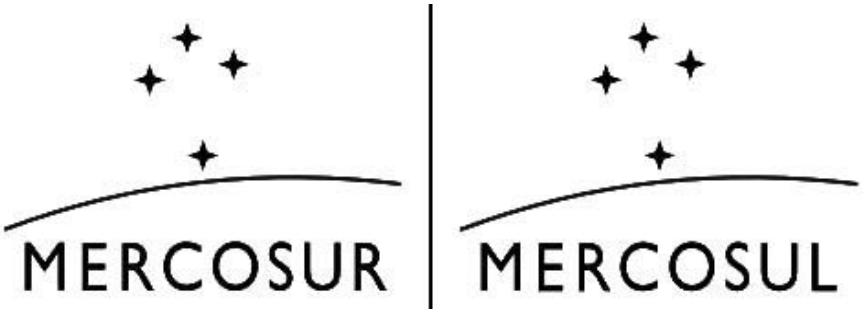

AB ve NAFTA'dan sonra dünyanın üçüncü büyük ortak pazarı olarak kabul edilen *Güney Ortak Pazarı* - MERCOSUR, (Mercado Comun del Cono Sur/ MERCOSUL, Mercado Comum do Sul, Southern Common Market) Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Paraguay tarafından imzalanan 26 Mart 1991 tarihli Asuncion Antlaşması ile kuruldu. Örgütün Genel Sekreterliği Uruguay'ın başkenti Montevideo'dadır. Tam üyelik sürecinde, üyeliğinin onaylanması beklenen Venezuela'nın yanı sıra, Bolivya, Şili, Kolombiya, Ekvator ve Peru ortak üye (associate member) statüsündedirler. Örgüt başkanlığı altı ayda bir üyeler arasında rotasyonla yürütülmektedir.

MERCOSUR, ALADI'yi kuran anlaşmada yer alan, üye ülkelerin bazılarının kendi aralarında kısmi anlaşmalar imzalayabilmeleri ilkesi üzerinden, öncelikle Brezilya ve Arjantin'in 1986'da imzaladıkları ticaret protokolünün ardından, 26 Mart 1991'de Uruguay ve Paraguay'ın da katılımıyla imzalanan bir anlaşmayla kuruldu. 1994'te Ouro Preto Antlaşması'yla bu ilk antlaşma düzeltilerek örgüt daha geniş bir uluslararası kimliğe kavuşturuldu ve bir gümrük birliği olarak resmîleştirildi.

Bir ortak pazar olarak MERCOSUR'un da temel amacı bölge içi gümrük tarifelerinin kaldırılması ve mal, hizmet ve sermayenin serbestçe dolaşımının sağlanmasıdır. Ticaretin giderek serbestleşmesi ile üyeler arasında diğer ekonomi politikalarının da uyumlulaştırılması hedeflenmiştir. İçeride ticaret serbestisi, dışarıda da ortak gümrük tarifesi amaçlarının yanı sıra, MERCOSUR'un AB'den etkilenilerek tasarlandığını gösteren birçok başka hedefi vardır. Bütünleşme içinde ortak bir kimlik kartı kullanılması, vize ayrıcalıkları, çatışma çözümü mekanizmaları ve son aşamada da örgüt içinde mal, sermaye ve insan hareketliliğinin tam bir serbestiye ulaştırılması gibi siyasal ve kültürel hedefler bunlardan bazılarıdır (Buzan ve Waever, 2003: 323).

SIRA SİZDE 3

MERCOSUR'un Avrupa bütünleşmesine benzeyen hedefleri nelerdir?

Latin Amerika'nın uzun ve başarısızlıklarla dolu ekonomik bütünleşme tarihinde MERCOSUR bir istisnadır. Örgütün kurulmasında, genel olarak kıtanın bütününde 80'lerin ikinci yarısından itibaren başlayan barış ve siyasal istikrar süreci önemlidir (Gardini, 2007: 808). 90'ların başında Latin Amerika'da iki rakip bütünleşme süreci yürütülmekteydi. Bunlardan biri, MERCOSUR'un da içinde olduğu yerel, sınırlı, daha çok ikili ya da üçlü serbest ticaret alanı anlaşmalarına dayanan girişimlerdi. Diğeri ise kıtaya yayılmış ya da yayılma hedefi bulunan girişimlerdi ki bunların başında NAFTA'nın genişletilmesi ve Amerikaların Serbest Ticaret Alanı (FTAA) gelmektedir. Bu dönemde Örgüt, üye ülkelerin ticaretinde yarattığı önemli artış ile ön plana çıktı. MERCOSUR içinde gümrük birliğine 1 Ocak 1995'de tam olarak geçildi ancak bu tarihten önce de MERCOSUR üyeleri arasındaki ihracat

1985'te %28 iken 1994'te %43'e ulaşmıştı. 1991-1994 yılları arasında bölge içi ticaret hacmi 4.7 milyon dolardan 10 milyon dolara çıkmıştı. 90'ların sonlarına doğru, uluslararası ekonomik kriz göstergelerine rağmen MERCOSUR içindeki ticaret 1991-1997 arasında %400 gibi büyük bir artışa sahne oldu (Buzan ve Waever, 2003: 324). Bu başarılar karşısında diğer Latin Amerika ülkeleri de MERCOSUR'a ilgi göstermeye başladılar. 1996'da Şili ortak gümrük tarifesine geçmeden MERCOSUR içi serbest ticaret bölgesine dahil oldu. Bu dönemde MERCOSUR, NAFTA ile arasındaki rekabette yeni üyeler bakımından öne çıktı. Ancak 1990'ların sonlarından itibaren sorunlar baş göstermeye başladı. 1997/99 Doğu Asya krizinden olumsuz etkilenen Brezilya ve Arjantin'in kendi aralarındaki ticaretin bile azaldığı görüldü.

Bu dönemden itibaren gerek blok içi ticaretin canlandırılması gerekse yabancı yatırımların çekilmesi amaçları açısından bakıldığında, MERCOSUR'un başarısı konusunda farklı görüşler ortaya çıkmaya başladı. Bir yandan özellikle örgütün iki büyük ekonomik devi olan Arjantin ve Brezilya'nın, MERCOSUR'un kurulmasıyla birlikte hem ihracatlarının hem de ithalatlarının önemli bir ivme kazandığı görülmektedir. Blok içi ihracat artışından en fazla yararlanan ülkeler Arjantin ve Brezilya'dır. İthalat açısından da bu ülkeler, benzer malları ve genelde sanayileri için gerekli ara malları ithal ettikleri için ithalattaki artış, blok içinden ziyade blok dışından olmaktadır. Yani ithalattaki bu artış AB ve ABD den yapılan ithalat artışını ifade etmektedir. Dolayısıyla MERCOSUR'un blok içi ticareti ne kadar arttırdığı sorgulanmaktadır. Diğer yandan örgütün küçük ekonomileri Paraguay ve Uruguay'ın MERCOSUR bünyesinde ihracatlarını aynı ölçüde geliştiremedikleri tartışılmaktadır. Bu farklılık, örgütün küçük ülkeleri olan Paraguay ve Uruguay ile büyük ülkeler Arjantin ve Brezilya arasında gerilimlere neden olmuştur (Karluk, 2007: 567). Doğrudan yabancı yatırımlar konusunda da özellikle Brezilya olmak üzere iki büyük ülkenin daha çok yatırım çektikleri belirtilmektedir.

Örgütün ortak üyeleri Bolivya, Şili, Kolombiya, Ekvator ve Peru serbest ticaret anlaşmalarına katılabilmekte ancak gümrük birliğinin dışında yer almaktadırlar. Şili'nin 1996'da MERCOSUR ile imzaladığı serbest ticaret anlaşması ihracatını önemli ölçüde arttırmıştır.

MERCOSUR'un belli başlı kurumları, politikaları saptayan Ortak Pazar Konseyi ve uygulama ve üye ülkelerin politikalara uyup uymadığını izleyen Ortak Pazar Grubu'dur. Ortak Pazar Konseyi her üye ülkenin Dışişleri ve Ekonomi bakanlarından oluşur. Ortak Pazar Grubu ise yürütme işlevini görmektedir. Aralık 2006'da MERCOSUR Parlamentosu resmîleştirilmiş, 2007 Mayıs ayından itibaren çalışmaya başlamıştır ancak bu ilk dönemde parlamentonun işlevi daha çok üyelerin belirli politikalara ikna edilmesiyle sınırlı kalmıştır. Genel olarak Topluluğun güçlü bir kurumsal yapı oluşturamaması ve kararların hükûmetler arası düzeyde alınması bir eleştiri konusudur. Yılda iki kez toplanan Başkanlar Zirvesi'nin, bütünleşmenin asıl itici gücü olduğu vurgulanmaktadır (Balkır, 2010: 479). Uzun vadede bir MERCOSUR gelişme bankasının kurulması da amaçlanmaktadır.

Avrupa Birliği ile MERCOSUR arasında Aralık 1995'te imzalanmış bir Bölgelerarası İşbirliği Anlaşması mevcuttur. Bu anlaşmaya göre düzenli olarak bakanlar düzeyinde gerçekleştirilen toplantılarla, iki bölge arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (Balkır, 2010: 480).

MERCOSUR ile ilgili bilgilere http://www.mercosur.org adresinden ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

KUZEY AMERİKA SERBEST TİCARET ANLAŞMASI

1980'lerde başlayan ve tüm dünyaya yayılan neo-liberal dalga ile bu bağlamda gelişen ekonomik işbirliği ve entegrasyon fikri ABD'yi de etkilemişti. Bu çerçevede, ABD Kuzey Amerika bölgesinde bir ekonomik işbirliği alanı yaratmak için harekete geçti. ABD'nin ekonomik işbirliği için başvurduğu ilk ülke kuzey komşusu Kanada olacaktı. İki ülke arasındaki görüşmeler, bir ikili işbirliği anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı. 1988'de onaylanan "Kanada-Birleşik Devletler Serbest Ticaret Bölgesi Antlaşması" 1989 yılı Ocak ayında yürürlüğe girdi. Anlaşma, bu iki gelişmiş ülke arasında belirli mal ve hizmet alanlarında bir serbest ticaret alanı yaratarak, ticaretin önündeki tarife ve tarife dışı engelleri kaldırmaya yönelikti.

ABD Kanada'yla böylesine önemli bir ekonomik işbirliği anlaşması imzaladıysa da, Kanada pazarı yeteri kadar büyük olmadığından, ABD kamuoyunda serbest ticaret alanının genişletilmesi yönünde görüşler dile getirildi. Özellikle, AET ve APEC gibi büyük ekonomik işbirliği örgütlerine karşı rekabet gücünün kaybedilmemesi için bu şarttı.

Sonuçta, 1990 yılında ABD ve Meksika arasında serbest ticaret anlaşması imzalanması yönünde bir müzakere süreci başlatıldı. Müzakereler devam ederken Kanada da sürece dahil oldu. Böylece üçlü müzakereler hâlini alan görüşme süreci, 1992'de bir anlaşma metninde mutabık kalınması ve söz konusu metnin 1992 yılı Ağustos ayında imzalanmasıyla sonuçlandı. Böylece **Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması** (The North American Free Trade Agreement: NAFTA) ortaya çıkmış oldu. Fakat aynı yıl ABD'de seçim yılıydı. Demokrat Parti'nin başkan adayı olan Bill Clinton seçim kampanyası sırasında NAFTA'yı çevrenin ve çalışanların haklarının korunması yönünde etkili garantiler eklenmesi hâlinde destekleyeceğini açıklamıştı. Seçimi kazanan Clinton yönetiminin bu yöndeki talepleri NAFTA'ya taraf olan üç ülkenin yaptıkları ilave anlaşmalarla karşılandı. Bu engelin de aşılmasının ardından ülkelerin yetkili organlarınca onaylanan anlaşma, 1 Ocak 1994'te yürürlüğe girdi ve dünyanın en büyük ekonomik işbirliği alanlarından biri hayatiyet kazandı.

NAFTA, taraf üç ülke ABD, Kanada ve Meksika arasında belirli malların ve hizmetlerin serbest dolaşımının sağlanması amacıyla tarife ve tarife dışı düzenlemelerin 15 yıl içerisinde ortadan kaldırılmasına dayanan bir anlaşmadır. Nitekim 1 Ocak 2008'den itibaren anlaşmada belirlenen mal ve hizmetlerle ilgili tüm kısıtlamalar tamamen kaldırılmıştır.

NAFTA belirli mal ve hizmet alanlarında bir serbest ticaret alanı yaratan kısıtlı bir ekonomik entegrasyondur. Üstelik, NAFTA bir gümrük birliği düzenlemesi de getirmemektedir. Taraf ülkeler üçüncü ülkelere karşı kendi belirledikleri gümrük tarifelerini uygulamakta serbesttir. Ayrıca, AB örneğinde olduğu gibi sermaye ve malların tamamen serbest dolaşımı da söz konusu değildir. Nitekim günümüzde ABD ve Meksika arasındaki en önemli sorunlardan biri Meksika'dan ABD'ye yönelik yasadışı iş gücü göçüdür.

Anlaşma çok gevşek bir ekonomik entegrasyon modeline dayandığından, doğal olarak uluslarüstü hiçbir kurum ya da mekanizma da oluşturulmamıştır. Bunun da ötesinde, anlaşma çerçevesinde önemli bir bürokratik yapı da kurulmamıştır. Bütün düzenlemeler ve anlaşmanın uygulanmasıyla ilgili sorunlar taraf ülkeler arasındaki görüşmeler çerçevesinde sonuçlandırılmaktadır. Fakat anlaşmada iki kurumsal organın oluşturulduğu da görülmektedir:

Bu organlardan birincisi, anlaşmanın 2001. maddesi çerçevesinde oluşturulan *Serbest Ticaret Komisyonu*'dur. Komisyonda taraf devletler bakan seviyesinde temsil edilmektedirler. Kararlar -komisyon aksi yönde bir karar almadıysa- oy birliğiyle alınmaktadır. Yılda düzenli olarak en az bir kere toplanan komisyonda, taraf devletlerin temsilcileri dönüşümlü olarak başkanlık yapmaktadırlar. Komisyonun temel görevleri ise antlaşmanın uygulanmasını denetlemek, taraf devletler arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları çözmek, kurulabilecek komiteleri ve çalışma gruplarını idare etmek ve anlaşmanın uygulanmasıyla ilgili etkide bulunabilecek diğer hususları gözden geçirmektir.

İkinci organ ise anlaşmanın 2002. maddesi doğrultusunda oluşturulan *Sekreterya*'dır. Sekretarya, anlaşmaya taraf üç ülkede oluşturulan ulusal sekretaryaların birleşiminden oluşmaktadır. ABD sekretaryası Washington'da, Kanada sekretaryası Ottowa'da, Meksika sekretaryası ise Mexico City'de bulunmaktadır. Çalışanlar hükûmetler tarafından atanmakta ve masrafları gene sekretaryanın bulunduğu ülkenin hükûmeti tarafından karşılanmaktadır. Sekretaryanın temel görevi ise, ulusal endüstriler ya da hükûmetler arasındaki ticari anlaşmazlıkları zamanında ve yansız bir biçimde çözmektir.

Uluslararası ekonomik entegrasyon modelleri içinde kendine özgü bir yeri olan NAFTA, taraf üç ülke ekonomisine önemli katkılar yapmıştır. Dünya Bankası 2008 yılı verilerine göre, 3 ülke arasındaki ticaret hacmi 1993-2008 yılları arasında %227 artmış ve 15.3 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Söz konusu dönemde ABD ve Kanada ekonomileri yaklaşık %53 büyürken Meksika ekonomisi ise %51 büyümüştür. Günümüzde NAFTA bölgesi dünyanın en büyük ekonomik işbirliği alanlarından biridir.

NAFTA'nın ortaya çıkmasını sağlayan temel nedenler nelerdir?

SIRA SİZDE 4

NAFTA ile ilgili bilgilere www.nafta-sec-alena.org adresinden ulaşabilirsiniz

İNTERNET

AVRUPA SERBEST TİCARET BİRLİĞİ

AET'yi kuran Roma Antlaşması 1957'de imzalandığında kurucu ülkeler diğer Avrupa ülkelerine de çağrı da bulunarak topluluğa katılmalarını istediler. Fakat o dönemde bu davete başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri icap etmediler. İngiltere, AET gibi ortak pazar ilkesi çerçevesinde çok sıkı ekonomik bağlar içeren bu tip bir örgüte girmeye sıcak bakmadı. İngiliz Hükûmeti, Commonwealth çerçevesinde kuru-

lan uluslararası ticaret modelini ve tarım politikasını zedeleyeceği düşüncesiyle AET oluşumuna girmek istemedi. Ayrıca Kıta Avrupası'yla ilişkilerde mesafenin korunmasına dayanan geleneksel İngiliz dış politikası da bu tercihte etkili oldu.

İngiltere gibi, Avusturya, Danimarka, Finlandiya, İsveç, İsviçre, İzlanda, Norveç ve Portekiz gibi ülkeler de kendi ekonomik durumları ve dış politika tercihleri nedeniyle AET'den yapılan çağrıya olumlu yanıt vermediler. Fakat uluslararası ekonomik işbirliği çabalarının başarılı sonuçlar verdiği, üstelik söz konusu ülkelerin girmeyi reddettiği AET üyesi ülkelerin AKÇT'nin kurulduğu 1951 yılından beri, ekonomik işbirliğini derinleştirerek büyük ekonomik kazanımlar elde etmeleri, farklı ilkelere de dayansa, Avrupa'da yeni bir uluslararası işbirliği platformu kurulmasının önemini gözler önüne sermekteydi.

Örgütün kurucu üyeleri, İngiltere, Avusturya, Danimarka, İsveç, İsviçre, Norveç ve Portekiz'dir. Örgüte daha sonra 1970'de İzlanda, 1986'da Finlandiya ve 1991'de Lihtenştayn üye olmuştur.

Bu düşünce çerçevesinde hareket eden ülkeler, 21 Temmuz 1959'da yapılan bakanlar düzeyindeki bir konferansta, bir serbest ticaret bölgesi kurulmasını kararlaştırdılar. Kararın ardından 7 ülkenin temsilcileri 20 Kasım 1959'da *Avrupa Serbest Ticaret Birliği* (European Free Trade Association: EFTA)'nin kuruluş metnini oluşturdular. 4 Ocak 1960'da ise EFTA Konvansiyonu Stockholm'de imzalandı ve 3 Mayıs 1960'da yürürlüğe girdi.

Stockholm Konvansiyonu taraf ülkeler arasında sanayi mallarının serbestçe mübadelesini sağlamak amacıyla bütün engellerin kaldırılmasına dayalı bir yapı kurmaktaydı. Gözetilen temele amaçlar; tam istihdamın sağlanması, hayat seviyesinin yükseltilmesi, ekonomik istikrarın korunması ve dünya ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmaktı. Bunların yanı sıra, ülkeler arası ticarette adil rekabetin sağlanması ve üye ülkelerde üretilen ham madde arzının dengelenmesi de amaçlanmıştır.

EFTA'nın temel fonksiyonu, üye ülkeler arasındaki ticareti serbestleştirerek rekabeti sağlamaktır. AET'den farklı olarak serbestleştirme hizmet ve sermaye alanlarını içermediği gibi tarımsal mallar da kapsamda yer almamaktadır. Bu çerçevede, EFTA'nın bir gümrük birliği olarak üçüncü taraflara karşı ortak ticaret politikası izlemek, ekonomi politikalarının eşgüdümünün sağlanması gibi bir hedefi bulunmamaktadır.

SIRA SİZDE 5

EFTA'nın AET'den farkları nelerdir?

Kuruluşundan sonra üyelerinin ekonomik gelişimleri yönünde önemli katkılar sağlayan bu gevşek yapılı örgüt, Stockholm Konvansiyonu'nda öngörülenden daha kısa bir sürede serbest pazar yapılanmasına geçmeyi başardı. Fakat örgütün fikir babalığını yapan ve liderliğini yürüten İngiltere'nin politikasını değiştirerek AET'ye üye olma iradesini açıklaması EFTA açısından hayal kırıklığı olmuştur. Fransa'nın iki kere veto etmesine rağmen, sonunda İngiltere'nin üstelik EFTA üyesi olan Danimarka'yla birlikte AET'ye üye olarak 1973'te örgütten ayrılması sonucunda, EFTA'nın AET karşısında erime süreci başlamıştır. 1986'da kurucu üyelerden Portekiz de EFTA'dan ayrılarak AET'ye katıldı. 1995'de Finlandiya, İsveç ve Avusturya'nın da EFTA'dan ayrılarak AB'ye katılmasıyla örgüt önemini çok büyük oranda kaybetti.

Avrupa Ekonomik Alanı, EFTA üyelerinin AB üyesi olmadan AB Tek Pazarı'ndan yararlanmalarını sağlamaktadır.

Bütün bu gelişmelere rağmen, 1980'lerde EFTA ile AET arasında başlayan ortak bir Avrupa ekonomik alanı yaratma yönündeki görüşmelerin, 1 Temmuz 1994'te imzalanan *Avrupa Ekonomik Alanı Antlaşması*'yla sonuçlandırılması, söz konusu antlaşmaya taraf olmayan İsviçre dışındaki EFTA ülkelerinin AB'ye farklı bir biçimde de olsa bağlanmasına sebebiyet verdi. Böylece örgüt etkisizliğini neredeyse tamamen yitirme tehlikesini bir şekilde aşmış oldu.

Örgütün gevşek işbirliği ilkesi üzerine inşa edilmesi, kuruluşundan günümüze kadar hayli zayıf ve küçük bir örgütsel yapıya sahip olması sonucunu doğurdu. Örgütün, temel organları şunlardır:

Konsey: Temel görevi Stockholm Konvansiyonu'nun uygulanmasını gözetmek, sorunların çözümünü sağlamak ve diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilerin yürütülmesidir. Konsey'de her üye ülkenin bir oy hakkı mevcuttur. Kararlar ve tavsiyeler genelde oy birliği ile alınmaktadır ve bağlayıcıdırlar. Bazı durumlarda karar almak için sadece basit çoğunluk aranır. Yılda iki defa ticaret ya da dışişleri bakanları seviyesinde toplanmaktadır. Dönüşümlü başkanlık sistemi uygulanmakta, her altı ayda bir başkanlık üye ülkelerden birisine sırayla geçmektedir.

Komiteler: Parlamenterler Komitesi: EFTA üyesi ülkelerin parlamenterlerinden oluşan bu organın temel işlevi, üye ülke halklarının örgütle daha doğrudan bir bağ kurabilmesini sağlamaktır. Avrupa Parlamentosu ile de ilişkiler kurarak AB ve EFTA arasındaki bağları daha da güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

Danışma Komitesi: Üye ülkelerin işçi ve işveren sendikalarının temsil edildiği sosyal bir forum işlevini görmektedir. Üye ülkelerin her biri 6'şar temsilci göndermektedir.

Sekreterya: Genel Ofisi Cenevre'de bulunan genel sekreter, örgütün aktivitelerini koordine etmek ve örgütün tüm kaynaklarının kullanımından sorumludur.

Gözetim Otoritesi: Avrupa Ekonomik Alanı'nın oluşturulmasından sonra bu alan içinde yer alan EFTA ülkelerinde Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşmasının dayandığı özgürlüklerin uygulanmasını gözeten bir EFTA organıdır. Organ, kişilerin ve piyasada yer alan tüm kesimlerin haklarını kullanırken karşı karşıya kalabilecekleri ihlalleri engellemeyi amaçlamaktadır.

Merkezi Brüksel'de bulunan Otorite, EFTA ülkelerinden bağımsız hareket etmektedir ve görevliler herhangi bir politik otoriteden talimat almazlar. Çeşitli ülkelerden 60'a yakın mensubu bulunmaktadır. Otorite bir üst kurul tarafından yönetilmektedir. Kurulun her bir üyesi katılımcı EFTA ülkelerinden birer tane olmak üzere 4 yıllığına atanmaktadır.

Mahkeme: Mahkeme, Avrupa Ekonomik Alanı kurallarının uygulanması amacıyla EFTA üyesi (İsviçre dışında) ülke mahkemelerine tavsiye görüşleri sunmak, herhangi bir Avrupa Ekonomik Alanı kuralının uygulanması ya da yorumlanması, EFTA üyesi ülkeler arasındaki uyuşmazlıkların çözüme bağlanması gibi görevlere sahiptir.

Üç yargıçtan oluşan mahkeme üyeleri üç katılımcı EFTA ülkesinden birer tane olmak üzere 6 yıllığına görev yapmaktadırlar. Yargıçlar ilgili hükûmetler tarafından seçilmektedir. Yargıçlar 3 yıllığına kendi aralarından birini başkanlığa seçmektedirler.

EFTA hakkında ayrıntılı bilgiye http://www.efta.int adresinden ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

ASYA-PASİFİK EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Uzak Doğu'da ekonomik bir işbirliği kurma yönündeki fikirler ve girişimler 1960'lara kadar gitmektedir. Bu girişimlerden sadece bir tanesi hayata geçme şansı bulmuş ve 1967'de **Güneydoğu Asya Uluslar Birliği** (Association of Southeast Asian Nations: ASEAN) kurulmuştur. 1970'lerin sonlarından itibaren bölgesel işbirliğini daha da genişletmek ve sadece Uzak Doğu'yu değil, tüm Pasifik bölgesini içine alan daha geniş bir örgütlenmenin sağlanması fikirleri dile getirilmeye başlanmış, 1980'lerde bu yöndeki girişimler daha da artmıştır.

Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü (Asia-Pasific Economic Cooperation: APEC)'nün kurulması işte böyle bir düşünsel hazırlığın sonucunda gerçekleşti. 1980'lerde dünya ekonomisinde yaşanan büyük sıçrama bölge ülkelerinin ekonomik alanda işbirliğini geliştirme yönündeki isteklerini arttırdı. Dünya üzerinde neo-liberal politikaların güç kazanması, bölge ülkelerinin neo-liberal dışa açık ekonomi modelini benimsemeleri ve kalkınmalarını ihracata dayandıran bir ekonomik anlayışa sahip olmaları, Avrupa Birliği gibi bir uluslararası entegrasyon modelinin başarısı ve giderek ulusüstü bir yapıya dönüşmesi, bölge ülkelerini bu konuda cesaretlendiren olgular olarak önemlidir.

Resim 6.1

ASEAN Vietnam Savaşı'yla komünist genişlemeye karşı Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya ve Singapur tarafından kurulan örgüttür.

Dönemin Avustralya Başbakanı Bob Hawke'ın Ocak 1989'da Seul'de yaptığı konuşmayla ilk defa resmî bir biçimde kamuoyuna duyurulan, APEC'in kurulması fikri, özellikle ABD ve Japonya'nın da destek vermesiyle aynı yılın sonlarında uygulamaya konuldu. Kasım 1989'da Avustralya'nın Canberra kentinde yapılan dışişleri bakanları düzeyindeki toplantı sonucunda 12 Asya-Pasifik ülkesi APEC'in kurulmasını kararlaştırdılar. Örgütün kurucu üyeleri; Avustralya, Brunei, Kanada, Endonezya, Japonya, Güney Kore, Malezya, Yeni Zelanda, Filipinler, Singapur, Tayland ve ABD idi. Örgüte daha sonra sırasıyla 1991'de Çin, Honkong, Tayvan, 1993'te Meksika ve Papua Yeni Gine, 1994'te Şili, 1998'de ise Peru, Rusya ve Vietnam katıldı.

Örgütün kuruluşu 1989'a kadar gitse de, temel hedeflerinin ne olacağının belirlenmesi bile 1994 yılını bulmuştur. Örgütün bir sekretaryasının olması 1992'de Bankok toplantısında kararlaştırılmış ve Singapur'da küçük bir sekretarya kurulmuştur. Bu durum, Örgüte egemen olan ve günümüze kadar süren bir anlayışı göstermesi açısından önemlidir. Bu durum örgütün esnek, oydaşmaya dayalı, ulusal yetkilerin devrinden çok uluslararası anlaşmalar sistemine dayalı işbirliği fikrini esas alan, bürokratikleşmeden kaçınan yapısıyla ilgilidir. Ayrıca APEC, örgütlenmenin ortaya çıkışından beri kendisini dışarıya kapatan bir ticari blok olarak değil, Dünya Ticaret Örgütü gibi platformları destekleyen, uluslararası ticaretin serbestleşmesine katkıda bulunan bir düşünce çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmüştür.

1980'lerde Asya-Pasifik bölgesinde ekonomik bir bütünleşme fikrinin güçlenmesini sağlayan gelişmeler nelerdir?

SIRA SİZDE 6

APEC'in temel hedefleri 1994'te Endonezya'nın Bogor kentinde yapılan toplantıda kararlaştırıldı. Bogor Hedefleri olarak adlandırılan bu temel hedefler şunlardır:

- Ticaretin ve yatırımın serbestleştirilmesi,
- İktisadi ve ticari faaliyetlerin kolaylaştırılması,
- Ekonomik ve teknik işbirliği.

Üye ülkeler, söz konusu alanlarda işbirliğini arttırmak, bölgesel kaynakları kullanarak ekonomilerini güçlendirmek ve verimliği arttırmayı hedeflemektedirler. Böylece APEC bölgesindeki ülkelerdeki tüketiciler mal ve hizmetlerden daha ucuza yararlanmak, pazarda daha fazla seçeneğe sahip olmak, uluslararası pazarlara çok daha kolay ulaşabilmek ve daha iyi eğitim ve iş bulma koşullarına sahip olmak gibi avantajlardan yararlanabileceklerdir.

Bogor Hedefleri'nin üye ülkelerden gelişmiş olanları için 2010'da, gelişmekte olanları için ise 2020'de geçerli olması planlanmıştır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için, bölgesel işbirliğinin arttırılması kararı alınmıştır. Böylece Asya-Pasifik bölgesi bir serbest ticaret ve yatırım alanı hâline getirilecektir.

Bogor Hedefleri'nin hayatiyet kazanması amacıyla 1995'te Japonya'nın Osaka şehrinde yapılan toplantıda bir eylem ajandası kabul edildi. Osaka Eylem Ajandası olarak adlandırılan bu yol haritasıyla Bogor Hedefleri'nin altyapısı hazırlanmış oldu. Osaka Eylem Ajandası'yla aşağıda belirtilen ilkeler sıralanarak Bogor Hedefleri'nin çok daha maddi bir temele oturtulması sağlanmıştır.

Osaka Eylem Ajandası şu alanları kapsamaktadır: Gümrükler, gümrük dışı kısıtlamalar, hizmetler, yatırım, standartlar ve uyum, gümrük mevzuatları, fikrî haklar, rekabet politikası, kamu alımları, [piyasa] düzenleme/düzenleyici kurallarının gözden geçirilmesi, Dünya Ticaret Örgütü yükümlülükleri, anlaşmazlıkların uyuşturulması, iş adamlarının hareketliliği, bilgi toplama ve analiz.

Osaka Eylem Ajandası çerçevesinde üye ülkeler, söz konusu alanlarda Örgütçe belirlenmiş hedeflere ne kadar ulaşabildiklerini "ülkesel eylem planları" ile bildirmektedirler. Bu çerçevede, üye ülke ekonomilerinin durumunu ortaya koyan "kolektif eylem planı" da hazırlanmaktadır. Nitekim 1996'da Manila'da yapılan APEC toplantısında üye ülkeler ilk ülkesel eylem planlarını sunmuş, ilk kolektif eylem planı da hazırlanmıştır.

Zayıf bürokratikleşmesine rağmen Örgüt, faaliyetlerini yürütebilmek için çeşitli komiteler ve çalışma grupları oluşturmuştur. Örgüt'ün üst düzey komiteleri şunlardır:

Ticaret ve Yatırım Komitesi: 1993'te kurulan bu Komite, APEC'in temel hedefi olan ticaretin ve yatırımların serbestleştirilmesinin koordinasyonuyla yükümlüdür. Değişik alanları kapsayan 9 ayrı alt-komiteye ayrılmaktadır.

Ekonomik Komite: 1994'te kurulan ve yılda iki defa toplanan bu komite ise üye ülkeler arasındaki serbest ticareti ve yatırımları engelleyen olguların kaldırılması görevini yürütmektedir.

Üst Düzey Yetkililer Ekonomik ve Teknik İşbirliği İcra Komitesi: 1998'de kurulan ve 2005'te daha da güçlendirilerek dönüştürülen bu komite, Osaka Eylem Planı'nda yer alan ve APEC'in ekonomik ve teknik işbirliği ajandasında sıralanan eylemlerin koordinasyonu ve yönetiminden sorumludur.

Bütçe ve Yönetim Komitesi: Komite, Üst Düzey Yetkililer Ekonomik ve Teknik İşbirliği İcra Komitesi toplantılarında karara bağlanan bütçe, işletme ve yönetim

konularında danışmanlık görevini yerine getirmektedir. APEC bütçesinin hazırlanmasında ve örgütün destekleyeceği projelerin önerilmesinde ve onaylanmasında anahtar bir role sahiptir.

APEC kurulduğu ilk 10 yıllık dönemde daha çok ekonomik meseleleri gündemine alırken 2000'li yıllarda siyasal ve sosyal meseleleri de gündemine almıştır. Söz konusu dönemde yapılan zirvelerde uluslararası terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının yok edilmesi (Bangkok 2003); genel sağlık sorunları (Busan 2005); küresel iklim değişikliği, enerji güvenliği (Sydney 2007) ve gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki uçurum, ticaretin sosyal boyutları (Lima 2008) gibi konular görüşülmüştür.

APEC Zirveleri devlet ve hükûmet başkanları düzeyinde her yıl farklı bir ülkede yapılmaktadır. 1993'te Avustralya'nın önerisinin kabul edilmesiyle başlayan bu süreç, Liderler Zirvesini APEC'in en üst düzey karar mercii hâline getirmiştir. Bu zirvelerde örgütün temel politikası gözden geçirilmekte ve biçimlendirilmektedir. Zirvelerden önce, karara bağlanacak hususların görüşüldüğü ve üye ülkelerin dışişleri ve ekonomi/ticaret bakanlarının katıldığı, bakanlar toplantısı yapılmaktadır. Her yıl düzenli olarak yapılan bu toplantılarda yıllık gelişmeler de gözden geçirilmektedir.

Bunlara ek olarak düzenli bir biçimde, eğitim, enerji, çevre ve sürdürülebilir kalkınma, maliye, insan kaynakları yönetimi, bilim ve teknolojide bölgesel işbirliği, küçük ve orta işletmeler, telekomünikasyon ve bilgi endüstrisi, turizm, ticaret, taşımacılık ve kadın sorunları konularında üye ülkelerin ilgili bakanları toplanarak görüşmeler yapmaktadırlar. Alınan tavsiye niteliğindeki kararlar liderler zirvesine sunulmaktadır.

APEC açısından bir başka önemli kurum da İş Dünyası Tavsiye Konsülü'dür. Konsül, iş dünyası perspektifinden bakarak yıllık bir rapor hazırlamaktadır. Rapor, APEC coğrafyasındaki iş ve yatırım ortamını geliştirmeye dönük tavsiyeleri ihtiva etmektedir. Konsül yılda 4 kez toplanmakta ve bakanlar düzeyinde yapılan toplantılara bir temsilci göndermektedir.

İNTERNET

APEC hakkında ayrıntılı bilgiye http://www.apec.org adresinden ulaşabilirsiniz.

AVRASYA EKONOMİK TOPLULUĞU

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, eski Sovyet ülkeleri Bağımsız Devletler Topluluğu çatısı altında işbirliğini sürdürme kararı aldıysalar da bu yöndeki girişim istenilen sonuçları vermedi. Eski Sovyet ülkelerinin bazıları Rusya Federasyonu'yla siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeye sıcak bakmazken bazı ülkeler ise Rusya Federasyonu ile çok daha yakın bağlar kurmak istemekteydiler.

Bu çerçevede, Rusya Federasyonu ile Sovyetler Birliği'ni oluşturan diğer ülkeler arasında yeni işbirliği olanakları sağlayacak bir örgütlenme fikri, 1990'ların ortalarından itibaren ortaya çıkmaya başladı. Avrasya Ekonomik Topluluğu (Euroasian Economic Community: EAEC/EurASEC) bu fikir çerçevesinde ortaya çıkan örgütlerden biri oldu. Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Belarus; Rusya Federasyonu ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmek amacıyla yeni örgütlenme içinde yer

almak isteyen ülkeler olarak bu hareketin içinde yer aldılar. Bu ülkelerin amacı Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra karşı karşıya kaldıkları büyük ekonomik sorunları aşabilmek ve Rusya ile yakın işbirliğinin kendilerine sağlayacağını düşündükleri siyasal ve askerî avantajları da kullanabilmekti. Avrasya Ekonomik Topluluğu, her ne kadar ekonomik bir örgüt olarak ortaya çıktıysa da üyelerine kolektif bir güvenlik sağlayan siyasal ve askerî bir bağlama da oturmaktaydı.

Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun kurulma süreci, 6 Ocak 1995'te Rusya ile Belarus arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması'yla başlamaktadır. Bu anlaşmaya 20 Ocak'ta Kazakistan da katıldı. Anlaşma, "tüm engellerin ortadan kaldırılmasıyla katılımcı ülkelerin arasında malların serbestçe dolaşımının sağlanması", "üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük politikası izlenmesi" ve "serbest piyasa ekonomisi ilkeleri ile ortak mevzuat çerçevesinde aynı tip düzenleme mekanizmalarının oluşturulması"na dayanmaktaydı.

Avrasya Ekonomik Topluluğu'nu kuran ülkelerin temel amaçları nelerdir?

SIRA SİZDE 7

Söz konusu anlaşmayı 29 Mart 1996'da, bu sefer Kırgızistan'ın da katılımıyla sayısı dörde çıkan ülkeler tarafından imzalanan, Ekonomik ve İnsani Alanlarda Entegrasyonun Derinleştirilmesi Anlaşması izledi. Anlaşma'yla, taraf ülkeler Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çerçevesinde entegrasyonun derinleştirilmesi yönündeki iradelerini bir kez daha yinelerken yeni oluşumun BDT'yi ikame etme amacı taşımadığını da vurgulamış oluyorlardı.

Entegrasyon yönündeki bu gelişmeler, oluşumda yer alan ülkelerde 1998 yılında tüm dünyayı etkileyen küresel ekonomik kriz nedeniyle sıkıntılar yarattıysa da söz konusu ülkelerin ekonomik işbirliği isteklerini daha da arttırdı. Bu bağlamda, yukarıda belirtilen 4 ülkeye Tacikistan'ın da katılımıyla işbirliğini arttıran ve entegrasyonu derinleştiren yeni bir anlaşma imzalandı. 26 Şubat 1999'da imzalanan "Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alan Anlaşması"yla Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun oluşumu açısından çok önemli bir adım daha atılmış oldu. 70 maddeden oluşan Anlaşma ile taraf ülkeler arasında gümrük birliği ve ortak pazarın kurulması kararı alındı.

Taraflar arasında böylesine derin bir entegrasyonu hedefleyen anlaşmanın uygulanabilmesi için, kurumsal bir yapının inşa edilmesi gerekmekteydi. Nitekim 5 ülke 10 Ekim 2000'de yeni bir anlaşma imzalayarak, Avrasya Ekonomik Topluluğu'nu resmen kurdular. Taraflar bu yeni örgüt çerçevesinde aralarındaki işbirliğinin etkisini arttırmak amacıyla entegrasyon sürecini daha da geliştirmeyi hedeflemekteydiler.

Avrasya Ekonomik Topluluğu'na Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan üyedir.

Avrasya Ekonomik Topluluğu Anlaşması 20 maddeden oluşmaktaydı ve taraflar arasında yukarıda belirtilen süreçte imzalanan tüm anlaşmaların ve alınan ortak kararların, yeni anlaşmaya aykırı olmadığı sürece, geçerli olduğu vurgulanmaktaydı. Bu bağlamda yeni anlaşma, taraflar arasında gümrük birliğinin oluşturulması ve bir ortak pazar yaratılması amacıyla imzalanan anlaşmaların uluslararası örgütsel bir yapı oluşturularak çok daha etkili bir biçimde uygulanması hedefini taşımaktaydı.

2000'li yıllarda dünya ekonomisindeki büyük büyümeye paralel olarak, başta Rusya olmak üzere örgüt üyesi ülkeler ekonomik olarak büyük gelişmeler gösterdiler. Bu durum üye ülkelerin örgüte daha fazla önem vermeleri sonucunu doğurdu. Ülkeler işbirliğinin kendileri açısından yararlı olduğunu düşünmekteydiler. Bu ekonomik faktörün yanı sıra, siyasal gelişmeler de üye ülkelerin aralarındaki işbirliğini daha da güçlendirme isteklerini ve örgüte verdikleri önemi arttırdı.

Rusya, BDT yapısı içinde etkinliğini yeterince arttıramadığını görmekteydi. Ayrıca 11 Eylül sonrasında ABD'nin Afganistan üzerinden Orta Asya'ya yerleşmesi, Rusya'nın eski Sovyet coğrafyası üzerindeki çıkarlarını tehdit etmekteydi. Bu dönemde, Ukrayna gibi ülkelerde gerçekleşen "turuncu devrimler" de Rusya'nın çıkarları açısından olumsuz gelişmelerdi. Örgütün diğer üyeleri olan ülkelerin liderleri, benzer devrimlerin kendi ülkelerinde de gerçekleşmesinden korkmakta, Rusya'yla geliştirilen ilişkilerin kendi yönetimlerinin sürmesi açısından bir garanti niteliğinde olduğunu düşünmekteydiler. Zaten bu ülkelerin ekonomilerinde Rusya çok önemli bir yere sahipti.

Bu çerçevede, üye ülkeler açısından örgütün gün geçtikçe ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim 7 Ekim 2005'te St. Petersburg'da yapılan Orta Asya İşbirliği Örgütü (Central Asian Cooperation Organization: CACO) toplantısında örgütün feshedilerek, Avrasya Ekonomik Topluluğu ile birleşmesi kararı alındı. 2002'de kurulan Orta Asya İşbirliği Örgütü üyelerinden bir tek Özbekistan Avrasya Ekonomik Örgütü üyesi değildi. Özbekistan'ın da 25 Ocak 2006'da üye olmasıyla örgütün üye sayısı 6'ya çıktı.

Günümüzde yukarıda belirtilen tam üye 6 ülke dışında Moldova, Ukrayna ve Ermenistan örgüte gözlemci statüsünde üyedirler. Ayrıca Avrasya Ekonomik Topluluğu, örgütsel olarak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gözlemci statüsüne sahiptir. Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun örgütsel yapısı şu şekildedir:

Devletlerarası Konsül: Üye devletlerin devlet ve hükûmet başkanlarınca oluşturulan Devletlerarası Konsül, örgütün en yüksek karar organıdır. Konsülün temel fonksiyonları şunlardır:

- Üye devletlerin genel çıkarlarıyla ve toplulukla ilgili temel konularda karar almak,
- Strateji belirlemek, entegrasyonla ilgili konuları değerlendirmek ve topluluğun hedefleri ve amaçlarını gerçekleştirmek için karar vermek.

Konsülde tüm tarafların oydaşmasıyla karar alınması esastır. Fakat herhangi bir ülkenin üyeliğinin askıya alınması ya da tamamen sona erdirilmesi durumunda ilgili ülkenin oyu aranmamaktadır. Konsül, devlet başkanları düzeyinde yılda en az bir kere, hükûmet başkanları düzeyinde ise en az iki kere toplanmaktadır. Ayrıca üye ülkelerden herhangi birinin çağrısıyla olağanüstü toplantılar da yapılabilmektedir.

Konsülün başkanlığı görevi, 1 yıl boyunca üye ülkelerden birinin devlet ya da hükûmet başkanınca yürütülmektedir. Bu görev, Rus alfabesinde yer alan sırayla üye ülkelerce yapılmaktadır. Örgüt, Devletlerarası Konsül tarafından belirlenen, kendi bütçesine sahiptir. Bütçeye katkı oranı farklılık göstermektedir: % 40 Rusya, % 15 Belarus, % 15 Kazakistan, % 15 Özbekistan, %7.5 Kırgızistan ve %7.5 Tacikistan.

Entegrasyon Komitesi ve Sürekli Temsilciler Komisyonu: Üye ülke hükûmetlerinin temsilcilerinden oluşan Entegrasyon Komitesi, örgütün ana idari organıdır. Komite çalışmalarını icra ederken, kendi toplantılarının yanında rutin işleri de yürüten Sürekli Temsilciler Komisyonu tarafından asist edilir. Komisyon üye ülke devlet başkanları tarafından atanan elçilerden oluşmaktadır.

Entegrasyon Komitesi en azından üç ayda bir Almatı ya da Moskova'da toplanmaktadır. Her iki organın da başkanlığını o an Devletlerarası Konsül'ün başkanlığını yürüten ülkenin temsilcileri yürütür.

Komitenin en önemli görevleri şunlardır:

- Örgüt organları arasında işbirliğini sağlamak,
- Devletlerarası Konsül'ün toplantı gündemiyle ilgili öneriler, karar taslakları ve belgeleri hazırlamak,

- Örgüt bütçesin hazırlanması ilgili öneriler yapmak ve bütçenin icrasını takip etmek,
- Konsül tarafından alınan kararların uygulanmasını takip etmek,
- Örgütün sektörel işbirliği kurumlarının aktivitelerine danışmanlık yapmak.

Komisyonun temel görevleri ise şunlardır:

- Örgütün düzenli ve etkili bir biçimde çalışmasını sağlamak,
- Üye ülkeler arasında işbirliğini güçlendirmek ve entegrasyonu derinleştirmek için taraflar arasında uyumu sağlamak,
- Örgüt ile üye devletlerin ilgili kurumları ve örgütleri arasında karşılıklı etkileşimi sağlamak.

Sekreterya: Sekretarya Örgüt'ün sürekli organlarından biridir ve Örgüt çalışmasının koordinasyonu ile Devletlerarası Konsül'e ve Entegrasyon Komitesi'ne bilgi sağlanması ve teknik destek verilmesinden sorumludur.

Sekretarya üye ülkelerin, yukarıda belirtilen bütçeye katkıları oranında, kendi ülkelerinden olan görevlilerden oluşmaktadır. Sekretaryanın başında Entegrasyon Komitesi'nin önerisiyle Devletlerarası Konsül tarafından 3 yıllığına atanan bir Genel Sekreter bulunmaktadır. Genel Sekreter Örgüt'ün en yüksek dereceli yöneticisidir ve Devletlerarası Konsül ve Entegrasyon Komitesi toplantılarına katılma hakkına sahiptir.

Sekretaryanın Almatı ve Moskova'da olmak üzere 2 ayrı ofisi mevcuttur ve memurların 1/3'ü Almatı'da, 2/3'ü ise Moskova'daki ofiste görev yapmaktadır.

Parlamentolararası Asamble: Örgüt yapısı içinde üye ülke parlamenterleri tarafından oluşturulan Asamble, Devletlerarası Konsül'e ve Entegrasyonu Komitesi'ne tavsiyelerde bulunmak ve soruşturmak, Topluluk Mahkemesi'ni soruşturmak gibi yetkileri haizdir.

Asamble'de Rusya 28, Belarus, Kazakistan ve Özbekistan 14'er, Kırgızistan ve Tacikistan ise 7'şer delegeyle temsil edilmektedir.

Topluluk Mahkemesi: Örgüt'ün kurucu anlaşmasında, üye ülkeler arasındaki uyuşmazlıkları çözmek ve hukuksal kuralların tek biçimde uygulanmasını sağlamak amacıyla bir yargısal organ oluşturulması da bağıtlanmıştı. Kurulacak bu yargısal organın örgütlenmesi ve çalışma mevzuatının belirlenmesi için bir statü oluşturulması kararlaştırılmış, 2003 yılında yapılan Devletlerarası Konsül toplantısında bu doğrultuda bir karar da alınmıştı. Fakat gene aynı gün alınan kararla Topluluk Mahkemesi tam olarak kurulana kadar yargı fonksiyonunun BDT Ekonomik Mahkemesi tarafından yerine getirilmesi kararlaştırıldı. Bu bağlamda BDT ve Avrasya Ekonomik Topluluğu arasında yapılan bir anlaşmayla yargı fonksiyonunun BDT çatısı altında yürütülmesi taraflarca bağıtlandı. Günümüze kadar da mahkemenin kurulması yönünde bir adım atılmadı. Dolayısıyla mahkeme Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun hayatiyet bulamayan bir organı durumundadır.

KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ

Özgün adı *Körfezin Arap Devletleri İçin İşbirliği Konseyi* (The Cooperation Council for the Arab States of The Gulf: GCC) olan bu bölgesel örgüt, 25 Mayıs 1981'de Abu Dabi'de kuruldu. Üyeleri Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Suudi Arabistan Krallığı, Umman Sultanlığı, Katar ve Kuveyt'dir. Körfez İşbirliği Konseyi kurucu antlaşmasının 4. maddesi, örgütün amacını, altı üye devlet arasında, tüm alanlarda koordinasyon ve bütünleşmenin sağlanması olarak tanımlamıştır. Yine aynı maddeye göre, üye devletlerin vatandaşları arasında işbirliği, ilişki ve bağların güçlendirilmesi; ekonomi, finans, ticaret, gümrük uygulamaları, turizm, yönetim gibi alanlarda benzer ve uyumlu düzenlemeler oluşturulması; endüstri, madencilik, tarım, su ve hayvan kaynakları gibi alanlarda bilimsel ve teknolojik ilerlemenin desteklenmesi; bilimsel araştırma merkezlerinin, ortak girişimlerin kurulması ve özel sektörde de işbirliğinin sağlanması temel amaçlardandır.

Kurumsal açıdan bakıldığında, KİK'in beş temel organı bulunmaktadır. *Yüksek Konsey* en üst düzey karar alma organıdır ve üye ülkelerin devlet başkanlarından oluşur. Yüksek Konsey'in başkanlığı her yıl, alfabetik sıraya göre dönüşümlü olarak yürütülür. Yılda bir kez düzenli olarak toplanır. Yüksek Konsey, GCC'nin temel politikalarını belirler, alt birimlerce hazırlanan raporları ve önerileri inceleyerek kararlar alır, Genel Sekreteri atar ve Genel Sekreterlik bütçesini onaylar. Diğer bir önemli organ olan *Danışma Konseyi* ise her üye ülkeden seçilen beş uzmandan oluşur ve amaçlara uygun olarak Konsey tarafından belirlenen konularda çalışmalar yapar. Üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşan *Bakanlar Konseyi,* örgütün amaçları doğrultusunda projeler ve öneriler hazırlar. *Genel Sekreterl*ik ise Yüksek Konsey tarafından atanır ve örgütün yürütme organıdır. Örgütün üyeler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek üzere, bir de *Anlaşmazlıkların Çözümü Komisyonu* vardır.

Ekonomik işbirliği, Yüksek Konsey'in 21-22 Aralık 2002 tarihli yıllık toplantısında, 1 Ocak 2003'ten itibaren yürürlüğe girmek üzere bir gümrük birliği kurulması aşamasına taşınmıştır. Birlik içinde tüm tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmasının yanı sıra, üye ülkeler arasında bir ortak pazarın kurulması da anlaşmada yer almıştır. Ortak Pazar, üye ülkelerin vatandaşları arasında serbest dolaşım, ikamet, çalışma izni, sosyal güvenlik, mülk edinme, sermayenin serbest dolaşımı, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve vergi alanlarında ortak uygulamalar ile ekonomik ve parasal birlik hedeflerini içermektedir.

KİK kurucu anlaşması, üye devletlerin dinî ve kültürel yakınlığına da atıfta bulunan bir anlaşmadır. Buna göre üye ülkeler, İslam kurallarına dayanan benzer sistemlere, ortak özelliklere ve özel ilişkilere sahiptirler. Vatandaşları arasında güçlü kardeşlik bağı olan bu devletler, aslında tek bir ortak amaca sahiptirler; o da Arap ulusunun bir şekilde gerçekleştirilmesi gereken bölgesel birliğidir. Bu nedenle anlaşmaya göre, bu örgüt zaten var olan ve gelişen bir Arap birliği gerçeğinin kurumsallaşmasını yansıtmaktadır. Aynı zamanda da modern dünyadaki ekonomik gelişme baskıları ve güvenlik ihtiyacının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır.

KİK'in en önemli ticaret ortakları sırasıyla AB, Japonya ve ABD'dir. En çok ihracat yaptıkları ülkeler Japonya, Kore, Çin, Singapur ve Tayland iken ithalat ortaklarının başında AB ve ABD gelmektedir.

Körfez İşbirliği Örgütü kurucu antlaşmasında İslami ilkelere ne tür göndermeler yapılmaktadır?

SIRA SİZDE 8

Körfez İşbirliği Konseyi ile ilgili bilgilere www.gcc-sg.org adresinden ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

AFRİKA BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Bugün *Afrika Birliği* (Organization of African Unity-OAU/ African Union-AU) adını almış olan bu geniş ölçekli bölgesel örgütün ortaya çıkışı, kıtaya özgü çok derin ekonomik ve insani sorunların çözülmesi amacıyla 1960'lardan beri devam eden bütünleşme çabalarının geldiği nihai noktayı temsil etmektedir. Afrika Birliği Örgütü ilk olarak 25 Mayıs 1963'de, otuz iki bağımsız Afrika devletinin devlet ve hükûmet başkanları tarafından Addis Ababa'da kurulmuştur.

Bu yapının Afrika Birliği'ne dönüşme süreci ise, örgüt üyesi devlet ve hükûmet başkanlarının 9 Eylül 1999'da Sirte'de yayımladıkları bir deklarasyonla başlamıştır. Deklarasyon, artık bir "Birlik" olduğu vurgulanan bu yapının, küreselleşmenin yaratttığı olumsuz sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel sorunlarla başedebilmek için, Afrika'daki bütünleşmenin mutlaka hızlandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu noktada ana amaçlar da sömürgeleştirme ve ırk ayrımcılığının kalan izlerinin silinmesi, Afrika devletleri arasında birlik ve dayanışmanın desteklenmesi, kalkınma için işbirliğinin koordine edilmesi ve yoğunlaştırılması, üye ülkelerin ülkesel bütünlük ve egemenliklerinin korunması ve Birleşmiş Milletler çerçevesinde uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi olarak saptanmıştır.

1999'daki girişimin ardından, 2000'deki Lome Zirvesi'nde Birliğin Kurucu Antlaşması kabul edildi. 2001'deki Lusaka Zirvesi'nde, Birlik Antlaşması'nın uygulanması için yol haritası saptandı ve nihayet 2002 Durban Zirvesi'nde, Afrika Birliği'nin 1. Devlet ve Hükûmet Başkanları Zirvesi toplanarak 53 ülkenin katılımıyla *Afrika Birliği resmen* kurulmuş oldu. Sonuç olarak Afrika Birliği, 1963'te kurulan *Afrika Birliği Örgütü* ve 1994'te kurulmuş olan *Afrika Ekonomik Topluluğu*'nu da içine alan uluslararası bir örgüt olarak ortaya çıktı.

Kurucu Antlaşma'ya göre Birliğin vizyonu, Afrika'yı, bütünleşmiş, zenginleşmiş ve barış içinde yaşayan, kendi toplumları tarafından yönetilen ve küresel alanda dinamik bir güç olarak kendi kendini temsil eden bir seviyeye çıkarmaktır.

Afrika'nın küresel bir aktör olabilmesi için siyasal ve sosyo-ekonomik bütünleşmesinin hızlanması şarttır. Kıtanın çıkarlarını ilgilendiren temel konularda ortak pozisyon alınması dış ilişkiler açısından vurgulanırken; kıtanın içinde de demokratik ilkelerin ve kurumların, kitlesel katılımın ve iyi yönetişimin yerleştirilmesi bu küresel konumun bir gereği olarak sunulmaktadır.

Antlaşma'ya göre, ekonomik açıdan en temel meseleler sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, Afrika ekonomilerinin bütünleştirilmesi, Afrika toplumlarının yaşam standartlarının yükseltilebilmesi için tüm insani gelişme alanlarında işbirliğinin desteklenmesi, mevcut ve gelecekte kurulması muhtemel bölgesel ekonomik

topluluklarının politikalarının, son tahlilde Birlik amaçlarına ulaşılması açısından uyumlaştırılmasıdır. Gelişme ve kalkınma amaçları açısından, bilim ve teknoloji alanlarında, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde de işbirliğine gidilmesi desteklenmelidir.

Son olarak Birlik, insani açıdan önlenebilir hastalıklarla mücadele edilmesi ve kıta ölçeğinde yaşam kalitesinin ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi için, tüm uluslararası örgüt ve kuruluşlarla işbirliği yapılmasını hedeflemektedir.

Bu şekilde kurucu antlaşmanın da gösterdiği gibi, Afrika Birliği, AB benzeri bir yapılanmayı amaçlamıştır. Ekonomik bütünleşmenin ardından siyasal bütünleşme hedeflenmektedir. Birlik, güvenlik alanında da işbirliği mekanizmaları oluşturmuştur. Gerektiğinde üye ülkelerdeki iç çatışmaların durdurulmasında Birliğin müdahale hakkı vardır. İç savaşlar, Afrika'daki siyasal sorunların başında gelmektedir ve kıtadaki ekonomik bütünleşme çabalarının önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Serbest ticaret, gümrük birliği, ortak pazar, ortak bir merkez bankası ve ortak para birimi ekonomik ve parasal birliğin aşamaları olarak benimsenmiştir. Sonuç olarak Afrika Birliği'nin nihai amacının tek para, tek ordu ve tek devlet olduğu söylenebilir.

Örgütün kurumsal yapısına bakıldığında en önemli organlar, Genel Kurul, Bakanlar Konseyi, Komisyon, Sürekli Temsilciler Komitesi, Barış ve Güvenlik Konseyi, Pan-Afrika Parlamentosu, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Konsey, Adalet Divanı ve Özel Teknik Komitelerdir. Finansal yapılar ise Afrika Merkez Bankası, Afrika Parasal Fonu ve Afrika Yatırım Bankası'dır.

Devlet ve Hükûmet başkanlarından oluşan *Genel Kurul*, örgütün en yüksek organıdır, yılda bir kez toplanarak örgütün politikalarını saptar. Yürütme işlevini gören *Bakanlar Konseyi*, üye hükûmetlerin atadığı bakanlardan oluşur ve Genel Kurul'a karşı sorumludur. *Komisyon*, başkan, başkan yardımcısı, sekiz komiser ve ilgili memurlardan oluşur. Afrika Birliği'nin rutin çalışmalarını yürüten temel organdır, Birliği temsil eder, ortak pozisyonlarının taslaklarını hazırlar, stratejik planları ve çalışmaları yaparak Konsey'in dikkatine sunar. *Sürekli Temsilciler Komitesi,* üye ülkelerin sürekli olarak temsil edilmek üzere seçtikleri kişilerden oluşur ve Konsey'in çalışmalarının altyapısını hazırlamakla görevlidir. *Pan-Afrika Parlamentosu,* ulusal parlamentolardan seçilen 265 üyeden oluşur ve Afrika halklarının örgütteki demokratik temsilini sağlama amacındadır. *Genel sekreterlik* süreklidir, merkezî Addis Ababa'dadır. İmzalanan antlaşmaların uygulanması ve örgütün kuruluş ilkelerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olur. *Adalet Divanı* henüz kuruluş aşamasındadır. Ana amacı insan hakları ve iyi yönetişim ilkelerinin yerleştirilmesidir. Bir ceza mahkemesi olarak çalışması da planlanmaktadır.

SIRA SİZDE 9

Afrika Birliği'nin Avrupa Birliği benzeri bir yapıya doğru geliştirilmek istendiğinin göstergeleri nelerdir?

İNTERNET

Afrika Birliği Örgütü ile ilgili bilgilere www.au.int adresinden ulaşabilirsiniz.

Özet

Latin Amerika Entegrasyon Birliği ve Güney Ortak Pazarı'nı tanımlamak

Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Meksika, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezuela'dan oluşan on bir üyeli Latin Amerika Entegrasyon Birliği (Latin American Integration Association: ALADI/ LAIA), 1980'de imzalanıp, 1981 yılında yürürlüğe giren Montevideo Anlaşması ile üye ülkeler arasında ekonomik işbirliğinin sağlanması amacıyla kuruldu. Bu yönde daha önce atılmış ancak başarısız bir adım olan LAFTA'nın yerini aldı. ALADI, çok taraflılığı destekleyen bir anlayışla üye ülkelere katı kurallar koymadan serbest ticaret süreçlerine katılma olanağı tanıdı. Bu çerçevede ortak Pazar oluşturulması ise uzun vadede gerçekleştirilebilecek bir amaç olarak korunmaktadır.

Güney ortak pazarı, MERCOSUR ise ALADI'nin bazı üye ülkelerin kendi aralarında daha ileri ekonomik işbirliği kurabilmeleri ilkesi doğrultusunda, öncelikle Brezilya ve Arjantin'in 1986 imzaladıkları ticaret protokolünün ardından, 26 Mart 1991'de Uruguay ve Paraguay'ın da katılımıyla imzalan bir anlaşmayla kuruldu. 1994'te Ouro Preto Antlaşması'yla örgüt daha geniş bir uluslararası kimliğe kavuşturuldu ve bir gümrük birliği olarak resmîleştirildi. Bugün MERCOSUR AB ve NAFTA'dan sonra dünyanın üçüncü büyük ortak pazarıdır ve önemli hedeflere sahiptir.

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nı anlamak

Taraf devletler arasında görüşme süreci, 1992'de bir anlaşma metninde mutabık kalınması ve söz konusu metnin 1992 yılı Ağustos ayında imzalanmasıyla sonuçlandı. Ülkelerin yetkili organlarınca onaylanan anlaşma, 1 Ocak 1994'te yürürlüğe girdi ve dünyanın en büyük ekonomik işbirliği alanlarından biri hayatiyet kazandı.

NAFTA, taraf üç ülke ABD, Kanada ve Meksika arasında belirli malların ve hizmetlerin serbest dolaşımının sağlanması amacıyla tarife ve tarife dışı düzenlemelerin 15 yıl içerisinde ortadan kaldırılmasına dayanan bir anlaşmadır. NAFTA belirli mal ve hizmet alanlarında bir serbest ticaret alanı yaratan kısıtlı bir ekonomik entegrasyondur. Üstelik, NAFTA bir gümrük birliği düzenlemesi de getirmemektedir. Taraf ülkeler üçüncü ülkelere karşı kendi belirledikleri gümrük tarifelerini uygulamakta serbesttir.

Anlaşma çok gevşek bir ekonomik entegrasyon modeline dayandığından, doğal olarak uluslarüstü hiçbir kurum ya da mekanizma da oluşturulmamıştır. Bunun da ötesinde, anlaşma çerçevesinde önemli bir bürokratik yapı da kurulmamıştır. Bütün düzenlemeler ve anlaşmanın uygulanmasıyla ilgili sorunlar taraf ülkeler arasındaki görüşmeler çerçevesinde sonuçlandırılmaktadır. Fakat anlaşmada iki kurumsal organın oluşturulduğu da görülmektedir:

Bu organlardan birincisi, anlaşmanın 2001. maddesi çerçevesinde oluşturulan "Serbest Ticaret Komisyonu" dur. Komisyonda taraf devletler bakan seviyesinde temsil edilmektedirler. Kararlar - komisyon aksi yönde bir karar almadıysa- oy birliğiyle alınmaktadır. Yılda düzenli olarak en az bir kere toplanan komisyonda, taraf devletlerin temsilcileri dönüşümlü olarak başkanlık yapmaktadırlar. Komisyonun temel görevleri ise antlaşmanın uygulanmasını denetlemek, taraf devletler arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları çözmek, kurulabilecek komiteleri ve çalışma gruplarını idare etmek ve anlaşmanın uygulanmasıyla ilgili etkide bulunabilecek diğer hususları gözden geçirmektir.

İkinci organ ise anlaşmanın 2002. maddesi doğrultusunda oluşturulan Sekretaryadır. Sekretarya, anlaşmaya taraf üç ülkede oluşturulan ulusal sekretaryaların birleşiminden oluşmaktadır. Çalışanlar hükûmetler tarafından atanmakta ve masrafları gene sekretaryanın bulunduğu hükûmetler tarafından karşılanmaktadır. Sekretaryanın temel görevi ise ulusal endüstriler ya da hükûmetler arasındaki ticari anlaşmazlıkları zamanında ve yansız bir biçimde çözmektir.

Avrupa Serbest Ticaret Birliği'ni tanımlayarak faaliyetlerini açıklamak

EFTA, AET'yi kuran 1957 tarihli Roma Antlaşması'na katılmayan başta İngiltere olmak üzere, diğer Avrupa ülkelerinin, uluslararası ekonomik işbirliği çabalarının başarılı sonuçlar verdiğini görerek, farklı ilkelere de dayansa Avrupa'da yeni bir uluslararası işbirliği platformu kurulması girişimlerinin bir sonucudur. Bu düşünce çerçevesinde hareket eden ülkeler, 1960'ta Avrupa Serbest Ticaret Birliği (European Free Trade Association: EFTA)'ni oluşturdular. Örgütün kurucu üyeleri, İngiltere, Avusturya, Danimarka, İsveç, İsviçre, Norveç ve Portekiz'di. Örgüte daha sonra 1970'te İzlanda, 1986'da Finlandiya ve 1991'de Lihtenştayn üye oldu.

EFTA'nın temel fonksiyonu, üye ülkeler arasındaki ticareti serbestleştirerek rekabeti sağlamaktır. AET'den farklı olarak serbestleştirme hizmet ve sermaye alanlarını içermediği gibi tarımsal mallar da kapsamda yer almamaktadır. Ancak İngiltere'nin üstelik EFTA üyesi olan Danimarka'yla birlikte AET'ye üye olarak 1973'te örgütten ayrılması sonucunda, EFTA'nın AET karşısında erime süreci başlamıştır. 1986'da kurucu üyelerden Portekiz de EFTA'dan ayrılarak AET'ye katıldı. 1995'te Finlandiya, İsveç ve Avusturya'nın da EFTA'dan ayrılarak AB'ye katılmasıyla örgüt önemini çok büyük oranda kaybetti. Bütün bu gelişmelere rağmen, 1980'lerde EFTA ile AET arasında başlayan ortak bir Avrupa ekonomik alanı yaratma yönündeki görüşmelerin, 1 Temmuz 1994'te imzalanan Avrupa Ekonomik Alanı Antlaşması'yla sonuçlandırılması, söz konusu antlaşmaya taraf olmayan İsviçre dışındaki EFTA ülkelerinin AB'ye farklı bir biçimde de olsa bağlanmasına sebebiyet verdi.

Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Avrasya Ekonomik Topluluğu'nu tanımlamak

APEC, 1980'lerde, Uzak Doğu'yla beraber, tüm Pasifik bölgesini içine alan daha geniş bir örgütlenmenin sağlanması yönündeki girişimlerin bir sonucu olarak, 12 Asya-Pasifik ülkesi tarafından 1989'da kuruldu. Örgütün kurucu üyeleri; Avustralya, Brunei, Kanada, Endonezya, Japonya, Güney Kore, Malezya, Yeni Zelanda, Filipinler, Singapur, Tayland ve ABD idi. Örgüte daha sonra sırasıyla 1991'de Çin, Honkong, Tayvan, 1993'te Meksika ve Papua Yeni Gine, 1994'te Şili, 1998'de ise Peru, Rusya ve Vietnam katıldı. Dünya üzerinde neo-liberal politikaların güç kazanması, bölge ülkelerinin neo-liberal dışa açık ekonomi modelini benimsemeleri ve kalkınmalarını ihracata dayandıran bir ekonomik anlayışa sahip olmaları, Avrupa Birliği gibi bir uluslararası entegrasyon modelinin başarısı ve giderek uluslarüstü bir yapıya dönüşmesi, bölge ülkelerini bu konuda cesaretlendiren olgulardır. APEC, kendisini dışarıya kapatan bir ticari blok olarak değil, Dünya Ticaret Örgütü gibi platformları destekleyen, uluslararası ticaretin serbestleşmesine katkıda bulunan bir düşünce çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Avrasya Ekonomik Topluluğu ise Soğuk Savaş'ın sona erişinin ardından, Rusya Federasyonu ile Sovyetler Birliği'ni oluşturan diğer ülkeler arasında yeni işbirliği olanakları sağlayacak bir örgütlenme fikrinin, 1990'ların ortalarından itibaren gelişmesi ile ortaya çıktı. Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Belarus, Rusya Federasyonu ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmek amacıyla yeni örgütlenme içinde yer almak isteyen ülkeler olarak bu hareketin içinde yer aldılar. Bu ülkelerin amacı Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra karşı karşıya kaldıkları büyük ekonomik sorunları aşabilmek ve Rusya ile yakın işbirliğinin kendilerine sağlayacağını düşündükleri siyasal ve askerî avantajları da kullanabilmekti. Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun kurulma süreci, 6 Ocak 1995'te Rusya ile Belarus arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması'yla başlamaktadır. Anlaşma, "tüm engellerin ortadan kaldırılmasıyla katılımcı ülkelerin arasında malların serbestçe dolaşımının sağlanması", "üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük politikası izlenmesi" ve "serbest piyasa ekonomisi ilkeleri ile ortak mevzuat çerçevesinde aynı tip düzenleme mekanizmalarının oluşturulması"na dayanmaktaydı. Avrasya Ekonomik Topluluğu, her ne kadar ekonomik bir örgüt olarak ortaya çıktıysa da üyelerine kolektif bir güvenlik sağlayan siyasal ve askerî bir bağlama da oturmaktaydı.

Körfez İşbirliği Konseyi'ni öğrenmek

Üyeleri; Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Suudi Arabistan Krallığı, Umman Sultanlığı, Katar ve Kuveyt'tir. Körfez İşbirliği Konseyi kurucu antlaşmasının 4. maddesi, örgütün amacını, altı üye devletin arasında tüm alanlarda koordinasyon ve bütünleşmenin sağlanması olarak tanımlamıştır. Yine aynı maddeye göre, üye devletlerin vatandaşları arasında işbirliği, ilişki ve bağların güçlendirilmesi; ekonomi, finans, ticaret, gümrük uygulamaları, turizm, yönetim gibi alanlarda benzer ve uyumlu düzenlemeler oluşturulması; endüstri, madencilik, tarım, su ve hayvan kaynakları gibi alanlarda bilimsel ve teknolojik ilerlemenin desteklenmesi; bilimsel araştırma merkezlerinin, ortak girişimlerin kurulması ve özel sektörde de işbirliğinin sağlanması temel amaçlardandır. Ekonomik işbirliği, Yüksek Konsey'in 21-22 Aralık 2002 tarihli yıllık toplantısında, 1 Ocak 2003'ten itibaren yürürlüğe girmek üzere bir gümrük birliği kurulması aşamasına taşınmıştır. Birlik içinde tüm tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmasının yanı sıra, üye ülkeler arasında bir ortak pazarın kurulması da anlaşmada yer almıştır. KİK'in en önemli ticaret ortakları sırasıyla AB, Japonya ve ABD'dir. En çok ihracat yaptıkları ülkeler Japonya, Kore, Çin, Singapur ve Tayland iken ithalat ortaklarının başında AB ve ABD gelmektedir.

Afrika Birliği Örgütü'nü tanımlayarak faaliyetlerini açıklamak

Afrika Birliği Örgütü ilk olarak 25 Mayıs 1963'te, otuz iki bağımsız Afrika devletinin devlet ve hükûmet başkanları tarafından Addis Ababa'da kurulmuştur. Bu yapının Afrika Birliği'ne dönüşme süreci ise örgüt üyesi devlet ve hükûmet başkanlarının 9 Eylül 1999'da Sirte'de yayımladıkları bir deklarasyonla başlamıştır. 2002 Durban Zirvesi'nde, Afrika Birliği'nin 1. Devlet ve Hükûmet Başkanları Zirvesi toplanarak resmen Afrika Birliği kurulmuş oldu. Sonuç olarak Afrika Birliği, 1963'te kurulan Afrika Birliği Örgütü ve 1994'te kurulmuş olan Afrika Ekonomik Topluluğu'nu da içine alan uluslararası bir örgüt olarak ortaya çıktı. Kurucu Antlaşmaya göre Birliğin vizyonu, Afrika'yı, bütünleşmiş, zenginleşmiş ve barış içinde yaşayan, kendi toplumları tarafından yönetilen ve küresel alanda dinamik bir güç olarak kendi kendini temsil eden bir seviyeye çıkarmaktır. Afrika Birliği, AB benzeri bir yapılanmayı amaçlamıştır. Ekonomik bütünleşmenin ardından siyasal bütünleşme hedeflenmektedir. Birlik, güvenlik alanında da işbirliği mekanizmaları oluşturmuştur. Gerektiğinde üye ülkelerdeki iç çatışmaların durdurulmasında Birliğin müdahale hakkı vardır. İç savaşlar, Afrika'daki siyasal sorunların başında gelmektedir ve kıtadaki ekonomik bütünleşme çabalarının önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Serbest ticaret, gümrük birliği, ortak pazar, ortak bir merkez bankası ve ortak para birimi ekonomik ve parasal birliğin aşamaları olarak benimsenmiştir. Sonuç olarak Afrika Birliği'nin nihai amacının tek para, tek ordu ve tek devlet olduğu söylenebilir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi, ALADI içinde, gelişmiş ülke kategorisine giren ülkelerden biri **değildir?**

a. Bolivya
b. Şili
c. Kolombiya
d. Venezuela
e. Uruguay

2. Aşağıdakilerden hangisi MERCOSUR'un ortak üyelerinden biri **değildir?**

a. Şili
b. Bolivya
c. Meksika
d. Ekvator
e. Peru

3. NAFTA hangi yıl yürürlüğe girmiştir?

a. 1988
b. 1990
c. 1992
d. 1994
e. 1995

4. APEC'in 1994'te Endonezya'da açıklanan temel hedefleri aşağıdakilerden hangisi ile anılmaktadır?

a. Osaka Eylem Ajandası
b. Lima Bildirgesi
c. Osaka Hedefleri
d. Bogor Hedefleri
e. Moskova Hedefleri

5. Afrika Birliği Örgütü'nün en yüksek organı aşağıdakilerden hangisidir?

a. Bakanlar Konseyi
b. Komisyon
c. Genel Kurul
d. Sürekli Temsilciler Meclisi
e. Pan-Afrika Parlamentosu

6. Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun kurucu antlaşması'nda yer aldığı hâlde, hâlen yaşama geçirilmemiş olan kurumu aşağıdakilerden hangisidir?

a. Parlamentolararası Asamble
b. Devletlerarası Konsül
c. Yüksek Temsilcilik
d. Entegrasyon Komitesi
e. Topluluk Mahkemesi

7. Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun gözlemci statüsünde üyesi aşağıdakilerden hangisidir?

a. Moldova
b. Gürcistan
c. Türkiye
d. Kırgızistan
e. Belarus

8. Aşağıdaki ülkelerden hangisi Körfez İşbirliği Konseyi'nin ticari ilişkilerinin en fazla geliştiği ülkelerden biri **değildir?**

a. Kanada
b. ABD
c. Çin
d. Tayland
e. Singapur

9. EFTA'nın temel hedefi aşağıdakilerden hangisidir?

a. Emeğin serbest dolaşımı
b. Avrupa Merkez Bankası'nın kurulması
c. Ticaretin serbestleştirilmesi
d. Hizmet ve sermaye hareketliliğinin sağlanması
e. Üçüncü ülkelere tek bir politika izlenmesi

10. İngiltere ile birlikte EFTA'dan ayrılarak, 1973'te AET üyesi olan Avrupa devleti aşağıdakilerden hangisidir?

a. Belçika
b. İspanya
c. Portekiz
d. Danimarka
e. Finlandiya

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a	Yanıtınız yanlış ise "Latin Amerika Entegrasyon Birliği" konusunu gözden geçiriniz.
2. c	Yanıtınız yanlış ise "Güney Ortak Pazarı" konusunu gözden geçiriniz.
3. d	Yanıtınız yanlış ise "Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması" konusunu gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise "Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü" konusunu gözden geçiriniz.
5. c	Yanıtınız yanlış ise "Afrika Birliği Örgütü" konusunu gözden geçiriniz.
6. e	Yanıtınız yanlış ise "Avrasya Ekonomik Topluluğu" konusunu gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise "Avrasya Ekonomik Topluluğu" konusunu gözden geçiriniz.
8. a	Yanıtınız yanlış ise "Körfez İşbirliği Konseyi" konusunu gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise "Avrupa Serbest Ticaret Birliği" konusunu gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise "Avrupa Serbest Ticaret Birliği" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

ALADI, Latin Amerika'da bir ortak pazar oluşturulmasını amaçlayan ve 1960 yılında kurulan Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği'nin (LAFTA) yerini alan bir örgüttür. LAFTA çerçevesi, fazla ilerleme sağlanmasına olanak tanımamıştır. ALADI ise bu deneyimin ardından daha esnek bir yapı olarak düşünüldü. Buna göre, örgüt serbest ticareti destekleyecek sınırlı bir role sahip olacak, ortak pazar için ise bir zaman çizelgesi düşünülmeyecekti. Bu doğrultuda üyeler, 1984'te, Bölgesel Gümrük Tercihi çerçevesini benimsediler ve bunu 1987 ve 1990'da genişlettiler.

Sıra Sizde 2

ALADI ile Latin Amerika'daki bütünleşme çabalarına, üye ülkelere ticaret, tarifeler ve teknolojik işbirliği alanlarında hareket serbestisi tanıyan bir perspektif getirildi. ALADI'ye üye ülkelerin, kendi aralarında kısmi anlaşmalar imzalayabilmelerine olanak sağlandı. Ayrıca üye ülkelerle üye olmayan ülkeler arasında, örgütün diğer ülkelerine imtiyazlar verilmeksizin antlaşmalar yapılabilmesi de mümkün kılındı. ALADI'nin LAFTA'dan farklı bir diğer özelliği, üye ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre, aşamalı olarak bu bütünleşmeye katılmalarına olanak tanımasıdır. ALADI'yi kuran antlaşma, oldukça esnek bir biçimde, katılmak isteyen ülkelere katı kurallar koymadan örgüte üyelik olanağı sağlamıştır.

Sıra Sizde 3

Bir ortak pazar olarak MERCOSUR'un da amacı başta bölge içi gümrük tarifelerinin kaldırılması ve mal, hizmet ve sermayenin serbestçe dolaşımının sağlanmasıdır. Ticaretin giderek serbestleşmesi ile üyeler arasında diğer ekonomi politikalarının da uyumlulaştırılması hedeflenmiştir. İçeride ticaret serbestisi dışarıda da ortak gümrük tarifesi amaçlarının yanı sıra MERCOSUR'un AB'den etkilenilerek tasarlandığını gösteren birçok başka hedef telaffuz edilmiştir. Bunların içinde bütünleşme içinde ortak bir kimlik kartı kullanılması, vize ayrıcalıkları, çatışma çözümü mekanizmaları ve son aşamada da örgüt içinde mal, sermaye ve insan hareketliliğinin tam bir serbestiye ulaştırılması gibi siyasal ve kültürel hedefler vardır.

Sıra Sizde 4

1980'lerde başlayan ve tüm dünyaya yayılan neo-liberal dalga ile bu bağlamda gelişen ekonomik işbirliği ve entegrasyon fikri ABD'yi de etkilemişti. Bu çerçevede, ABD Kuzey Amerika bölgesinde bir ekonomik işbirliği alanı yaratmak için harekete geçti. ABD Kanada'yla böylesine önemli bir ekonomik işbirliği anlaşması imzaladıysa da Kanada pazarı yeteri kadar büyük olmadığından, ABD kamuoyunda serbest ticaret alanının genişletilmesi yönünde görüşler dile getirildi. Özellikle AET ve APEC gibi büyük ekonomik işbirliği örgütlerine karşı rekabet gücünün kaybedilmemesi için bu şarttı. Bu çerçevede, işbirliğinin çerçevesi genişletildi ve Meksika da entegrasyona dahil edildi.

Sıra Sizde 5

EFTA'nın temel fonksiyonu, üye ülkeler arasındaki ticareti serbestleştirerek rekabeti sağlamaktır. AET'den farklı olarak serbestleştirme hizmet ve sermaye alanlarını içermediği gibi tarımsal mallar da bu kapsamda yer almamaktadır. Bu çerçevede, EFTA'nın bir gümrük birliği olarak üçüncü taraflara karşı ortak ticaret politikası izlemek, ekonomi politikalarının eşgüdümünün sağlanması gibi bir hedefi bulunmamaktadır.

Sıra Sizde 6

1970'lerin sonlarından itibaren Asya-Pasifik bölgesinde, bölgesel işbirliğini daha da genişletmek ve sadece Uzak Doğu'yu değil tüm Pasifik bölgesini içine alan daha geniş bir örgütlenmenin sağlanması fikirleri dile getirilmeye başlanmış, 1980'lerde bu yöndeki girişimler daha da artmıştır.

Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü (Asia-Pasific Economic Cooperation: APEC)'nün kurulması işte böyle bir düşünsel hazırlığın sonucunda gerçekleşti. 1980'lerde dünya ekonomisinde yaşanan büyük sıçrama bölge ülkelerinin ekonomik alanda işbirliğini geliştirme yönündeki isteklerini arttırdı. Dünya üzerinde neo-liberal politikaların güç kazanması, bölge ülkelerinin neo-liberal dışa açık ekonomi modelini benimsemeleri ve kalkınmalarını ihracata dayandıran bir ekonomik anlayışa sahip olmaları, Avrupa Birliği gibi bir uluslararası entegrasyon modelinin başarısı ve giderek ulusüstü bir yapıya dönüşmesi, bölge ülkelerini bu konuda cesaretlendiren olgular olarak önemlidir.

Sıra Sizde 7

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, eski Sovyet ülkeleri Bağımsız Devletler Topluluğu çatısı altında işbirliğini sürdürme kararı aldıysalar da bu yöndeki girişim istenilen sonuçları vermedi. Eski Sovyet ülkelerinin bazıları Rusya Federasyonu'yla siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeye sıcak bakmazken bazı ülkeler ise Rusya Federasyonu ile çok daha yakın bağlar kurmak istemekteydiler. Bu çerçevede, Rusya Federasyonu ile Sovyetler Birliği'ni oluşturan diğer ülkeler arasında yeni işbirliği olanakları sağlayacak bir örgütlenme fikri, 1990'ların ortalarından itibaren ortaya çıkmaya başladı. Avrasya Ekonomik Topluluğu (Euroasian Economic Community: EuroAsEc) bu fikir çerçevesinde ortaya çıkan örgütlerden biri oldu. Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Belarus; Rusya Federasyonu ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmek amacıyla yeni örgütlenme içinde yer almak isteyen ülkeler olarak bu hareketin içinde yer aldılar. Bu ülkelerin amacı Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra karşı karşıya kaldıkları büyük ekonomik sorunları aşabilmek ve Rusya ile yakın işbirliğinin kendilerine sağlayacağını düşündükleri siyasal ve askerî avantajları da kullanabilmekti. Avrasya Ekonomik Topluluğu, her ne kadar ekonomik bir örgüt olarak ortaya çıktıysa da üyelerine kolektif bir güvenlik sağlayan siyasal ve askerî bir bağlama da oturmaktaydı.

Sıra Sizde 8

KİK kurucu antlaşması, üye devletlerin dinî ve kültürel yakınlığına da atıfta bulunan bir anlaşmadır. Buna göre üye ülkeler, İslam kurallarına dayanan benzer sistemlere, ortak özelliklere ve özel ilişkilere sahiptirler. Vatandaşları arasında güçlü kardeşlik bağı olan bu devletler, aslında tek bir ortak amaca sahiptirler; o da Arap ulusunun bir şekilde gerçekleştirilmesi gereken bölgesel birliğidir. Bu nedenle anlaşmaya göre, bu örgüt zaten varolan ve gelişen bir birlik gerçeğinin kurumsallaşmasını yansıtmaktadır. Aynı zamanda da modern dünyadaki ekonomik gelişme baskıları ve güvenlik ihtiyacının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır.

Sıra Sizde 9

Birliğin kurucu anlaşması sürekli olarak siyasal birliğin son hedef olduğu vurgularına yer vermektedir. Antlaşmaya göre, Afrika'nın küresel bir aktör olabilmesi için siyasal ve sosyo-ekonomik bütünleşmesinin hızlanması şarttır. Kıtanın çıkarlarını ilgilendiren temel konularda ortak pozisyon alınması dış ilişkiler açısından vurgulanırken; kıtanın içinde de demokratik ilkelerin ve kurumların, kitlesel katılımın ve iyi yönetişimin yerleştirilmesi bu küresel konumun bir gereği olarak sunulmaktadır. Ekonomik bütünleşmenin ardından siyasal bütünleşme hedeflenmektedir. Birlik, güvenlik alanında da işbirliği mekanizmaları oluşturmuştur. Gerektiğinde üye ülkelerdeki iç çatışmaların durdurulmasında Birliğin müdahale hakkı vardır. Serbest ticaret, gümrük birliği, ortak pazar, ortak bir merkez bankası ve ortak para birimi ekonomik ve parasal birliğin aşamaları olarak benimsenmiştir. Örgütün kurumsal yapısına bakıldığında da önemli benzerlikler vardır. Afrika Birliği'nin organları AB organlarının adeta tamamen uyarlanması ile oluşturulmuştur. En önemli organlar, Genel Kurul, Bakanlar Konseyi, Komisyon, Sürekli Temsilciler Komitesi, Barış ve Güvenlik Konseyi, Pan-Afrika Parlamentosu, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Konsey, Adalet Divanı ve Özel Teknik Komitelerdir. Finansal yapılar ise Afrika Merkez Bankası, Afrika Parasal Fonu ve Afrika Yatırım Bankası'dır. Sonuç olarak Afrika Birliği'nin nihai amacının AB'de olduğu gibi tek para, tek ordu ve tek devlet olduğu söylenebilir

Yararlanılan Kaynaklar

Alpar Cem ve M. Tuba Ongun (1988). *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, 3. B., İstanbul: Evrim Yay.

Balkır, Canan (2010). *Uluslarararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Başar, Halit; Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği, www.mfa.gov.tr/asya-pasifik-ekonomik-isbirligi-_apec_-tr.mfa.

Buzan, Barry ve Ole Waever (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chambers, J. Edward ve Peter H. Smith (eds.) (2002) *NAFTA in the new Millenium*. California: University of California Press.

Crone, Donald (1992). "The Politics of Emerging Pacific Cooperation", *Pasific Affairs*. Vol. 65, No: 1, s. 68-83.

Davies, Norman (2006). *Avrupa Tarihi*. Çev: Burcu Çığman (et. al.), Ankara: İmge Yay.

Gallant Nicole ve Richard Stubbs (1997). "APEC's Dilemmas: Instution-Building Around the Pacific Rim", *Pacific Affairs*. Vol. 70., No: 2, s. 203-218.

Gardini, Gian Luca (2007). "Who Invented Mercosur", *Diplomacy and Statecraft*, Vol. 18, No: 4, s. 805-830.

Gillingham, John (2003). *European Integration 1950-2003 Superstate or New Market Economy*. New York: Cambridge University Pres.

Hasgüler Mehmet ve Mehmet B. Uludağ (2007). *Devletlerarası ve Hükûmetler Dışı Uluslararası Örgütler*. 3. B., İstanbul: Alfa Yay.

Kambeyav, Zhenis (2009). *Legal Aspects of the Regional Integration Processes in the Post-Soviet Area*. Berlin: Springer.

Karluk S. Rıdvan (2007). *Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar*. 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Yararlanılan İnternet Adresleri

www.efta.int
www.euroasian.ec.com
www.euroasianhome.org
www.apec.org
www.gcc-sg.org/eng/
www.au.int
www.nafta-sec-alena.org
www.aladi.org
www.mercosur.org

7

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kuruluş amaçlarını, yapısı ve işleyişini açıklayabilecek,
- Bağımsız Devletler Topluluğu'nun dünya siyaseti içinde yeri ve önemini yorumlayabilecek,
- Şangay İşbirliği Örgütü'nün kuruluş nedenlerini, yapısı ve işleyişini açıklayabilecek,
- Şangay İşbirliği Örgütü'nün dünya siyaseti içinde yeri ve önemini tartışabilecek,
- İslam İşbirliği Örgütü'nün kuruluş sürecini ve amaçlarını açıklayabilecek
- Arap Ligi'nin amaçlarını ve bu amaçların gerçekleşme düzeyini yorumlayabilecek bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Glasnost
- Perestroyka
- Şangay Beşlisi
- Dondurulmuş Çatışmalar
- Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
- Asya-Pasifik
- Avrasya Ekonomik Topluluğu
- Ortak Ekonomik Alan Anlaşması
- İslam Konferansı Örgütü
- 6 Gün Savaşı
- Mescid-i Aksa'nın Kundaklanması
- İskenderiye Protokolü
- 1948 Arap-İsrail Savaşı
- 1973 Petrol Savaşı
- Mısır-İsrail Barış Anlaşması
- Körfez Savaşı
- Arap Baharı

İçindekiler

Uluslararası Örgütler → Sui Generis Örgütler

- GİRİŞ
- BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU
- ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
- İSLAM İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
- ARAP LİGİ

Sui Generis Örgütler

GİRİŞ

Bu ünitede, ders kitabımızın genelinde yapmış olduğumuz sınıflandırmaya uymayan, kendine özgü uluslararası örgütler tanıtılmaya çalışılacaktır. Bu örgütler Bağımsız Devletler Topluluğu, Şangay İşbirliği Örgütü, İslam İşbirliği Örgütü ve Arap Ligi olarak belirlenmiştir.

1917 Ekim Devrimi'nin ardından yaşanan İç Savaş'ın sonunda 1922 Aralık'ında kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Aralık 1991'de dağılmıştır. Kurmaya çalıştığı "Bolşevik Sistem"le, İkinci Dünya Savaşı'nda faşizme karşı kazanılan zaferdeki büyük payıyla ve Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu sistemde iki süper güçten biri olma nitelikleriyle 20. yüzyıla damgasını vuran bu büyük devletin yıkılması uluslararası sistem içerisinde köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu değişikliklerden bazıları tüm sisteme ilişkin iken (örneğin iki kutuplu sistemin sona ermesi) bazıları ise eski Sovyet coğrafyasını ve komşu coğrafyaları etkilemiştir.

Bu bölümde SSCB'nin dağılmasının sonuçlarından biri olan Bağımsız Devletler Topluluğu ile Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra temelde Rusya Federasyonu (RF) ve Çin arasındaki işbirliği arayışlarına zamanla dört bölge ülkesinin de katılmasıyla kurulan Şangay İşbirliği Örgütü incelenecektir.

İslam İşbirliği Örgütü, Filistin Sorunu ve buna bağlı gelişmeler karşısında İslam ülkelerinin tepkilerini daha güçlü bir şekilde ortaya koymak için toplanan konferanslar sonucunda kurulmuştur. Örgüt faaliyetleri açısından üye ülkelerin nüfuslarının çoğunluğunun Müslüman olması, bir avantaj olarak görülse de din dışında çok fazla ortak noktanın bulunmaması önemli bir dezavantajdır. Farklı coğrafya, kültür (dinsel boyut hariç), dil, ırk ve yönetim şekilleri ülkelerin çıkarlarını uyumsuzlaştırırken pek çok konuda uzlaşmayıda zorlaştırmaktadır.

Arap Ligi ise Arap devletleri arasında her alanda işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Günümüzde 22 üyesi bulunan Örgütün yoğun bölgesel sorunlar karşısında ve İsrail ile ilişkilerde başarılı politikalar geliştirememiştir.

BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU

Kuruluş Süreci

Bağımsız Devletler Topluluğunun (Commonwealth of Independent States: CIS) kuruluşuna yol açan gelişmeleri açıklamak yararlı olacaktır. SSCB'de iktidarda olan Komünist Parti'nin Genel Sekreteri olan Mihayl Garbaçov, bu göreve geldiği 1985'ten başlayarak bir dizi reform paketiyle (perestroyka, glasnost ve demokratikleşme) çözülmenin önüne geçmeye çalışmıştır. Sonuçta bu girişiminde başarısız olmuş ve 1990'da Baltıklar'dan başlayarak SSCB'yi oluşturan cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bunu engellemeye çalışan Garbaçov, yeni bir açılım sunarak 24 Kasım 1990'da "Egemen Devletler Birliği" adı altında bir federatif yapı öne sürmüştür. Savunma, maliye ve dış politika konuları dışında merkezî yönetimi ikinci plana iten bu öneri, 19 Ağustos 1991'deki darbe girişiminin de etkisiyle gerçekleşememiştir (Bilge, 1995: 69).

Bağımsız Devletler Topluluğu 8 Aralık 1991 tarihinde Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Belarus'un Bağımsız Devletler Topluluğunu kuran anlaşmayı imzalayarak Sovyetler Birliği'ne son vermesiyle kurulmuştur.

Gorbaçov'un bu girişiminin ardından, Baltıklar dışındaki cumhuriyetler de birer birer bağımsızlıklarını ilan edince çözülme süreci ivme kazanmıştır. SSCB'nin dağılma sürecinin tamamlanması kimi araştırmacılara göre 8 Aralık 1991'de imzalanan Minsk Anlaşması'yla olmuştur. Bu tarihte Belarus'ta bir araya gelen Rusya, Belarus ve Ukrayna yöneticileri SSCB'nin dağıldığını, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nun kurulduğunu ilan etmişlerdir (Purtaş, 2005: 57). 13 Aralık'ta Orta Asya Cumhuriyetleri, Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta bir araya gelerek bu birliğe katılıp katılmamayı ele almışlar, sonucun olumlu çıkması üzerine bu kez 21-22 Aralık'ta o dönemde Kazakistan'ın başkenti olan Almaata'da imzalanan Protokol'le BDT'nin kuruluş süreci tamamlanmıştır. Ardından, Garbaçov, 25 Aralık'ta yaptığı televizyon konuşmasıyla görevinden istifa etmiştir (Özen, 1995: 19). Kuruluş sürecine ilişkin bu çok kısa özetin ardından, üyeleri bir araya getiren "ortak çıkar" ya da zorunluluklar üzerine durmakta yarar vardır.

Genel olarak, o dönemde BDT'yi oluşturan cumhuriyetler arasında kesintisiz bağlar kurmak bir zorunluluktur: Her şeyden önce merkezî ekonominin getirdiği bir zorunluluktur bu. SSCB ekonomisi birbirine bağımlı cumhuriyetler temelinde örgütlenmişti. Üretimin değişik aşamaları değişik cumhuriyetlerde gerçekleşebiliyor ya da farklı cumhuriyetlerde üretilen parçalar tek bir merkezde bir araya getiriliyordu. Bunun yanı sıra bazı cumhuriyetlerdeki sanayi (Ukrayna) diğer cumhuriyetlerden sağlanan enerji kaynakları ile işletiliyordu. Bu nedenle dağılmanın ardından ekonomik ilişkileri sürdürmek kaçınılmazdı ve BDT bunu sağladı.

SSCB'nin yıkılma süreci içerisinde, geride kalan ülkeler arasında sıkı bir iletişim zorunluluğu BDT'nin doğmasına yol açmıştır.

İkincisi, BDT siyasi açıdan da bir zorunluluktu. Pek çoğu ilk kez bağımsızlıklarını kazanan bu iktidarlar "devlet geleneği"ne sahip değillerdi. Daha sonra yaşanan iktidar değişikliklerinde bu açıkça görüldü.

Üçüncüsü, toplumsal açıdan da bir zorunluluktu. Ortak evlilikler ve Birlik içerisindeki çalışma alanları nedeniyle milyonlarca kişi kendi cumhuriyeti dışında buldu kendisini. Bunları bir gün içerisinde vatandaşlık ve dolaşım haklarını düzenlemek olanaksızdı.

Son olarak, askerî açıdan yaşanan zorunluluktan söz edilebilir. Aralık 1991'de Kızıl Ordu'nun silah ve donanımının eşit biçimde paylaşılması kararı alındı. Ardından Mayıs 1992'de RF kendi ordusunu kurdu ve askerî konuları karara bağlamak

üzere Haziran'da Taşkent'te bir toplantı yapıldı. RF, Ermenistan ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasında bir güvenlik anlaşması imzalandı bu anlaşma başka bir örgüt olan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)'nün de nüvesini oluşturacaktır.

Ancak, bu zorunlulukların yanı sıra anlaşmazlıklar da söz konusuydu. Genel olarak BDT içerisinde RF'nin ağırlığından ve bu yapıyı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme çabalarından söz edilebilir. Diğer üyeler başlangıçta olduğu gibi zaman zaman bu durumdan yakınmışlardır. İkinci olarak, üyeler arasındaki çatışmaya varan anlaşmazlıklar vardı. Anlaşmazlıklardan biri RF ile Moldova arasında ve Transdinyester bölgesi konusundaydı. Dinyester nehrinin doğusunda yaşayan halkın büyük çoğunluğu Rus'tu ve bunlar dağılma süresinde bağımsızlık ilan ettiler. Çıkan çatışmalar 21 Temmuz 1992'de RF'nin Moldova'nın toprak bütünlüğünü kabul etmesiyle sona erdi (Purtaş, 2005: 215-218). Bir başkası RF ile Ukrayna arasında Karadeniz Donanması'nın paylaşımına ilişkin anlaşmazlıktı. Bu anlaşmazlık çatışmaya yol açmadıysa da çözüme kavuşması 1997'yi buldu. 20 yıllığına imzalanan anlaşmayla Rusya yıllık 100 milyon dolar karşılığında üsler kiraladı. Kafkaslar'da yaşanan anlaşmazlıklar daha az karmaşık değildi. Gürcistan, başından başlayarak toprak bütünlüğü sorunuyla uğraştı. Abhazya ve Güney Osetya bölgeleri bağımsızlıkları için Merkezi Tiflis Yönetimi'ne karşı savaştılar. Çatışmalar, 14 Temmuz 1992'de Güney Osetya ve 20 Haziran 1994'ten başlayarak Abhazya sınırına Rus askerlerinin konuşlanmasıyla sona erdirildi. Başlangıçta böyle bir girişime uzak duran Gürcistan'ın BDT üyeliği, bu süreç içerisinde RF'ye olan bağımlılık nedeniyle 22 Ekim 1993'te gerçekleşti. Hiç kuşkusuz sorunlar çözüme kavuşmamıştı (hatta bundan sonra dondurulmuş çatışmalar -frozen conflicts- adıyla anılmaya başlandı) ve BDT içerisindeki anlaşmazlık noktalarından olmayı sürdürdü.

Azerbaycan'la Ermenistan arasında Karabağ üzerine yaşanan çatışmalar zaman zaman katliam noktasına geldi. SSCB döneminde Azerbaycan'a bağlı bir özerk bölge olan Karabağ'ın tarihî Ermeni toprağı olduğunu savunan Ermenistan, bölgede SSCB'den arta kalan silah ve personelin de yardımıyla Karabağ'ın da içinde bulunduğu Azeri topraklarını işgal etti. Sonuçta işgal edilen toprak parçası Azerbaycan ülkesinin % 20'sine ulaştı. Çatışmalar Mayıs 1994'te sona erdiyse de bir çözüm söz konusu değildi. Orta Asya'da en önemli çatışmalar Tacikistan'da yaşandı. Bir yandan iktidarı silah kullanarak ele geçirmeye çalışan radikal İslamcılar, bir yandan bölgeler/kabileler arasındaki güç savaşımı ve buna eşlik eden ekonomik çöküş üzerinden yaşanan iç savaş ancak RF'nin desteğiyle engellenebildi. 1994'te Afganistan sınırında 24 Rus askerin öldürülmesi üzerine Rus 201. Zırhlı Tümen'i bölgeye müdahale ederek denetimi sağladı. Bir ateşkes anlaşmasının imzalanması 1996 sonunu buldu.

Özetleyecek olursak eski Sovyet coğrafyasındaki yeni devletler BDT çatısı altında bir arada olmaya ne denli zorunluysa aralarında zaman zaman çatışmaya varan bir o kadar önemli çıkar farklılıkları söz konusuydu. Zaten BDT'nin ilk 20 yılına damgasını vuran üye devletleri bir araya getirmesi beklenen çıkarlardaki bu farklılık oldu.

SSCB'nin dağılmasından sonra BDT ülkelerini bir araya getiren zorunluluklar nelerdir?

SIRA SİZDE 1

Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Yapısı ve Yönetimi

BDT'nin neden ve nasıl kurulduğu kısaca özetlendikten sonra, örgüt yapılanması üzerinde durmak yararlı olacaktır. 1993'te kabul edilen BDT Şartı'nın birinci maddesinde topluluğun eşit haklara sahip bağımsız uluslararası hukuk öznelerinin

egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulu olduğu kabul edilmiştir. BDT, siyasal, askerî, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda yakın işbirliğini hedefleyen çok amaçlı bir bölgesel örgüttür. Şart'ın 2. maddesinde amaçlar sıralanmıştır:

- Siyasal, ekonomik, ekolojik, insani, kültürel ve diğer alanlarda işbirliği,
- Ortak ekonomik alan, devletlerarasında işbirliği ve bütünleşme çerçevesinde üye devletlerin dengeli ekonomik ve toplumsal kalkınmasını sağlamak,
- Uluslararası hukukça benimsenmiş evrensel ilke ve normlarla AGİK belgeleriyle uyumlu biçimde insan hakları ve özgürlüklerinin sağlanması,
- Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında üye devletler arasında işbirliği,
- Silahlanma ve askerî harcamaların azaltılması, nükleer ve diğer kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması ve evrensel/kapsamlı bir silahsızlanma için etkin önlemlerin alınması,
- Üye devlet vatandaşlarının iletişim ve dolaşım özgürlüklerinin sağlanması,
- Diğer hukuksal alanlarda karşılıklı hukuki yardım ve işbirliğinin sağlanması,
- Üye devletler arasında anlaşmazlık ve çatışmaların barışçıl yöntemlerle çözümü.

Şartın üçüncü maddesinde üye devletlerin uluslararası hukukça benimsenmiş evrensel norm ve ilkelere saygılı olacakları da kabul edilmiştir. Ayrıca Topluluk amaç ve ilkelerini paylaşan diğer devletlerin katılımına açıktır.

Topluluğun temel organları şunlardır: *Devlet Başkanları Konseyi (DBK),* Topluluğun en üst düzey organıdır. Olağanüstü durumlar dışında yılda iki kez toplanır. Kararlar oydaşmayla (consensus) alınır. Devlet başkanlarından birinin alınacak karara katılmaması, kararın alınmasına engel değildir. Karar, onaylayan devletler için alınabilir. Nisan 1999'da DBK başkanlığının bir yılı geçmemek kaydıyla rotasyon usulünce belirlenmesi kararı alınmıştır (Purtaş, 2005: 74-75). DBK, en üst düzeyde görüş alış verişinin yapıldığı ve çıkan anlaşmazlıkların masaya yatırılarak doğrudan çözüm arayışlarının gündeme geldiği bir platform işlevi görmektedir.

1993 yılında DBK, Ekonomik Birlik Anlaşması'nı onaylamıştır.

Hükûmet Başkanları Konseyi, üye devletlerin yürütme organlarını bir araya getirir. Ekonomik, toplumsal, siyasal alanlarda işbirliğini geliştirmek ve DBK'nin bu doğrultuda verdiği görevleri yerine getirmek işlevine sahiptir. **Ekonomik Birlik Anlaşması**'nın uygulanması ve ortak pazarın yaratılması için faaliyetlerde bulunur. HBK de oydaşma ile karar alır ve bir/birkaç üyenin karara katılmaması, kararın alınmasına engel değildir. Yılda iki kez toplanır.

Dışişleri Bakanları Konseyi (DİBK), DBK'nin 4 Eylül 1993 tarihli kararıyla üye devletlerin dışişleri politikalarının eşgüdümünü sağlamak amacıyla kurulmuştur. 2 Nisan 1999'da alınan başka bir kararla bu Konsey Örgüt'ün temel yürütme organlarından biri niteliğini kazanmıştır. DİBK şu görevleri üstlenir DBK ve HBK kararlarının uygulanması; üye devletlerin dış politikalarının eşgüdümü ve diplomatik misyonlar arasında işbirliğinin sağlanması; insani ve hukuki alanlarda işbirliğini arttırmak; anlaşmazlık ve çatışmaların barışçıl yollarla çözümünü sağlayarak topluluk içinde barış, anlayış ve istikrarı kurmak; üyeler arasında dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini inşa etmektir. DİBK ayrıca barışı koruma faaliyetleriyle de uğraşmaktadır. Savunma Bakanları Konseyi ile bu alanda işbirliği yapmaktadır.

Savunma Bakanları Konseyi, 14 Şubat 1992 tarihli DBK kararıyla kurulmuştur. Ermenistan, Kazakistan, RF, Tacikistan ve Özbekistan tarafından imzalanmıştır. 22 Ocak 1993'te Kırgızistan katılmıştır. 15 Nisan 1994'te Konseyin yapısı ve işlevi belirlenmiş, bu belgeyi Azerbaycan, Belarus, Gürcistan da imzalamışlardır. Gürcistan 2006'da SBK'den ayrılmıştır. SBK, Ukrayna, Belarus, Moldova dışındaki devletlerin Savunma Bakanları'ndan oluşur. Üye devletler arasında askerî işbirliğini eşgüdü-

münü üstlenir.1993'te kurulan Askerî İşbirliği Eşgüdüm Dairesi 2005'teki bir değişiklikle SBK Sekreterliği'ne dönüştürülmüştür. 20 kişiden oluşan Sekreterlik SBK'nın sürekli faaliyet gösteren birimidir. SBK yılda iki kez toplanır. Tacikistan ve Abhazya'daki barış gücü birliklerinin eşgüdümünü Konsey yapmıştır.

Sınır Birlikleri Komutanları Konseyi, 6 Temmuz 1992'de Ermenistan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, RF, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna tarafından imzalanan DBK kararıyla kurulmuştur. Azerbaycan gözlemci sıfatıyla yer almaktadır. Gürcistan 18 Ağustos 2009'da Konsey'den çıkmıştır. Sürekli organı Eşgüdüm Dairesi'dir. Üye devletler arasında ve dış sınırları korumak aslî görevidir.

Parlamentolararası Asamble, 27 Mart 1992'de Alma Ata'da Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, RF, Tacikistan ve Özbekistan Parlamento Başkanları'nın imzasıyla kurulmuştur. 1993-1995 arasında Azerbaycan, Gürcistan ve Moldova; 1999'da Ukrayna katılmışlardır. Yasama süreçlerinin BDT çerçevesinde uyumlaştırılması kaygısını taşımaktadır. BDT içinde yolsuzluklarla mücadeleden bilimsel/kültürel işbirliğine, oradan insan hakları konusunda düzenlemelere çeşitli alanlarda eşgüdüm için çalışmalar yapmaktadır. Önemli görevlerinden biri de barışı koruma alanındadır: "Sıcak bölgelerde" barışın korumasını gözlem altında tutar. BM ve AGİT'le birlikte Karabağ, Transdinyester, Abhazya ve Tacikistan'da etkin görevler üstlenmiştir. Üye parlamento heyetlerinden oluşan Asamble Konseyi yılda dört kez toplanır. Ayrıca merkezi Sankt Peterburg'da bulunan bir sekretaryası vardır. Asamble'nin çalışmaları büyük ölçüde sürekli komisyonlar aracılığıyla yürütülür.

Ekonomi Mahkemesi, DBK ile 6 Temmuz 1992'de kurulmuştur. Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, RF, Tacikistan ve Özbekistan taraftır. BDT içerisinde ekonomi alanındaki ilişkileri düzenlemeyi ve ortaya çıkan sorunları çözüme kavuşturmayı amaç edinmiştir. Mahkeme imzalanan anlaşma ve belgelerin yorumunu yapar, uyuşmazlık durumunda tavsiye niteliğinde kararlar alır.

Yürütme Komitesi, 2 Nisan 1999'da yeniden yapılandırılarak BDT'nin işlevini yerine getirmesinde en önemli organlardan biri hâline gelmiştir. Komite'nin başındaki sekreter BDT'yi diğer uluslararası örgütlerle temasta temsil etmektedir. Ayrıca, imzalanan anlaşmaların depoziterliğini yapmakta, uygulamalarını izlemektedir. Ekonomik entegrasyon için çalışan Ekonomi Konseyi ve diğer uzmanlık konseyleri Sekreterliğe bağlı olarak çalışmalarını yürütmektedir.

BDT çatısı altında 66'sı işbirliğine yönelik toplam 82 organ vardır. Bu organlar insan haklarından istatistik alanına çok geniş bir yelpazede çalışmalar yapmaktadırlar. 2 Nisan 1999'da BDT'nin örgüt yapısı düzenlenmiştir. Yukarıda değinilen kurucu organlar dışında 25 Ocak 2000'de kurulan **Ekonomi Konseyi** de önemli organlardan biri olarak değerlendirilebilir. Zira ekonomi alanında işbirliği ve ortak pazarın yaratılması hedefi için çalışmaktadır.

BDT üzerine yapılan tartışmalardan biri de onun uluslararası hukuktaki statüsüne ilişkindir. BDT diğer uluslararası örgütler gibi bir yapıya sahip değildir (Başlar, 2001:101-111; Kembayev, 2009: 34-40). Uluslarüstü bir yapılanma olmadığı da tüzüğün ilk maddesinde açıkça belirtilmiştir. Rusçası "topluluk", "dernek" anlamlarına gelse de ilk anlamı "birlik"tir (sadrujestva). Bu nedenle "örgüt"ten daha yoğun bir birlikteliği nitelemektedir. Topluluk içerisinde yer alan devletler bazı organlara katılırken bazılarına katılmayabilmektedir. Ayrıca BDT içerisinde, belirli alanlara yönelik (KGAÖ gibi) uluslararası örgütlerden de söz edilebilmektedir. Bütün bunlar göz önüne alındığında BDT'nin kendine özgü (sui generis) bir yapıya sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İNTERNET

Bağımsız Devletler Topluluğunun kurumsal İnternet sitesi: http://www.cis.minsk.by/

SIRA SİZDE 2

BDT'nin faaliyet amaçları nelerdir?

Bağımsız Devletler Topluluğu'nun İşlevi

1992'den başlayarak BDT içerisindeki pek çok işbirliği girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Örneğin, bütün üyeleri kapsayan bir ortak pazar hedefine ulaşılamamıştır. Bütün çabalara karşın 2008'de BDT ülkeleri yaptıkları ihracatın yalnızca yüzde 20'sine yakınını, ithalatın ise yüzde 30'unu diğer BDT ülkelerine/ülkelerinden yapmışlardır. Son olarak 2008'de RF ile yaşanan çatışmanın ardından 18 Ağustos 2009'da Gürcistan BDT'den ayrılması topluluğun bütünlüğüne yönelik çok ciddi bir darbe niteliğini taşımaktadır.

2008 Güney Osetya Savaşı ile başlayan ve Rusya ile aralarında çıkan savaş sonrası Gürcistan BDT'den ayrılmaya karar vermiştir. 15 Ağustos 2008 tarihinde Gürcistan Meclisi, BDT'den ayrılma kararını onaylamış ve üyelik resmen 17 Ağustos 2009 tarihinde sona ermiştir.

Yine de BDT'yi toptan bir başarısızlık olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Bir kere, düzenli olarak yapılan DBK zirveleri bölgedeki sorunların dile getirilerek çözüm arandığı bir platform işlevini görmektedir. SSCB'nin dağılmasının ardından yaşanan pazar ekonomisine geçiş ve devletin inşası süreçlerinin kansız biçimde gerçekleşmesinde BDT'nin büyük katkısı olmuştur. Bu coğrafyanın "balkanizasyonu" engellenmiştir. Kazakistan ve Ukrayna'nın nükleer silahlardan arınma süreci de BDT çerçevesinde gerçekleştirilmiştir (İvanov, 2002: 106). Bu gelişmelere paralel biçimde, bölgede uyuşturucu kaçakçılığından insan ticaretine pek çok sorunla BDT çerçevesinde mücadele edilmektedir. Yürütme komitesine bağlı olarak çalışan onlarca uzmanlık komisyonu hemen her alanda işbirliğini geliştirmek için çaba harcamaktadır. BDT'nin kurumsal yapısını hızla tamamlayabilmesi ve uluslararası kabul görmesi de ona saygınlık kazandırmıştır. BDT'ye Mart 1994'te BM Genel Kurulunda gözlemci statüsü verilmiştir (Purtaş, 2005: 87). işbirliğinin en çok ilerleme kaydettiği alan savunma ve güvenlik olmuştur. Tüm BDT üyeleri katılmasalar da KGAÖ, 2000'lerde bölgede ortak savunmayı hedefleyen en önemli yapı hâline gelmiştir.

ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Kuruluş Süreci

Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk yılları, SSCB ile en azından "yoldaşlık" temelli iyi ilişkilerin söz konusu olduğu dönemdir. Bu dönem kısa sürede yerini rekabete bırakmıştır. Çin ve SSCB arasında Kore Savaşı'yla başlayan müttefiklik, sınır sorunları dâhil pek çok nedenle kısa sürede bozulmuştur. Bir yandan 1953'te Stalin'in ölmesi ve Kruşçev'le başlayan "de-Stalinizasyon"/"revizyonizm" dönemi diğer yandaysa Çin'de Kültür Devrimi'nin getirdiği ideolojik ayrışma bu "düşmanlığa" neden olmuştur. Öyle ki SSCB'nin Afganistan'ı işgaline dek giden süreç içinde, bölgede ciddi bir örgütlenme çabası "imkânsız" hâle gelmiştir. Çin'in dünya politikası bir yana "zorunlu" durumlar hariç bölge politikasına bile dahil olmama anlayışı, SSCB'nin de uluslararası ilişkilerini büyük ölçüde iki-kutuplu dünyanın iki ana devletinden birisi olarak ve nihayetinde temel olarak Avrupa merkezli yürütmesi (Varşova Paktı), bir bölgesel örgütlenmenin siyasal zeminini yok etmiştir.

BDT'nin tüm üyelerini kapsamasa da 1 Ocak 2012'de yürürlüğe giren Avrasya Birliği projesi küçümsenmeyecek önemdedir. Avrasya Birliği, Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Belarus arasında mal, sermaye ve iş gücü dolaşımını serbest kılan bir "tek ekonomik bölge"yi kurmuştur.

Çin ve RF, ŞİÖ içinde ortak çıkarları için birlikte hareket ederek ABD liderliğindeki NATO'yu politik ve askerî yeteneklerle Orta Asya'da dengelemek amacındadır.

Soğuk Savaş bitince durum tamamen değişmiştir. Rusya Federasyonu'nun (RF) dünyaya, Batı'ya ya da en azından Batı sistemine bakışı tümden değişmiştir. Ekonomik olarak "kapitalist" sisteminin parçası olmak için ciddi adımlar atılmıştır. Ancak kısa zamanda ortaya çıktığı gibi RF askerî ve siyasi anlamda SSCB döneminin tarihsel sürekliliğini de tümden terk etmiş değildir. Özellikle NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa politikası çerçevesinde neredeyse tüm eski müttefiklerini kendi tarafına çekerek aşama aşama RF'nin "burnunun dibine kadar" sokulması ve Yeltsin'in deyimiyle "Soğuk Barış"ın RF'yi endişelendirmesi gibi etkenler, bu ülkenin bölgesel ve uluslararası politikasını "eski bir süper güce yakışır şekilde" sürdürme refleksini hep tetikte tutmasını sağlamıştır. Zira ABD, kalan tek süper güç olduğu düşüncesiyle ve tek kutuplu dünya özlemleriyle hegemonik politikalar güderken RF de kendi etki alanlarına, pazara ve zayıf da olsa zamanla güçlendirilebilecek müttefiklere ihtiyaç duymaktaydı ve/veya mecbur kalmıştı.

Öte yandan, Çin de artık kimilerine göre binlerce yıldır içinde durduğu kabuğu kırmaya ve ekonomik ve hatta siyasi olarak sınırlarının dışıyla da aktif olarak ilgilenmeye başlamıştır. Bu durumda, bölgesinden başlayacak her türlü iyi ilişki platformu uluslararası sahaya daha güvenle çıkmasını sağlamakla kalmayacak, yeni ekonomi politikaları için gerekli ham madde ve pazar arayışlarına da yanıt verecektir.

Tüm bu sürecin gelişimi çerçevesinde ve Soğuk Savaş sonrasının koşullarında 1996'da birbirlerini "stratejik ortak" ilan eden iki ülke, 1999'da yaptıkları ortak tatbikatla da ikili ilişkilerini yeni bir safhaya taşıdılar. Bu çerçevede bu iki ülke bölgesel yapılanmalarda başı çekecek iki lider ülke olduklarını gösterme şansını elde ettiler. İkilinin devlet başkanlarına Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan liderlerinin de katılmasıyla 26 Nisan 1996'da Şangay'da imzalanan Sınır Bölgelerinde Askeri Güveni Derinleştirme Antlaşması'yla "**Şangay Beşlisi** (Shanghai Five)" olarak anılan yapı kuruldu.

RF ve Çin'i Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından ŞİÖ ile hayata geçirilen işbirliğine iten temel faktörler nelerdir?

SIRA SİZDE 3

Bunu, 24 Nisan 1997'de Moskova'da imzalanan Sınır Bölgelerinde Askerî Kuvvetleri İndirme Antlaşması (*Treaty on Reduction of Military Forces in Border Regions*) izledi ve takip eden her yıl da sırayla diğer üç devletin başkentlerinde zirveler yapıldı. 2001'de tekrar Şangay'da yapılan zirveye Özbekistan'ın da katılımıyla yapılanmanın bir hükûmetler arası örgüt şeklinde kurumsallaşması kararı alındı ve 15 Haziran 2001'de yayımlanan bildiriyle de altı üyeli **Şangay İşbirliği Örgütü** (*Shanghai Cooperation Organisation: SCO*) resmen kurulmuş oldu.

Örgütün liderleri konumundaki RF ve Çin, bundan bir ay sonra Temmuz 2001'de İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzaladılar. Örgütün kurucu metni (*SCO Charter*) ise Haziran 2002'de Sankt Petersburg'da yapılan zirvede imzalandı ve böylece örgütün ilkeleri, amaçları, hedefleri, yapısı ve işleyişi belirlenmiş oldu.

ŞİÖ'nün kurucu ülkeleri RF ve Çin, Örgüt'ün kuruluşundan bir ay sonra Temmuz 2001'de İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması da imzalamıştır.

Orta Asya ülkelerinin bir taraftan Çin, Rusya ve Hindistan, batıdan Avrupa, güneyden ise ABD'nin ilgi odağı hâline gelmesi Orta Asya bölgesinin güvenliğinin dünya gündemine oturmasına neden olmuştur.

Şangay İşbirliği Örgütü'nün kurumsal İnternet sitesi: http://www.sectsco.org/

İNTERNET

Şangay İşbirliği Örgütünün Amaç ve İlkeleri

Örgüt, "Şangay Ruhu" olarak atıf yapılan kurucu ilkelerini, karşılıklı güven, karşılıklı fayda, dayanışma, kültürel farklılığa saygı ve ortak bir geleceğe yönelme olarak belirtmektedir. Örgütün "dış ilişkileri"nin esası da bağlantısız ilkeleri esas alma, kimseyi hedef almama ve açıklıktan yana olma olarak sıralanmaktadır.

Ana amaçlarsa "karşılıklı güveni ve üyeler arası iyi ilişkileri güçlendirmek; siyaset, ticaret, ekonomi, bilim ve teknoloji, kültür, eğitim, enerji, ulaşım, turizm, çevre koruma vb. alanlarda etkin işbirliğini artırmak; bölgede barış, güvenlik ve istikrarı sağlamak, korumak ve sürdürmek için ortak çaba göstermek ve yeni demokratik, adil ve makul bir siyasi ve ekonomik uluslararası düzen kurmaya yönelmek" olarak ifade edilmiştir.

Bu çerçevede toplumsal yakınlaşmayı amaçlayan çeşitli ortak kültür aktiviteleri yapılmakta, orta-uzun vadede serbest ticaret bölgesi kurmak ve hatta alternatif banka sistemi kurmak gibi ekonomik-finansal hedefler belirlenmekte, doğal gaz, petrol arama ve hatta su kaynakları üzerinde ortak enerji çalışmaları yürütme fikirleri geliştirilmektedir. Nitekim ŞİÖ'nün enerji, ulaşım, iletişim gibi alanlarda yürütmekte olduğu geniş kapsamlı projelere de sıklıkla dikkat çekilmekte ve örgütün "asıl" amaçlarının altyapısal gelişmeye dayalı "hazırlık" dönemini takiben orta vadede görünür/hissedilir olacağı ileri sürülmektedir.

Öte yandan, ŞİÖ'nün üyeler arası dayanışma, ortak politikalara/hassasiyetlere sahip olma ve bölgede belirleyici olma gibi hedeflerle "terörle mücadele"ye de özel önem atfettiği görülmektedir. Örgütün yapılanmasına da yansıyan bu durum, dinî köktencilik, ayrılıkçılık ve terörizmle mücadele şeklinde tanımlanmaktadır. Tüm örgüt üyelerinin kendi dış ve özellikle de iç politikaları çerçevesinde bu üçlü kavram setine atıfla açıklanan sorunlarla mücadele etme yönünde belirginleşen ortak anlayış, benzer sorunlarda ortak hareket etme isteği kadar bölge çapında etkileri/yansımaları olan ilgili meseleler karşısında ancak ortak hareket edilirse başarı sağlanabileceği gibi bir siyasaya da dayanmaktadır. Bölge-dışı güçlerin (özellikle de ABD'nin) benzer gerekçe ve hedeflerle bölgede ve yakın çevresindeki sahip olduğu ve/veya olmaya çalıştığı etkinliği de düşünüldüğünde, ŞİÖ'nün Taşkent merkezli Bölgesel Anti-Terör Yapısı üzerinden yürüttüğü tüm faaliyetleri bu çerçevede anlamak ve anlamlandırmak yerinde olacaktır.

SIRA SİZDE 4

Şangay İşbirliği Örgütü'nün temel amaç ve ilkeleri nelerdir?

Şangay İşbirliği Örgütü'nün Yapısı ve Yönetimi

Örgütün en üst karar alma organı olan *Devlet Başkanları Konseyi,* yılda bir kez (Rus alfabesine göre sırayla) üye ülkelerden birisinin başkentinde toplanmakta ve ev sahibi ülke devlet başkanı da bir anlamda o yıl için dönem başkanlığı yürütmektedir. Örgütün genel siyasasını belirleyen, makro kararları alan ve tüm önemli konularda diğer örgüt organlarına direktifler veren bu Konseyin yanı sıra bir de üye devlet hükümet başkanlarından oluşan *Hükumet Başkanları Konseyi* bulunmaktadır. Yıllık bütçeyi onaylama yetkisine de sahip olan Konsey, yılda bir kez toplanarak üyeler arası işbirliğini çeşitli boyutlarıyla ele almaktadır. İşbirliği stratejileri belirleme ve işbirliği alanlarında gerekli kararları alma yetkisi de bu organa verilmiştir.

Onun da altında yine düzenli toplantılar yapan ve örgütün dış ilişkilerini yürüten *Dışişleri Bakanları Konseyi* yer almaktadır. Üyeler arası ilişkileri koordine eden ve ŞİÖ'nün bu çerçevede işleyişini yürüten ise *Ulusal Koordinatörler Konseyi*'dir.

Ayrıca, ele alınacak konuya göre üye ülke bakanları da işbirliğini artıracak mekanizmalar üzerinden işleyen çeşitli düzeylerde toplantılar yürütmektedir.

Nihayet, ŞİÖ'nün sürekliliğinin aracı ve sembolü olarak bir uluslararası örgüt olmasını sağlayan bir de *Sekretarya* vardır. Örgütün tüm rutin "bürokratik" işleyişinden sorumlu olan Sekretarya, Devlet Başkanları Konseyi'nden başlayarak diğer ana organlarda alınan kararların uygulanması, yürütülmesi ve gözetlenmesinden sorumludur. Pekin'de bulunan ve örgütün tüm resmî belgelerinin depozitörü de olan Sekretarya'nın başında, Devlet Başkanları Konseyi tarafından 3 yıllığına atanan ve (şimdilik?) zayıf/sembolik de olsa örgütü bir anlamda temsil eden *Genel Sekreter* bulunmaktadır.

Örgütün daimi iki organından bir diğerinin *Bölgesel Anti-Terör Yapısı* (Regional Anti-Terrorist Structure: RATS) olması, yani örgütün sıralanan amaçları arasında sadece "terörle mücadele"nin özel bir daimi yapılanmaya konu olması, kuşkusuz meseleye atfedilen önemin bir göstergesidir. 2004'te Taşkent'te yapılan zirvede kurulan ve merkezi de Taşkent'te olan RATS, kendi içinde karar alma organı işlevi gören bir Konsey ve bir de Yürütme Komitesine sahiptir. Yapı'nın Direktörü, Devlet Başkanları Konseyi tarafından 3 yıllığına atanmaktadır. Ayrıca her üye devlet de Yapı nezdinde daimi temsilciler bulundurmaktadır.

Yapı'nın ana çalışma konuları, "ayrılıkçılık" ve "dinî köktencilik"le birlikte 2006'da ilan edilen politika çerçevesinde uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadeleyi de kapsayacak şekilde genişletilen "terörle mücadele" olarak tanımlanmıştır. Bir yandan başlı başına özel bir organın ilgilenmesini gerektirecek ölçüde bir hedef olarak tanımlanan bu sorunlarla mücadele, öte yandan askerî-güvenlik temelli işbirliğinin ve hatta ittifakının zorunlu olduğuna delil olarak da gösterilmektedir. Bu çerçevede örgütün aslında bu alanlarda yapılan her türlü işbirliğinin "daha ötesi" için bir "deneme aşaması" ya da "altyapı" olduğu yönünde değerlendirmeler de yapılmaktadır.

ŞİÖ'nün "diyalog partneri" olarak ilişki kurduğu ülkeler Belarus, Sri Lanka ve Türkiye'dir. 6-7 Haziran 2012 tarihlerinde Pekin'de düzenlenen Devlet Başkanları Konseyinde Türkiye diyalog partneri olarak ilan edilmiştir.

Altı üyeli ŞİÖ'de ayrıca Moğolistan, Hindistan, Pakistan ve İran da gözlemci statüsüne sahiptir. İleride örgüte üye olabilecekleri düşünülen bu ülkeler dışında Belarus ve Sri Lanka da "örgütün amaç ve ilkelerini paylaşan ve karşılıklı yarar ilkesine dayalı ilişkiler tesis etmek isteyen devlet ya da örgüt" olarak tanımlanan "diyalog partnerleri" durumundadır. Nihayet Afganistan, ASEAN, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Türkmenistan da "konuk katılımcılar" olarak ilgili örgüt zirvelerine davet edilmektedir.

ABD'nin Şangay İşbirliği Örgütü'ne gözlemci üye olma başvurusu 2005'te reddedilmiştir.

ŞİÖ de BM Genel Kurulu, Avrupa Birliği, ASEAN, Bağımsız Devletler Topluluğu ve İslam Konferansı Örgütü gibi uluslararası platformlarda gözlemci statüsü elde etmiş durumdadır. Ayrıca, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'yle 2007'de Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de imzalanan anlaşma temelinde iki örgüt arasında güvenlik, suçla mücadele ve uyuşturucu kaçakçılığı konusunda işbirliği de yapılmaktadır.

Hem ŞİÖ'nün kendisini tanıtırken hem de örgüt hakkındaki yazılarda mutlaka dikkat çekilen bir diğer noktaysa, örgütün yaklaşık 30.2 milyon km^2'lik coğrafyasıyla Avrasya kıtasının 3/5'ini kapsaması ve 1.5 milyar nüfusuyla da dünya nüfusunun 1/4'üne (gözlemci statüsündeki Hindistan da dikkate alınırsa yarısına!) ev sahipliği yapmasıdır.

Temel olarak orta ve uzun vadede ABD karşısında bir denge/karşı-güç oluşturma amaçlı olduğu düşünülen bu yaklaşımın işe bölgesinden başladığı, yani en azından yakın çevrelerini ve bölgelerini ABD'nin hegemonik tek-kutuplu dünya anlayışına kaptırmama anlayışıyla hareket ettiği düşünülmektedir.

Şangay İşbirliği Örgütü'nün İşlevi

Örgütün resmî açıklamaları bir yana, dünya politikası çerçevesinde örgütün konumlandırıldığı yer de aslında bir hayli dikkat çekmektedir. Zira iki kutuplu dün-

ŞİÖ'nün orta vadede küresel siyasette daha etkin bir güç merkezi olabileceğini, en azından bu potansiyeli taşıdığını ve "mücadele merkezi"nin Asya-Pasifik'e kaymasıyla da örgütün gelecekte adından sıklıkla söz ettireceğini ileri süren görüşlere yaygın şekilde rastlanmaktadır.

Dünya petrol üretim ve kullanım pazarının yarısından fazlasını elinde bulunduran ve Hindistan, İran, Moğolistan ve Pakistan'ın gözlemci olarak bulunduğu örgüt, ABD'ye karşı etkili bir kutup oluşturmaktadır. Dönemin Rusya Devlet Başkanı Putin, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Ağustos 2007 Bişkek Zirvesi'nde "tek kutuplu dünya kabul edilemez" diyerek bir anlamda birliğin misyonunu da belirtmiştir.

yanın sona ermesi ve bu çerçevede RF'nin konumu, Çin'in artan ham madde ihtiyacı gibi ekonomik dürtülerinin de etkisiyle dünya politikasına aktif katılmaya başlaması vb. durumların, bu iki ülkenin küresel siyasette daha fazla yer almaya önem vermesine neden olduğu kanısı yaygındır.

Ekonomik ilişkilerden siyasî ve kültürel yakınlaşmaya, ortak tehdit olarak tanımlandığı şekliyle "terörle mücadele"den ortak askerî tatbikatlara kadar geniş bir yelpazede yürütülen ve olgunlaştırılan işbirliği faaliyetleri, kuşkusuz en azından bölgesel bazda ortak hareket etme ve hatta müttefiklik ilişkisi kurma anlamına gelmektedir. Öyle ki örgüte katılmak isteyen Hindistan, Pakistan ve hatta İran gibi devletlere "henüz" erken olduğu yönünde verilen mesajları örgütün geleceğine dair temel hedefler açısından istenilen/olgunlaşmış aşamaya henüz gelinmemiş olmasına bağlayan görüşleri de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

Enerji başta olmak üzere ekonomik kaynaklara, beşerî kaynak potansiyeline ve mevcut sanayileşme girişimlerine atıf yapanlar açısından ABD hegemonyasındaki tek-kutuplu dünya siyasetinde olası bir rahatlama anlamına gelen bu ihtimal, kimilerince de Soğuk Savaş döneminin gerginliklerinin yeniden yaşanabileceği bir geleceğe işaret etmektedir.

Örgütün iki ana ülkesi olan RF ile Çin'in özelde bölge, genelde de dünya siyasetine bakışlarının ne dereceye kadar örtüştüğü ya da örtüşmeye devam edeceği ciddi bir soru işareti olarak görülmektedir Bu durum örgütün en temel zayıflığıdır. RF, Baltıklardan Kafkaslar ve Orta Asya'ya kadar eski Sovyet coğrafyasıyla ilişkileri, Türkiye'yle birlikte başını çektiği Karadeniz İşbirliği Teşkilatı'nı Batı nezdinde konumlandırış şekli, AB ve özellikle de NATO gibi Batılı oluşumlarla ilişkileri ve nihayet eski süper güç olarak taşıdığı sosyo-psikolojik ve soysa-politik kimlik ve tüm bunların üstüne kadim Avrupa-Asya-Avrasya tartışmaları gibi değişkenler üzerinden hareket etmektedir. Çin ise bir yandan belki de bin yıllar süren içe kapanıklığını aşmaya çalışmakta, beşerî kaynakları, farklılaşan ekonomi ve sanayileşme politikaları ve bunun getirdiği bölgesel ve küresel açılımları gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Öte yandan, her ne kadar örgütün temel iki ülkesine dikkat kesilmek tümüyle yanlış olmayacaksa da diğer 4 üyenin durumunun ve örgüte bakışının bu anlamda ıskalanmaması gerektiği de açıktır. Zira Şangay Beşlisi'nin Özbekistan'ın katılımıyla örgüte dönüşmesi ve terörle mücadele organının merkezinin Taşkent'te olmasından da görüldüğü üzere her bir üye ŞİÖ için/açısından farklı bir önem ve anlam taşıyabilmektedir. "Avrasya'nın kapısı Orta Asya"nın durumu bu açıdan bu örgütün de ana belirleyenlerinden biri olarak açıklanmaktadır. Nitekim başta askerî tatbikatlar olmak üzere tüm üyeleri arasında çeşitli ortak siyasi-askerî çalışmalar yürüten ŞİÖ'nün en önemli meselelerinden biri de ABD'nin özellikle Özbekistan ve Kırgızistan'daki askerî varlığı olmuştur. Özbekistan'ın ABD'nin K-2 hava üssünün ülkesinden çıkarılmasını 2005'te talep etmesi ve 2010'da Kırgızistan'da yaşanan hükûmet krizi süreçlerinde de görüldüğü gibi ABD'nin bölgedeki varlığı ve etkisi yadsınamaz bir etkendir. Öte yandan, ŞİÖ'nün bu konularda resmî bir açıklama yapmaktan ya da açık tutum almaktan genelde kaçındığı da açıktır.

SIRA SİZDE 5 **ŞİÖ'nün uluslararası siyasi ortamı etkileme potansiyeli nelerdir?**

İSLAM İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Kuruluşu, Gelişim Süreci ve Üyeleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından İslam ülkeleri arasında dayanışmayı sağlayacak konferans ve diğer etkinliklere genelde Suudi Arabistan'ın öncülük ettiği görülmektedir. 1926'da toplanan ilk konferansa Türkiye, Rusya, İran ve Afganistan gibi önemli Müslüman nüfusun yaşadığı ülkeler delege göndermemiştir. Takip eden konferanslarda da tüm İslam dünyasını temsil edecek katılım olmamıştır. Bu nedenle İslam ülkelerini tek çatı altında toplamaya yönelik girişimler başarısız kalmıştır. Söz konusu dönemde Müslüman toplumların önemli bir kısmının henüz bağımsızlığını kazanamamış olması, bağımsız ülkeler arasındaki çıkar çatışması ve bazı devletlerin (ülkelerin) İslam dünyasında liderlik yarışı gibi nedenler İslam dünyasında birlikteliğin sağlanmasını engellemiştir.

İslam dünyasında birlik ve dayanışmaya yönelik başarısız girişimlerin ardından Filistin Sorunu ve buna bağlı olarak kutsal mekânların İsrail'in kontrolüne girmesi, Müslüman ülkelerin bir araya gelmesine ve güçlü bir dayanışma sergilemesine önemli katkı sağlamıştır. Arap devletleri ile İsrail arasındaki 6 Gün Savaşı (1967) sonunda İsrail'in topraklarını Müslümanlar için kutsal sayılan Kudüs'ü de (Mescidi Aksa'yı da) içine alacak şekilde genişletmesi ve 21 Ağustos 1969'da Mescidi Aksa'yı kundaklama girişimi İslam ülkelerinin tepkisine neden olmuştur.

22-25 Eylül 1969'da Fas'ın başkenti Rabat'ta toplanan ve 24 ülkenin katıldığı 1. İslam Zirvesi'nde, İslam ülkeleri tepkilerini daha güçlü bir şekilde ifade etmişlerdir. Katılımcı ülkeler söz konusu dayanışmayı sürekli kılabilmek için bir genel sekreterliğin faaliyete geçirilmesine karar vererek İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ) temellerini atmışlardır.

2011'de Astana'da toplanan Zirvede İslam Konferansı Örgütü İslam İşbirliği Örgütü'ne dönüşmüştür.

1. İslam Zirvesi'nde alınan karar gereği, Mart 1970'de Cidde'de, *1. İslam Dışişleri Bakanları Konferansı* toplanmıştır. Bu Konferans'ta İKÖ Genel Sekreterliği'nin faaliyete geçirilmesi kararlaştırılmıştır. *Aralık 1971'de* Karaçi'de toplanan 2. *İslam Dışişleri Bakanları Konferansı*'nda ise **İKÖ Sözleşmesi** hazırlanmıştır. Sözleşme, *Şubat-Mart 1972'de* Cidde'de toplanan *3. İslam Dışişleri Bakanları Konferansı*'nda onaylanarak yürürlüğe girmiştir. İKÖ Sözleşmesi, 1 Şubat 1974'te Birleşmiş Milletler'e tescil ettirilerek uluslararası hukukun bir parçası hâline gelmiştir.

Bölgesel ve küresel gelişmeler İKÖ'nün daha fazla inisiyatif almasını gerektirse de mevcut örgüt yapısı ve entegrasyon (bütünleşme) şekli, buna imkân tanımamıştır. Örgüt içindeki çalışmaların daha etkin bir şekilde yürütebilmesi ve uluslararası alanda etkinliğin artırılabilmesi ve üyeler arasındaki işbirliğinin daha da geliştirebilmesine yönelik olarak yeniden yapılanma gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda *28-30 Haziran 2011* tarihlerinde Astana'da toplanan *38. İslam Dışişleri Bakanları Konferansı*'nda, **İslam Konferansı Örgütü**'nün adı **İslam İşbirliği Örgütü (İİÖ)** olarak değiştirilmiştir. Konferansın sonuç bildirgesinde Örgütün kuruluş amaçları tekrar edilmiş, bölgesel ve küresel sorunlar karşısında İslam İşbirliği Örgütünün daha etkin olacağı vurgulanmıştır (http://www.oic-oci.org: 14.02.2012).

İİÖ'nün (eski adıyla İKÖ'nün) 1969'daki ilk üyeleri; Afganistan, Cezayir, Çad, Endonezya, Fas, Filistin, Gine, İran, Kuveyt, Libya, Lübnan, Malezya, Mali, Mısır, Moritanya, Nijer, Senegal, Somali, Sudan, Pakistan, Suudi Arabistan, Tunus, Türkiye, Ürdün ve Yemen'den oluşmaktadır. 1970'li yıllarda bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkelerin de katılımıyla Örgütün üye sayısı hızla artmıştır. 1972'de Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Sierra Leone, Suriye ve Umman; 1974'te Bangladeş, Burkina Faso, Gabon, Gambiya, Gine Bissau, Kamerun ve Uganda; 1975'te Irak; 1976'da Komorlar ve Maldivler; 1978'de Cibuti üye olmuştur. 1980'li yıllarda Benin, Brunei ve Nijerya (İKÖ'ye) katılmıştır.

Doğu Bloku ve SSCB'nin dağılmasının ardından İKÖ'nün üye sayısı 1990'lı yıllarda hızla artmıştır. 1992'de *Arnavutluk, Azerbaycan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan;* 1994'te *Mozambik;* 1995'te *Kazakistan;* 1996'da *Özbekistan ve Surinam;* 1997'de *Togo;* 1998'de *Guyana* ve 2001'de de *Fildişi Sahilleri* örgüte üye olmuşlardır. *Gözlemci üyeler ise Bosna Hersek, KKTC, Orta Afrika, Tayland ve Rusya'dır.*

İslam İşbirliği Örgütü'nün 2012 yılında 57 üyesi bulunmaktadır. Örgüte yeni üyelerin kabulü, üye devletlerin 2/3 çoğunluğunun onayıyla gerçekleştirilebilmektedir. İİÖ, Birleşmiş Milletler'den sonra en fazla üyeye sahip uluslararası kuruluştur. Örgüt üyeleri yaklaşık 1.5 milyarlık nüfus ile dünya nüfusunun yaklaşık %22'sini oluşturmaktadır.

İİÖ üyesi ülkeler arasında din hariç pek çok alanda farklılık ve eşitsizlikler mevcuttur. Çoğu İİÖ üyesi krallık, tek adam rejimleri ile yönetilirken, çok az ülkede (bunlardan birisi de Türkiye) demokratik yönetimler söz konusudur. Dünyanın en yoksul ülkelerinin önemli bir kısmı İKÖ üyesi iken dünyanın en zengin ülkeleri arasında petrol ihracatçısı olan İİÖ üyesi ülkelerde bulunmaktadır. 2009 verilerine göre kişi başına milli gelir Somali'de 290 dolar iken Katar'da ise 68.872 dolardır. Bu durum Örgütün en yoksul ve en zengin ülkeleri arasında ciddi bir farklılığı işaret etmektedir. İİÖ üyelerinin çoğu, az gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkelerden oluşmakta ve bu nedenle blok içi ticaret (örgüt içi ticaret) çok fazla gelişmemiştir. 2008 verilerine göre İİÖ ülkelerinin toplam ihracatında örgüt üyesi ülkelerin payı yaklaşık %14'tür. İthalatta ise blok içi ithalatın toplam ithalata oranı yaklaşık % 19'dur.

KİTAP **İslam İşbirliği Örgütünün ekonomik güç ve potansiyelleri hakkında detaylı bilgi için bakınız. (Karluk, 2007; s. 83)**

İslam İşbirliği Örgütü'nün Amaçları

İslam İşbirliği Örgütü'nün amaçları;

- Üye ülkeler arasında İslami dayanışmayı geliştirmek ve teşvik etmek,
- Ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve diğer önemli faaliyet alanlarında üye ülkeler arasında işbirliğini güçlendirmek ve uluslararası kuruluşlarda üye ülkeler arasında dayanışmayı sağlamak,
- Irk ayırımının ve sömürgeciliğin her şeklini ortadan kaldırmaya gayret etmek,
- Uluslararasında barış ve güvenliği desteklemek için gerekli her türlü tedbiri almak,
- İslam dünyasının kutsal mekânlarının korunması amacıyla üye ülkeler arasında gerekli işbirliğini sağlamak, Filistin halkının işgalci güçlere karşı verdiği mücadeleye sağlanan desteği koordine ederek Filistin halkının haklarını (self-determinasyon da dâhil) tekrar kazanması, topraklarını kurtarması ve egemenliğini tesis etmesi için yardımda bulunmak,

- Bütün Müslüman toplumların onur, bağımsızlık ve millî haklarını korumak amacıyla verdikleri mücadelelerini desteklemek,
- Çocuklara ve gençlere İslam değerlerinin öğretilmesinin yanı sıra eğitim yoluyla kültürel, sosyal, moral ve ahlaki değerleri güçlendirmek,
- Üye ülkeler ile diğer ülkeler arasında işbirliği ve karşılıklı anlayışı geliştirmeye yönelik elverişli ortamı yaratmaktır.

Örgütün temel ilkeleri ise *üyelerin ülkelerin eşitliği, üyelerin birbirilerinin içişlerine karışmama, her ulusun kendi geleceğini belirleme hakkının kabul edilmesi, üyeler arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümlenmesi, üyelerin birbirilerinin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına saygı göstermesi ve bu konuda kuvvete başvurulmaması* şeklinde belirlenmiştir.

İslam İşbirliği Örgütünün amaçları ve temel ilkeleri hakkında bilgi veriniz.

SIRA SİZDE 6

İslam İşbirliği Örgütünün Yapısı ve Yönetimi

İslam İşbirliği Örgütü'nün üç temel organı bulunmaktadır. Bunlar; ***İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanları Konferansı*** *ve* ***Genel Sekreterlik***'tir. Örgütün üç temel yönetim organı dışında 4 adet daimi komitesi, 8 adet yardımcı organı, 16 adet bağlı kuruluşu ve 5 adet ihtisas (uzman) kuruluşu bulunmaktadır. Ayrıca İİÖ çatısı altında ***Uluslararası İslam Adalet Divanı*** (*International Islamic Court of Justice),* ***İnsan Hakları Bağımsız Daimi Komisyonu*** *(Independent Permanent Commission on Human Rights)* ve konferanslarda izlenecek yöntem ve kuralları belirleyen ***İdari Komite*** *(Executive Committee)* bulunmaktadır. Konferans toplantıları dışında üyelerin örgütte temsilini ve iletişimini sağlayan ***Daimi Temsilciler Komitesi*** *(Committee of Permanent Representatives)* üye ülkelerin büyükelçilerinden oluşmaktadır.

İslam Zirvesi, İslam Ülkeleri Devlet ve Hükûmet Başkanları Konferansı'nın kısa adıdır. Örgütün en yüksek yönetim organı olup üç yılda bir toplanmaktadır. İslam Zirvesi'nde Genel Sekreterlik ve Dışişleri Bakanları Konferansı'nın hazırladığı gündem ve anlaşmalar ele alınmaktadır. Gündem, genelde İslam dünyasının sorunları ve uluslararası gelişmelerden oluşur. İslam Zirvesi olağanüstü hallerde üyelerin basit çoğunluğunun desteğiyle özel oturumlar için toplanabilmektedir.

İslam Dışişleri Bakanları Konferansı, her yılın Aralık ayında İslam Zirvesi tarafından belirlenen stratejiler doğrultusunda uygulamaya yönelik kararlar almak için toplanır. Dışişleri Bakanları Konferansı, Genel Sekreterliğin ve yan organların bütçelerini onaylar, gerekirse yeni organ ve komite tesis edilmesi için tavsiyede bulunur. Dışişleri Bakanları Konferansı'nın dışında diğer bakanlarda İslam ülkeleri arasındaki işbirliğini arttırmaya yönelik olarak çeşitli konferanslarla bir araya gelmektedirler.

Genel Sekreterlik, İslam Zirvesi ve Dışişleri Bakanları Konferansı'nda alınan kararların uygulanmasından sorumludur. Genel Sekreterliğin diğer görevleri ise İslam Zirvesi ve Dışişleri Bakanları Konferansı'nda alınan kararların uygulama sonuçlarını raporlaştırarak tekrar ilgili organlara iletmek, İİÖ'nün çalışmaları ile ilgili olarak yıllık raporlar hazırlamak ve bunları üst organlara sunmak şeklindedir. Bunlara ek olarak Genel Sekreterlik, Örgüt'ün bütçe ve programını hazırlar, İİÖ organlarının çalışmalarında uyumu sağlar, üye ülkeler arasında iletişimi güçlendirerek görüş farklılıklarının azaltılmasına katkıda bulunur.

İİÖ Genel Sekreterliği'nin merkezi Suudi Arabistan'ın Cidde şehrindedir. Genel sekreter ise İslam Dışişleri Bakanları Konferansı tarafından 5 yıllık süre için seçilir. Bir genel sekreter en fazla iki dönem seçilebilmektedir. Günümüzde (2012) İİÖ'nün Genel Sekreteri ülkemizden Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'dur. İhsanoğlu, bu görevi 2005 yılından itibaren yürütmektedir.

İslam Zirvesi: İslam Ülkeleri Devlet ve Hükûmet Başkanları Konferansı'nın kısa adıdır. İİÖ'nün en yüksek yönetim organı olup üç yılda bir toplanmaktadır. Zirve'de Genel Sekreterlik ve Dışişleri Bakanları Konferansı'nın hazırladığı gündem ve anlaşmalar ele alınmaktadır. İslam Zirvesi olağanüstü hâllerde üyelerin basit çoğunluğunun desteğiyle toplanabilmektedir.

İslam Dışişleri Bakanları Konferansı: Her yıl Aralık ayında toplanmaktadır. Konferans İslam Zirvesi'nde alınan kararların uygulanmasında önemli role sahiptir. İslam Dışişleri Bakanları Konferansı, İİÖ Genel Sekreterliği'nin ve yan organlarının bütçelerini onaylamak, gerekirse yeni organ ve komite tesis edilmesi için tavsiyede bulunmak gibi görevleri bulunmaktadır.

Genel Sekreterlik: İslam Zirvesi ve Dışişleri Bakanları Konferansı'nda alınan kararların uygulanmasından sorumludur. Söz konusu organ, çeşitli zirvelerde alınan kararların uygulama sonuçlarını raporlayarak tekrar ilgili organlara iletmekte, çalışmaları ile ilgili olarak yıllık raporlar hazırlamakta ve bunları üst organlara sunmaktadır. Bunların dışında Genel Sekreterlik, İİÖ'nün bütçe ve programını hazırlar, Örgüt organlarının çalışmalarını uyumlaştırır ve üye ülkeler arasında iletişimi güçlendirerek görüş farklılıklarının azaltılmasına katkıda bulunur.

Resim 7.1

Prof. Dr. Ekmelettin İhsanoğlu, İslam İşbirliği Örgütü'nün seçimle göreve gelmiş ilk genel sekreteridir.

Kaynak: *Organization of İslamic Cooperation http://www.oic-oci.org*

Örgütün çalışmalarında daimi komitelerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu komitelerden Kudüs Komitesi, Temmuz 1975'te oluşturulmuştur. 16 üyesi bulunan komitenin başkanlığını Fas Kralı yapmaktadır. Amacı, Kudüs Sorunu'nu da içine alan Arap-İsrail Çatışması'na kökten çözüm bulmaktır. Başkanlığını Senegal'in yaptığı Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi (Standing Committee for Information and Cultural Affairs: COMIAC) ise İİÖ'ye üye ülkeler arasındaki enformasyon ve kültürel işbirliğini geliştirmeyi hedeflemektedir. Başkanlığını Türkiye'nin yürüttüğü Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (Standing Committee for Economic and Commercial Cooperation: COMCEC) İİÖ'ye üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirmeye yönelik anlaşma ve projelere odaklanmıştır. Bilim ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi (Standing Committee for Scientific and Technological Cooperation: COMSTECH) ise İslam ülkeleri arasında bilim ve teknoloji alanlarında işbirliğini amaçlamaktadır. Komitenin başkanlığını Pakistan yürütmektedir.

Örgütün diğer organlarına baktığımızda yardımcı organlara İslam Ülkeler İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC), İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İslam Teknoloji Üniversitesi (IUT), İslam Ticareti Geliştirme Merkezi (ICDT) ve Uluslararası İslam Fıkhı Akademisi'ni (IIFA'yı) örnek verebiliriz. İhtisas (uzman) kuruluşlarının en önemlileri, İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank: IDB) ve İslam Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'dür (ISESCO). Bağlı kuruluşlardan bazıları; İslam Ticaret ve Sanayi Odası (ICCI), İslam Başkentleri ve Şehirleri Örgütü (OICC), İslam Gemi Sahipleri Örgütü (OISA), İslam Ülkeleri Müşavirler Federasyonu (FCIC), İslam Dünyası Bilimler Akademisi (IAS) ve İslam Ülkeleri Müteahhitler Federasyonudur (FOCIC).

İİÖ'ye bağlı ve ilgili kuruluşlar ile uzmanlık kuruluşları, İslam ülkelerinin ortak menfaatleri doğrultusunda araştırma ve geliştirme çalışmaları yaparak üye ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve teknolojik kalkınmalarına hizmet etmektedirler.

İNTERNET

İslam İşbirliği Örgütünün Sözleşmesi ve Örgüt organları ile ilgili bilgilere http://www.oic-oci.org/home.asp adresinden ulaşabilirsiniz.

İşbirliğine Yönelik Anlaşmalar

İİÖ, üye ülkeler arasındaki işbirliğini geliştirmek ve derinleştirmek için başta ekonomi, ticaret ve yatırım olmak üzere pek çok alanda anlaşma hazırlamıştır. Ekonomik, Teknik ve Ticari İşbirliği Genel Antlaşması, Yatırımların Teşviki, Korunması ve Garantisi Antlaşması, İKÖ Tercihli Ticaret Sistemi Çerçeve Anlaşması (TPS-OIC), TPS-OIC Tercihli Tarife Düzeni Protokolü (PRETAS), TPS-OIC Orijin Kuralı Anlaşması ve İKÖ Terörle Mücadele Anlaşması bunlardan bazılarıdır. Söz konusu anlaşmaların etkinliğinin artması için bütün üye ülkeler tarafından onaylanması gerekmektedir. Söz konusu anlaşmalara ilişkin süreçlerin pek çok ülkede ya başlamadığı ya da çok yavaş ilerlediği görülmektedir. Din haricinde çok fazla birleştirici un-

sura sahip olmayan üye ülkelerin, gevşek bir örgüt çatısı altında toplanması ve ortak hareket etmesi oldukça güç olmuştur.

Bölgesel ve Küresel Gelişmeler Karşısında İslam İşbirliği Örgütü

Günümüzde İİÖ, hem üye ülkeler arasındaki işbirliğini hem de diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliğini artırarak dünya barışına katkı sağlamaya çalışmaktadır. Coğrafi olarak oldukça geniş bir alana yayılan İİÖ üyesi ülkeler Mescid-i Aksa'nın Kundaklanması, Arap-İsrail Savaşları, Lübnan İç Savaşı, SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Libya Krizi, 1. ve 2. Körfez Savaşları, ABD'nin Afganistan'ı işgali ve son dönemde yaşanan halk ayaklanmalarına karşı etkili ortak politikalar geliştirdiğini söylemek imkânsızdır.

Örgüt, 11 Eylül 2001'deki saldırıların ardından özellikle batı toplumlarında giderek yaygınlaşan İslamophobi'yi (İslam korkusu) yenmek için bu ülkelerdeki faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Küresel ve bölgesel örgütlerle yapılan ortak toplantılar ile Türkiye ve İspanya'nın eş başkanlığını yürüttüğü Medeniyetler İttifakı'ndaki elde edilebilecek bir başarı, hem dünya barışına katkı hem de İİÖ'nün başarısı sayılacaktır.

Türkiye-İslam İşbirliği Örgütü İlişkileri

Türkiye, İKÖ'nün kuruluşunda önemli rol oynayan Mescid-i Aksa'nın kundaklanması girişimine tepki göstererek İslam dünyası ile aynı duygu ve düşünceleri paylaştığını beyan etmiştir. Ardından 22-25 Eylül 1969'da Fas'ın başkenti Rabat'ta toplanacak olan İslam Zirvesi'ne katılacağını açıklamıştır. Gelen tepkiler üzerine dönemin Başbakanı Süleyman Demirel söz konusu konferansa katılımın laiklik ilkesine ters düşmediğini belirtmiş, ayrıca söz konusu konferansın dini değil, aksine Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgeyi ilgilendiren siyasi bir toplantı olduğunu vurgulamıştır.

Türkiye, 1. İslam Zirvesi'ne Dışişleri Bakanı düzeyinde katılmıştır. Zirvede özellikle Arap liderlerin sert bir sonuç bildirgesine yayımlanması yönündeki girişimlere karşılık, Türkiye daha ılımlı kararlardan yana olmuş ve bu yönde kararlar alınmasına katkı sağlamıştır. Türkiye'nin 1. İslam Zirvesi'ne gelen katılımına gelen tepkiler ve dönemin hükûmetlerinin de siyasi ve diplomatik tercihlerinin etkisiyle 1969-1973 döneminde Türkiye-İKÖ ile ilişkileri alt düzeyde temsil ile yürütülmüştür. 1973 Arap-İsrail Savaşı ve 1974'teki Kıbrıs Barış Harekatı, Türkiye'yi İslam ülkelerine yakınlaştırmıştır. Türkiye 1975'deki Dışişleri Bakanları Konferansı'na bakan düzeyinde katılmıştır. Bu yakınlaşmada Türkiye'nin İKÖ üyelerinden istediği/isteyeceği siyasi ve ekonomik destekler önemli rol oynamıştır.

İKÖ toplantılarına Başbakan düzeyinde ilk katılım, Bülend Ulusu Hükümeti (21 Eylül 1980- 13 Aralık 1983) döneminde olmuştur. Aralık 1979'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB'nin) Afganistan'ı işgal ardından bu sorunu görüşmek için 3. İslam Zirvesi'nin toplanması kararı alınmıştır. 25-27 Ocak 1981 tarihlerinde toplanan konferansta Türkiye'yi başbakan Bülend Ulusu temsil etmiştir.

Türkiye'nin Cumhurbaşkanı düzeyinde katıldığı ilk İslam Zirvesi ise 4. İslam Zirvesi'dir (Kazablanka-1984). Bu Zirve'de başkanlığa Türkiye'nin seçilmesi ardından örgütün daimi komitelerinden İSEDAK'ın (COMCEC'in) başkanlığı Türkiye'ye verilmiştir.

Türkiye başlangıçta İKÖ'ye mesafeli yaklaşmış olsa da Örgütün bir genel sekreterlik çatısı altında faaliyet göstermesini desteklemiştir. Türkiye, İKÖ Sözleşme-

si'ndeki bazı ifadelerin kendi Anayasası'ndaki laiklik ilkesine ters düştüğünü ifade ederek Sözleşmeyi imzalamamıştır. Söz konusu çekinceler daha ilk İslam Zirvesi'nde dile getirildiği için bu durum, diğer üyeler tarafından anlayışla karşılanmıştır. İKÖ üyeleri Türkiye'nin bu hassasiyetlerini dikkate alarak Türkiye'ye tam üyelik yolunu açmışlardır. 1980'li yıllardaki İKÖ toplantılarına yüksek düzeyli katılımın ardından Türkiye ile İslam ülkeleri arasındaki ilişkiler hızla gelişmiştir. Türkiye'nin İKÖ (Haziran 2011'den itibaren İİÖ) nezdindeki ağırlığının giderek artmasının bir sonucu olarak örgütün genel sekreterlik makamı bir Türk'e emanet edilmiştir.

Türkiye-İslam İşbirliği Örgütü ilişkilerinin gelişmesinde İSEDAK (COMCEC) başkanlığının yanı sıra İİÖ bünyesindeki bazı kuruluşların da merkezinin Türkiye'de olması ve İİÖ Genel Sekreterliğini bir Türk'ün yürütmesi önemlidir. Yukarıda belirtilen kuruluşlara verilecek örneklerden ilki merkezi Ankara'da bulunan İslam Ülkeler İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC) ve ikinci ise merkezi İstanbul'da bulunan İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'dir (IRCICA). Türkiye ayrıca İslam ülkelerinin ekonomik kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla kurulan İslam Kalkınma Bankası (İKB) sermayesine en fazla katkı sağlayan 7 ülke arasında yer almaktadır.

İNTERNET

İSEDAK ile ilgili daha kapsamlı bilgiye http://www.comcec.org ve İslam Kalkınma Bankası ile ilgili bilgilere http://www.isdb.org adresinden ulaşabilirsiniz.

İslam Kalkınma Bankası

İslam ülkeleri arasında bir kalkınma bankası kurulması fikri ilk olarak 2. İslam Dışişleri Konferansı'nda (1970) ortaya atılmıştır. Bu fikir doğrultusunda yapılan çalışmalar neticesinde Aralık 1973'te İslam Ülkeleri Maliye Bakanları Konferansı toplanmış, İslam Kalkınma Bankası'nın (İKB) kuruluşuna ilişkin bildiri yayınlanmıştır. İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank: IDB) Sözleşmesi 23 Nisan 1975'te yürürlüğe girmiş, 20 Ekim 1975'te Banka faaliyetlerine resmî olarak başlamıştır. Banka'nın merkezi ise sermayeye en fazla katkıyı sağlayan S. Arabistan'nın Cidde şehrindedir.

İslam Kalkınma Bankası: Banka faaliyetlerine resmî olarak Ekim 1975'te başlamıştır. Banka'nın amacı, üye ülkelerin yanı sıra üye olmayan ülkelerdeki Müslüman toplulukların ekonomik ve sosyal açıdan kalkınmalarına katkıda bulunmaktır. 56 üyeli Banka faaliyetlerini sermayeye en fazla katkıyı sağlayan S. Arabistan'nın Cidde şehrinde yürütmektedir. İslam Kalkınma Bankası, Dünya Bankası modelinde örgütlenmiş, gruba bağlı olarak 8 uluslararası kuruluş faaliyet göstermektedir.

İslam Kalkınma Bankası, Dünya Bankası modelinde örgütlenmiş bir uluslararası finansman kuruluşudur (Karluk, 2007, 102). İslam Kalkınma Bankası Grubu'na bağlı olarak 8 uluslararası kuruluş faaliyet göstermektedir. Bunlardan dördü; İhracat Kredileri ve Yatırım Sigortası Kurumu (ICIEC), İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (IRTI), Özel Sektörü Kalkındırma İslami Kurumu (ICD) ve Uluslararası İslami Ticaret Finans Kurumu (ITFC)'dur. İKB'ye bağlı diğer dört kuruluşun uğraş alanları ise vakıflar (WWF), tarımsal kalkınma ve tarım arazilerinde tuzluluğu önleme (ICBA), bilişim alanında işbirliği ve Hac'da kesilen kurban etlerinin dağıtımı ile ilgili olarak S.Arabistan tarafından yürütülen projedir.

İNTERNET

İslam Kalkınma Bankası'na bağlı kuruluşlarla ilgili bilgilere http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://24de0d5f10da906da85e96ac356b7af0 adresinden ulaşabilirsiniz.

Üyeleri ve Amaçları

İslam Kalkınma Bankası (İKB) 22 üye ülke tarafından kurulmuş, günümüzde üye sayısı 56'dır. Guyana dışındaki tüm İİÖ üyesi ülkeler İKB'ye üyedirler. Banka'ya üyelik için gerekli şart ise İKÖ üyeliğinin yanı sıra İKB Guvernörler Kurulunun çoğunlukla karar almasıdır. Banka'nın amacı, üye ülkelerin ve üye olmayan ülkeler-

deki Müslüman toplulukların ekonomik ve sosyal açıdan gelişme (kalkınmalarına) katkıda bulunmaktır. Banka, amaçlarını gerçekleştirmek için aşağıdaki fonksiyonları yerine getirmektedir. Bunlar;

- Üye ülkelerdeki kuruluşlara veya verimli projelere sermaye iştirakinde bulunmak,
- Üye ülkelerdeki kamu ve özel sektör projelerine kredi sağlamak,
- Üye ülkeler arasındaki ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmak ve bu doğrultuda çalışmalar yapmak,
- Üye ülkeler arasında teknik işbirliğini geliştirmek ve teknik yardım sağlamak,
- Eğitim faaliyetlerinin yanı sıra ekonomik konularda araştırma yapmak özetlenebilir.

Banka Sermayesi ve Oy Dağılımı

İslam Kalkınma Bankası'nın (İKB'nin) sermayesi İslam Dinarı (İD) üzerinden kaydedilmekte, bir İslam Dinarı ise bir SDR'ye eşittir. Özel Çekme Hakları diğer bir deyişle SDR (Special Drawing Rights), IMF tarafından yaratılmış kaydi paradır. İKB'nin kuruluş sermayesi 814.3 milyon İD'dir. 30-31 Mayıs 2006'da Kuveyt'te yapılan 31. Yıllık Toplantıda İKB'nin kayıtlı sermayesi 15 milyar İD'den 30 milyar İD'ye, ödenmiş sermaye ise 6.9 milyar İD'den 15 İD'ye yükseltilmiştir. Her üye ülke Banka sermayesine yapmış olduğu katkı oranında oy gücüne sahiptir. Türkiye, Banka'nın ödenmiş sermayesine yaklaşık 1.2 milyar İD katkı sağlamıştır. Banka ödenmiş sermayesine en fazla katkı sağlayan ülkeler S. Arabistan (% 26.57), Libya (% 10.68), İran (% 9.32), Mısır (% 9.22) ve Türkiye (% 8.41) şeklinde sıralanmaktadır.

Bankanın Yapısı ve Yönetimi

Bankanın üç temel organı vardır. Bunlar: Guvernörler Kurulu, İcra Direktörleri Kurulu (Yönetim Kurulu) ve Başkan'dır. Guvernörler Kurulu, Banka'nın en yetkili organı olup yılda bir defa toplanır. Kurulda her üye bir guvernör ve bir yardımcısı ile temsil edilir. İcra Direktörleri Kurulu, 18 üyeden oluşmaktadır. Üyelerin 9'u Banka'ya en fazla sermaye katkısı sağlayan Türkiye'nin yanı sıra BAE, İran, Katar, Kuveyt, Libya, Mısır, Nijerya ve S. Arabistan tarafından doğrudan atanmaktadır. Diğer ülke gruplarını temsil edecek direktörler, Guvernörler Kurulundaki seçimle belirlenmektedir. Başkan, 5 yıllık süre için Guvernörler Kurulu tarafından seçilmektedir. Şimdiye kadar seçilen IDB (İKB) başkanlarının hepsi S. Arabistan vatandaşıdır (Karluk, 2007, s.103).

Bankanın Finansman Faaliyetleri

İslam Kalkınma Bankası ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla üyelerine kredi vermektedir. Türkiye, Banka kredilerinden en fazla yararlanan ülkeler arasındadır. Banka verdiği kredileri üye ülkelerdeki kalkınmaya yönelik kredi veren kuruluşlar aracılığıyla kullandırmaktadır. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve Kalkınma Bankası, İKB kredilerine ulusal düzeyde aracılık eden ve dağıtan kuruluşlardır. İKB kredilerinden faiz almamaktadır. Bunun yerine kardan pay alma ve zararı paylaşma (kâr/zarar ortaklığı) şeklinde kredi kullandırmaktadır. Banka Ödünç Finansmanı, Teknik Yardım, Leasing, Taksitli Satış, Eşit Katılım Kâr Ortaklığı, İstisna, Murabaha ve Finansman Hattı finansman araçlarını kullanmaktadır.

Ödünç finansmanında bir projeye en fazla 7 milyon İslam Dinarı (İD) verilmektedir. Bu işlemden faiz alınmamakta, İKB sadece yaptığı idari harcamalar için % 2,5'i aşmayacak şekilde kesinti yapmaktadır. Geri ödeme ise 15-25 sürede gerçek-

leşmektedir. Taksitli Satış'ta İKB proje kapsamında ihtiyaç duyulan makinayı proje sahibine satmak için satın alır. İKB bu satış işleminde taraflar arasındaki karşılıklı anlaşmaya bağlı olarak kar payı eklemektedir. Proje sahibi (lehdar) geri ödemeyi yaparken ilk alınan fiyattan yüksek bir tutardan yapmaktadır. Geri ödeme süresi 20 yıla kadar çıkmaktadır. Finansman Hattında, İKB üye ülkelerin ulusal kalkınma finansmanı kurumlarıyla (Türkiye'de Sinai Kalkınma Bankası) aracılığıyla özellikle sanayi sektöründeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'lerin) büyümesine katkıda bulunmaktadır. Eşit Katılım'da ise İKB ekonomik ve finansal açıdan verimli sanayi ve tarımsal sanayi projelerine, sermayenin en fazla üçte biri oranında katılır. Katılım şartı ise, işletmenin bu finansmana faiz vermemesidir.

İKÖ üyesi ülkeler arasında kişi başına gelir açısından büyük farklılıklar mevcuttur. Afganistan, Gambiya, Nijer, Somali, Sierra Leone, Togo ve Uganda gibi az gelişmiş ve düşük gelirli ülkeler, Örgütün ekonomik ve sosyal kalkınmaya daha fazla önem vermesini gerekli kılmaktadır. İKÖ'nün nispeten gelişmiş ve özellikle yüksek gelirli ülkelerinin ekonomik ve sosyal kalkınmaya daha fazla katkı sağlamaları gerekmektedir. Bu bakımından İKB'nin eğitim bursu kapsamındaki değişim programlarının yaygınlaştırılması da önemlidir. Örgüt hedeflerini gerçekleştirebilmek için insani kalkınma, tarımsal kalkınma ve gıda güvenliği, alt yapı üye ülkeler arasındaki ticaretin geliştirilmesi, özel sektörün kalkındırılması ve AR-GE gibi konuları öncelikli alanlar olarak belirlemiştir.

ARAP LİGİ

Arap Ligi (Birliği) ülkeleri Atlas Okyanusu'ndan Basra Körfezi'ne kadar geniş bir coğrafyaya yayılmaktadır. Bölgede nüfusun çoğunluğu Müslüman Arap olmasına karşılık, pek çok küçük etnik ve dinî gruplar da mevcuttur. Bölge demografik, jeo stratejik, ekonomik, siyasi ve dinî yapılarının bir sonucu olarak iç çekişme ve çatışmaların yaşandığı, yabancı güçlerin mücadele/müdahale alanı hâline gelmiştir. Bu gelişmeler, ister çoğunluk isterse azınlık olsun, tüm bölge insanını başta ekonomik, sosyal ve siyasal olmak üzere pek çok açıdan olumsuz etkilemiştir.

Arap Ligi: Diğer adı Arap Birliği olan kuruluşun temeli, 1944'teki İskenderiye Protokolü ile atılmıştır. Örgüt, 1945'te Kahire'de 6 ülkenin imzaladığı anlaşma ile kurulmuştur. Günümüzde 22 üyesi bulunan Örgütün amacı, üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirmek, üyelerin politikalarını koordine etmek, üye ülkelerin bağımsızlık ve egemenliklerini korumaktır.

Arap Birliği'ne Yönelik Girişimler

Araplar arasında birlik oluşturma fikri 1900'lü yılların başına kadar gitmektedir (Hasgüler ve Uludağ, 2005, s. 250). Bu fikir özellikle Suriye ve Mısır'da taraftar toplamıştır. Birlik fikrinin öncüleri ise daha çok Hristiyan Araplardır. Bunun temel sebeplerinden birisi de Hristiyan Arapların kendilerini Osmanlı İmparatorluğu'na daha az bağlı hissetmeleridir. Söz konusu dönemde Müslüman Araplar, nispeten, kendilerini dinî duygularla kendilerini halifeye bağlı hissetmekte idiler. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazananların yanı sıra manda yönetimi altındaki Arap devletleri arasında birlik konusunda diğerlerine göre daha istekli olan ülke ise Mısır'dır (Doran, 2004, s. 97). Bunda Mısır'ın kendini bölgesel bir güç olarak görmesinin önemli etkisi vardır.

Arap ülkeleri arasında ilk ittifak ise 1936 yılında, Irak ile Suudi Arabistan arasında gerçekleşmiştir. Bir yıl sonra Yemen İmamlığı da ittifaka katılmıştır. İttifak anlaşmasına göre ülkeler birbirlerine saldırmayacak, üçüncü bir ülke ittifak üyelerin-

den birine saldırdığında diğer üyeler saldırıya maruz kalan ülkeye yardım edecek, ülkeler aralarındaki sorunları barışçı yollardan çözecekler, kültürel konularda işbirliği artırılacaktır.

İttifak bu hâliyle Arap milliyetçileri tarafından yetersiz bulunmuştur. Onlara göre, üçlü ittifak emperyalizm ve giderek daha büyük tehdit hâline gelen Siyonizm (İsrail) ile mücadele edecek güçten yoksundur. Peki, Arap milliyetçileri bu görüşlerinde haklı mıydı? Arapların kaygılarında ne kadar haklı oldukları II. Dünya Savaşı'ndan kaçan Yahudilerin yoğun bir şekilde Filistin topraklarına göç etmesi ve başta ABD'de olmak üzere batılı ülkelerde bağımsız İsrail devletine yönelik girişimlerin artması ile ortaya çıkmıştır.

Kuruluşu, Üyeleri ve Amaçları

Arap Ligi'nin, diğer adıyla Arap Birliği'nin, kurulmasına yönelik ilk çabalarda bölgenin en etkili emperyalist gücü olan İngilizlerin Arap ülkelerine verdiği onay önemlidir (Hasgüler ve Uludağ, 2005, s. 250). Bu onay ile İngilizlerin hedefi, bölgede Almanlara karşı bir blok oluşturmak idi. 1943'teki kapsamlı görüşmelerin ardından 7 Ekim 1944'te 5 Arap ülkesi *İskenderiye Protokolü* ile Arap Birliği'nin temeli atmıştır.

Arap Ligi'ni (Arab League), resmî adıyla Arap Devletleri Ligi'ni (League of Arab States), kuran anlaşma 22 Mart 1945'te Kahire'de imzalanmıştır. *Irak, Lübnan, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan* ve *Suriye*'nin oluşturduğu birliğe 5 Mayıs 1945'te Yemen de katılmıştır. Günümüzde Arap Birliği'nin üye sayısı 22 ve gözlemci üyesi 4'tür. Yaklaşık 350 milyon nüfuslu Arap Birliği ülkeleri arasında ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan pek çok farklılık bulunmaktadır. Örneğin kişi başına gelir açısından en zengin üye ülke ile en fakir üye ülke arasında 108 kat fark vardır. Bahreyn, Irak, Katar Kuveyt ve S. Arabistan gibi ülkeler önemli petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip iken, en az gelişmiş ülkelerden birisi olan Somali gıda sıkıntısı yaşamaktadır.

Arap Birliği'nin amacı, üye ülkeler arasında yakın bir işbirliği gerçekleştirmek, bu doğrultuda siyasi (politik) faaliyetleri koordine etmek, üye ülkelerin bağımsızlık ve egemenliklerini korumaktır. Barış ve güvenliğin sağlanmasında uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak, ekonomik ve sosyal ilişkileri düzenlemek, Arap Birliği'nin temel ilkeleri arasındadır. Bu kapsamda üyeler ülkeler arasındaki sorunların barışçı yollardan çözülmesi, ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi, üyeler arasındaki sorunların çözümünde Konseye önemli görevler verilmesi ve üye ülkelerden birine saldırı veya saldırı tehdidi olması durumunda Konseyin kararı ile diğer üyelerin müdahalesi taahhüt edilmiştir.

Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ, Uluslararası Örgütler, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, (s. 250-254) bölümünde Arap Ligi'nin kuruluşu ve amacıyla ilgili ilave bilgilere ulaşabilirsiniz.

KİTAP

Arap Ligi'nin temel ilkeleri nelerdir?

SIRA SİZDE 7

Yapısı ve Yönetimi

Konsey, Birliğin en üst yönetim organı olan Konsey, genellikle dışişleri bakanları düzeyinde toplanır. Devlet ve hükumet başkanları düzeyinde yapılan konsey toplantılarında ise Arap Birliği'ni ilgilendiren konularda temel kararlar alınır. Konseyde her üyenin bir oyu vardır. Alınan kararların bağlayıcılığı ise sadece oy veren ülkelerle ilgilidir.

Genel Sekreterlik, Birliğin günlük faaliyet yürütmek ve üye ülkeler arasında koordinasyonu sağlamak ile görevlidir. Genel Sekreterlik Mısır'ın başkenti Kahire'dedir. 1979'daki Mısır-İsrail Barış Anlaşması ardından Tunus'a taşınan genel sekreterlik 1989'da Mısır'ın Arap Ligi'ne yeniden kabulü ile tekrar Kahire'ye getirilmiştir. Günümüzde Arap Birliği'nin genel sekreteri, Mısır eski Dışişleri Bakanı Nebil El Arabi'dir.

Arap Ligi ülkeleri arasında 13 Nisan 1950'de imzalanan Ortak Savunma Anlaşması kapsamında ortak bir askeri komutanlık oluşturulmuştur (Hasgüler ve Uludağ, 2005, s. 253). Amaç, İsrail tehdidine karşı yürütülen mücadelede koordinasyonu sağlamaktır. 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda 5 Arap ülkesi (Irak, Mısır, Suudi Arabistan, Suriye ve Ürdün) ordularının bireysel hareket etmesi, İsrail'e karşı başarısızlığın temel sebepleri arasında gösterilmektedir. Arap Birliği savunma alanında işbirliğinin yanı sıra ortak millî düşmana (İsrail'e) karşı birlikte hareket etme stratejisini benimsemiştir. Arap ülkelerinin 1956'daki savaşın ardından 1967'deki 6 Gün Savaşı'nı kaybetmesiyle 1950'de kabul edilen strateji yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Artık hedef İsrail devletinin bölgedeki varlığına son vermek değil, ülkenin işgal altındaki topraklarını kurtarmaktır.

Bölgesel Sorunlar Karşısında Arap Birliği

Ortadoğu coğrafyası, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından itibaren istikrarsızlık ve çatışmaların yoğun olarak yaşandığı bir bölgedir. Bu gelişmelerde başta İngiltere, ABD, İtalya, Fransa ve eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) gibi ülkelerin bölgeye yönelik politikaları önemli bir role sahiptir.

İngiliz manda yönetimi altındaki Filistin topraklarına dışarıdan yapılan Yahudi göçünün engellen(e)memesi, toplumlar arası çatışmalara ek olarak İngiliz ordusuna yönelik saldırıların artması sonucunda İngiltere Filistin topraklarından çekilme kararı almıştır. Bu kararın ardından İsrail devletinin kurulması Filistin sorununu derinleştirmiştir. BM nezdindeki görüşmelerde soruna çözüm bulunamamıştır. Filistin Sorunu bağlı olarak İsrail, Arap Birliği'nin ve bölgenin en önemli konusu olmuştur.

Resim 7.2

Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat (solda), ABD Devlet Başkanı Jimmy Carter (ortada) ve İsrail Başbakanı Menachim Begin (sağda) Mısır-İsrail Barış Anlaşması'nın temeli atıldığı Camp David Görüşmelerinde (Eylül1978)

Kaynak: *AP Arşivi, http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3687448,00.html'den alıntı 16.02.2012*

Arap ülkeleri ile İsrail arasında yapılan dört önemli savaşın (1948, 1956, 1967 ve 1973) ardından 1977'de Mısır-İsrail yakınlaşması ve 1987'deki gizli Ürdün-İsrail görüşmeleri Arap Ligi ülkelerinin ortak Filistin politikasından uzaklaştığını göstermektedir. Arap Birliği'nin bölgesel sorunlara yönelik ortak politikaların uygulanmasındaki başarısızlıkları birisi de Lübnan İç Savaşı'nda ortaya çıkmıştır. 1975-1990 döneminde yaşanan iç savaşı önlemek için gönderilecek olan 30.000 kişilik Arap Barış Gücü'ne diğer ülkelerin katkı vermek istememeleri nedeniyle barış gücü askerleri Suriye askerlerinden oluşturulmuştur.

1980-1988 dönemindeki Irak-İran Savaşı'nda Körfez ülkeleri ile Ürdün ve Mısır, Irak'ı desteklerken Libya, Suriye ve Güney Yemen (22 Mayıs 1990'da Kuzey Yemen ile birleşerek Yemen Cumhuriyeti'ni oluşturmuşlardır) ise İran'dan yana tavır sergilemişlerdir. 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından I ve II. Körfez Savaşlarında, bazı Birlik üyeleri işgalci güçlerle işbirliği yaparak Birlik üyesi Irak'a saldırmışlardır. 2010'da halk ayaklan-

maları ile başlayan Arap Baharı'nda da Arap Birliği'nin (Ligi) başarılı bir sınav veremediği görülmektedir. Bu süreçte, üye ülkelerin güçlü bir devlet geleneğinin olmaması, ülkeler arasında liderlik ve hegemonya yarışı, Arap Ligi'nin sorunlarla mücadele etmesi zorlaşmıştır.

Arap Ligi'nin bölgesel sorunlar karşısında belki de tek başarısı, kısa vadeli de olsa, 1973'teki Petrol Savaşı'dır. Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (Organization of Arap Petroleum Exporting Countries: OAPEC) üyeleri, 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'e büyük destek veren başta ABD ve Fransa başta olmak üzere Batılı ülkelere petrol ambargosu uygulamıştır. Buna bağlı olarak petrol fiyatları uluslararası piyasalarda yaklaşık dört kat artmıştır. Dünya ekonomisi 1929 Büyük Bunalımı'ndan sonraki en ciddi krizlerinden birini yaşamıştır. Batılı ülkelerin devreye girmesiyle İsrail'in Mısır'a kısmi ödünler vermesi sağlanmış ardından Mısır-İsrail Barış Anlaşması imzalanmıştır. Bu gelişmeler üzerine Arap dünyası ile Mısır arasındaki diplomatik ilişkiler kesilmiştir. İsrail ile barış anlaşması imzalayan Mısır cumhurbaşkanı Enver Sedat suikastı sonucu hayatını kaybetmiştir. Mısır ile Arap dünyası arasındaki ilişkileri ancak 1980'li yılların sonuna doğru düzelebilmiştir.

Günümüzde Arap Birliği, üye ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmeye çalışmaktadır. Böylece üyelerin ve bölgenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Fakat Birliğin pek çok konuda ortak bir tavır alma ve uygulamadaki başarısızlıkları, Arap Ligi'nin gelecekteki projelerine yönelik başarı beklentilerini düşük düzeyde tutmaktadır.

Bölgesel sorunlar karşısında günümüze kadar Arap Ligi'nin etkili bir rol oynadığı söylenebilir mi?

SIRA SİZDE 8

Türkiye-Arap Ligi İlişkileri

Uluslararası ilişkilerde farklılıklardan ziyade ortak noktalar ve ülkelerin çıkarları ön plandadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye ile Arap Ligi ülkeleri arasında tarihî, kültürel, sosyal ve dinî açıdan güçlü bağlardan söz edebiliriz. Türkiye, Arap Birliği üyesi ülkelerle hem ikili hem de çok taraflı olarak ilişkileri geliştirmeyi hedeflemiştir. Son yıllarda Arap Birliği ülkeleri ile ticaret hacmi artmış, siyasi ilişkiler de gelişmiştir. Bu bakımdan 2007'de Türk-Arap İşbirliği Forumu Çerçeve Anlaşması'nın imzalanması ve 2008'de Birliğin Türkiye'de temsilcilik açması kararı, önemli gelişmelerdir. Bu gelişmeler Türk dış politikasında bir alternatif arayışı olarak algılanmamalıdır. Söz konusu gelişmeler Türk dış politikasının çok boyutlu, çok bölgeli ve çok taraflı karakterinin tamamlayıcı unsurları olarak algılanması gerekir.

Özet

Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kuruluş amaçlarını, yapısı ve işleyişini açıklamak

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) siyasal, askerî, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda yakın işbirliğini hedefleyen çok amaçlı bir bölgesel örgüttür. Örgüt'ün amaçları:

- Siyasal, ekonomik, ekolojik, insani, kültürel ve diğer alanlarda işbirliği,
- Ortak ekonomik alan, devletlerarasında işbirliği ve bütünleşme çerçevesinde üye devletlerin dengeli ekonomik ve toplumsal kalkınmasını sağlamak,
- Uluslararası hukukça benimsenmiş evrensel ilke ve normlarla AGİK belgeleriyle uyumlu biçimde insan hakları ve özgürlüklerinin sağlanması,
- Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında üye devletler arasında işbirliği,
- Silahlanma ve askerî harcamaların azaltılması, nükleer ve diğer kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması ve evrensel/kapsamlı bir silahsızlanma için etkin önlemlerin alınması,
- Üye devlet vatandaşlarının iletişim ve dolaşım özgürlüklerinin sağlanması,
- Diğer hukuksal alanlarda karşılıklı hukuki yardım ve işbirliğinin sağlanması,
- Üye devletler arasında anlaşmazlık ve çatışmaların barışçıl yöntemlerle çözümüdür.

Topluluğun temel organları şunlardır: *Devlet Başkanları Konseyi,* topluluğun en üst düzey organıdır. Olağanüstü durumlar dışında yılda iki kez toplanır. Kararlar oydaşmayla alınır. Devlet başkanlarından birinin alınacak karara katılmaması, kararın alınmasına engel değildir. DBK, en üst düzeyde görüş alış verişinin yapıldığı ve çıkan anlaşmazlıkların masaya yatırılarak doğrudan çözüm arayışlarının gündeme geldiği bir platform işlevi görmektedir. *Hükumet Başkanları Konseyi,* üye devletler arasında ekonomik, toplumsal, siyasal alanlarda işbirliğini geliştirmek ve DBK'nin bu doğrultuda verdiği görevleri yerine getirmek işlevine sahiptir. Ekonomik Birlik Anlaşması'nın uygulanması ve ortak pazarın yaratılması için faaliyetlerde bulunur. *Dışişleri Bakanları Konseyi,* üye devletlerin dışişleri politikalarının eşgüdümünü sağlamak amacıyla kurulmuştur. Örgütün temel yürütme organlarından biri niteliğini kazanmıştır. *Savunma Bakanları Konseyi* Ukrayna, Belarus, Moldova dışındaki devletlerin Savunma Bakanlarından oluşur. Üye devletler arasında askerî işbirliğini eşgüdümünü üstlenir. Sınır Birlikleri Komutanları Konseyi, üye devletler arasında ve dış sınırları korumak asli görevidir. *Parlamentolararası Asamble,* Yasama süreçlerinin BDT çerçevesinde uyumlaştırılması kaygısını taşımaktadır. BDT içinde yolsuzluklarla mücadeleden bilimsel/kültürel işbirliğine, oradan insan hakları konusunda düzenlemelere çeşitli alanlarda eşgüdüm için çalışmalar yapmaktadır. Önemli görevlerinden biri de barışı koruma alanındadır: "Sıcak bölgelerde" barışın korumasını gözlem altında tutar. *Ekonomi Mahkemesi,* BDT içerisinde ekonomi alanındaki ilişkileri düzenlemeyi ve ortaya çıkan sorunları çözüme kavuşturmayı amaç edinmiştir. *Yürütme Komitesi,* BDT'nin işlevini yerine getirmesinde en önemli organlardan biri hâline gelmiştir. Komitenin başındaki sekreter BDT'yi diğer uluslararası örgütlerle temasta temsil etmektedir. Ayrıca, imzalanan anlaşmaların depoziterliğini yapmakta uygulamalarını izlemektedir. Ekonomik entegrasyon için çalışan *Ekonomi Konseyi* ve diğer uzmanlık konseyleri sekreterliğe bağlı olarak çalışmalarını yürütmektedir

Bağımsız Devletler Topluluğu'nun dünya siyaseti içinde yeri ve önemini yorumlamak

BDT, 1992'den günümüze pek çok alanda işbirliğine sahne olmuştur. Bu işbirliği girişimlerinden pek çoğu RF'nin girişimiyle başlatılmıştır. BDT'nin ekonomik işbirliği alanında başarılı olamamıştır. Eylül 1993'te Devlet Başkanları ortak pazarı öngören Ekonomik Birlik kurmayı öngören bir anlaşma imzalamışlar ve 1990'lar boyunca bu konuda çalışmalar yapmışlardır. Bütün çabalara karşın 2008'de BDT ülkeleri arasında ticaret hacmi yeterinde gelişememiştir. Gürcistan'ın BDT'den ayrılması da topluluğun bütünlüğüne yönelik çok ciddi bir darbe niteliğini taşımaktadır.

Bu gelişmelere rağmen, düzenli olarak yapılan DBK Zirveleri bölgedeki sorunların dile getirilerek çözüm arandığı bir platform işlevini görmektedir. Ardından, gümrük tarifelerinin kaldırılması ve bir ortak Pazar kurulması hedefine ulaşılama-

mış olsa da SSCB'nin dağılmasının ardından yaşanan pazar ekonomisine geçiş, devletin inşası süreçlerinin kansız biçimde gerçekleşmesinde BDT'nin büyük katkısı olmuştur. Bu coğrafyanın "balkanizasyonu" engellenmiştir. Kazakistan ve Ukrayna'nın nükleer silahlardan arınma süreci de BDT çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bölgede uyuşturucu kaçakçılığından insan ticaretine pek çok sorunla BDT çerçevesinde mücadele edilmektedir. BDT, BM Genel Kurulunda gözlemci statüsü kazanmıştır. İşbirliğinin en çok ilerleme kaydettiği alan savunma ve güvenlik olmuştur. Tüm BDT üyeleri katılmasalar da Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, 2000'lerde bölgede ortak savunmayı hedefleyen en önemli yapı hâline gelmiştir.

AMAÇ 3

Şangay İşbirliği Örgütü'nün kuruluş nedenlerini, yapısı ve işleyişini açıklamak

Soğuk Savaş bitmesiyle RF'nin dünyaya, Batı'ya ya da en azından Batı sistemine bakışı tümden değişmediyse de epey farklılaşmıştır. Ekonomik olarak "kapitalist" sisteminin parçası olmak için ciddi adımlar atılmıştır ve hâlen de atılmaktadır. Ancak kısa zamanda ortaya çıktığı gibi RF askerî ve siyasi anlamda SSCB döneminin tarihsel sürekliliğini de tümden terk etmiş durumda değildir. Özellikle NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa politikası çerçevesinde neredeyse tüm eski müttefiklerini kendi tarafına çekerek aşama aşama RF'nin "burnunun dibine kadar" sokulması ve Yeltsin'in deyimiyle "Soğuk Barış"ın RF'yi endişelendirmesi, bölgesel ve uluslararası politikayı "eski bir süper güce yakışır şekilde" sürdürme refleksini hep tetikte tutmuştur. Zira ABD kalan tek süper güç olduğu düşüncesiyle ve tek kutuplu dünya özlemleriyle hegemonik politikalar güderken RF de etki alanlarına (sahip çıkmaya), pazara ve zayıf da olsa zamanla güçlendirilebilecek güçlü müttefiklere ihtiyaç duymaktaydı ve/veya mecburdu.

Öte yandan, Çin de artık kimilerine göre binlerce yıldır içinde durduğu kabuğu kırmaya ve ekonomik ve hatta siyasi olarak sınırlarının dışıyla da aktif olarak ilgilenmeye başlamaktaydı. Bölgesinden başlayacak her türlü iyi ilişki platformu, uluslararası sahaya daha güvenle çıkmasını sağlamakla kalmayacak, yeni ekonomi politikaları için gerekli ham madde ve pazar arayışlarına da yanıt verecekti.

Tüm bu sürecin gelişimi çerçevesinde 1996'da birbirlerini "stratejik ortak" ilan eden iki ülke, 1999'da yaptıkları ortak tatbikatla hem ikili ilişkileri yeni bir safhaya taşımış oldular hem de bölgesel yapılanmalarda başı çekecek iki lider ülke olduklarını gösterme şansını elde ettiler. İkilinin devlet başkanlarına Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan liderlerinin de katılmasıyla 26 Nisan 1996'da Şangay'da imzalanan Sınır Bölgelerinde Askerî Güveni Derinleştirme Antlaşması'yla Şangay Beşlisi olarak anılan yapı kurulmuştur. Bu yapıya 2001'de Özbekistan'ın katılımıyla da altı üyeli Şangay İşbirliği Örgütü resmen kurulmuş oldu.

Örgütün en üst karar alma organı, Devlet Başkanları Konseyidir. Örgütün genel siyasasını belirler, makro kararları alır ve tüm önemli konularda diğer örgüt organlarına direktifler verir. Üye devlet hükumet başkanlarından oluşan ve yıllık bütçeyi onaylama yetkisine de sahip olan Hükumet Başkanları Konseyi, yılda bir kez toplanarak üyeler arası işbirliğini çeşitli boyutlarıyla ele alır. İşbirliği stratejileri belirleme ve işbirliği alanlarında gerekli kararları alma yetkisi de bu organa verilmiştir.

Örgütün diğer uluslararası örgütler başta olmak üzere dış ilişkilerini yürütme yetkisi, Dışişleri Bakanları Konseyine verilmiştir. Ulusal Koordinatörler Konseyi ise üyeler arası ilişkileri koordine eder ve ŞİÖ'nün bu çerçevede işleyişini yürütür. Nihayet, sürekliliğin aracı ve sembolü olarak ŞİÖ'nün bir uluslararası örgüt olmasını da sağlayan Sekretarya'dır. Örgütün tüm rutin "bürokratik" işleyişinden sorumlu olan Sekretarya, Devlet Başkanları Konseyinden başlayarak diğer ana organlarda alınan kararların uygulanması, yürütülmesi ve gözetlenmesinden sorumludur.

AMAÇ 4

Şangay İşbirliği Örgütü'nün dünya siyaseti içinde yeri ve önemini tartışmak

İki kutuplu dünyanın sona ermesi ve bu çerçevede RF'nin konumu, Çin'in artan ham madde ihtiyacı gibi ekonomik dürtülerinin de etkisiyle dünya politikasına aktif katılmaya başlaması vb. durumların, bu iki ülkenin küresel siyasette daha fazla yer almaya önem vermesine neden olduğu kanısı yaygındır. Temel olarak orta ve uzun vadede ABD karşısında bir denge/karşı-güç oluşturma amaçlı olduğu düşünülen bu yaklaşımın işe bölgesinden başladığı, yani en azından yakın

çevrelerini ve bölgelerini ABD'nin hegemonik tek-kutuplu dünya anlayışına kaptırmama anlayışıyla hareket ettiği düşünülmektedir. Gerçekten de ekonomik ilişkilerden siyasi ve kültürel yakınlaşmaya, ortak tehdit olarak tanımlandığı şekliyle "terörle mücadele"den ortak askerî tatbikatlara kadar geniş bir yelpazede yürütülen ve olgunlaştırılan işbirliği faaliyetleri, kuşkusuz en azından bölgesel bazda ortak hareket etme ve hatta müttefiklik ilişkisi kurma anlamına gelmektedir. Öyle ki örgüte katılmak isteyen Hindistan, Pakistan ve hatta İran gibi devletlere "henüz" erken olduğu yönünde verilen mesajların örgütün geleceğine dair temel hedefler açısından istenilen/olgunlaşmış aşamaya henüz gelinmemiş olmasına bağlayan görüşleri de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

Kısacası, ŞİÖ'nün şimdi değilse de orta vadede küresel siyasette daha etkin bir güç merkezi olabileceğini, en azından bu potansiyeli taşıdığını ve "mücadele merkezi"nin Asya-Pasifik'e kaymasıyla da örgütün gelecekte adından sıklıkla söz ettireceğini ileri süren görüşlere yaygın şekilde rastlanmaktadır. Enerji başta olmak üzere ekonomik kaynaklara, beşerî kaynak potansiyeline ve mevcut sanayileşme girişimlerine atıf yapanlar açısından ABD hegemonyasındaki tek-kutuplu dünya siyasetinde bir rahatlama anlamına gelen bu ihtimal, kimilerince de Soğuk Savaş döneminin gerginliklerinin yeniden yaşanabileceği anlamına gelmektedir.

Örgütün diğer dört üyesinin durumunun ve örgüte bakışının bu anlamda ıskalanmaması gerektiği de açıktır. Zira Şangay Beşlisi'nin Özbekistan'ın katılımıyla örgüte dönüşmesi ve terörle mücadele organının merkezinin Taşkent'te olmasından da görüldüğü üzere her bir üye ŞİÖ için/açısından farklı bir önem ve anlam taşıyabilmektedir. Stratejist bakış açılarının büyük önem verdiği "Avrasya'nın kapısı Orta Asya"nın durumu, birçoklarına göre bırakın bölgeyi dünya siyasetinin ana meselelerinden birisidir. Nitekim başta askerî tatbikatlar olmak üzere tüm üyeleri arasında çeşitli ortak siyasi-askerî çalışmalar yürüten ŞİÖ'nün en önemli meselelerinde biri de ABD'nin özellikle Özbekistan ve Kırgızistan'daki askerî varlıkları olmuştur. ŞİÖ'nün kurucu üyesi olan eski Sovyet devletlerinin iç ve dış politikaları ve örneğin ABD'yle ilişkileri, örgütün mevcut politikaları ve geleceği açısından kritik önem taşımaya devam etmektedir.

İslam İşbirliği Örgütü'nün kuruluş sürecini ve amaçlarını açıklamak

1967'deki 6 Gün Savaşı, 1969'da Mescid-i Aksa'yı kundaklanma girişiminin ardından aynı yıl 24 ülkenin katılımıyla 1. İslam Zirve Konferansı toplanmıştır. Zirve'de İslam Konferansı Örgütü'nün temelleri atılmıştır. Zirve'nin ardından yapılan dışişleri bakanları konferansları sonucunda İslam Konferansı Örgütü Sözleşmesi ortaya çıkmış, Sözleşme 1972'de onaylanarak yürürlüğe girmiştir. İslam Konferansı Örgütü'nün amacı özetle üye ülkeler arasında dayanışmayı geliştirmek, işbirliğini güçlendirmek ve uluslararası kuruluşlarda üye ülkeler arasında dayanışmayı sağlamaktır. Ayrıca kutsal mekanların korunması en önemli amaçlar arasında yer almaktadır. 2011 yılında İslam Konferansı Örgütü'nün adı İslam İşbirliği Örgütü olarak değiştirilmiştir.

Arap Ligi'nin amaçlarını ve bu amaçların gerçekleşme düzeyini yorumlamak

Arap Ligi'nin (Birliği'nin) amacı, üye ülkeler arasında yakın bir işbirliğini gerçekleştirmek, bu doğrultuda siyasi (politik) faaliyetleri koordine etmek, üye ülkelerin bağımsızlık ve egemenliklerini korumaktır. Bu amaçlara karşılık Arap Ligi'ne üye ülkeler bölgesel sorunlar karşısında ortak ve uyumlu olarak politikalar geliştirememişlerdir. Özellikle 6 Gün Savaşı'ndan (1967) sonra ülkeler işgal altındaki topraklarını kurtarmak için çaba sarf etmişlerdir. 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Mısır ve Ürdün'ün işgal altındaki topraklarını kurtarmak için İsrail ile anlaşma yoluna gitmesi, Arap Birliği ülkelerinin ortak düşmanları karşısında ortak politikalarını uygulayamadığını göstermektedir. Ardından Lübnan İç Savaşı, Irak-İran Savaşı, Körfez Savaşları ve 2010'daki ayaklanmalarla başlayan Arap Baharı bölgesel sorunlar karşısında Arap Birliği ya ortak bir tavır belirleyememiş ya da ortak tavır belirlese de bunu etkin bir şekilde uygulayamamıştır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyelerini bir araya getiren ortak çıkarlardan biri **değildir?**

a. Ekonomik çıkarlar
b. Siyasal zorunluluklar
c. Etnik benzerlikler
d. Toplumsal sorunlar
e. Askeri gereklilikler

2. Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi olduğu halde 1990'larda ülkesinde çatışma yaşamayan devlet aşağıdakilerden hangisidir?

a. Azerbaycan
b. Gürcistan
c. Moldova
d. Tacikistan
e. Kazakistan

3. Bağımsız Devletler Topluluğu'nu diğer uluslararası örgütlerden ayıran hangi özelliği aşağıdakilerden hangisidir?

a. Üye sayısı
b. BM Genel Kurulu'nda gözlemci statüsü
c. Kurucu belgesinin olmaması
d. Üye devletlerin bazı organ ve kararlara katılmayabilmesi
e. Üyelerinin devlet dışı örgütlerden oluşması

4. Daha önce Bağımsız Devletler Topluluğu üyesiyken bu Örgütten ayrılan devlet aşağıdakilerden hangisidir?

a. Gürcistan
b. Ermenistan
c. Türkmenistan
d. Tacikistan
e. Özbekistan

5. Aşağıdakilerden hangisi Şangay İşbirliği Örgütü'nün üyeleri arasında **yer almaz?**

a. Kırgızistan
b. Türkmenistan
c. Kazakistan
d. Özbekistan
e. Tacikistan

6. "Şangay Beşlisi" olarak anılan oluşum aşağıdaki ülkelerden hangisinin katılımıyla "Şangay İşbirliği Örgütü"ne dönüşmüştür?

a. Rusya Federasyonu
b. Çin
c. Özbekistan
d. Tacikistan
e. Türkmenistan

7. Aşağıdakilerden hangisi Şangay İşbirliği Örgütü'nün kuruluş amaçlarından biri **değildir?**

a. Karşılıklı güveni güçlendirmek
b. Bölgesel barışa katkıda bulunmak
c. Enerji ve ulaşım alanında işbirliği yapmak
d. Kolektif meşru müdafaa yapmak
e. Adil bir uluslararası düzen kurmak

8. Aşağıdakilerden hangisi İslam İşbirliği Örgütü'nün temel ilkeleri arasında **yer almaz?**

a. Üye ülkeler arasında İslami dayanışmayı güçlendirmek
b. Filistin halkının mücadelesine destek vermek
c. Üyeler arasındaki anlaşmazlıkların barışçı yoldan çözümünü sağlamak
d. Üye ülkelerin birbirilerinin siyasi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermesini sağlamak
e. İslam ülkeleri arasında bir ortak Pazar kurmak

9. Aşağıdaki İslam İşbirliği Örgütü Daimi Komitelerinden hangisinin başkanlık görevi Türkiye tarafından yürütülmektedir?

a. İslam Kalkınma Bankası
b. İnsan Hakları Bağımsız Komisyonu
c. Uluslararası İslam Adalet Divanı
d. Ekonomik ve Ticari işbirliği Daimi Komitesi
e. Bilim ve Teknoloji İşbirliği Daimi Komitesi

10. Aşağıdakilerden hangisi Arap Ligi'nin amaçları arasında **yer almaz?**

a. Üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirmek
b. Üye ülkelerin bağımsızlıklarını korumak
c. Ortadoğu'da büyük Arap imparatorluğunu kurmak
d. Üye ülkelerin egemenliklerini korumak
e. Üye ülkelerin politikalarını koordine etmek

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise "BDT'nin Kuruluş Süreci" konusunu gözden geçiriniz
2. e	Yanıtınız yanlış ise "BDT'nin Kuruluş Süreci" konusunu gözden geçiriniz
3. d	Yanıtınız yanlış ise "BDT'nin Yapısı ve Yönetimi" konusunu gözden geçiriniz.
4. a	Yanıtınız yanlış ise "BDT'nin İşlevi" konusunu gözden geçiriniz.
5. b	Yanıtınız yanlış ise "Şangay İşbirliği Örgütü'nün Kuruluş Süreci" konusunu gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "Şangay İşbirliği Örgütü'nün Kuruluş Süreci" konusunu gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlış ise Şangay İşbirliği Örgütü'nün Amaç ve İlkeleri" konusunu gözden geçiriniz.
8. e	Yanıtınız yanlış ise "İslam İşbirliği Örgütü'nün Amaç ve İlkeleri" konusunu gözden geçiriniz.
9. d	Yanıtınız yanlış ise "İslam İşbirliği Örgütü'nün Yapısı ve Yönetimi" konusunu gözden geçiriniz.
10. c	Yanıtınız yanlış ise "Arap Ligi'nin Kuruluşu, Üyeleri ve Amaçları" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

BDT'yi oluşturan cumhuriyetler arasında kesintisiz bağlar kurmak bir zorunluluktur: Her şeyden önce merkezî ekonominin getirdiği bir zorunluluktur bu. SSCB ekonomisi birbirine bağımlı cumhuriyetler temelinde örgütlenmişti. Üretimin değişik aşamaları değişik cumhuriyetlerde gerçekleşebiliyor ya da farklı cumhuriyetlerde üretilen parçalar tek bir merkezde bir araya getiriliyordu. Bunun yanı sıra bazı cumhuriyetlerdeki sanayi (Ukrayna) diğer cumhuriyetlerden sağlanan enerji kaynakları ile işletiliyordu. Bu nedenle dağılmanın ardından ekonomik ilişkileri sürdürmek kaçınılmazdı ve BDT bunu sağladı.

İkincisi, BDT siyasi açıdan da bir zorunluluktu. Pek çoğu ilk kez bağımsızlıklarını kazanan bu iktidarlar "devlet geleneği"ne sahip değillerdi. Daha sonra yaşanan iktidar değişikliklerinde bu açıkça görüldü.

Üçüncüsü, toplumsal açıdan da bir zorunluluktu. Ortak evlilikler ve Birlik içerisindeki çalışma alanları nedeniyle milyonlarca kişi kendi cumhuriyeti dışında buldu kendisini. Bunları bir gün içerisinde vatandaşlık ve dolaşım haklarını düzenlemek olanaksızdı.

Son olarak, askerî açıdan yaşanan zorunluluktan söz edilebilir. Aralık 1991'de Kızıl Ordu'nun silah ve donanımının eşit biçimde paylaşılması kararı alındı. Ardından Mayıs 1992'de RF kendi ordusunu kurdu ve askerî konuları karara bağlamak üzere Haziran'da Taşkent'te bir toplantı yapıldı. RF, Ermenistan ve Orta Asya cumhuriyetleri arasında bir güvenlik anlaşması imzalandı bu anlaşma başka bir örgüt olan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)'nün de nüvesini oluşturacaktır.

Sıra Sizde 2

BDT, siyasal, askerî, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda yakın işbirliğini hedefleyen çok amaçlı bir bölgesel örgüttür. Şart'ın 2. maddesinde amaçlar sıralanmıştır:

- Siyasal, ekonomik, ekolojik, insani, kültürel ve diğer alanlarda işbirliği,
- Ortak ekonomik alan, devletlerarasında işbirliği ve bütünleşme çerçevesinde üye devletlerin dengeli ekonomik ve toplumsal kalkınmasını sağlamak,
- Uluslararası hukukça benimsenmiş evrensel ilke ve normlarla, AGİK belgeleriyle uyumlu biçimde insan hakları ve özgürlüklerinin sağlanması,
- Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında üye devletler arasında işbirliği,
- Silahlanma ve askerî harcamaların azaltılması, nükleer ve diğer kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması ve evrensel/kapsamlı bir silahsızlanma için etkin önlemlerin alınması,
- Üye devlet vatandaşlarının iletişim ve dolaşım özgürlüklerinin sağlanması,
- Diğer hukuksal alanlarda karşılıklı hukuki yardım ve işbirliğinin sağlanması,
- Üye devletler arasında anlaşmazlık ve çatışmaların barışçıl yöntemlerle çözümü.

Şartın üçüncü maddesinde üye devletlerin uluslararası hukukça benimsenmiş evrensel norm ve ilkelere saygılı olacakları da kabul edilmiştir. Ayrıca topluluk amaç ve ilkelerini paylaşan diğer devletlerin katılımına açıktır.

Sıra Sizde 3

Soğuk Savaş bitmesiyle ve RF'nin dünyaya, Batı'ya ya da en azından Batı sistemine bakışı tümden değişmediyse de epey farklılaşmıştır. Ekonomik olarak "kapitalist" sisteminin parçası olmak için ciddi adımlar atılmış ve hâlen atılmaktadır. Ancak kısa zamanda ortaya çıktığı gibi RF askerî ve siyasi anlamda SSCB döneminin tarihsel sürekliliğini de tümden terk etmiş durumda değildir. Özellikle NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa politikası çerçevesinde neredeyse tüm eski müttefiklerini kendi tarafına çekmesi ve aşama aşama RF'nin "burnunun dibine kadar" sokulması, Yeltsin'in deyimiyle "Soğuk Barış"ın RF'yi endişelendirmesi ve bölgesel ve uluslararası politikasını "eski bir süper güce yakışır şekilde" sürdürme refleksini hep tetikte tutmasını sağlamıştır. Zira ABD, kalan tek süper güç olduğu düşüncesiyle ve tek kutuplu dünya özlemleriyle hegemonik politikalar güderken RF de etki alanlarına (sahip çıkmaya), pazara ve zayıf da olsa zamanla güçlendirilebilecek güçlü müttefiklere ihtiyaç duymaktaydı ve/veya mecburdu.

Öte yandan, Çin de artık kimilerine göre binlerce yıldır içinde durduğu kabuğu kırmaya ve ekonomik ve hatta siyasi olarak sınırlarının dışıyla da aktif olarak ilgilenmeye başlamaktaydı. Bölgesinden başlayacak her türlü iyi ilişki platformu, uluslararası sahaya daha güvenle çıkmasını sağlamakla kalmayacak, yeni ekonomi politikaları için gerekli hammadde ve pazar arayışlarına da yanıt verecekti.

Tüm bu sürecin gelişimi çerçevesinde 1996'da birbirlerini "stratejik ortak" ilan eden iki ülke, 1999'da yaptıkları ortak tatbikatla hem ikili ilişkileri yeni bir safhaya taşımış oldular hem de bölgesel yapılanmalarda başı çekecek iki lider ülke olduklarını gösterme şansını elde ettiler. İkilinin devlet başkanlarına Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan liderlerinin de katılmasıyla 26 Nisan 1996'da Şangay'da imzalanan Sınır Bölgelerinde Askerî Güveni Derinleştirme Antlaşması'yla "Şangay Beşlisi" olarak anılan yapı kurulmuştur.

Sıra Sizde 4

Örgüt, "Şangay Ruhu" olarak atıf yapılan kurucu ilkelerini, karşılıklı güven, karşılıklı fayda, danışma, kültürel farklılığa saygı ve ortak bir geleceğe yönelme olarak belirtilmekte ve örgütün "dış ilişkileri"nin esası bağlantısız ilkeleri esas alma, kimseyi hedef almama ve açıklıktan yana olma olarak sıralanmaktadır.

Ana amaçlarsa "karşılıklı güveni ve üyeler arası iyi-ilişkileri güçlendirmek; siyaset, ticaret, ekonomi, bilim ve teknoloji, kültür, eğitim, enerji, ulaşım, turizm, çevre koruma alanlarında etkin işbirliğini artırmak; bölgede barış, güvenlik ve istikrarı sağlamak, korumak ve sürdürmek için ortak çaba göstermek ve yeni demokratik, adil ve makul bir siyasi ve ekonomik uluslararası düzen kurmaya yönelmek" olarak ifade edilmiştir.

Öte yandan, ŞİÖ'nün üyeler arası dayanışma, ortak politikalara/hassasiyetlere sahip olma ve bölgede belirleyici olma gibi hedeflerle "terörle mücadele"ye de özel önem atfettiği açıktır. Örgütün yapılanmasına da yansıyan bu durum, dinî köktencilik, ayrılıkçılık ve terörizmle mücadele şeklinde tanımlanmaktadır.

Sıra Sizde 5

Temel olarak orta ve uzun vadede ABD karşısında bir denge/karşı-güç oluşturma amaçlı olduğu düşünülen söz konusu örgütün, RF ve Çin'in yakın çevre ve bölgelerini ABD'nin hegemonik tek-kutuplu dünya anlayışına kaptırmama anlayışıyla hareket ettiği de düşünülmektedir.

Ekonomik ilişkilerden siyasi ve kültürel yakınlaşmaya, ortak tehdit olarak tanımlandığı şekliyle "terörle mücadele"den ortak askerî tatbikatlara kadar geniş bir yelpazede yürütülen ve olgunlaştırılan işbirliği faaliyetleri, RF ve Çin liderliğinde bu grubun bölgesel bazda ortak hareket etme ve hatta müttefiklik ilişkisi kurma iradesini ortaya koymaları anlamına gelmektedir.

ŞİÖ'nün orta vadede küresel siyasette daha etkin bir güç merkezi olabileceğini, en azından bu potansiyeli taşıdığını ve "mücadele merkezi"nin Asya-Pasifik'e kaymasıyla da örgütün gelecekte adından sıklıkla söz ettireceğini ileri süren görüşlere yaygın şekilde rastlanmaktadır.

Sıra Sizde 6

İslam İşbirliği Örgütü'nün amaçları; üye ülkeler arasında dayanışmayı geliştirmek, İslam ülkeleri arasında her alanda işbirliğini güçlendirmek ve uluslararası kuruluşlarda üye ülkeler arasında dayanışmayı sağlamak, ırk ayırımını ve sömürgeciliği ortadan kaldırmak, İslam dünyası için kutsal sayılan mekânlarını korumak için üye ülkeler arasında gerekli işbirliğini sağlamak, Filistin halkının işgalci güçlere karşı verdiği mücadeleyi desteklemek ve Filistin halkının bağımsızlığını kazanmasına yardımda bulunmak, üye ülkeler ile diğer ülkeler arasında işbirliği ve karşılıklı anlayışı geliştirerek dünya barışına ve güvenliğe katkı sağlamaktır. İKÖ, üyelerin ülkelerin eşitliğini, üye ülkelerin birbirilerinin içişlerine karışmamasını, her halkın kendi geleceğini belirleme (self-determinasyon) hakkına sahip olduğunu, üyeler arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümlenmesini, üye ülkelerin birbirilerinin toprak bütünlüğüne, siyasi bağımsızlığına saygı göstermesini ve bu konuda kuvvete başvurulmamasını temel ilke olarak kabul etmektedir.

Sıra Sizde 7

Barış ve güvenliğin sağlanmasında uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak, ekonomik ve sosyal ilişkileri düzenlemek; üyeler ülkeler arasındaki sorunları barışçı yollardan çözmek; üye ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı göstermek; üye ülkelerden birine saldırı veya saldırı tehdidi olması durumunda Konseyin kararı ile diğer üyelerin müdahalesi Arap Ligi'nin temel ilkeleri arasındadır.

Sıra Sizde 8

Arap Ligi (Birliği) bölgesel sorunlara etkili çözümler bulma konusunda başarısız olmuştur. Orta Doğu coğrafyasında pek çok ülkenin çıkarları çakıştığı için bölge ülkeleri ortak hareket etmede başarısız olmuşlardır. Bu noktada bağımsızlıklarını yeni elde etmiş ülkelerin bir devlet geleneğinin olmaması, ülkeler arasında liderlik ve hegemonya yarışının da önemli rolü vardır. Arap ülkeleri 1973'teki petrol ambargosunda nispeten başarılı olmuşlardır. Fakat 1979 Mısır-İsrail Barış Antlaşması, Ürdün'ün İsrail ile gizli olarak görüşmesi ardından 1994 anlaşması, Arap Ligi ülkelerinin Lübnan İç Savaşı'nda inisiyatif almak istememeleri, Irak-İran Savaşı'nda Arap Ligi ülkelerinin ortak hareket edememeleri ve Körfez Savaşlarında alınan farklı tavırlar Arap Ligi için önemli başarısızlıklardır.

Yararlanılan Kaynaklar

Aktaş, Münevver (2009). "Türkiye İslam Konferansı Örgütüne Üye midir?" *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt:11, Sayı 1, <http://web.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/dergimiz/ 11-1/1-%20aktas.pdf >(21.02.2011)

Anna Matveeva ve Antonio Giustozzi, (2008). "The SCO: A Regional Organisation In The Making" Working Papers, Crisis States Research Centre-LSE.

Başlar, Kemal (2001). "The Commonwealth of Independent States: Decayed within a Decade", *Turkish Yearbook of International Relations,* XXXII: 91-125.

Bilge, Suat (1995). "Bağımsız Devletler Topluluğu ve Türkiye", *Avrasya Etüdleri,* 1/4: 63-100.

Brown, Chris ve Kirsten Ainley (2007). *Uluslararası İlişkileri Anlamak,* (Gözden Geçirilmiş 3.Basım), İstanbul: Yayın Odası.

Demir, Abdullah (1998). *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler.* İstanbul: Ötüken.

Doran, Michael (2004). "Egypt: Pan-Arabism in Historical Context", *Diplomacy in the Middle East.* Ed: L.Carl Brown, I.B. Tauris. London and New York.

Hüseynov, Fuad (2003), "Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/2544.pdf> (29.7.2010).

İvanov, İgor (2002). *Novaya Rassiskaya Diplomatiya,* Moskova: Olma Pres.

Karluk, Rıdvan (2007). *Uluslararası Kuruluşlar,* (6. Baskı), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Kembayev, Zhenis (2009). *Legal Aspects of the Regional Integration Processes in the Post-Soviet Area*. Berlin: Springer.

Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ, (2007). 3. B., *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Nauşebayeva, Asem (2001). "21. Yüzyılın Başında BDT'nin Sorunları ve Geleceğe Yönelik Senaryolar", Stratejik Analiz, 9: 41-46.

Özen, Çınar (1995). "Bağımsız Devletler Topluluğu ve Bütünleşme Olgusu", *Yeni Forum,* 16/313: 16-28.

Prajakti Kalra ve Siddharth Saxena (2007) "Shanghai Cooperation Organisation and Prospects of Development in Eurasia Region" *Turkish Policy Quarterly,* Cilt 6, No 2, ss. 95-99.

Purtaş, Fırat (2005). Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu, Ankara: Platin.

Sean L. Yom, (2002). "Power Politics in Central Asia: The Future of the Shanghai Cooperation Organisation", *Harvard Asia Quarterly,* Cilt 6, No 4. s. 48-54.

Yeltsin, Boris (2001). *Geceyarısı Günlükleri* (çev. Ahmet Fethi) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Zagorskiy, A. V. (2000). "Rassiya i SNG", *Vneşnaya Palitika Rassiskay Federatsii 1992-1999,* Moskova, ROSSPEN.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Hükümet dışı uluslararası örgütleri tanımlayabilecek,
- Hükümet dışı uluslararası örgütlerin dış politika üzerindeki etkilerini yorumlayabilecek,
- Uluslararası Af Örgütü'nü tanımlayabilecek,
- İnsan Hakları İzleme Örgütü'nü tanımlayabilecek,
- Yeşil Barış Örgütü'nü tanımlayarak faaliyetlerini açıklayabilecek,
- Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonlarını tanıyacak bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Sivil Toplum Örgütü
- Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar
- Greenpeace
- Hükümet Dışı Örgüt (NGO)
- Ülke Kuralı
- İnsan Hakları İhlalleri
- Gökkuşağı Savaşçısı

İçindekiler

Hükümet Dışı Uluslararası Örgütler

GİRİŞ

Hükümet dışı uluslararası örgütler, devletlerin/kamu gücünün kurduğu, yürüttüğü kurumların dışında ortaya çıkan uluslararası sivil yapılardır. Siyasal, ekonomik, dinî, kültürel, toplumsal birçok alanda kâr amacı gütmeden, uluslararası alanda gönüllü faaliyet göstermek üzere kurulan bu yapıları devletlerden ve onların oluşturduğu uluslararası örgütlerden ayırt etmek için "gönüllü kuruluşlar", "sivil toplum kuruluşları" ve "hükümet dışı kuruluşlar" başta olmak üzere farklı kavramlar kullanılmaktadır. Biz tüm bu kavramları hükümet dışı uluslararası örgütler başlığı altında toplayacağız. Yasal, siyasal, toplumsal, sosyo-psikolojik ve sosyo-politik birçok gerekçeye dayandırılan bu kavram ve tanım farklılığı, aslında biraz da konunun niteliğinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten de söz konusu olan, hem kuruluş gerekçeleri hem de kuruluş, örgütleniş ve çalışma şekilleri itibarıyla "geleneksel" resmî ve/veya siyasi kurumlardan ve yapılardan farklı oluşumlardır. Bu çerçevede, kimileri resmî yapılarla ilgisiz olunduğunu, hatta onlara kısmen alternatif olunduğunu dile getirirken kimileri de mevcut resmî yapılanmalara "karşıtlık" ("anti"lik) çağrışımına pek sıcak yaklaşmamakta ve amacın olsa olsa bir "tamamlayıcılık" olduğunu ima ve/veya ifade etmektedir. Ayrıca, söz konusu olanın mevcut hukuksal yapılar içerisinde faaliyet gösteren ya da göstermek durumunda/zorunda kalan oluşumlar olduğu varsayımından yola çıkarak yine "hukuksal" tanımlama ölçütlerinin esas alınmasının gerektiğini savunan anlayışlara da rastlanmaktadır.

Hükümet dışı uluslararası örgütler başlığı altında, uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk sahasında "resmen" kurulan ve "resmen" faaliyet gösteren "sivil" yapılar ele alınacaktır. Bu açıdan, "sivil" ya da "gönüllü" nitelemesi yetersiz kalabilir. Bu tercih, kimi kurumsal ya da somut durumlarda ciddi bir açıklayıcılık gücü kazanan diğer kavramsal tanımlamaları görmezden gelmeyi de gerektirmemektedir. Kısacası, her ne kadar bundan sonra hükümet dışı uluslararası örgütler kavramı kullanılacaksa da "sivil toplum kuruluşu" ve "gönüllü kuruluşlar" gibi kavramlara da yeri geldiğinde başvurulacaktır. Nihayetinde önemli olan kavramın kendisinden ziyade işaret ettiği ve tanımladığı şey ve bu çerçevede yapılacak anlama faaliyetleridir.

HÜKÜMET DIŞI ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN TANIMI

Uluslararası ilişkiler disiplininin pek çok alanında rastladığımız kadar olmasa da "hükümet dışı uluslararası örgütler"i açıklamak için de çeşitli resmî girişimler ol-

muştur. BM kurucu antlaşmasının 71. maddesinde hükümet dışı örgütler sadece "sivil toplum kuruluşları" şeklinde ismen geçmektedir. Antlaşma, BM'nin ana organlarından olan Ekonomik ve Sosyal Konseyin "uluslararası kamuoyu"yla istişare hâlinde çalışması amacı bağlamında yapılan bu gönderme dışında herhangi bir açıklama getirmemiş, bir tanım verme/yapma yoluna gitmemiştir. BM çerçevesinde hükümet dışı örgütlere ilişkin ilk kararsa bu tür yapılanmalara ilgili konularda danışma ihtiyacının yaygınlaşmasıyla alınmıştır. BM Genel Kurulunun 1996/31 sayılı kararına göre, BM'de danışmanlık statüsü elde etmek isteyen hükümet dışı örgütlerin BM amaç ve ilkelerine uygun hareket etmesi, faaliyet alanında genel kabul görmüş ve temsil niteliğini haiz olması, merkezi ve temsilcisi bulunması yani kurumsal varlık ve süreklilik arz etmesi, devletler/hükümetler arası bir anlaşmayla kurulmamış olması gibi özellikler taşıması gerekmektedir. Bu koşullar çerçevesinde yapılan tanımlama, BM'nin uluslararası düzeyde sahip olduğu meşruiyet (ya da küresel siyasetteki etkisi) nedeniyle genelde kuşatıcı ya da en azından göz ardı edilemez bulunmaktadır.

Benzer şekilde, Avrupa Konseyi (AK) de 1986'da hazırladığı ve aslında sadece 10 devletin ve sadece iç hukuklarında etki kazandırmak üzere taraf olduğu 24 Sayılı Sözleşme'de çeşitli ölçütlerden bahsetmiştir. BM'dekine benzer bir mantıkla Sözleşme şartlarının uygulanacağı hükümet dışı örgütleri işaret ederken yani AK açısından ve AK platformunda geçerli olacak şekilde sıralanan ölçütlere göre, kâr amacı gütmeme/gönüllülük, uluslararası yarar gütme, taraf bir devlet iç hukukuna uygun kurulma, en az iki devlette faaliyet gösterme ve taraf devletlerden birinde merkezî olma ölçütlerinin karşılanması gerekmektedir. AK, bunun dışında, 2001-2002 döneminde de çeşitli resmî çalışmalar yapmış ve çeşitli "temel ilkeler" belirlemiştir. Bu çerçevede örneğin, siyasi partilerin kapsam dışı olduğu belirtilmiş, tüzel kişiliğin şart olmadığı vurgulanmış ve faaliyetlerden elde edilen kazancın yine faaliyetlerde kullanılabileceği ama üyelere dağıtılamayacağı not edilmiştir.

BM'ye göre devletlerarası anlaşmalarla kurulmamış, bütün uluslararası örgütler "hükümet dışı örgüt" olarak kabul edilir.

BM ve AK'nin söz konusu kararları, hükümet dışı uluslararası örgütlerin faaliyetlerine resmiyet, meşruiyet ve tanınırlık kazandırmaktadır. Öte yandan, devletler ve devletlerarası uluslararası örgütler de kendi etki alanlarındaki faaliyet sahasına katılacak hükümet dışı örgütleri tanımlamak, sınırlamak ve akredite etmek için bu tanımlama girişimlerini desteklemiştir. Sayıca az olan bu girişimlerin kavram/tanım konusundaki önerilerinin tam anlamıyla kabul görmüş olduğunu söylemek de pek yerinde olmayacaktır. Öyle ki, günlük kullanımdan isim seçimine, resmî kayıtlardan faaliyet alanlarına kadar bu kapsamda değerlendirilen oluşumların farklı farklı tanımları/kavramları (örgüt, fon, teşkilat, birlik, dernek vb.) tercih ettiği gözlenmektedir.

O nedenle burada da yapılacağı gibi, vurguyu tanım ya da kavramdan ziyade ölçüt ve gerekçeye yapmak daha makul gözükmektedir. Ama hemen vurgulamakta yarar var: Büyük ölçüde üzerinde uzlaşılan birçok ölçüt de farklı dünya görüşlerine tekabül edebilmekte ve bu nedenle de aşağıda yeri geldikçe yapılmaya çalışılacağı gibi tartışmaya değer görülmektedir.

Hükümet dışı örgütleri tanımlamak için en sık başvurulan ölçütler arasında, "kâr amacı gütmeme/gönüllülük" ve "uluslararası (toplumsal) yarar gütme" bulunmaktadır.

*Kâr amacı gütmeme/gönüllülük ölçütü*ne göre, bir oluşumun hükümet dışı örgüt olabilmesi için özel/ticari şirketlerden farklı olarak faaliyetlerini herhangi bir maddi beklenti olmadan yürütmesi gerekmektedir. Burada vurgu yapılan, üyelere/çalışanlara "kâr payı dağıtmama" larıdır. Öte yandan, genelde faaliyet göstere-

bilmek için her durumda ekonomik kaynaklara ihtiyaç duyulduğu ve bunu karşılamanın bireysel katkılar, bağışlar ve aidatlarla mümkün olmadığı vurgulanmakta ve yine üyelere dağıtılmamak ve diğer faaliyetlerde kullanılmak kaydıyla kazanç/kâr getirici faaliyetlerin temel ilkeye halel getirmediği söylenmektedir.

Kâr amacı gütmeme/gönüllülük ölçütü konusunda kimisi oldukça ciddi bazı eleştiriler getirilmektedir. Bir görüşe göre, hükümet dışı örgütlerin özellikle vakıflardan, şirketlerden ve hatta resmî organlardan aldıkları bağışlar üzerine dikkatlice düşünmek gerekmektedir. Zira özellikle insan hakları ve çevre sorunları gibi konularda alınacak tavırlarda bir çıkar çatışması anlamına gelebilecek ve ilgili oluşumun ekonomik, siyasi ve ideolojik duruşunu etkileyebilecek bu tür katkıların daha tanım aşamasından başlayarak bir "sorun" potansiyeli taşıdığı dile getirilmektedir. Yine, özellikle adil ticaret (*fair trade*) olarak bilinen ve ürünlerin üreticiden doğrudan tüketiciye ulaştırılması anlamına gelen alanda faaliyet gösteren kuruluşlarla yardım kuruluşlarının "ister istemez" bir ekonomik faaliyette bulundukları ve çalıştırılan (sınırlı sayıda da olsa) profesyonel personelin ücretleri dâhil kimi sabit/rutin giderlerin bu yolla elde edilen gelirlerden ödendiği yönünde itirazlar da yapılmaktadır.

Gerçekten de her ne kadar büyük ölçüde gönüllülerden oluşsa da özellikle küresel faaliyet gösteren ve birçok ülkede şubesi olan örgütlerin sabit giderleri arasında bina, kırtasiye, iletişim vb. masraflar kadar profesyonel personel giderleri de bulunmaktadır. Bunların bağışlar ya da kimi faaliyetlerden elde edilen açıklanabilir paylardan karşılanması bir yere kadar kabul edilebilir bulunmakta, ancak bu durumda da birinci itiraz gündeme gelmekte ve gelirlerin ya da bağışların izlenen politikaları etkileme potansiyeli anlamında "etik" ve "siyasi" boyutları tartışılmaktadır. Tüm bunları ilgilendirir bir şekilde getirilen genel bir eleştiriyse, en genel anlamıyla hükümet dışı örgütlerin faaliyetlerinin ve faaliyet gösterdikleri alanların ekonomik büyüklüklerinin bu alanı neredeyse bir "sektör" olarak adlandırmaya zemin teşkil eder boyutlara ulaştığı yönündedir. Ekonomik değişkenlerin bu kadar merkezî bir konumda olduğu faaliyetler sahasını gönüllülük/kâr amacı gütmeme ilkesi/ölçütü üzerinden tanımlamanın artık neredeyse olanaksız olduğu vurgulanmaktadır.

Kâr amacı gütmeyen hükümet dışı uluslararası örgütlerin temel özellikleri nelerdir?

SIRA SİZDE 1

Uluslararası (toplumsal) yarar gütme ölçütü: Tüm "uluslararası toplum"un ve özellikle de geleneksel olarak devletler arası ilişkiler alanının birçok açıdan dışarıda bıraktığı toplumlar arası ve ötesi örgütlenmeleri ve insanların genel yararını gütme şeklinde tanımlanabilecek bu ölçüt, beraberinde birçok tartışmayı da getirmektedir. Kavramda yer alan her bir kelime (örneğin, "toplum", "uluslararası toplum" ve "(genel) yarar") tartışmaya açıktır. Kimi oluşumların sadece bu ölçüt üzerinden "hükümet dışı örgüt" olmadığını ya da olduğunu ileri süren ya da bu anlamda çeşitli sınıflandırmalar yapan oldukça ciddi tartışmalar ve görüşler bulunmaktadır.

Örneğin, hükümetler tarafından toplumdan ziyade hükümetin çıkarlarına hizmet etmek için "gerçek" hükümet dışı örgütlere karşı kurulduğu gerekçesiyle kimi oluşumlar GONGO (goverment-organised NGOs) olarak adlandırılmaktadır. Yine dinî oluşumların cemaatlerinin dar çıkarlarını gerçekleştirme amacıyla kurduğu savlanan kuruluşlar RINGO (religious-oriented NGOs), iş çevreleri/sermaye tarafından kurulan/desteklenen örgütler de BINGO (business-oriented NGOs) olarak adlandırılabilmektedir. Kısacası, kimi STK'ların geniş toplumsal kesimlerin değil de belli bir

kesimin çıkarlarını desteklemek için kurulduğu, oysa toplumların ve hatta tüm insanların (insanlığın?) yararına çalışmayan yapılanmaların olsa olsa lobi/baskı faaliyeti ve hatta ticari faaliyet de yürütebilen "çıkar grupları" olduğu ileri sürülmektedir. Tersinden okursak, açıkça söylenmese de ("gerçek") hükümet dışı örgütler bu gibi arazlardan azâde kabul edilmekte ve dolayısıyla da sıfatsız, nitelemesiz "hükümet dışı örgüt", "sivil toplum örgütü" gibi isimlerle ayrıştırılmaktadır.

Aslında toplumsal her konuda olduğu gibi bu konuda da ulaşılacak yargılar ve bu yolda benimsenecek her türlü ölçüt, her durumda "subjektif" olmaya mahkûmdur. Zira "insanlık", "toplum", "toplumsal fayda" gibi kavramlar birçok değişkene göre içeriği farklı doldurulabilecek kavramlardır. Hem bu sadece genelin/çoğunluğun "toplumsal yarar" olarak tanımladığı ama belli bir öncelik/önem sırasına koyduğu konular için söz konusu değildir; genelin/çoğunluğun bırakın "toplumsal yarar" olarak görmeyi "toplumsal zarar" hatta "organize suç" olarak kodladığı konular bile taşıyıcıları tarafından pekâlâ "toplumsal yarar" olarak nitelenebilmektedir. Burada kastedilen toplumsal değerlerin hiç olmadığı veya olamayacağı şeklinde bir belirsizlik, bilinemezlik, subjektiflik vurgusu, kurgusu, övgüsü ya da çağrısı değildir. Tersine, söylenmek istenen her türlü tanımlama çabasında odağa "amaç"ın konmasının bizi fazla uzağa götürmeyeceği, götüremeyeceğidir.

Öte yandan, eğer vurgulanmak istenen "daha geniş toplumsal kesimlerin çıkarını ve/veya yararını gözetmek" ise bu durumda da tartışmanın ekseni kaymakla birlikte sorunlar bitmemektedir. Zira bu tür itirazların kabul edilmesi durumunda da itirazlar giderilememektedir. Nitekim ilgili kuruluşların kendilerinin ve gönüllülerinin iyi niyeti veri olarak kabul edilse bile ortada tartışmaya değer başka ilgili sorunlar bulunmaktadır. Birincisi, kendi bağlamlarında daha derin eleştirileri hak etmekle birlikte "resmî" kuruluşların ve özellikle de siyasi oluşumların nihayetinde bir dışsal/kamusal hesap verme mekanizmasına tabii olduğu konusudur. Gerçekten de örneğin seçimler başta olmak üzere denetim vb. yollarla bir dışsal/kamusal hesap verme mekanizması hükümet dışı örgütler için neredeyse hiç geçerli değildir. Tabii ki burada söylenmek istenen hükümet dışı örgütlerin tümüyle denetimsiz bir alan oldukları değildir. Tersine, bu tür gönüllü hareketlerin kendilerini hesap verme bağlamında belirli (özellikle iç) süzgeçlerden geçirmesi belki de işin doğası gereğidir. Ki, çoğu durumda olan da budur. Ancak, bu tür örgütlerin nihayetinde resmî kurumlara alternatif ve hatta onları denetlemek veya frenlemek amacıyla kurulmuş olduğu ve hareket ettiği gerçeği kendileri açısından hesap verme meselesini geri plana atma anlamına gelir şekilde değerlendirilmemelidir. Öyleyse "başarı", "etkinlik", "etkililik" gibi ölçütlerin bu anlamda daha ön plana çıkması da bizi sorulan soru açısından çok ileri taşımayacaktır. Burada kastedilen neo-liberal dönemin şeffaflık ve hesap verilebilirlik gibi küresel-resmî ölçütleri değil, yararını, hak ve çıkarlarını savunduklarını söyledikleri geniş toplumsal kesimlere ve üyelerine karşı "açıklama/anlatma" sorumluluğudur.

Ayrıca, kimi eleştiriler de, hükümet dışı örgütlerin tümüyle değilse de yabancılaşma, kendisi için var olma/büyüme gibi noktalarda eleştirdikleri resmî-kamusal yapılanmalara benzeme riski taşıdığına dikkat çekmektedir. Bu tür eleştirilerin, özellikle de hükümet dışı örgütlerin kendi varlıklarını idame ettirme refleksiyle davranabilecekleri gerçeğini hatırlatması açısından göz ardı edilmemesi yerinde olacaktır.

Daha da önemlisi, bu tür yapılanmaların hesap verebilirlik ilkesiyle doğrudan bağlantılı bir şekilde ele alınabilecek "temsil gücü"yle ilgili de ciddi eleştiriler bulunmaktadır. Buna göre, ilgili yasal mevzuatın asgari koşullarını karşılayarak yani

görece çok az sayıda insanın katılımıyla kurulan bir hükümet dışı örgütün özellikle medya üzerinden yani medyayla bağlantıları sayesinde (halkla ilişkiler) "cürümünden fazla" etki doğurabilmesi de pekâlâ mümkündür. Elbette az üyeye sahip olma ya da ilişkiler ağı (network) tek başlarına "toplumsal yarar" ve "toplumsal temsil" bağlamında bir eleştiri getirmeye yeterli değildir. Hatta tüm mesele resmî kanallar dışında faaliyet göstermek olduğuna göre, özellikle az üyeye sahip olma sırasında bu amaca en iyi hizmet etmenin yolu da olabilir. Ancak bu tür eleştirileri toplumsal meselelere aktif katılım ve bu çerçevede yatay örgütlenmenin bir gereği olmanın ötesine taşıyıp resmî yapılar için getirilen eleştirileri tersinden üretir bir şekilde genel/ulusal/toplumsal/küresel çıkara yönelik olarak kodlamak da hiçbir şey değilse de çelişki olacaktır. Bu durumun en önemli riski de odaklanılan konu itibarıyla geniş toplumsal kesimler nezdinde veya genele "makul/haklı" gelen öneriler bağlamında bile bir "vicdani tekel" yaratma riskidir. Gerçekten de özellikle de çalışmalarıyla ciddi saygınlık kazanmış kuruluşların yoğunlaştıkları sorunlarda aldığı ilkesel ya da somut pozisyonlar, aynı düşünce/tavır dünyasında bile tartışmanın, düşünmenin, eylemenin önünü tıkar bir duruma neden olma riski taşımaktadır.

Mevcut görüşün/tutumun ola ki aynı yönde daha da derinleştirilmesi veya genişletilmesi imkânı anlamına da gelebilecek alternatif seslerin zamanla gündeme getirilemez olması, hem düşünce tembelliği hem de düşünce kıtlığı anlamına gelecektir. Bu durum ise en azından hükümet dışı örgütün bir otorite olarak dolaşıma soktuğu görüşün toplumsal temsilini ve/veya meşruiyetini olumsuz yönde etkileyecektir. Kaldı ki, örgütlerin kendilerinin de "ahlakçılık" yapar duruma düşmesi yerine göre çok uzak bir ihtimal de olmayabilir. Zira çeşitli konularda toplumsal önermeler yapmak gibi son derece meşru, makul ve hatta saygıdeğer tutumların ahlakçılık gibi bir anlamda totaliter bir yola açık kapı bırakması bile -özellikle de yola çıkış amaçları hatırlandığında- yeterince sorunludur.

Sivil toplum kuruluşlarının, mevcut düzenin açıklarını kapatarak kendisini idame ettirmesi için yönlendiren, bu anlamda da toplumun "gazını alma" işlevi gören ve "halka dayalı alternatifler" olmaktan ziyade "neo-liberalizmin araçları" olarak faaliyet gösteren yapılanmalar olduğu yönünde eleştiriler getirilmektedir.

Hükümet dışı örgütlerin sonuç alma kapasitesi açısından değerlendirilmesi gerektiği yönünde görüşler de yaygındır. Buna göre, esas mesele bu tür örgütlerin ilgilendikleri, yoğunlaştıkları alanlar ve bu bağlamda gerek somut değişiklik sağlama gerekse toplumsal farkındalık/bilinç yaratma anlamındaki etkileri ve etkileme kapasiteleridir. Yukarıda ele alınan ve genellikle liberal-demokratik sistem/yapı içi eleştiriler şeklinde nitelenebilecek eleştirilerden farklı bir çıkış noktası olan bu yaklaşımlara göre, hükümet dışı örgütlerin genel/yapısal/sistemik sorunları da bulunmaktadır. Eleştirinin ötesine geçen bu itirazlara göre, hükümet dışı örgütler, işlevleri itibarıyla "mevcut dünya düzeni"ni meşrulaştırma araçlarıdır. Örneğin kimi çevreci akımlardan gelen ve asıl kirletici olanlara yönelmekten ziyade bireylere yönelik yapılan çevreci hayat tarzı çağrılarına bu bağlamda dikkat çekilmektedir. Buna göre, aslında çözüm olmayan önlemlerin maliyetini de bireye/tüketiciye ödeten yaklaşımların ifa ettiği işlev, çevresel tahribatın önlenmesinden/giderilmesinden ziyade bu hassasiyeti (krizi) piyasa adına fırsata çevirmek ve mevcut kalkınma anlayışını sorgulama dışı tutarak yeniden üretmektedir.

HÜKÜMET DIŞI ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN ULUSLARARASI POLİTİKADAKİ YERİ

Uluslararası ilişkiler, genelde devletler ve özelikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de yoğun şekilde devletler tarafından kendi aralarında kurulan uluslararası örgütler aracılığıyla yürütülmektedir. Bu durum, özellikle bağlayıcı kararlar alma ve bunları uygulama anlamında geçerlidir. Öte yandan, devletlerin ve uluslararası

örgütlerin yapmadığı, yapamadığı ya da yetişemediği alanlarda faaliyet gösterme amacıyla yola çıkan ve/veya kendilerini böyle tanımlayan hükümet dışı kuruluşların da zamanla bu sisteme bir şekilde dâhil olmaya başladığını görmekteyiz. Gerçekten de özellikle insan hakları ve çevre sorunları konusunda faaliyet gösteren birçok hükümet dışı örgütün başta Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Afrika Birliği, Amerikan Devletler Örgütü, İslam İşbirliği Örgütü, Arap Birliği vb. birçok uluslararası örgütte daimi ya da ad hoc danışmanlık hatta gözlemci statüsü elde ettiğini görmekteyiz. İlgili örgütlerin ilgili organları nezdinde genel ya da konu esasında söz sahibi olan hükümet dışı örgütlerin, hükümetler-arası konferanslar da dahil olmak üzere birçok zeminde birçok konunun gündeme gelmesinde, ya da ilgili kararların oluşturulmasında oy vermeksizin pay sahibi olmasının ciddi bir katkı olduğu yadsınamaz. Bağlayıcı karar alma aşamasına (oy sahibi olarak) aktif katılım şeklinde cereyan etmese de bu işlevin ister radikal eleştiriler getirenlerin isterse de lehte görüşlerin dikkat çektiği anlamda alınan kararlara göre ce daha fazla meşruiyet sağlayacağıysa açıktır.

Hükümet dışı örgütlerin temel faaliyet alanları arasında sayılabilecek çevre, insan hakları, kültürel değerlerin korunması gibi konuların küresel nitelikte olması bu örgütlerin de küreselleşmesi sonucunu doğurmuştur.

Gerçekten de hükümet dışı uluslararası örgütlerin uluslararası politikada oynadığı rol, en ciddi muhaliflerinin bile göz ardı edemeyeceği, görmezden gelemeyeceği önemli bir gelişmedir. Bu açıdan bakıldığında, hükümet dışı örgütler uluslararası politikanın bir gerçeğidir. Bu nedenle "uluslararası ilişkiler" kavramı da yerini "dünya politikası", "küresel politika" gibi kavramlara bırakmaktadır. Bunun en azından aktör çeşitliliği ve bunun getireceği disipliner açılımlarla birlikte söz konusu sahanın dönüşmesine -tüm olumlu ve olumsuz etkileriyle- çoktan kapıyı araladığı rahatlıkla söylenebilir. Bu açıklamalardan sonra uluslararası politikada öne çıkan bazı hükümet dışı uluslararası örgütleri ele alabiliriz.

Hükümet dışı örgütler birçok uluslararası örgütte görüş bildirme, gündem yaratma ve danışma işlevi görmektedir.

SIRA SİZDE 2

Hükümet dışı uluslararası örgütler, uluslararası politikayı hangi kanallardan etkileyebilmektedir?

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ

28 Mayıs 1961'de The Observer'da Peter Benenson imzasıyla yayınlanan "The Forgotten Prisoners" makalesiyle başladığı kabul edilen bir süreçle kurulan Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) (Amnesty International), bugün hem ulaştığı kapsama alanı, hem etkinliği hem de tanınırlığı ve bilinirliği açısından en önde gelen hükümet dışı örgütlerdendir. UAÖ, bir yandan sömürge altındaki devletlerin bağımsızlaştığı ve Bağlantısızlar Hareketi'nde somutlaştığı üzere üçüncü dünyacı akımların güçlendiği, diğer yandan da insan hakları alanında uluslararası düzeyde yoğunlaşan tartışmalar çerçevesinde mevcut devlet sisteminin farklı bakış açılarıyla eleştirildiği dönemde kurulmuştur.

Genel olarak insan hakları alanında faaliyet gösteren UAÖ, söz konusu makalenin adından da anlaşılacağı üzere, ilkin fikir, düşünce ve ifade özgürlüğü kapsamında kovuşturmaya uğrayan ve özgürlüğü kısıtlananların haklarını savunmak amacıyla yola çıktı. "Fikir suçluları"nın mahkûmiyetlerinin son bulması ve serbest bırakılmaları yönünde ilerletilen kampanyalarla elde edilen başarılar ve artan destekle de zamanla diğer insan hakları ihlalleriyle de ilgilenme şeklinde sürdürüldü. "Karanlığa küfredeceğine bir mum da sen yak" anlayışından esinlenerek ve fakat

mevcut sorunlara, engellere ve mahkûmiyetlere de dikkat çekerek dikenli telle çevrilmiş bir mum şeklinde bir amblem benimseyen UAÖ, günümüzde kendi temel misyonunu şöyle sıralamaktadır:

- Kadınların, çocukların, azınlıkların ve yerel halkların hakları,
- İşkenceye son verme,
- İdam cezasının kaldırılması,
- Fikir mahkûmlarının, sığınmacıların ve göçmenlerin sorunları ve hakları,
- Siyasi suçluların hakları,
- İnsan onurunun korunması.

UAÖ, bu çerçevede, işkence ve kötü muameleye son verilmesi, idam cezasının kaldırılması, şiddette başvurmamış tüm siyasi mahkûmların serbest bırakılması, kadınlara karşı şiddetin ve ayrımcılığın durdurulması, yoksul ve yoksunların hakları ve onurunun gözetilmesi, göçmenlerin ve sığınmacıların haklarının korunması, küresel silah ticaretinin düzenlenmesi ve terörle mücadelenin adaletten ayrılmadan yürütülmesi, nefret söylemi hariç ifade özgürlüğünün sağlanması gibi konularda aktif kampanyalar yürütmekte, çeşitli hükümetler ve uluslararası örgütler nezdinde baskı ve lobi faaliyetleri yapmaktadır. 1977'de Nobel Barış Ödülü, 1978'de de BM İnsan Hakları Ödülü alan UAÖ, genel olarak da en etkin, bilinen ve saygın hükümet dışı kuruluşlar arasında sayılmaktadır. Ayrıca çeşitli uluslararası örgütler, resmî konferanslar gibi platformlarda danışmanlık/gözlemci statüsü de elde etmiş durumdadır.

Uluslararası Af Örgütü, insan haklarına saygı gösterilmesi ve bu hakların korunması konusunda çalışan insanların oluşturduğu uluslararası alanda tanınan küresel bir harekettir. Vizyonu, her insanın İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi tarafından kabul edilen insan haklarına ve diğer tüm uluslararası insan hakları standartlarına erişebilmesini sağlamaktır.

Uluslararası Af Örgütü "karanlığa küfredeceğine bir mum da sen yak" anlayışından esinlenerek ve fakat mevcut sorunlara, engellere ve mahkûmiyetlere de dikkat çekerek dikenli telle çevrilmiş bir mum şeklinde bir amblem benimsemiştir.

Uluslararası Af Örgütü ilgili bilgilere http//www.amnesty.org.tr adresinden ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

Uluslararası Af Örgütü'nün faaliyet amaçları nelerdir?

SIRA SİZDE 3

Örgütlenme

Her hükümet dışı örgütte olduğu gibi resmî yapılanmalardan farklı olarak görece esnek ve yatay olarak örgütlenen UAÖ'nün en üst düzey yönetim organı, *Uluslararası Konsey*'dir. Örgütün merkezînin bulunduğu Londra'da faaliyet gösteren ve şubelerin ve alt-birimlerin üyeleri oranında önerdiği adaylardan oluşan Uluslararası Konsey'de örgüt dışından da katılımcılar yer alabilmekte ancak oy verme hakkı sadece UAÖ üyelerine ait sayılmaktadır. İki yılda bir toplanan Konsey, hem genel siyasayı ve politikaları belirlemekte hem de bir anlamda iç denetim yapmaktadır.

Bunun dışında, Uluslararası Konsey tarafından seçilen 8 üye ve Mali İşler Sorumlusu'ndan oluşan ve yılda bir kez toplanan *Uluslararası Yürütme Komitesi* de bulunmaktadır. Komite'nin ana amacı, tüm faaliyetlerin UAÖ'nün statüsüne, ilkelerine ve Uluslararası Konsey tarafından belirlenen genel politikalara uygun bir şekilde yürütülmesini gözetlemek, denetlemek ve sağlamak olarak belirlenmiştir.

Örgütün sürekliliğini ve devamlılığını (ve hatta bir adresi olabilmesini), kısacası bir örgüt (tüzel kişilik) olabilmesini sağlayan kilit organ olan *Sekretarya* ise Uluslararası Konsey ve Uluslararası Yürütme Komitesi'nin günlük rutin işlerini takip etmek ve gerçekleştirmekle görevlidir. Genel Sekreter'in başkanlığında yaklaşık 500 profesyonel personelin çalıştığı Sekretarya, Londra'da(n) yürüttüğü çalışmalar çerçevesinde çeşitli kampanyalar, projeler, programlar, araştırmalarla lobi faaliyetlerini fiilen yürütmekte ve yönlendirmektedir.

Uluslararası Af Örgütü, 1977'de Nobel Barış Ödülü, 1978'de BM İnsan Hakları Ödülü'nü almıştır. UAÖ, genel olarak etkin, bilinen ve saygın hükümet dışı kuruluşlar arasında sayılmaktadır. Ayrıca çeşitli uluslararası örgütler, resmî konferanslar gibi platformlarda danışmanlık/gözlemci statüsü de elde etmiş durumdadır.

Her ne kadar kampanyalar, eğitim programları, projeler vb. saha çalışmalarının önemli bir kısmı büyük ölçüde gönüllüler tarafından yürütülse de özellikle merkez büroda ve BM gibi büyük uluslararası örgütler nezdinde çalışmakta olan profesyonellerin maaşları ve saha harcamaları dâhil tüm rutin harcamalar, UAÖ'nün büyük ölçüde bağışlardan oluşan bütçesinden karşılanmaktadır. UAÖ, dünyanın her yerinden bireysel bağışçılarından kaynaklanan gelirleri dışında yıllık raporları dâhil kendi yayınlarıyla çeşitli ürünlerin satışından da gelir elde etmektedir.

Resmî İnternet sayfalarındaki bilgilere göre 150'nin üzerinde ülkeden yaklaşık 2.8 milyon gönüllüsü, destekçisi ve abonesi olan UAÖ'nün, 80 ülkede de büroları bulunmaktadır. Üye sayılarına ve büyüklüklerine göre 52'si şube (*section*), "şube olma yolundaki" diğerleri de yapı (*structure*) olarak anılan bu büroların her biri, UAÖ'nün statüsü, temel ilkeleri, amaçları ve hedefleri doğrultusunda çalışmak üzere kendi özerk örgütlenmesini yapabilmektedir.

Ülke Kuralı

UAÖ'nün kendisini benzer birçok hükümet dışı örgütten de ayıran en önemli çalışma ilkesi, "ülke kuralı"dır (*Work on Own Country Rule - WOOC*). Bu kurala göre, örgüt temsilcilikleri bulundukları ülkede hak ihlaline uğrayanlarla ilgili raporlama yapamamaktadır. İnsan hakları mücadelesinin "millî" değil "uluslararası" bir sorumluluk olduğundan hareketle getirilen ve idam cezası ve göçmenlerin durumu konusunda istisnası olan bu kuralın iki temel amacı olduğu söylenmektedir: Yürütülen faaliyetlerin tarafsızlığını teminat altına almak ya da bu manada örgüt içine ve/veya dışına teminat vermek ve üyelerle gönüllü-profesyonel tüm çalışanların herhangi bir baskı olmadan çalışmasını garanti altına almak.

Öte yandan, UAÖ'nün internet sayfasında ve diğer ilgili platformlarda hemen vurguladığı gibi ülke kuralı, çalışanların ve örgütlerin kendi ülkelerinde insan hakları konusunda farkındalığı artırma, aktivistleri destekleme, insan hakları konusunda genel faaliyetlerde bulunma vb. çalışmalara bir engel teşkil etmemektedir. Bu durum, hemen yukarıda belirtildiği gibi, özellikle de idam cezasına çarptırılanlar ve göçmenler konusunda geçerli olarak kabul edilmektedir.

Uluslararası Af Örgütü'ne Yönelik Eleştiriler

Genel olarak hükümet dışı örgütlere yöneltilen eleştiriler bir yana, UAÖ'ye çeşitli devletlerden gelen eleştiriler bulunmaktadır. "Batılı" devletlerin sol/sosyalist/Marksist kökenleri olduğu gerekçesine dayanan itirazları, UAÖ'nün ABD ve İsrail başta olmak üzere Batılı devletlerin dış politika uygulamalarına, askeri-sivil müdahalelerine ve bu bağlamda ortaya çıkan insan hakları ihlallerine oransal olarak daha fazla eğildiği noktasında yoğunlaşmaktadır. Buna göre, demokratik sistemleri gereği ihlal iddialarının gündeme gelmesine karşı baskıcı ve sansürcü bir anlayış sergilemediği için, "açık toplumlar" olan Batılı devletlerin en küçük ihlalleri bile etkin ifade ve şikâyet mekanizmalarıyla hemen gündeme gelebilmekte (ve böylece aslında hemen etkin çözümler de üretilebilmekte), buysa sanki Batılı devletler daha çok/ciddi sayıda ihlal yapıyormuş gibi bir durum ortaya çıkarmaktadır. Oysa özellikle de "kapalı toplumlar"da çok daha fazla ve yaygın olan ihlallerin bu kadar kolay gündeme gelmemesi, sanki ortada oransal olarak farklı bir durum varmış izlenimi yaratmaktadır. UAÖ'nün yıllık raporlarında ve diğer uygulamalarıyla açıklamalarında bu durumu göz önüne almaması ve buna uygun bir dil ve yöntem kullanmaması da ortaya "haksız", "adilane olmayan" bir durum çıkarmaktadır. Öte yandan, Batılı devletlerden gelen bu itirazların anlamsız olduğunu, tüm ihlallerin

gündeme getirildiğini ve UAÖ'nün Batı dışı dünyada -ve/veya en azından aktivistler nezdinde- görece saygın bir imaja sahip olmasının tam da bu duruşundan kaynaklandığını dile getirenler de bulunmaktadır.

Öte yandan, UAÖ'nün Batılı devletlerin ve özellikle de ABD ile İngiltere'nin dış politika önceliklerine ve uygulamalarına paralel hareket ettiği ve insan hakları ihlalleriyle ilgili çalışmalarını bu çerçevede belirlediği yönünde eleştiriler de getirilmektedir. Buna göre, Batı'da hem de tam üçüncü dünya bağımsızlaşırken ortaya çıkan, merkezî Batı'da olan, bağışçılarının önemli bir kısmı Batılı olan ve Batılı devletlerle yakın çalışmalar yapan UAÖ'nün başka türlü değerlendirilmesi de mümkün değildir. Bu bağlamda, örgütün Batılı devletlere ve müttefiklerine insan hakları ihlalleri konusunda daha "anlayışlı" yaklaştığını ve yoğun ihlallerin istikrar-barış vb. ilkeler ön plana çıkarılarak geçiştirilmesi politikalarına payanda olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır.

"Batı"ya bakış/yaklaşım konusunda getirilen bu iki-yanlı eleştiriler bir yana, bazı devletler de UAÖ'yü "güvenlik-insan hakları dengesi"ni iyi okuyamamakla eleştirmektedir. Buna göre, devletlerin vatandaşlarının haklarını korumak için gerekli önlemleri alma görevinin olduğu ve bunun da insan hakları anlayışının bir parçası olduğu görmezden gelinmekte ve "dengesiz" ve "gerçekçi olmayan" eleştiriler yapılmaktadır. Bu anlayış, üstü kapalı bir şekilde de olsa müttefiklerini kaybetmeme önceliğiyle davranan Batılı devletlere de atfedilebilmektedir.

Yine bazı devletler de insan haklarına ve insan hakları örgütlerine genel yaklaşımları çerçevesinde evrensel insan hakları kategorileri konusunda itirazlar dile getirmekte ve kültürel/yerel değerlere ve anlayışlara dikkat edilmediği eleştirisini yapmaktadır. Her ne kadar genelde "Doğu" daha doğrusu "Batılı olmayan" devletlere atıfla anlaşılsa daha doğrusu kodlanıverse de, bu yaklaşıma aslında "Batı" içinde de rastlanabilmektedir. Bu bağlamda özellikle de Katolik Kilisesi ve Vatikan'ın sıkça gündeme getirdiği kürtaj, eşcinsellik vb. konularda insan hakları söyleminin içi boş evrensel değerler olarak dayatıldığı yönündeki eleştirilere dikkat çekilebilir.

Genelde insan hakları örgütlerini özelde de UAÖ'yü seçici, ön yargılı, tek-yanlı ve "anlayışsız" davranmakla eleştiren bu genel iddialar bir yana, UAÖ'nün özellikle 11 Eylül sonrası dünyada yaşanan kimi kritik gelişmelerde aldığı tavır da olumlu ve olumsuz anlamlarda tartışma konusu olmuştur. Guantanamo uygulamalarını sert şekilde eleştiren ve bunları günümüzün Gulag Kampları olarak niteleyen UAÖ, Danimarka'da patlak veren ve birçok Avrupalı siyasetçi tarafından "ifade özgürlüğü" kapsamında değerlendirilen "karikatür krizi" konusunda da farklı bir tutum almış ve "nefret söylemi niteliğindeki eylemlerin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyeceğini" açıklamıştır.

Yukarıda değinilen açık-kapalı toplum temalı eleştirilerden farklı olarak mevcut koşulları, yani "terörle mücadele sırasında hukuk-devleti anlayışı çerçevesinde kalmak kaydıyla kaçınılmaz olarak başvurulan yöntemleri" anlamamakla ve ifade özgürlüğünü tek taraflı olarak gündeme getiren hoşgörüsüz akımların haklarını savunmakla itham edilen UAÖ'nün eleştiri aldığı bir diğer konu da Filistin sorunu konusundaki tutumu olmuştur. Özellikle 2008-2009 kışında İsrail'in Gazze müdahalesi sonrasında hem İsrail devletinin hem de HAMAS'ın çeşitli uygulamalarını insan hakları perspektifinden eleştiren UAÖ, kimileri açısından saygınlığını bir kere daha ispatlamışken, iki tarafta da kaşların kalkmasına neden olmuştur. Genel olarak bakıldığında kaş kaldıran taraflardan birisi Guantanamo ve karikatür krizi sırasında UAÖ'nün "saygın ve onurlu" bir duruş benimsediğini açıklayanlarken, diğeri de kadın hakları, ifade özgürlüğü vb. konularda getirilen eleştirileri kendi politikalarını desteklediği ölçüde sahiplenen, kanıt olarak kullananlar olmuştur.

İNSAN HAKLARI İZLEME ÖRGÜTÜ

İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch: HRW), 1978'den itibaren kurulan bir dizi insan hakları örgütünün 1988'de tek bir şemsiye altında toplanmasıyla oluşturulmuştur. Helsinki Nihai Senedi'nin 1975'te yayınlanmasını takiben özellikle Doğu Bloku devletlerindeki insan hakları ihlallerini gündeme getirmek, bu devletlerin Helsinki'de uzlaşılan ilke ve kurallara ne ölçüde uyduğunu izlemek ve bu çerçevede onlar üzerinde siyasi baskı oluşturmak amacıyla 1978'de kurulan Helsinki Watch, örgütün ilk nüvesini oluşturmaktadır. Bölgelerindeki insan hakları uygulamalarını izlemek için 1981'de kurulan Americas Watch, 1985'te kurulan Asia Watch, 1988'de kurulan Africa Watch ve 1989'da kurulan Middle East Watch, örgütün temel bileşenlerini oluşturmaktadır.

Kuruluş dönemleri ve süreçleri itibarıyla ABD'nin insan haklarını bir aktif dış politika meselesi/aracı olarak görmeye başlamasına (olumlu ve olumsuz manada) paralelliğine hep dikkat çekilen İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün merkezi, New York'ta bulunmaktadır. Berlin, Brüksel, Chicago, Cenevre, Johannesburg, Londra, Los Angeles, Moskova, Paris, San Francisco, Tokyo, Toronto ve Washington'da şubeleri bulunan örgüt, örneğin UAÖ'yle karşılaştırıldığında çok daha az gönüllüye ve profesyonel çalışana sahiptir. (Faaliyet gösterilen 90 kadar ülkede 280 civarı uzman). Tıpkı UAÖ gibi, HRW'nin de BM, Avrupa Birliği, Afrika Birliği gibi hükümetler arası örgütlerle ve malî kuruluşlarla kurumsal ilişkileri bulunmakta ve bu örgütlerle yakın işbirliği hâlinde çalışabilmektedir.

Yumuşama (détant) döneminde, sosyalist bloğa karşı, özellikle insan hakları alanında önemli eleştiriler yönelmiştir. Bu eleştirilere aracılık eden hükümet dışı örgütlerin başında da İnsan Hakları İzleme Örgütü gelmektedir.

HRW, biraz da bu durumun sonucu olarak (ya da tersi), faaliyetlerini genellikle raporlama, bu kapsamda yapılan inceleme/araştırma ziyaretleri ve ulaşılan sonuçların duyurulması şeklinde yürütmektedir. Raporlarını genellikle konu-odaklı olmaktan ziyade insan hakları sorunlarının cereyan ettiği geniş tarihsel-sosyal arka planı da irdeleyen kapsamlı-uzun metinler hâlinde kaleme alan HRW, bir anlamda insan hakları analizinden ziyade merkezîne insan hakları ihlallerini alan geniş ülke analizleri şeklinde raporlar yayınlamaktadır.

HRW, temel hedefini, ortaya çıkarılan insan hakları ihlalleri ışığında ihlalci devletler üzerinde uluslararası baskının artması ve ilgili devletlerin bu kapsamda uygun ve etkin önlemleri almasının sağlanması olarak ilan etmiş durumdadır. Bu çerçevede, dünyadaki tüm insanların haklarının korunması, ayrımcılığın önlenmesi, siyasi özgürlüklerin sağlanması, insanların savaş sırasındaki gayriinsani uygulamalardan korunması, ihlalcilerin adalet önüne getirilmesi, işkencenin ve her türlü kötü muamelenin önlenmesi ve tüm bu ve benzeri konularda uluslararası toplumun desteğinin alınması misyonunun benimsendiği açıklanmaktadır.

Her yıl bir de İnsan Hakları Savunucusu Ödülü veren HRW, insan hakları örgütlerinin çalıştığı genel insan hakları konularının yanı sıra çocuk askerlerin durumu, kara mayınlarının ve misket bombalarının yasaklanması, sansürün önlenmesi vb. konularda yaptığı çalışmaları da özellikle vurgulamaktadır.

İNTERNET **İnsan Hakları İzleme Örgütü ilgili bilgilere http://www.hrw.org adresinden ulaşabilirsiniz.**

SIRA SİZDE 4 **İnsan Hakları İzleme Örgütünün temel faaliyet alanları nelerdir?**

İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne Yönelik Eleştiriler

HRW, en başta UAÖ için getirilen eleştirilerin benzerleriyle karşılaşmaktadır. Hazırladığı ülke raporlarıyla getirdiği eleştiriler seçici, ideolojik, taraflı vs. bulunan HRW, Batılı devletler tarafından kendilerine karşı daha acımasız davranıldığı şeklinde eleştirilirken, diğer devletler tarafından da Batıcı, İsrail yanlısı ve Batılı lobilerin etkisinde olan bir yapılanma olarak nitelenebilmektedir. Gerçekten de, bu anlamda getirilen farklı eleştirilere bakıldığında, HRW bir yandan İsrail karşıtı, ABD karşıtı vs. bulunurken diğer yandan da Çin karşıtı, Venezüella karşıtı ya da İsrail yanlısı ve ABD yanlısı da bulunabilmektedir.

HRW, çalışma ve örgütlenme yöntemi bağlamında eleştirilerle de karşılaşmaktadır. Saha çalışmasından ziyade izleme ve raporlamaya ağırlık vermesi, yani bir anlamda "masa başı" çalışmasının HRW'nin çalışmalarının sağlıklı olmasını engellediği yaygın olarak vurgulanmaktadır. Buna göre, HRW, doğrudan sosyolojik gözlem ve sahada bilgi toplama ve izleme yöntemlerinden ziyade aktivistler, uzmanlar, siyasetçiler, medya, resmî haber kanalları vb. "ikincil" kaynaklar kullanmakta, bu da bulgu, tespit ve önerilerinin sahada olanı her zaman ve tüm yönleriyle yansıtamaması gibi bir riski doğurmaktadır. Öte yandan, HRW'nin ülke raporları, çoğu durumda, hemen hemen hiçbir ülkenin karşı çıkmak, reddetmek ve eleştirmek için de olsa görmezden gelemediği insan hakları envanter çalışmaları arasında görülmekte ve öyle de kabul edilmektedir. En azından şöyle denilebilir: Kendi ülkesi için hazırlanan raporu "gerçeği yansıtmadığı için" eleştiren birçok hükümet, diğer devletlerin insan hakları uygulamalarıyla ilgili bir değerlendirme ya da açıklama yapacağı zaman HRW'nin o ülke için hazırladığı rapora atıf yapmayı, oradaki "bulgular"dan yararlanmayı pekâlâ tercih edebilmektedir.

HRW'ye yönelik bir diğer eleştiriyse aldığı bağışlar ve odaklandığı konular bağlamında karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, maddi kaynaklarını bireysel bağışlardan ziyade yoğunlukla büyük bağışçılardan elde eden HRW, sansasyon yaratacak ya da en azından medyada yer alacak konulara yoğunlaşmakta ve raporlarını da bu amaç/öncelik doğrultusunda kaleme almaktadır. En azından ses getirici (ve belki de sonuç alıcı) bulunarak bir şekilde açıklama getirilebilmesi bir yana, HRW'nin özellikle bağışçıları konusunda getirilen eleştiriler -ilk noktayı da dolaylı şekilde belirleme kapasitesine sahip olduğu için- göz ardı edilemez niteliktedir.

Nitekim faaliyetlerini büyük ölçüde bağışlarla finanse eden HRW'ye katkıların yoğunlukla Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'dan geldiği, "diğer" bölgelerden alınan bağışın toplam içerisinde yüzde 1'i bile bulmadığı çeşitli eleştirilere zemin teşkil etmektedir. Kaldı ki, her ne kadar HRW de hükümetlerden doğrudan ya da dolaylı fon almadığını özellikle vurgulasa da örgütün "büyük" bağışçıları bulunduğu bilinmektedir. Her zaman eleştiri konusu olan Ford, Rockefeller gibi vakıflar bir yana, 2010'da yaptığı bağış açıklamasıyla HRW'nin "tarihindeki en büyük bağışçı" olarak anılmaya başlayan ve HRW'yi "açık toplum"un merkezî olarak tanımlayan George Soros'un HRW'ye "ilgisi" ciddi bir eleştiri noktası teşkil etmektedir. Kimileri tarafından HRW'nin avantajı olarak görülse de, ABD'de vergi muafiyetine sahip olması da ciddi bir eleştiri noktası olarak görülmektedir. Tüm bu eleştirilerin dikkat çekmeye çalıştığı konuysa açıktır: Sorun, bağış alınmasından ziyade bağış kaynaklarının çalışma alanına olası/kaçınılmaz etkisidir. Bu tür durumlarda asıl dikkat çekilen, örgütlerin bir yandan bağışçıların dünya algısına ve tasavvuruna "uygun" ya da çelişik olmayan insan hakları ajandası belirleyebilmesi, diğer yandan da zaten seçici olarak belirlediği bu sorunlara/ihlallere yaklaşımının da bu kapsamda şekillenebil-

mesidir. Kısacası, "çıkar çatışması"nın, örgütün tüm insan hakları ihlallerinin takipçisi olmak şeklindeki asli amacını sağlıklı ve etkin bir şekilde gerçekleştirmesini engelleme ihtimali ısrarla gündeme getirilmektedir.

Nihayet, örgütün belli toplumlardan bağış toplamak için söylemini ve çalışma konularını da belirleyebildiği dile getirilmekte ve örneğin Suudi Arabistan gibi bağış toplama potansiyelinin yüksek olduğu yerlerde İsrail aleyhtarı bir söylemi ve yöntemi özellikle gündeme getirdiği ileri sürülmektedir.

YEŞİL BARIŞ

Kalkınma-sanayileşme-çevre denkleminin ve aslında mevcut kalkınma/sanayileşme politikalarıyla yöntemlerinin yoğunlukla tartışılmaya başlandığı 1960'ların sonu ve 1970'lerin başı, çevre hareketlerinin de doğmaya başladığı döneme tekabül etmektedir. Bir yandan üçüncü dünyanın kalkınma programlarının çevre ya da siyasi-ekonomik dengeler açısından yarattığı tedirginlik ve/veya arayışlar, diğer yandan da 68 hareketi başta olmak üzere Batı içinde mevcut kalkınma stratejilerinin ve örneğin nükleer denemelerin yol açtığı çevre tahribatına karşı artan itirazlar, kabaca çevreci diyebileceğimiz yeni anlayışları gündeme getirmiştir. Özellikle 1972'de BM tarafından ilan edilen Stockholm Deklarasyonu, uluslararası çevre politikaları ve kuralları açısından da bir dönüm noktası teşkil etmektedir.

Yeşil Barış, 1971 yılından itibaren küresel düzeyde çevre sorunlarına karşı mücadele veren en önemli hükümet dışı uluslararası örgüttür.

1972 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı neticesinde imzalanmış olan Stockholm Deklarasyonu, "çevre hakkı" konusunda uluslararası düzeydeki ilk ve en önemli belgedir.

İşte bu süreçte ilk elde Vencouver'da (Kanada) düzenlenen nükleer-karşıtı eylemlerle olgunlaşan yapılanma, ismini ABD'nin Alaska'da yapacağı nükleer denemeye itirazi tanıklık etme yolculuğu için kiralanan ve adı Greenpaece olarak değiştirilen gemiden almaktadır. Farklı ülke ve kıtalarda aynı isim altında faaliyet gösteren çevreci oluşumlar, 14 Ekim 1979'da Amsterdam merkezli Greenpeace International'ın oluşmasıyla çok kısa sürede küresel çapta faaliyet göstermeye başlamıştır. Zehirli ve kimyasal atıklar, balina avcılığı, deniz canlılarının korunması, okyanuslar, yağmur ormanları ve habitat, biyolojik çeşitlilik, sürdürülebilir tarım, temiz enerji, iklim değişikliği, nükleer kirlilik ve silahsızlanma, genetiği değiştirilmiş organizmalar vb. konular dâhil her türlü çevresel sorun, örgütün zamanla genişleyen ajandasında yer almaktadır.

Günümüzde 28 ülkede bölgesel bürosu, 42 ülkede de doğrudan çalışma merkezi olan ve profesyonel çalışanlarının yanı sıra gönüllüleri vasıtasıyla çeşitli kampanyalar, eylemler, yayınlar ve etkinlikler yapan Greenpeace, dünyanın ilgi alanı genişliği itibarıyla en kapsamlı, faal ve etkin uluslararası çevre örgütü sayılmaktadır.

Greenpeace'in, çalışmalar yürüttüğü temel konular şunlardır:
- Okyanuslar ve yaşlı ormanların korunması,
- İklim değişikliğini durdurabilmek için fosil yakıtların kademeli olarak sonlandırılması ve yenilenebilir enerjilerin teşvik edilmesi,
- Nükleer silahlanma ve nükleer kirliliğe son verilmesi,
- Zehirli kimyasalların ortadan kaldırılması,
- Genleri ile oynanmış organizmaların doğaya bırakılmasının önlenmesi.

Greenpeace International'ın büyük ölçüde özerk olan bölgesel büroları, genel politika belirleme aşamasında kullandıkları birer oyla karar alma sürecine katılırken, her bir büro da gelirlerinin belli bir kısmını merkeze aktarmakla yükümlü sayılmaktadır. Öte yandan, Londra ve ABD'de faaliyet gösteren Greenpeace oluşumları, uluslararası yapılanmadan (Greenpeace International) bağımsız faaliyet göstermektedir.

Bağımsızlığını korumak için hükümetlerden, şirketlerden, siyasi partilerden ve uluslararası örgütlerden maddi destek ya da bağış almayan örgüt, çoğu Avrupa'dan gelen bireysel bağışların yanı sıra vakıflar ve benzeri kuruluşlardan da Greenpeace'in amaç ve ilkelerine aykırı karşı-koşullar ileri sürülmemesi kaydıyla destek almaktadır.

Greenpeace ilgili bilgilere http://www.greenpeace.org/turkey adresinden ulaşabilirsiniz. İNTERNET

Yeşil Barış'a Yönelik Eleştiriler

Özellikle eylemlerle isimlerinin (marka değerlerinin) zarar görmesini istemeyen şirketlerin Greenpeace'e yüklü miktarlarda bağışlar yaptığı gibi spekülatif kimi eleştiriler bir yana, örgütün profesyonel çalışanlarının maaşları vb. harcamaların çok ciddi miktarlarda olduğu yönünde itirazlar sıklıkla dile gelmektedir. Öte yandan, örgüt çalışanlarının özellikle çevresel tahribatlarına dikkat çekilen çokuluslu şirketler tarafından çeşitli baskı yöntemleriyle sindirilmeye çalışıldığı ve hatta tehdit edildiği de ileri sürülmekte, hatta bilinmektedir. Ancak, Greenpeace'in "karar alma sürecine dahil olarak şirket politikalarını yönlendirme" amaçlı olduğunu açıkladığı Shell petrol şirketinin bazı hisselerini satın alma "eylem"i gibi girişimleri de ciddi tartışmalar yaratmış durumdadır.

Resim 8.1

Greenpeace'in kurucuları, Jim Bohlen, Paul Cote, Irving Stowe; 1971

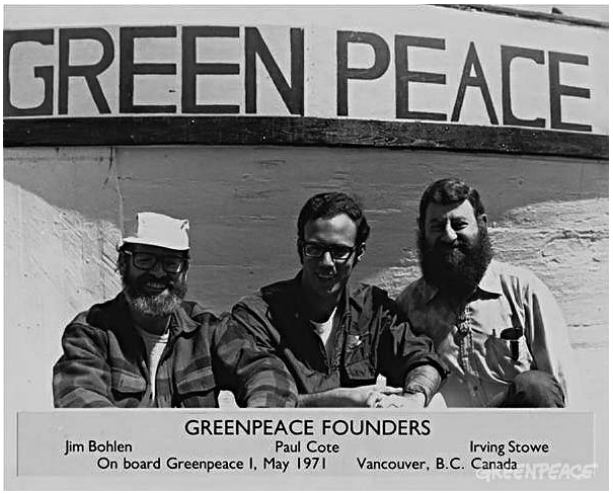

Kaynak: © *Greenpeace*

Birçok hükümet dışı örgüt için olduğu gibi, Greenpeace için de hem Batılı/sanayileşmiş hem de saniyeleşmemiş devletlerden eleştiriler gelmektedir. Birinci grup, örgütün özellikle küresel çevresel sorunlar bağlamındaki eleştirilerini ve çözüm konusundaki taleplerini temelde Batılı devletlere yönelttiğini ileri sürürken, ikinci grup ise çevresel duyarlılıkların "aynı yöntemlerle sanayileşme sırası kendilerine gelmişken" gündeme getirilmesinin Batı'nın bir oyunu olduğunu düşünmektedir. Öte yandan, devletlerin dış politika öncelikleriyle Greenpeace gibi çevreci örgütlerinin hassasiyetlerinin örtüşmesi durumunda tezlerin tam tersi istikamette olabildiği de görülmektedir. Buna verilebilecek en yakın/bilinen örnek, 1990'ların sonunda Türkiye'nin Kafkaslardan Avrupa'ya petrol taşınmasında Boğazlar yerine boru hatlarının tercih edilmesi dış politika önceliğiyle Greenpeace'in İstanbul Boğazı'nda yaptığı "çevreci" eylemlerin örtüşmesi ve eylemcilerin özellikle bu dönemde ve bu minvalde "anlayış" görmesidir.

Greenpeace'in en önemli eylem biçimi, "tanıklık etme" olarak adlandırılmaktadır. Buna göre, aktif bir eylem tarzından ziyade itiraz edilen, dikkat çekilmek istenen uygulamaların olduğu mekânlarda genelde sadece hazır bulunarak ve/veya pasif direniş yöntemleriyle konunun gündeme gelmesi ve tartışılması amaçlanmaktadır. Örneğin bir nükleer deneme alanına ünlü Gökkuşağı Savaşçısı (*Rainbow Warrior*) gemisiyle gidilmekte ve olaya "seyirci olunmakta", bir tehlikeli atık geçişine nezaret edilmekte ya da çevre kirliliği yaratan bir fabrika kapısında durarak sabah işine giden çalışanlara durum "hatırlatılmakta"dır. Nadiren engelleme şeklinde gerçekleşen eylemlerin amacının dikkatleri konuya çekme ve toplumsal farkındalık yaratma olması, öte yandan Greenpeace'e etkisizlik, "üst-orta sınıftan kendini önemli hissetmek isteyen pasif kişilikler olma" ve hatta şov yapma gibi eleştirilerin gelmesine de neden olabilmektedir.

SIRA SİZDE 5

Yeşil Barış'ın mücadele ettiği temel çevresel sorunlar nelerdir?

ULUSLARARASI KIZILHAÇ VE KIZILAY FEDERASYONU

Her ne kadar hükümet dışı uluslararası örgütler kategorisinde değerlendirilmesi kaçınılmazsa da Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonu aslında kendine has bir yapıdır. Zira Kızılhaç, Kızılay vb. dernek ve yapılanmalar tarihsel olarak ulusal düzlemde ve genelde de özel bir ulusal statüye sahip olacak şekilde kurulmuştur. Günümüzde de büyük ölçüde geçerli olan bu yapılanma, her biri aslında bağımsız birer "ulusal" yapının bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Tümü de benzer uluslararası/evrensel amaçlar benimseyen bu yapılar zaman içerisinde farklı şekillerde sınıraşan kurumsal iş birliklerine de girmiş ve böylece çeşitli formel ve informel uluslararası çatı yapılanmaları ortaya çıkmıştır. "Uluslararası Kızılay ve Kızılhaç Hareketi" şeklinde genel bir tanımlamaya da konu olan ve çatı bir örgüt altında da birleşmiş olan tüm bu ulusal ve uluslararası yapıların bir şekilde bir arada anılmasının asıl sebebiyse, amaçları, ilkeleri, çalışma alanları ve statüleri arasındaki paralelliktir. Bu bağlamda özellikle çatışma, afet vb. bölgelerde taşınan kimi semboller üzerinden ortak ayrıcalıklara sahiptirler. Gerçekten de, bugün "Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonu" (*International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies: IFRC*) çatısı altında hareket eden tüm yapıların özellikle de insancıl hukukun temel belgeleri olan 1949 Cenevre Sözleşmeleri'yle belirlenen semboller ve statülerle çatışma alanında kimi ayrıcalık ve hatta dokunulmazlıkları vardır. Afet bölgelerine acil yardım ulaştırmada öncelik, yardım toplama konusunda birçok sivil toplum kuruluşundan farklı kimi hak ve ayrıcalıklar da bu bağlamda gündeme gelen diğer *sui generis* özelliklerdir.

Kuruluş Süreci ve Örgütlenme

Artık klasikleşmiş anlatıya göre, Kızılhaç olarak anılacak yapının 1863'te kurulmasına giden yol, İtalyan birliğinin sağlanmasıyla sonuçlanacak süreçteki savaşlardan 1859 Solferino Muharebesi'ne tanık olan İsviçreli iş adamı Hanry Dunant'nın savaş alanında yaralıların ve sivillerin durumu karşısındaki "insani" rahatsızlığıyla başlamıştır.

Her durumda, artan silah teknolojisi ve ulus-devletlerin kurulma ve yerleşme süreci, savaşların hem daha yıkıcı hem de daha geniş kitleleri etkileyici boyutlara ulaşmasına neden olmuş, buysa daha sonra "insancıl hukuk" olarak adlandırılacak savaş kurallarının gelişmesinde de görüleceği üzere savaşın yürütülmesiyle ilgili birçok konuda kimi adımların atılmasına neden olmuştur. Dunant ve arkadaşlarının "Yaralılara Yardım için Uluslararası Komite" (*International Committee for Relief to the Wounded*) adını verdikleri sivil yapılanma, İsviçre bayrağının ters yüz edilmiş şekli olan sembolleri nedeniyle "Kızılhaç" olarak anılmaya başlamıştır. Önayak oldukları ve İsviçre hükümetinin de desteğiyle toplanan devletlerarası konferansta yaralıların durumunu ele alan ilk Cenevre Sözleşmesi'nin (1864) imzalanmasıyla yapının uluslararası etkisi artmıştır. Öyle ki, benzer yapıların taraf diğer ülkelerde de kurulması ve bu şartla kendilerine savaş alanında dokunulmazlık diyebileceğimiz ayrıcalıkların sağlanması da kabul görmüştür.

Birçok ülkede kurulmaya başlayan benzer yapıların ilk başta sadece bir kısmını içeren uluslararası çatı örgütlenmesiyse, 1919'da kurulan "Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonu" (*International Federation of Red Cross and Red Crescent*

Societies: IFRC) olmuştur. ABD ve İngiltere Kızılhaçlarının önayak olmasıyla kurulan, başlarda sadece galip devletlerin (*itilaf devletleri/antant*) parçası olduğu ve hatta ittifak devletleri başta olmak üzere birçok ülkeyi dışlayarak kurucu devletlere kimi ayrıcalıklar da veren yapı, tam bir evrensel/uluslararası kapsama ancak İkinci Dünya Savaşı ve hatta *decolonizasyon* süreci sonrasında ulaşmıştır. Bunda mevcut yapının sahip çıkılan evrensel insani amaçlara aykırılığı nedeniyle gelen eleştiriler kadar uluslararası konjonktürün değişmesi de etkili olmuştur.

Federasyon, büyük ölçüde özerk/bağımsız ulusal sivil toplum örgütleri/dernekler şeklinde örgütlenmiş yapılardan (*national societies*) oluşan bir uluslararası çatı örgütüdür. Öyle ki, bu çatı yapılanmanın en yaygın bilinen parçalarından olan "Uluslararası Kızılhaç Komitesi" (*International Committee of the Red Cross: ICRC*) de aslında uluslararası bir örgüt değildir; bir İsviçre kuruluşudur. "Uluslararası" nitelemesini benimsediği amaçlardan ve faaliyetlerden alan yapının 100'e yakın ülkede temsilciliği ve dünyanın neredeyse her yerinden bağışçısı ve gönüllüsü bulunmaktadır.

Öte yandan amaç, ilke, hedef, uluslararası statü ve özellikle de çatışma alanında sahip olunan kimi hak ve ayrıcalıklar temelli ortaklık, eşgüdümlü çalışma ve alınan ortak kararlar çerçevesinde yürütülen faaliyetlerle uluslararası bir görünüm de arz etmektedir. Temel uluslararası etkisini ve statüsünü 1946 Cenevre Sözleşmeleri'nden alan "Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonu" ise, 190'a yakın ülkeden bileşeniyle Cenevre merkezli olarak faaliyet göstermektedir. Kıtasal denebilecek beş büyük bürosu ve 14 bölgesel bürosu olan Federasyon, her iki yılda bir tüm ulusal yapıların toplanmasıyla oluşan *Genel Kurul* tarafından seçilen *Genel Sekreteri* tarafından yönetilmektedir. Yürütme göreviyse *Yönetim Kurulu*'na (*Governing Board*) aittir. Tüm dünyada 100 milyonun üzerinde gönüllüsüyle Federasyon, en kapsamlı ve yaygın uluslararası sivil örgütlenmelerden birisi olarak kabul edilmektedir. Üç kez Nobel Barış Ödülü de kazanan yapılar, çatışma alanında yaralıların ve sivillerin sorunlarıyla ilgilenme görevini günümüzde özellikle afet bölgelerindeki faaliyetleriyle de sürdürmektedir.

Eleştiriler

Bu kapsamdaki yapılara, bileşenlere ve hatta "Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonu"na kuruluşundan bu yana yöneltilen en ciddi eleştirilerin başında, "yardım" sürecinde kimi dinî, siyasi, kültürel ve ideolojik kötüye kullanmalarının önüne geçme konusunda yeterli özenin her zaman gösterilmediği gelmektedir. Öyle ki, özellikle de kimi yardım faaliyetlerinin dinî, siyasi vb. propaganda şekline de dönüşebildiği ve hatta bazen bu yönde açık uygulamalara (yardım paketleri içerisinden çıkan din kitapları, siyasi broşürler vs.) imza atıldığı iddiaları önemli boyutlara ulaşabilmektedir. Buna göre "yardım"lar, belirli bir dünyanın ya da dünya görüşünün "merhametini" göstermek amaçlı yapılabilmektedir. Bu bağlamdaki daha kategorik bir eleştiriye göreyse, her durumda "merhamet" kavramının bizatihi kendisi sorunludur; zira "merhamet" ancak asimetrik/hiyerarşik bir ilişki çerçevesinde ve kimi beklentiler üzerinden sunulur ya da inşa edilir. Bir diğer eleştiriyse, Kızılhaç ve Kızılay yapılarının kimi bölgesel sorunlarda ve özellikle de uluslararasılaşmış iç çatışmalarda bağışçı ve destekçi ülke/devlet politikalarından bağımsız hareket etme konusunda her zaman çok özenli olmadığıdır. Yardım ekiplerinin içine resmî/askeri unsurların "sızması"na karşı yeterli önlemlerin alınmadığı bu bağlamda en sık tartışılan konudur. Bu gibi iddiaların belki de en önemli sonucuysa iddiaların gerçek olup olmadığından bağımsız olarak örneğin bir iç savaş durumunda "tarafsız" insa-

ni yardımı reddetmek isteyen kimi devletlerin Kızılhaç ve Kızılay ekiplerinin ülkesine girmesine bu gibi gerekçelerle izin vermemesine yol açabilmesidir.

Kuşkusuz bu türden sorunların tümünü Federasyonla bileşenlerinin tutumuna bağlamak yerinde olmayacaktır. Ancak her durumda ilgili yapıların da yeterli özeni ve dikkati göstermesi gerektiği açıktır. Zira sahip çıkılan amacın kuşku götürmez gerekliliği de dikkate alındığında, ilgili faaliyetlerin her türlü kuşkudan arınmış şekilde yürütülmesi elzemdir.

Öte yandan genel olarak "Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonu" bileşenlerinin çatışma ortamlarının mağduru olduğu durumların sayısı da epeyce fazladır. Kabul gören amblemlerin de yardımıyla usulüne uygun olarak açıkça işaretlenen hastanelerin, mülteci kamplarının vb. insani tesislerin örneğin "teröristlerin barındırıldığı" vb. gerekçelerle askerî hedef olduğu durumlara sıklıkla rastlanmaktadır. Temel bir uluslararası insancıl hukuk yükümlülüğünün ağır bir şekilde ihlali anlamına da gelen bu gibi gelişmeler, ilgili bileşenlerin faaliyetlerini yürütmesi önünde ciddi bir engel de olabilmektedir.

Nihayet, ilk ortaya çıkışından günümüze tüm ilgili yapıların ve özellikle de Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin birçok insancıl hukuk sözleşmesinin ve metninin kotarılması, yürürlüğe sokulması ve uygulanması aşamasında çok ciddi katkıları olduğu da bilinmektedir. Bu nedenle Kızılhaç ve Kızılay yapılarına pek çok çatışma ortamında "tarafsız" yardım kuruluşu niteliği üzerinden özel bir önem atfedildiği de açıktır.

Amblem Sorunu

Resim 8.2

Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonu'nun amblemi

Temel insancıl hukuk metinleri çerçevesinde özellikle çatışma alanında bir anlamda dokunulmazlık sağlayan haklardan yararlanarak faaliyetlerini yürütebilen Kızılhaç ve Kızılay bileşenleriyle ilgili en önemli konulardan biriyse bu varlığı görünür ve mümkün kılan amblemin (sembol/bayrak) belirlenmesi, daha doğrusu tanınması meselesidir. Federasyon bileşenleri olan ulusal yapıların çatışma alanında kullanmasına uluslararası hukuk çerçevesinde cevaz verilen amblemler, uzun yıllar boyunca Kızılay ve Kızılhaç amblemleri olarak bilinenler olmuştur. Cenevre Sözleşmeleri ve Ekli Protokollerle tanınan bu iki "resmî/tanınmış" ambleme en ciddi itirazlarsa tarihî "Kızıl Aslan ve Güneş" (*The Red Lian and Sun*) amblemini kullanmak isteyen İran ile "Kızıl Davut Yıldızı"nı (*Magen David Adom*) kullanmak isteyen İsrail'den gelmiştir. 1979 Devrimi sonrasında 1980'te "Kızıl Aslan ve Güneş" amblemini "Kızılay"la değiştiren İran, eski amblemini kullanma hakkını saklı tuttuğunu ilan etmiştir. İsrail'in uzun süren itirazıysa 2005'te ABD'nin kabule yanaşmayan bileşenlere uyguladığı ekonomik yaptırımların gölgesinde imzalanan ve 2007'de yürürlüğe giren Cenevre Sözleşmeleri'ne III no'lu Ek Protokol ile bir şekilde giderilmiştir. Buna göre, "Kızıl Kristal" (*The Red Crystal*) olarak adlandırılan seküler/nötr amblemi de kullanmak kaydıyla diğer amblemlerin çatışma alanında aynı hak ve dokunulmazlıklardan yararlanacak şekilde kullanılmasına onay verilmiştir. Böylece günümüzde çatışma alanında ilgili "dokunulmazlık" statüsünü kazandıracak şekilde kullanılabilen 3 amblemin ("Kızılhaç", "Kızılay" ve "Kızıl Kristal") olduğunu ve bunlardan sonuncusunun da fiilen örneğin "Kızıl Davut Yıldızı"nın kullanımına da imkân tanıyacak şekilde benimsendiğini söylemek mümkündür.

Resim 8.3

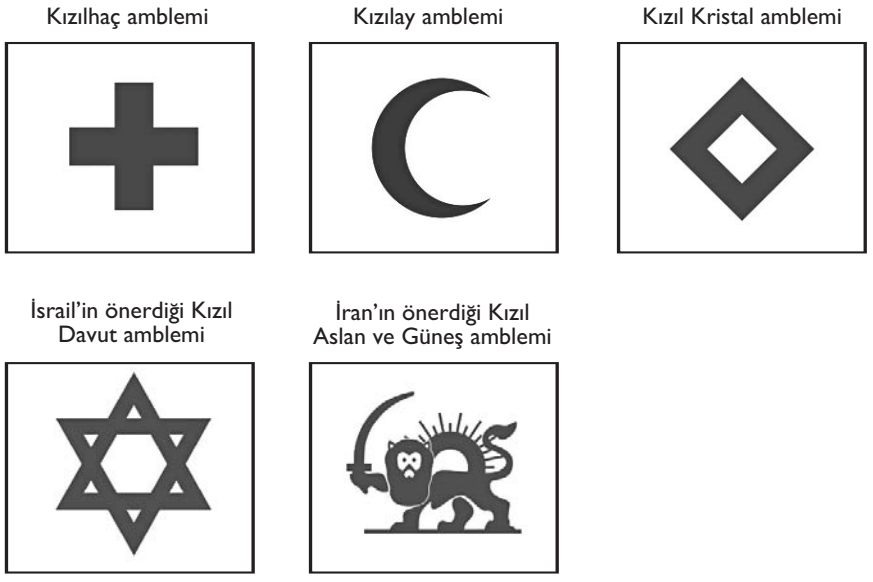

Çatışma Alanlarında dokunulmazlık statüsü kazandıran amblemler

Türkiye Kızılayı

11 Haziran 1868 tarihinde "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" adıyla kurulan Kızılay, 1947'de "Türkiye Kızılay Derneği" adını almıştır. Kuruluşa "KIZILAY" adını Atatürk vermiştir.

11 Haziran 1868 tarihinde "Mecruhin ve Mardayı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti (Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti)" adıyla kurulan Kızılay, 1877'de "Osmanlı Hilaliahmer Cemiyeti", 1923'te "Türkiye Hilaliahmer Cemiyeti", 1935'te "Türkiye Kızılay Cemiyeti" ve 1947'de de "Türkiye Kızılay Derneği" adını almıştır. "Kızılay" ve "Türk Kızılayı" adlarını da kullanan ve kamu yararına çalışan derneğin statüsü kendine hastır. Kızılay'ın kendine has yapısını/statüsünü belki de en iyi gösteren, tüzüğünün Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe sokulmuş olması ve maddelere geçilmeden önce yer verilen "Varlığı zamanla sınırlı olmayan Türkiye Kızılay Derneği Türkiye Cumhurbaşkanı'nın yüksek himayeleri altındadır" genel hükmüdür. Cenevre Sözleşmeleri gereği çatışma alanlarında tanınan ayrıcalıklardan kaynaklanan uygulamaları yürütme yetkisi de münhasıran tanınan Kızılay, istediği zaman ve şekilde yardım ve bağış toplama yetkisine de sahiptir.

Özet

AMAÇ 1 *Hükümet dışı uluslararası örgütleri tanımlamak*

Devletlerin/kamu gücünün kurduğu, yürüttüğü kurumlar dışında siyasal, ekonomik, dinî, kültürel, toplumsal birçok alanda kâr amacı gütmeden, gönüllü faaliyet göstermek üzere kurulan yapıları devletlerden ve onların oluşturduğu uluslararası örgütlerden ayırt etmek için "gönüllü kuruluşlar", "sivil toplum kuruluşları" ve "hükümet dışı örgütler" başta olmak üzere farklı kavramlar tercih edilebilmektedir.

Hükümet dışı örgütleri tanımlamak için en sık başvurulan ölçütler arasında, "kâr amacı gütmeme/gönüllülük" ve "uluslararası (toplumsal) yarar gütme" bulunmaktadır.

AMAÇ 2 *Hükümet dışı uluslararası örgütlerin dış politika üzerindeki etkilerini yorumlamak*

Uluslararası ilişkiler sahası genelde devletler ve özelikle 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak da devletler tarafından ve devletler arasında kurulan uluslararası örgütler aracılığıyla yürütülmektedir. Devletlerin ve uluslararası örgütlerin yapmadığı, yapamadığı ya da yetişemediği alanlarda faaliyet gösterme amacıyla yola çıkan ve/veya kendilerini böyle tanımlayan hükümet dışı kuruluşların da zamanla bu sisteme bir şekilde dahil olmaya başladığı görülmektedir. Birçok hükümet dışı kuruluşun başta Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konsey, Afrika Birliği, Amerikan Devletler Örgütü, İslam İşbirliği Örgütü, Arap Birliği vb. birçok uluslararası örgütte daimi ya da ad hoc danışmanlık hatta gözlemci statüsü elde ettiği bilinmektedir. İlgili örgütlerin ilgili organları nezdinde genel ya da konu bazlı söz sahibi olan hükümet dışı kuruluşlar, hükümetler-arası konferanslar da dahil olmak üzere birçok zeminde birçok konunun gündeme gelmesinde ya da ilgili kararların formülasyonunda oy vermeksizin pay sahibi olmuşlardır.

AMAÇ 3 *Uluslararası Af Örgütü'nü tanımlamak*

Uluslararası Af Örgütü, günümüzde kendi misyonunu temel olarak şu altı alanla ifade etmekte:

- Kadınların, çocukların, azınlıkların ve yerel halkların hakları,
- İşkenceye son verme,
- İdam cezasının kaldırılması,
- Fikir mahkûmlarının, sığınmacıların ve göçmenlerin sorunları ve hakları,
- Siyasi suçluların hakları,
- İnsan onurunun korunması.

Uluslararası Af Örgütü, bu çerçevede, işkence ve kötü muameleye son verilmesi, idam cezasının kaldırılması, şiddette başvurmamış tüm siyasi mahkûmların serbest bırakılması, kadınlara karşı şiddetin durdurulması, yoksul ve yoksunların hakları ve onurunun gözetilmesi, göçmenlerin ve sığınmacıların hakları, küresel silah ticaretinin düzenlenmesi ve terörle mücadelenin adaletten ayrılmadan yürütülmesi, nefret söylemi hariç ifade özgürlüğünün sağlanması gibi konularda aktif kampanyalar yürütmekte, çeşitli hükümetler ve uluslararası örgütler nezdinde baskı ve lobi faaliyetleri yapmaktadır.

AMAÇ 4 *İnsan Hakları İzleme Örgütü'nü tanımlamak*

İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch: HRW), 1978'den itibaren kurulan bir dizi insan hakları örgütünün 1988'de tek bir şemsiye altında toplanmasıyla kurulmuştur. HRW, temel hedefini ortaya çıkarılan insan hakları ihlalleri ışığında ihlalci devletler üzerinde uluslararası baskının artırılması ve ilgili devletlerin bu kapsamda uygun ve etkin önlemleri almasının sağlanması olarak açıklamaktadır. Bu çerçevede, dünyadaki tüm insanların haklarının korunması, ayrımcılığın önlenmesi, siyasi özgürlüklerin sağlanması, insanların savaş sırasındaki gayriinsani uygulanmalardan korunması, ihlalcilerin adalet önüne getirilmesi, işkencenin ve her türlü kötü muamelenin önlenmesi ve tüm bu ve benzeri konularda uluslararası toplumun desteğinin alınması misyonu benimsenmektedir.

HRW, bu kapsamda ihlalci ülkelere inceleme/araştırma ziyaretleri yapmakta ve ulaşılan sonuçları Raporlar aracılığıyla kamuoyuna duyurmaktadır.

Yeşil Barış Örgütü'nün faaliyetlerini açıklamak

Günümüzde 28 ülkede bölgesel bürosu, 42 ülkede de doğrudan çalışma merkezî olan ve profesyonel çalışanlarının yanı sıra gönüllüleri vasıtasıyla çeşitli kampanyalar, eylemler, yayınlar ve aktiviteler yapan Yeşil Barış (Greenpeace), dünyanın ilgi alanı genişliği itibarıyla en kapsamlı, faal ve etkin uluslararası çevre örgütü sayılmaktadır. 14 Ekim 1979'da Amsterdam merkezli Greenpeace International'ın oluşmasıyla çok kısa sürede küresel çapta faaliyet göstermeye başlamıştır. Zehirli ve kimyasal atıklar, balina avcılığı, deniz canlılarının korunması, okyanuslar, yağmur ormanları ve habitat, biyolojik çeşitlilik, sürdürülebilir tarım, temiz enerji, iklim değişikliği, nükleer kirlilik ve silahsızlanma, genetiği değiştirilmiş organizmalar vb. konular dahil her türlü çevresel sorun örgütün zamanla genişleyen ajandasında yer almaktadır.

Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonlarını tanımak

1919'da kurulan Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonu büyük ölçüde özerk/bağımsız ulusal sivil toplum örgütleri/dernekler şeklinde örgütlenmiş yapılardan oluşan bir uluslararası çatı örgütüdür. Bu çatı yapılanmanın en yaygın bilinen parçalarından olan "Uluslararası Kızılhaç Komitesi" aslında uluslararası bir örgüt değildir; bir İsviçre kuruluşudur. "Uluslararası" nitelemesini benimsediği amaçlardan ve faaliyetlerden alan yapının 100'e yakın ülkede temsilciliği ve dünyanın neredeyse her yerinden bağışçısı ve gönüllüsü bulunmaktadır.

Temel uluslararası etkisini ve statüsünü 1946 Cenevre Sözleşmeleri'nden alan "Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonu" ise 190'a yakın ülkeden bileşeniyle Cenevre merkezli olarak faaliyet göstermektedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Uluslararası Af Örgütü'nün faaliyet alanı içine girmemektedir?

a. İdam cezasının kaldırılması
b. Kitle imha silahlarının yayılmasının engellenmesi
c. İnsan onurunun korunması
d. Azınlık ve yerel halkların haklarının korunması
e. Sığınmacıların ve göçmenlerin haklarının korunması

2. Aşağıdakilerden hangisi hükümet dışı uluslararası örgütler arasında yer **almaz?**

a. Yeşil Barış
b. Dünya Sağlık Örgütü
c. İnsan Hakları İzleme Örgütü
d. Uluslararası Af Örgütü
e. Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü

3. I. Hükümetlerarası örgütler
II. Hükümet dışı örgütler
III. Devletler
IV. Bireyler
V. Yukarıdakilerin hepsi

Yukarıdakilerden hangisi uluslararası ilişkilerin aktörleri arasında sayılabilir?

a. I ve II
b. II ve III
c. I, II ve III
d. II III ve IV
e. I, II III ve IV

4. Uluslararası Af Örgütü Temsilcilikleri'nin bulundukları ülke ile ilgili hak ihlali araştırmalarına katkıda bulunamamaları kuralına ne ad verilir?

a. Ulusal işlem kuralı
b. Parson yasası
c. Tanıklık etme kuralı
d. Ülke kuralı
e. En çok kayrılan ülke kuralı

5. Aşağıdakilerden hangisi Yeşil Barış Örgütü'nün faaliyet alanları arasında yer **almaz?**

a. İklim değişikliği
b. Nükleer atıklar ve kirlenme
c. Genetiği ile oynanmış organizmalar
d. Fosil yakıtların kullanılmasının teşviki
e. Deniz canlılarının korunması

6. Aşağıdakilerden hangisi BM 'de danışmanlık statüsü elde etmek isteyen hükümet dışı örgütlerin sahip olması gereken özellikleri arasında yer **almaz?**

a. BM amaç ve ilkelerine uygun hareket etmesi
b. Faaliyet alanında genel kabul görmüş ve temsil niteliğine sahip olması
c. Yıllık bütçesinin olması
d. Kurumsal varlık ve süreklilik arz etmesi
e. Devletler/hükümetler arası bir anlaşmayla kurulmamış olması

7. I. Batılı devletlerin insan hakları ihlallerine yoğunlaşması
II. Bağışçılarının önemli bir kısmının Batılı olması
III. Batılı devletlerin müttefiklerine daha anlayışla yaklaştığı
IV. Kültürel-yerel değerlere dikkat edilmediği

Yukarıdakilerden hangisi Uluslararası Af Örgütü'ne yöneltilen eleştiriler arasında sayılabilir?

a. I ve II
b. II ve III
c. I, II ve III
d. II III ve IV
e. I, II III ve IV

8. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün temel hedefi aşağıdakilerden hangisidir?

a. Tespit edilen insan hakları ihlalleri ışığında, ihlalci devletler üzerinde uluslararası baskı kurulması ve ilgili devletin bu kapsamda uygun önlemler almasını sağlamak
b. Her yıl İnsan Hakları Savunucusu Ödülü vermek
c. Aktivist üyeler aracılığıyla insan haklarını ihlal eden ülkelerde direnişler gerçekleştirmek
d. Topladığı bağışlarla, insan hakları ihlaline uğrayanlara tazminat ödemek
e. BM nezdinde üye ülkelerde insan hakları ihlali denetimleri yapmak

9. Gelişme yolunda olan ülkelerin Yeşil Barış'a yönelik temel eleştirisi aşağıdakilerden hangisidir?

a. Sanayileşmiş-Batılı ülkelerin, sanayileşmeye çalışan ülkelerin bu çabalarına Yeşil Barış aracılığıyla engel olmaya çalışması
b. Yeşil Barış'ın sadece az gelişmiş ülkelerle ilgilenmesi
c. Dünya üzerinde enerji taşımacılığını ve fiyatlarını yönlendirmesi
d. Yeşil Barış'ın temel gıda fiyatlarına yönelik spekülasyonlar yapması
e. Yeşil Barış'ın kurucularının Batılı olması

10. Hükümet dışı uluslararası örgütlerin tanımı aşağıdakilerin hangisinde verilmiştir?

a. Birden fazla ülkeden üyelerin yer aldığı sivil toplum örgütlerdir.
b. Birden fazla ülkede şubesi bulunan sivil toplum örgütleridir.
c. Devletlerin kurduğu, yürüttüğü kurumların dışında ortaya çıkan uluslararası sivil yapılardır.
d. Yıllık bütçesi 500.000 Euro'yu aşan derneklerdir.
e. Belirli bir amaca yönelik faaliyet gösteren örgütlerdir.

Yaşamın İçinden

Gökkuşağı Savaşçısı

Greenpeace'in birçok eylemi için kullandığı Gökkuşağı Savaşçısı (Rainbow Warrior) gemisine/gemilerine de kısaca değinmekte yarar var. Zira 1978'de çeşitli eylemlerde kullanılmaya başlanan gemi, 10 Temmuz 1985'te Yeni Zelanda açıklarında Fransa tarafından yapılacak bir nükleer denemeyi protesto etmek için bölgeye gitmiş ama Fransa gizli servisi tarafından bombalanarak batırılmıştır. (Fransa, bir gazetecinin de öldüğü saldırı (*Operation Satanique*) nedeniyle 1987'de özür diledi ve tazminat ödedi. Bombalamayı gerçekleştiren istihbarat biriminin başkanı, 2005'te yaptığı bir açıklamada, Fransa Savunma Bakanı Charles Hernu'nun hemen istifa etmesine neden olan saldırı emrini bizzat dönemin Devlet Başkanı François Mitterrand'dan aldığını açıkladı.) Greenpeace, kullanılamaz hâle gelen ve ana gövdesi bir müzede sergilenmekte olan Rainbow Warrior gemisinin yerine alınan gemiye de aynı adı vermeyi tercih etti. Yıpranma nedeniyle hizmet-dışı kalan bu ikinci geminin yerine Greenpeace için özel olarak ima edilen tümüyle çevre dostu Rainbow Warrior-III ise 2011'de göreve başladı. Greenpeace'in örneğin 1996'da daha konu 2000'lerde olduğu kadar gündemde değilken genetiği değiştirilmiş soya fasulyesi taşıyan gemilere karşı yürüttüğü eylem sırasında "seyrüsefer kurallarına uymadığı" gerekçesiyle Hollanda polisi tarafından alıkonan MV Sirius gibi başka deniz araçları da bulunmaktadır.

22 yıl boyunca görev yapan Gökkuşağı Savaşçısı II (Rainbow Warrior)'nın adı Bengal dilinde gökkuşağı anlamına gelen Rongdhonu olarak değiştirilerek sağlık hizmetlerine erişimi olmayan ve tıbbi yardımdan mahrum kalmış toplumların ihtiyaçlarını karşılamak üzere faaliyet gösterecektir.

Kaynak: © Greenpeace

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Af Örgütü" konusunu gözden geçiriniz.
2. b	Yanıtınız yanlış ise "Hükümet Dışı Uluslararası Örgütlerin Tanımı" konusunu gözden geçiriniz.
3. e	Yanıtınız yanlış ise "Hükümet Dışı Uluslararası Örgütlerin Uluslararası Politikadaki Yeri" konusunu gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Af Örgütü" konusunu gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlış ise "Yeşil Barış Örgütü" konusunu gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "Hükümet Dışı Uluslararası Örgütlerin Tanımı" konusunu gözden geçiriniz.
7. e	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Af Örgütü'ne Yönelik Eleştiriler" konusunu gözden geçiriniz.
8. a	Yanıtınız yanlış ise "İnsan Hakları İzleme Örgütü" konusunu gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlış ise "Yeşil Barış'a Yönelik Eleştiriler" konusunu gözden geçiriniz.
10. c	Yanıtınız yanlış ise "Hükümet Dışı Uluslararası Örgütlerin Tanımı" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kâr amacı gütmeme/gönüllülük ölçütüne göre, bir oluşumun hükümet dışı örgüt olabilmesi için özel/ticari şirketlerden farklı olarak faaliyetlerini herhangi bir maddi beklenti olmadan yürütmesi gerekmektedir. Öte yandan, genelde faaliyet gösterebilmek için her durumda ekonomik kaynaklara ihtiyaç duyulduğu ve bunu karşılamanın bireysel katkılar, bağışlar ve aidatlarla mümkün olmadığı vurgulamakta ve yine üyelere dağıtılmamak ve diğer faaliyetlerde kullanılmak kaydıyla kazanç/kâr getirici faaliyetlerin temel ilkeye halel getirmediği söylenmektedir.

Sıra Sizde 2

Uluslararası ilişkiler sahası genelde devletler ve özelikle 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak da devletler tarafından ve devletler arasında kurulan uluslararası örgütler aracılığıyla yürütülmektedir. Bu durum özellikle bağlayıcı kararlar alma ve bunları uygulama anlamında geçerlidir. Öte yandan, devletlerin ve uluslararası örgütlerin yapmadığı, yapamadığı ya da yetişemediği alanlarda faaliyet gösterme amacıyla yola çıkan ve/veya kendilerini böyle tanımlayan hükümet dışı örgütlerin de zamanla bu sisteme bir şekilde dâhil olmaya başladığını görülmektedir.

Özellikle insan hakları ve çevre sorunları konusunda faaliyet gösteren birçok hükümet dışı örgütün, uluslararası örgütler nezdinde günden yaratabildiği, görüş bildirdiği veya ilgili kararların formülasyonunda oy vermeksizin pay sahibi olduğu görülmektedir. Kısacası, hükümet dışı örgütler uluslararası politikaya ucundan kıyısından da olsa katılmakta, katkı vermektedir.

Sıra Sizde 3

UAÖ, günümüzde kendi misyonunu temel olarak şu altı alanla ifade etmektedir:

- Kadınların, çocukların, azınlıkların ve yerel halkların hakları,
- İşkenceye son verme,
- İdam cezasının kaldırılması,
- Fikir mahkûmlarının, sığınmacıların ve göçmenlerin sorunları ve hakları,
- Siyasi suçluların hakları,
- İnsan onurunun korunması.

Sıra Sizde 4

İnsan hakları İzleme Örgütü, temel hedefini ortaya çıkarılan insan hakları ihlalleri ışığında ihlalci devletler üzerinde uluslararası baskının artması ve ilgili devletlerin bu kapsamda uygun ve etkin önlemleri alınmasının sağlanması olarak ilan etmiş durumdadır. Bu çerçevede, dünyadaki tüm insanların haklarının korunması, ayrımcılığın önlenmesi, siyasi özgürlüklerin sağlanması, insanların savaş sırasındaki gayriinsani uygulanmalardan korunması, ihlalcilerin adalet önüne getirilmesi, işkencenin ve her türlü kötü muamelenin önlenmesi ve tüm bu ve benzeri konularda uluslararası toplumun desteğinin alınması misyonunun benimsediği açıklanmaktadır.

Sıra Sizde 5

Greenpeace, zehirli ve kimyasal atıklar, balina avcılığı, deniz canlılarının korunması, okyanuslar, yağmur ormanları ve habitat, biyolojik çeşitlilik, sürdürülebilir tarım, temiz enerji, iklim değişikliği, nükleer kirlilik ve silahsızlanma, genetiği değiştirilmiş organizmalar vb. konular dâhil her türlü çevresel sorunla ilgilenmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

Başlar Kemal (2005). *Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar.* Ankara: Nobel-USAK Yayınları.

Hasgüler Mehmet ve Uludağ B. Mehmet (2007), *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler.* 3. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları.

L'Harmattan Edisyon (2001). *Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?* (çev. Işık Ergüden). Işık Demokrasi Kitaplığı.